

वर्ष १८ मुं
सं. १९८४

विविध ग्रंथमाला

वर्धमानो
अंक

आवृत्ति संख्या पृष्ठ १९८०, मूल्य १५५ पृष्ठ ५५)
पत्री २, नं. २ १५५: (शुभ १५५ १५५)

१२९ Reg No. १५५
प्रभुमय जीवन

अनुवादक: भण्डाराल नथुलाल दाशी. पी. ए.
साहु पृष्ठ ७ आना, पाठ आह आना.

प्रसिद्धिस्थान-सरतु साहित्य वर्धक कार्यालय

अमदावाद
लक्ष्मणसे

मुंबई-२
काल्यादेवी

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૬૦૩ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ પ્રભુમંથ જીવન

વિષય ૫૬

“વિવિધ ગ્રંથમાળા”નો ભેટઅંક

પ્રભુમય જીવન

રાલ્ફ વાલ્ડો પ્રાઈનના ‘ધન ટ્યૂન
વિથ ધી ઇન્ડિનિટ’નો સ્વતંત્રાનુવાદ કરનાર
શ્રીયુત મણિલાલ નથુભાઈ દોશી.
બી. એ. રતનપોળ-અમદાવાદ.

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય તરફથી
સંપાદક અને પ્રકાશક:-લિક્ષુ-અખંડાનંદ
અમદાવાદ અને મુંબઈ-૨

આવૃત્તિ ત્રીજી, પ્રત ૫૩૦૦. સંવત ૧૯૮૫ કુલ પ્રત ૧૨,૮૦૦

સાફ પૂરું છ આના, પાકુ આઠ આના.

“સર્વ હક્ક પ્રકાશક સંસ્થાને સ્વાધીન”

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૨૪૬૦૩

Δ૬

“ સસ્તું સાહિત્ય મુદ્રણાલય ” ડૉ. રાયખડ-અમદાવાદ
લિટ્લુ-અખ'ડાન'દના પ્રાધેયી મુદ્રિત.

આ આવૃત્તિવિષે જે બોલ

જે જ્ઞાન અને ચારિત્રને મેળવનારો મનુષ્ય સર્વ પ્રકારે સુખી અને કલ્યાણભાગી થઈને સજ્જનોમાં પણ વંદાય-પૂજ્ય છે; એવી સર્વોત્તમ અને સ્થાયી સંપત્તિના અભિલાષી સજ્જનો માટે આ પુસ્તક ફેટલું બધું ઉપયોગી અને વાંચવા-વિચારવા જેવું છે, તે વાત આ પુસ્તક જેણે એક વાર પણ કાળજીપૂર્વક વાંચ્યું હશે કે વાંચશે, તેને આપોઆપજ જણાઈ રહેશે. મૂળલેખક એવા શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન અને ઉત્તમ રહેણીકરણી વિષે આ પુસ્તકમાં જે સરસ માહિતી અને સમજૂત આપે છે, તે કાંઈ ગોખણીયું જ્ઞાન કે પંડિતાઈ દર્શાવવાને નથી આપતો; પરંતુ પડે તે શુભમાર્ગ આલી અનુભવસિદ્ધ બનીને માત્ર લોકકલ્યાણ સધાવવા સારૂ આપે છે. આ પ્રમાણે આ પુસ્તક જે યોગ્યતાથી અને લોકહિતની લાગણીથી લખાયું છે તથા એમાં સાચી ઉન્નતિનો સાદો, સીધો અને સુંદર મારગ જેવી કાળજીથી, અસરકારક રીતે અને અનેક પ્રકારે સમજાવ્યો છે, તેથીજ આ પુસ્તક જગતની અનેક ભાષાઓમાં ઉતારાઈને પુસ્તક પ્રચાર પામ્યું છે.

એ સાધુચરિત પુરુષ શ્રીયુત “રાલ્ફ વાલ્ડો દ્રાઈન”ના આવા ઉત્તમ ગ્રંથનો લાભ જે જે ગુજરાતી પાઠકો જ્યારે જ્યારે લે, ત્યારે ત્યારે તેઓ પણ એ મહાત્માને પૂજ્યભાવે યાદ કરીને સ્મરણાંજલિ આપવા નહિ ચૂકે, એવી આશા છે.

આ મૂળ પુસ્તકનું નામ પ્રથમ તો પંડિત ફ. ક. લાલનજી પાસે વખાણ સાથે સાંભળેલું. પછી એનું એક મરાઠી ભાષાંતર હાથમાં આવેલું. પછી ગુજરાતીમાં પણ એ ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ કરવા વૃત્તિ થઈ; પણ કોઈ લાયક સજ્જનને શોધીને એવાં કામ સોંપવાનો સમય મળેલો નહિ. દૈવયોગે શ્રી. મણિલાલ દોશી અનાયાસે મળી આવ્યા અને આવાં પુસ્તકોના તેઓ ખાસ પ્રેમી જણાયા. એ બંધુએ આ પુસ્તકનો અનુવાદ અવકાશે અવકાશે બનતી કાળજીપૂર્વક કરી આપ્યો. પછી એમાં સરળતા અને સ્પષ્ટતા લાવવા સંશોધન પણ કરાયું; છતાં હજી પણ એવા યત્નની જરૂર જણાતી હતી. ઇચ્છા છતાં બીજી આવૃત્તિ વખતે સમય મળ્યો નહિ; એટલે આ આવૃત્તિ તો અવકાશે અવકાશે જ્યારે પણ એવો યત્ન થઈ રહે, ત્યારેજ પ્રસિદ્ધ કરવાનું રાખ્યું હતું. એને પરિણામે આમાંનો મહત્ત્વનો વિષય (સમજવામાં) કાંઈ પણ સરળ-સ્પષ્ટ થયો હોય,

તો તેમાં ખુબી તે પરમ સુહૃદ્ સર્વેશ્વરની છે; અને આથી વિશેષ સરળતા નહિ આવવા વગેરેની ખામી આ સેવકની છે.

આ પુસ્તકમાં કેટલાંક વાક્ય કાળા અક્ષરમાં છાપેલાં છે; પણ એ ઉપરથી એમ ન સમજવું કે, માત્ર એટલાંજ વાક્ય મહત્ત્વનાં છે. એ ઉપરાંત પણ અનેક વાક્ય અગત્યનાં અને ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવાં છે.

શિવરાત્રી-૧૯૮૫

લિક્ષુ-અખંડાનંદ

ગ્રાહકોમત્યે એક ભિક્ષા

આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ (૧૯૭૨માં) વિવિધ અંથ-માળાદ્વારા નીકળેલી, છતાં આ આવૃત્તિ પણ પ્રત્યેક ગ્રાહક તરફ મોકલાય છે; તે વાર્ષિક ૧૬૦૦ પૃષ્ઠોમાં નહિ પણ વધારાના અંક-તરીકે, તથા નીચલા કારણથી અને હેતુથી મોકલાય છે.

૧-આમાંના ઉપયોગી વિષય આગલી આવૃત્તિઓ કરતાં સમજવામાં અને તેટલો વધારે સહેલો અને સ્પષ્ટ થયેલો છે.

૨-આવા પ્રકારનાં બીજાં પણ અનેક પુસ્તક છે, પરંતુ આ પુસ્તકમાં સમજવાયેલો વિષય એવી તો સાદી રીતે, અસરકારક રીતે, વિસ્તારથી અને વિવિધ રીતે સમજાવેલો છે કે તે કોઈ પણ સજ્જનના હૃદયમાં આઘાદ ઉતરી જાય છે. દાખલાતરીકે તેમાં આ વાત પણ સમજાવી છે કે:-જ્ઞાનચારિત્રની શુદ્ધિવૃદ્ધિનું, સાચી ઉન્નતિ અને તેની સાધનાનું, સદાકાળના સ્વારાજ્ય અને અપાર સુખ-સામર્થ્યનું, સર્વોપરિધન અને અનંત વૈભવનું, સર્વોત્તમ સ્વાર્થ અને મહાન પરોપકારનું; ઇં ૦ ઇં ૦ સર્વ ખાખતોનું અને સર્વ પ્રકારનું સાચું સ્થાન, ઉંડું રહસ્ય અને આઘાદ સાધન, એ બધું મનુષ્યના પોતાનાજ અંતરમાં અને પૂરેપૂરા અધિકારમાં રહેલું છે.

૩-આવી રીતે આ પુસ્તક શ્રેય અને ગ્રેય (વ્યવહાર અને પર-માર્થ) બન્ને રૂઝે પ્રકારે સધાય એવો સાચો અને સીધો માર્ગ દર્શાવી આપે છે; તથા તે માર્ગે નહિ ચાલવામાં રહેલી અજ્ઞાનતા અને મૂર્ખતાને છોડી દઈ તે સાચા, સરળ અને સુંદર રસ્તે ચાલવાની બહુ ડહાપણબરેલી તથા પ્રબળ ગ્રેરણા આપે છે; તેથી આ પુસ્તક તરફ સર્વ કોઈનું ધ્યાન વધારે ખેંચાય એ આ પુસ્તકે વિનામૂલ્યે મોકલવામાં મુખ્ય હેતુ છે.

૪-આવું ઉપકારક પુસ્તક જેમના જેમના ઉપર મોકલાય, તથા જે કોઈના હાથમાં આવે, (કદાચ તેમણે આગલી આવૃત્તિ વાંચી હોય તોપણ) એક વાર પણ આ આવૃત્તિ ખાસ કાળજી અને ધીરજપૂર્વક વાંચે-વિચારે; તથા ખની શકે તો આ પુસ્તકથી અનુભવા હોય એવા સજ્જનોને વાંચી સંભળાવીને તથા વાંચવા આપીને સ્વાર્થ સાથે પરોપકારનો પણ લાભ ઉઠાવે.

એ પ્રમાણે એક વાર વાંચ્યા પછી જે બંધુઓને આ આવૃત્તિ વધારે ઉપયોગી અને વારંવાર વાંચવા-વિચારવા જેવી જણાય, તેઓ આજ પુસ્તક પોતાની પાસે રહેવા દે, અને (જો યોગ્ય લાગે તો) તેમની પાસે આગલી આવૃત્તિ હોય તે ખીજા કોઈ આવા પુસ્તકના પ્રેમીને અથવા પુસ્તકાલયને ભેટ આપે; અને જેમને આ પુસ્તક એટલું ઉપયોગી ન જણાય, તેઓ આ નવી આવૃત્તિજ તેના પ્રેમીને ભેટ આપવા મહેરબાની કરે.

આશા છે કે, જેમને જેમને આ પુસ્તક મળે તેઓ આ ભિક્ષુની આ યાચના સ્વીકારવારૂપ ભિક્ષા બનતાંસુધી તો આપશેજ; છતાં ના આપી શકે તેમને માટે પણ એજ કહેવાતું કે

હે ઉસકા બી ભલા, ન હે ઉસકા બી ભલા !

આ પુસ્તક દરેક ઉપર સાદા પૂઠાતું મોકલ્યું હોત તોપણ ચાલત અને પાકાં પૂઠાં માટે થનારો છસો સાતસોનો ખર્ચ ન લાગત. પરંતુ સાદા પૂઠાવાળા પુસ્તક કરતાં પાકા પૂઠાવાળાની આવરદા અનેકગણી વધારે હોવાથી આ દોઢગણો ખર્ચ કરી લેવો એજ ઠીક જણાયું છે.

અનુક્રમણિકા

પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	હું વિશ્વતું ઉત્તમોત્તમ સત્ય	૨
૨	હું મનુષ્યજીવનતું સર્વોત્તમ સત્ય.	૬
૩	હું આરોગ્ય અને શારીરિક બળ.	૨૨
૪	હું પ્રેમનો પ્રભાવ.	૫૩
૫	હું જ્ઞાન અને પ્રતિભા	૬૫
૬	હું સંપૂર્ણ શાન્તિ.	૮૫
૭	હું પૂર્ણશક્તિની પ્રાપ્તિ.	૯૫
૮	હું વેલવપ્રાપ્તિ.	૧૦૬
૯	હું મહાત્મા, જ્ઞાની, ઋષિ અને જગદુદ્ધારક થવાનો નિયમ. ૧૧૬	
૧૦	હું સર્વ ધર્મોમાં રહેલી તત્ત્વની સમાનતા	૧૨૧
૧૧	હું સર્વોત્કૃષ્ટ સંપત્તિ પામવાનો સરસ માર્ગ. ...	૧૨૭

અનુવાદકની પ્રસ્તાવના

(પહેલી આવૃત્તિ સમયની)

જગતના જીવો જ્યારે સ્થૂલ ભુવનની ક્ષણિક, દુઃખગર્ભિત અને મળ્યા પછી પણ તૃપ્તિ ન આપતાં સુખનાં બીજાં સાધનોની લાલસા ઉત્પન્ન કરતી વસ્તુઓ પાછળ રાતદિન ભમ્યા કરે છે, અને ખરું સુખ, શાંતિ અને આનંદ અનુભવવાના સત્ય માર્ગથી દૂર ભાગતા માલૂમ પડે છે; તે સમયે ખરી શાંતિ, શક્તિ, પ્રેમ, આરોગ્ય, આંતરપ્રતિભા વગેરે આત્માના શાશ્વત ગુણો તરફ લક્ષ દોરવા પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો તે અતિ આવશ્યક ગણાવું જોઈએ.

મનુષ્ય પોતાનું ખરું સ્વરૂપ ભૂલી પોતાના સ્થૂલદેહ કે વાસના કે વિચારની સાથે પોતાનો અભેદ હોય એમ માની ધણુંજ સંકુચિત, સ્વાર્થમય અને બળહીન જીવન ગાળે છે. પોતાનું ખરું સામર્થ્ય શું છે, તેનો તેને લેશ પણ ખ્યાલ નથી. પોતાના વિચારમાં કેટલું અનંત બળ છુપું રહેલું છે, તેનું તેને જ્ઞાન પણ નથી. ખાનપાન, ધનપ્રાપ્તિ અને વંશવૃદ્ધિ કરવામાંજ જીવનની મહત્ત્વાકાંક્ષાની પર્યાપ્તિ થતી હોય, એમ જોએને લાગે છે; તેઓનું જીવન કેવળ દુઃખમય, ક્લેશમય, અશાન્ત અને આનંદરહિત હોય તેમાં આશ્ચર્ય શું?

જગતમાં એવા ઘણા મનુષ્યો છે કે જોએની આંખપર સહજ પડળ વળેલું છે, તેઓને આ પુસ્તકમાં વર્ણવેલો કિંમતી બોધ અવશ્ય લાભકારી થશે એમ મને લાગે છે. આપણા પ્રાચીન તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો આ પુસ્તકમાં એવા તો સરળ રૂપમાં અને એવી તો સચોટ રીતે ઉપદેશવામાં આવ્યા છે કે જરા ઉઠો વિચાર કરનારને તેનું સત્ય સમજાયા વિના રહેશે નહિ.

આત્મા-પરમાત્માની એકતાનો અપૂર્વ સિદ્ધાંત એ આ પુસ્તકનું બીજ છે. જેટલા પ્રમાણમાં મનુષ્ય જ્ઞાનપૂર્વક તે એકતાનો સ્વીકાર કરી તેનો અનુભવ કરવા પ્રયત્ન કરે છે તેટલા પ્રમાણમાં પરમાત્મામાં રહેલી શક્તિ, શાંતિ, આરોગ્ય, જ્ઞાન વગેરે તે પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

આ અનુભવ કરવા માટે પ્રભુએ આપણને મોટામાં મોટું સાધન જે આપ્યું છે તે વિચારશક્તિ છે. મનુષ્ય પોતાની ભાવના પ્રમાણે સૂક્ષ્મ સૃષ્ટિ રચે છે, અને તે ભાવના વધારે દૃઢ અને નિયમિત થતાં તે સૂક્ષ્મ સૃષ્ટિ સ્થૂળરૂપમાં પ્રકટ થાય છે. છાંદોગ્યોપનિષદમાં કહ્યું છે કે:-અથ ચ્ચલુ ક્રતુમયઃ પુરુષઃ ।

મનુષ્ય વિચારની કૃતિ છે; જોવો વિચાર કરે છે તેવો તે થાય છે.

ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽजुन तिष्ठति । હે અર્જુન !

પ્રભુ સર્વના હૃદયમાં રહેલા છે. પાપીમાં પાપી અને મહાત્મામાં

પણ તેજ પ્રજુની શાક્ત કામ કરી રહેલી છે. બેદમાત્ર ઉપાધિનો છે. સ્વરૂપમાં પ્રજુ અને મનુષ્ય એક છે; માટે મનુષ્યના સ્થૂલ કે સૂક્ષ્મ-શરીર તરફ નજર ન કરતાં તેની અંદર રહેલા પ્રજુ તરફ દ્રષ્ટિ કરવાનું આ પુસ્તક શીખવે છે. જે મનુષ્ય આ પ્રમાણે પોતાનાં શરીરોની અંદર રહેલા પ્રજુને અનુભવે છે, તેજ મનુષ્ય બીજાઓનાં વિવિધ શરીરોમાં અને સર્વમાં રહેલા પ્રજુને જોવા સમર્થ થઇને પાપિષ્ઠ મનુષ્યથી પણ દૂર નહિ ભાગતાં તેને સીધે માર્ગે લાવવા સ્વાભાવિક પ્રેમથી દોરવાય છે.

“તમારા આત્મામાં રહેલા દિવ્ય સામર્થ્યમાં વિશ્વાસ રાખો; તમેજ તમારા લવિષ્યના નિયંતા છો; તમારામાં મહાત્મા, ઋષિ, જમ્બુદ્વારક, બુદ્ધ-તીર્થંકર-કે પેગંબર થવાનું બળ હુપુ રહેલું છે તેને પ્રકટ કરો.” એ બોધની ઉદ્દેશ્યણા બહુ ભાર દઇને આ પુસ્તકમાં કરવામાં આવેલી છે.

પ્રિય વાચક ! આવી અનેક ઉત્તમ ભાવનાઓથી ભૂષિત અમૂલ્ય પુસ્તક લખવાનું પૂર્ણ માન તેના મૂળલેખક સાધુચરિત, જીવદયાના હિમાયતી રાજ્ઞ વાદ્ડો દ્વાર નામના એક અમેરિકન વિદ્વાનને ધટે છે. તેઓ પ્રખ્યાત તત્ત્વવેત્તા ઇમર્સનના વિચારોના અનુયાયી છે, અને પૂર્વદેશની ભાવનાઓ પાશ્ચાત્ય સ્વાંગમાં તેઓ એવી તો મનોહરરૂપે અને સ્વાનુભવના બળ સાથે રજુ કરે છે કે આપણે તે ભાવનાઓને આપણી માતૃભાષામાં પાછી લાવવા આકર્ષાઈએ એ અસ્વાભાવિક નથી. આ ‘પ્રજુમય જીવન’ નામનું પુસ્તક તે વિદ્વાન અનુભવી ગ્રંથકારે લખેલા “ઇન ટ્યુન વિથ ધી ઇન્ડિનિટ” નામના ગ્રંથનો અનુવાદ છે. શબ્દશઃ ભાષાંતર કરવા જતાં ભાવનાને ક્ષતિ પહોંચવાનો વિશેષ સંભવ રહે છે; માટે તે પુસ્તકની ભાવનાઓને સમજી આપણી માતૃભાષામાં તે ઉતારવાનો આ પ્રયત્ન છે. તે કેટલે અંશે સફળ થયો છે, તે વિચારવાનું કામ વાચકવંદને સોંપું છું. જ્યાં જ્યાં ઉત્તમતા દેખાય ત્યાં સર્વ માન તેના મૂળલેખકને ધટે છે. જ્યાં કંઈ ન સમજાય અથવા અપૂર્ણતા લાગે ત્યાં દોષ આ લેખકનો છે, એમ માનવું.

મૂળ અંગ્રેજી પુસ્તકના નામનો શબ્દશઃ અર્થ કરીએ તો આ પુસ્તકનું નામ ‘અનંત સાથે એકતા અથવા તો અનંત તત્ત્વ સાથે અબેદ’ એને મળતો થાય છે, અને તેનોજ ભાવાર્થ લઈ ‘પ્રજુમય જીવન’ એ નામ રાખ્યું છે. રાવ બહાદુર રમણભાઈ મહીપતરામે એજ મથાળાવાળું જે ઉત્તમ કાવ્ય લખેલું છે, તે અત્ર મૂકવું ઉચિત ધારું છું.

પ્રજુમય જીવન (તોટક હંદ.)

મુજ જીવન આ પ્રજુ તુંથી ભરે, બલ દે, અભિલાષ હું એહ પૂરે;
મુજ દેહ વિષે, વળી આત્મ વિષે, જડ ચેતનમાં પ્રજુ વાસ વસે.

મુજ રક્તવિષે, મુજ નાડીવિષે, મુજ દષ્ટિ વિષે, મુજ વાણી વિષે;
મુજ તર્ક વિષે મુજ કર્મ વિષે, પ્રભુ ! વાસ વસો મુજ મર્મ વિષે.
શિરમાં, ઉરમાં, મુખમાં, કરમાં, પ્રભુ વ્યાપી રહો મુજ અંતરમાં !
મુજ જીવન કેરું રહસ્ય ઉઠું, બન પ્રેરક ચાલક શાસક તું.
ધરીને ઉરમાં રસની પ્રતિમા, જહીં ઉન્નતિનો સ્થિર છે મહિમા;
સ્મરી આકૃતિ એ નિજ પીછી ધરે, અનુસારજ ચિત્ર પછી ચીતરે.
ન્યમ ચિત્રક એ મનમૂર્તિવડે, બહુ સુંદર ઉત્તમ સૃષ્ટિ રચે;
ત્યમ જીવનના પટની ઉપરે, મુજ લેખન તે તુજ સાક્ષી ખુરે.
પ્રભુ મુદ્રિત અંકિત તું હૃદમાં, કૃતિ આ બધી ત્વન્મય હો જગમાં;
મુજ વર્તનથી છખી જે બની રે', તુજ ઉજ્જવલ રૂપની ઝાંખી દિયે.

૧૯૦૨ માં આ પુસ્તક પ્રથમ મારા વાંચવામાં આવ્યું ત્યારથી
એ પુસ્તકના વિચારોની ઉત્તમતા જોઈ તે પર મને સ્વાભાવિક
પ્રીતિ ઉત્પન્ન થઈ હતી. કારણકે તેમાં આર્યશાસ્ત્રોની મહાભાવનાઓ
સાંકેતિક શબ્દોના વમળમાં નાખ્યા વિના શુદ્ધિ અને હૃદય બન્નેને
રચે તેવા રૂપમાં પ્રકટ કરવામાં આવેલી છે. ૧૯૧૪માં સસ્તું સાહિત્ય
વર્ધક કાર્યાલયના મંત્રી સ્વામીશ્રી અખંડાનંદજીની ઇચ્છાથી મેં
તેનો અનુવાદ કરવાનું કામ હાથ ધર્યું, પણ અવકાશ ઓછો હોવાથી
તે કામને ધાર્યા કરતાં વધારે વિલંબ થયો છે.

x x x x x

આ અનુવાદ તૈયાર થયા પછી તે તપાસી તેમાં યોગ્ય ફેરફારો
સૂચવવા માટે મારા સ્નેહી મિત્ર રા. રા. ગણેશ બચાજ સપ્તે બી. એ.
તથા સ્વામીશ્રી અખંડાનંદજીનો આ સ્થળે હૃદયપૂર્વક આભાર માનું છું.

રતનપોળ, અમદાવાદ. } મણિલાલ નથુભાઈ ઠાકરી.
સં. ૧૯૭૨, જ્યેષ્ઠ કૃષ્ણપ્રતિપદા

શુદ્ધિપત્ર

૫૪	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૫	૧૩	સ્થલ જગત	સ્થૂલ જગત
૩૯	૨૬	આકર્ષીએ	આકર્ષીએ
૪૭	૨	છો	છે

પ્રભુમય જીવન

પ્રસ્તાવ

આ વિશ્વમાં બે પ્રકારના મનુષ્યો છે. કેટલાક શુભદર્શી હોય છે. તેઓ દરેક બનાવમાં શુભ પરિણામજી જુએ છે અને અશુભ-દર્શીઓ અશુભજી જુએ છે. પ્રકાશ અને અંધકારના જેટલો મોટો ભેદ આ બે પ્રકારના મનુષ્યો વચ્ચે હોવા છતાં તેઓમાંનો દરેક માણસ પોતપોતાના દષ્ટિબિંદુથી અથવા અપેક્ષાથી ખરો છે. આથી આ દષ્ટિબિંદુજ દરેકના જીવનનું નિયામક છે; તથા એ જીવન બળવાન કે બળહીન બને, સુખી કે દુઃખી બને, અને વિજયી કે નિષ્વૃણ નિવડે, તેનો સર્વ આધાર તેના પોતાના એ દષ્ટિબિંદુ ઉપરજ રહેલો છે.

શુભદર્શી મનુષ્ય દરેક વસ્તુ-સ્થિતિને તેને લગતા સર્વ સંયોગો તથા સંબંધો સહિત જોઈ શકે છે, ત્યારે અશુભદર્શી પુરુષ સંકુચિત દષ્ટિથી અને અમુક અપેક્ષાથી જુએ છે. વળી શુભદર્શીની સમજણ જ્ઞાનના પ્રકાશથી જાગ્રત થયેલી હોય છે, ત્યારે અશુભદર્શી અજ્ઞાનમાંજ ગોથાં ખાતો હોય છે. બન્ને પ્રકારના મનુષ્યો પોતપોતાના અંતરમાંથીજ પોતપોતાની સૃષ્ટિ રચે છે અને તે રચનાનું ફળ કેવું આવશે, તેનો આધાર પણ દરેકના પોતાના દષ્ટિબિંદુ-પરજ રહેલો હોય છે. શુભદર્શી મનુષ્ય પોતાના વિશેષ જ્ઞાન અને આંતરિક પ્રતિભાવડે પોતાને માટે સ્વર્ગની રચના રચે છે; અને જેટલા પ્રમાણમાં તે પોતાને માટે સ્વર્ગ રચી શકે છે, તેટલા પ્રમાણમાં આખા વિશ્વમાટે પણ તે સ્વર્ગ રચવામાં સહાયભૂત થાય છે; ત્યારે અશુભદર્શી મનુષ્ય પોતાના અજ્ઞાન અને સંકુચિત વિચાર-ને લીધે પોતાને વાસ્તે નરક રચે છે અને બીજા માણસોને પણ નરક રચવામાં સહાયક બને છે.

તમારામાં અને મારામાં-દરેકમાં કાં તો શુભદર્શીપણાનો શુભ વિશેષ હોય છે અથવા તો અશુભદર્શીપણાનો શુભ વિશેષ

હોય છે. આ કારણથી દરેક કલાકે આપણે કાં તો આપણે માટે સ્વર્ગ રચીએ છીએ કે કાં તો નરક બનાવીએ છીએ; અને જેટલા પ્રમાણમાં આપણે આપણે માટે સ્વર્ગ કે નરક રચીએ છીએ, તેટલાજ પ્રમાણમાં જગતને સાફ પણ સ્વર્ગ કે નરક રચવામાં આપણે મદદગાર બનીએ છીએ.

સ્વર્ગ એટલે સંપ-એક્ય-સંગતિ-સંવાદ-વિશાળતા; અને નરક એટલે લેહલાવ-અસંગતિ-વિવાદ-સંકુચિતપણું.

કેની સાથે સંપ-એકવાક્યતા થવાથી મનુષ્ય સ્વર્ગીય આનંદ પ્રાપ્ત કરી શકે અને કેની સાથે લેહલાવ-કુસંપ થવાથી મનુષ્ય-ને નરકનું દુઃખ લોગવવું પડે, એ વિચારવું એજ આ લેખનો ઉદ્દેશ છે. કારણ કે એ બાબત સમજવાથી એક એવી કુચી મનુષ્યના હાથમાં આવી જાય છે, કે જેનાવડે તે ઇચ્છે તો સ્વર્ગનાં દ્વાર ઉઘાડી ઉચ્ચ આનંદ અનુભવે છે; અને ઇચ્છે તો નરકનાં દ્વાર ખોલી દુઃખ અને દુઃખજ જીએ છે. એ બેમાંથી કયું સાધન અને કયું પરિણામ પસંદ કરવું, તે કામ દરેક વાચકનું પોતાનું છે.

પ્રકરણ ૧ જી

વિશ્વનું ઉત્તમોત્તમ સત્ય

અનંત સામર્થ્યવાળું પરમતત્ત્વજ સર્વના આધારસ્વરૂપ છે, તેજ સર્વને ‘જીવન’ આપે છે અને સર્વમાં તથા સર્વદ્વારા તેજ પ્રકટ થાય છે. આ વિશ્વનું ઉત્તમોત્તમ સત્ય પણ એજ હોઈને એ સ્વયંભૂ તત્ત્વમાંથીજ આ સર્વ આનંદ છે અને હજી પણ તેમાંથીજ આનંદ કરે છે. જો દરેક વ્યક્તિમાં જીવન અથવા ચૈતન્ય છેજ, તો પછી જેમાંથી તે જીવન આવતું હોય એવું તે જીવનનું કેઈ એક અનાદિ અનંત મૂળ પણ ચોક્કસ હોવું જોઈએ. જો આ જગત-માં પ્રેમનો ગુણ આપણી નજરે પડતો હોય, તો તે પ્રેમનું પણ કેઈ એક અનંત અપાર મૂળ હોવુંજ જોઈએ; અને એજ પ્રમાણે આ જગતમાં જો કંઈ પણ જ્ઞાન રહેલું હોય, તો તે જ્ઞાન જેમાંથી ઉદ્ભવી શકે તેવું જ્ઞાનનું કેઈ એક અનંત અખૂટ મૂળ પણ હોવુંજ જોઈએ. આ નિયમ ગતિને, શાંતિને અને જગતની

જડ વસ્તુઓને પણ એકસરખી રીતે લાગુ પડે છે.

આ ઉપરથી એટલું તો અવશ્ય સમજાયું હશે કે, સર્વની પાછળ અનંત શક્તિ અને અખૂટ ચેતનમય પરમાત્મતત્ત્વ રહેલું હોઈ તેજ સર્વનું મૂળ છે. જે મહાન અચળ નિયમો અને શક્તિઓ આ સમગ્ર વિશ્વમાં અને આપણી આસપાસ દશે દિશાએ આવી રહેલાં છે, તે નિયમો અને તે શક્તિઓમાંથીજ આ અખૂટ શક્તિવાળું જીવન પ્રાણીઓરૂપે હયાતીમાં આવે છે અને પોતપોતાનું કામ કરે છે.

આપણા દરરોજના જીવનનું દરેક કાર્ય તે મહાન નિયમો અને શક્તિઓને અનુસરીનેજ થાય છે. રસ્તાની બાજુએ ઉગતું દરેક પુષ્પ વધે છે, ખીલે છે અને કરમાય છે, તે પણ તે મહાન અને અચળ નિયમોનુંજ કાર્ય હોય છે. હિમના ઢગલા બંધાય છે, તૂટી પડે છે, ઓગળે છે, જળરૂપ થાય છે, વરાળરૂપ થાય છે, વાદળરૂપ થાય છે અને વળી પાછા હિમરૂપે થાય છે. તે તમામ ક્રિયાઓ એ મહાન ને અચળ નિયમોવડેજ થતી હોય છે.

એક રીતે કહીએ તો આ વિશ્વમાં નિયમસિવાય બીજું કશુંજ નથી; અને જો એ વાત સત્યજ હોય તો પછી તે નિયમોને રચનાર કાંઈક બળ-કાંઈક તત્ત્વ પણ હોવુંજ જોઈએ; અને તે આ નિયમો કરતાં પણ વધારે સામર્થ્ય ધરાવનાર હોવું જોઈએ. એ અનંત જીવન અને અનંત બળરૂપી જે મહાન તત્ત્વ પ્રત્યેક વસ્તુ અને સ્થિતિની પાછળ રહેલું છે, તેને આપણે પ્રભુ અથવા પરમાત્મા કહીશું. તમે તેને પ્રકાશ કહો, સર્વ શક્તિ કહો, પરમતત્ત્વ કહો અથવા બીજું ગમે તે નામ આપો; તેથી તેમાં રતિમાત્ર ભેદ પડતો નથી. જો આપણે આ મુખ્ય વિચારમાં મળતા આવીએ તો પછી તમે તેને કમ, સ્વભાવ, ઈશ્વર, કે કયું નામ આપો છો, એ કાંઈ મહત્ત્વની વાત નથી.

આ ઉપરથી સમજાયું હશે કે, પરમાત્મા એવા અનંત અગાધ ચેતન્યરૂપ છે, કે જેણે વિશ્વને પોતાનાથી ભરી નાખેલું છે; જેમાંથી સર્વ કાંઈ ઉત્પન્ન થાય છે; જેનામાં સર્વ કાંઈ રહે છે અને જેની બહાર કાંઈ પણ વસ્તુ અથવા સ્થિતિ રહી શકતીજ નથી. ખરે જોતાં આપણે પ્રત્યેક તે પરમાત્મામાંજ રહીએ છીએ, ફરીએ છીએ અને અસ્તિત્વ ધરાવીએ છીએ. આપણું જીવન અથવા તો આપણા જીવનનું જીવન-જે કાંઈ કહો તે એજ છે, આપણે તેજ પરમાત્મ-

તત્ત્વમાંથીજ આપણું જીવન મેળવ્યું છે અને નિરંતર મેળવ્યા કરીએ છીએ. આપણે તે પરમાત્માનાજ એક અંશરૂપે અર્થાત્ વ્યક્તિરૂપે છીએ અને તે પરમાત્મતત્ત્વજ સમષ્ટિરૂપ હોઈને તેમાંજ આપણે અને સર્વ કંઈ સમાઈ રહેલાં છીએ. આપણામાં અને પરમાત્મ-તત્ત્વમાં એટલો ઉપાધિલેદ રહેલો છે; પરંતુ મૂળ વસ્તુસ્વરૂપે તો પરમાત્મતત્ત્વ અને આપણું વ્યક્તિગત જીવન એકજ વસ્તું છે. બંનેના અસલી ગુણમાં અને મૂળ સ્વરૂપમાં જરા પણ લેદ નથી. લેદ કંઈ પણ હોય તો તે માત્ર પ્રમાણનો અથવા વસ્તુ-ઓછા-પણાનોજ છે.

તત્ત્વજ્ઞાનનો પ્રકાશ પામેલા ઘણા જીવો એમ માને છે કે, આપણે આપણું જીવન પરમાત્મતત્ત્વમાંથી વહેતા પ્રવાહની પેઠે મેળવીએ છીએ; અને બીજા કેટલાક એમ જણાવે છે કે, આપણા જીવનની પરમાત્મતત્ત્વ સાથે એકતા અથવા અલેદ છે-એટલે કે મનુષ્ય અને પરમાત્મા એકજ છે. ત્યારે આ બંનેમાં ખરૂં કોણ? બંને ખરા છે. જો ખરાખર સમજવામાં આવે તો બંનેનું કહેવું સત્ય છે.

પહેલો મત આપણે વિચારીએ. જેમાંથી આ સર્વ ઉદ્દભવ્યું છે, તે પરમાત્મતત્ત્વજ જો સર્વના આધારરૂપે રહેલું છે, તો પછી આપણું વ્યક્તિગત જીવન પણ એ તત્ત્વમાંથીજ નિરંતર વહ્યાં કરે છે. જો આપણે બીજા મત પ્રમાણે એમ માનીએ કે, આપણા વ્યક્તિગત જીવાત્માઓ એ પરમાત્માના અંશરૂપ છે, તો પણ વ્યક્તિઓમાં પ્રકટ થયેલું જીવન તેનાં મૂળ સાથે-પરમાત્મતત્ત્વ સાથે એકરૂપજ હોવું જોઈએ. જેવી રીતે સમુદ્રમાંથી લીધેલું જળનું ખિંદુ તેના મૂળ સમુદ્ર સાથે એકરૂપ હોય છે, તેજ નિયમ અહીં પણ લાગુ પડે છે; છતાં આમાં પણ ભૂલ થવાનો સંભવ છે. જો કે પરમાત્મતત્ત્વ અને વ્યક્તિજીવન મૂળમાં એકસરખાં છે, છતાં વ્યક્તિજીવન કરતાં પરમાત્મતત્ત્વ એટલું બધું ઉત્તમ અને અમાપ છે કે તેમાં સર્વ દેશ-કાળ, વસ્તુ-સ્થિતિઓ અને પ્રાણી-પદાર્થ સમાઈ જાય છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો મૂળસ્વરૂપનો વિચાર કરતાં સાગર અને તરંગ બંને જળરૂપ છે, તેની પેઠે એ બંને પણ એકરૂપજ છે; પણ શક્તિ ને માપનો વિચાર કરતાં તો એ બંનેમાં અત્યંત અંતર દેખાય છે.

જો આ રીતે વિચારીએ તો શું એમ પ્રતીત નથી થતું કે, બંને મતો ખરા છે? એટલુંજ નહિ પણ તે મતો એકજ બાબતને બૂઝી

બૂદી રીતે જણાવે છે. આપણે એક બીજું દષ્ટાંત લઈ આ બન્ને મતો-ની એકવાક્યતા વધારે સિદ્ધ કરીએ.

પર્વત ઉપર ખૂટે નહિ તેવું એક જળાશય છે, જેમાંથી ખીણમાં રહેલું એક નાનું જળાશય પાણી મેળવે છે. હવે આ નાના જળાશય-માં રહેલા જળની અને તેના મૂળ સ્થાનમાં રહેલા જળની ભૂતિ તો એકજ હોય છે. ફેર એજ ફે, પર્વત ઉપર રહેલા જળાશયમાંનું જળ અસંખ્ય નાનાં જળાશયોને પૂરું પડી શકે અને તે છતાં પણ તેમાં જળની ખોટ કદી પડે તેમ નથી. આ રીતે બંનેના જળના જથ્થામાં ખોટો ભેદ છે ખરો.

માનવજીવનના સંબંધમાં પણ એમજ છે. બીજી બાબતોમાં આપણે ગમે તેટલો મતભેદ ધરાવીએ, છતાં હું ધારું છું કે, આપણે સઘળા આ બાબતમાં તો એકજ મતપર આવી શકીશું કે, સર્વની પાછળ અખૂટ ચૈતન્યરૂપ પરમાત્મા રહેલો છે, કે જે સર્વનું જીવન છે અને જેમાંથી સર્વ કોઈનું સર્વ પ્રકારનું જીવન આવે છે. આ પ્રમાણે હોવાથી તમારું, મારું અને સર્વ કોઈનું વ્યક્તિગત જીવન પણ એજ દિવ્ય પ્રવાહદ્વારા અને એજ અનંત મૂળમાંથી આવતું જોઈએ અને ફરેક પ્રાણીમાં રહેલું જીવન મૂળસ્વરૂપે તો પરમાત્મ-તત્ત્વજ હોવું જોઈએ; અને એમાં ભેદ છે તે સ્વરૂપને લગતો નથી, પરંતુ માત્ર પ્રમાણનેજ લગતો છે.

જો આ બાબત સત્ય હોય તો શું એ ઉપરથી એમ ફલિત થતું નથી કે, જેટલા પ્રમાણમાં મનુષ્ય આ દિવ્ય પ્રવાહ તરફ પોતાના હૃદયનાં દ્વાર ખુલ્લાં રાખે છે, તેટલા પ્રમાણ-માં તે પરમાત્મતત્ત્વની નજદીકમાં આવતો જાય છે; અને જેટલા પ્રમાણમાં તે નજદીકમાં આવતો જાય છે, તેટલાજ પ્રમાણમાં પરમાત્માની શક્તિઓ તેનામાં પ્રકટ થતી ચાલે છે ? વળી જ્યારે એ પરમાત્મતત્ત્વ અનંત-અખૂટ છે, તો પછી તે અનુભવવામાં મનુષ્યને જે વિઘ્નો જણાય છે, તે વિઘ્નોનો ઉત્પત્ત કરનાર પણ તે પોતેજ છે; કારણ કે ઉપર કહેલા ‘સત્ય’નું તેને ‘જ્ઞાન’ નથી.

પ્રકરણ ૨ જી

મનુષ્યજીવનનું સર્વોત્તમ સત્ય

વિશ્વનું પરમ સત્ય આપણે ગયા પ્રકરણમાં વિચારી ગયા કે, પરમાત્મતત્ત્વજ સર્વના આધારરૂપ છે અને તેમાંથીજ સર્વ જીવન આવે છે. હવે એ પરમ સત્યને જાણ્યા પછી મનુષ્યજીવનનું સર્વોત્તમ સત્ય શું છે, તે જાણવાની આપણને સ્વાભાવિક ઇચ્છા થાય છે. દરેક વિચારવંત મનુષ્યને તો પાછલા પ્રકરણ ઉપરથી આ નવા પ્રશ્નનો જવાબ પણ સમજાઈ ગયોજ હશે. તે પરમાત્મતત્ત્વ સાથે જ્ઞાનપૂર્વક સંબંધમાં આવવું અને તેમાંથી વહેતો પ્રકાશ ઝીલવાને પૂર્ણ લાયક બનવું, એજ તમારા, મારા અને દરેક મનુષ્યના જીવનનું પરમ લક્ષ્ય થવું જોઈએ; કેમકે માનવજીવનની ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ દશા એજ હોઈને એમાંજ સર્વ વસ્તુસ્થિતિઓ સમાઈ જાય છે અને સર્વ બાળતો તેમાંથીજ ઉત્પન્ન થાય છે. જેટલા પ્રમાણમાં આપણે જ્ઞાનપૂર્વક તે પરમાત્મતત્ત્વની સાથે ઐક્ય અનુભવીએ છીએ અને જેટલા પ્રમાણમાં તે દિવ્ય પ્રવાહને ગ્રહણ કરવાને આપણે યોગ્ય બનતા જઈએ છીએ, તેટલા પ્રમાણમાં તે પરમાત્મતત્ત્વની શક્તિઓ અને ગુણો આપણામાં પ્રકટતાં ચાલે છે.

આનો અર્થ શું ? આનો અર્થ એજ છે કે, આપણે આપણું ખરૂં સ્વરૂપ જાણી શકીએ તેમ છીએ; અને જે રીતે જગતના મહાન પેગંબરો, ઋષિઓ, યોગીઓ, જગદુદ્ધારકો અને મહાન શક્તિવાળા સર્વ મહાપુરુષો જે મહાન નિયમો અને શક્તિઓ સાથે અનુકૂળ સંબંધમાં આવીને મહાન પ્રેરણાઓ અનુભવવાને લાયક થયા હતા, તેજ રીતે, તેજ નિયમોની સાથે આપણે પણ અનુકૂળ સંબંધમાં આવી શકીએ તેમ છીએ; અને આપણામાં પણ તેજ પ્રમાણમાં ઉચ્ચ શક્તિઓ પ્રગટ થઈને પોતાનું બળ દર્શાવે તેમ છે.

આપણે આપણા અજ્ઞાનને લીધે આ દિવ્ય પ્રવાહ સામે આપણાં હૃદયદ્વાર બંધ પણ રાખી શકીએ અને આ રીતે ઉચ્ચ શક્તિઓને આપણાદ્વારા પ્રકટ થતી અટકાવી પણ શકીએ. આપણા લોકોનો મોટો ભાગ અજ્ઞાનતાને લીધે આમજ કર્યા કરે છે; અને પોતાને

માટે સુખાયલી ઉત્તમોત્તમ શક્તિઓને પોતામાં પ્રકટ થતી અટ-કાવે છે. આવી રીતે આપણે આપણા સ્વભાવસિદ્ધ દિવ્ય હક્ક વગર સમજ્યે જતો કરીએ છીએ; તેને બદલે પરમાત્મતત્ત્વ સાથેની આપણી આત્મભાવે એકતા જાણ્યા પછી જો એ દિવ્ય પ્રવાહને આપણી અંદર વહેવા દઈને તે વડે આપણામાં ઉચ્ચ શક્તિઓ તથા પ્રેરણાઓને પ્રકટ થવા દઈએ, તો આપણે પણ માત્ર નામનાજ મનુ-ષ્ય રહેવાને બદલે ખરા અને દિવ્ય મનુષ્ય બની શકીએ તેમ છીએ.

દિવ્ય મનુષ્ય એટલે કેાણ ? મનુષ્ય છતાં જેનામાં પરમાત્મ-તત્ત્વની શક્તિઓ વ્યક્ત થઈ હોય તેજ દિવ્ય મનુષ્ય છે. કેાઈ પણ પુરુષ અથવા સ્ત્રીના આવા પ્રકારના કુદરતી વિકાસ ઉપર કેાઈ પણ અટકાવ નાખી શકે તેમ નથી. તેમના વિકાસમાં જો કાંઈ પણ અંતરાય નડતો હોય, તો તે અંતરાયને ઉત્પન્ન કરનાર પણ તે મનુષ્યો પોતેજ હોવાં જોઈએ. મનુષ્યજાતિના વિકાસમાં અડચણ નાખનાર જો કાંઈ પણ ખાસ તત્ત્વ હોય તો તે તેનું અજ્ઞાનજ છે, આ અજ્ઞાનને લીધેજ “ પોતે પ્રભુમય જીવ-નના ખરા અધિકારી છે” એવો ખ્યાલ સુદાં તેમને આવતો નથી અને તેથીજ મનુષ્યજાતિનો મોટો ભાગ પોતાનું જીવન સંકુચિત, સ્વાર્થમય અને દુઃખમય રીતે ગાળી રહ્યો છે.

મનુષ્યજાતિના ઘણાખરા ભાગે હજી આ વાત જાણીજ નથી કે, પરમાત્મતત્ત્વ અને પોતાનું ચેતન્ય, એ બન્ને મૂળમાં તો એકજ વસ્તુ છે. આ અજ્ઞાનને લીધેજ મનુષ્યો તે દિવ્ય પ્રવાહ તરફ તેમના હૃદયનાં દાર ઉઘાડતાં નથી અને જે ઉચ્ચ શક્તિઓ તેમનાદ્વારા પ્રકટ થઈ શકે તેમ છે, તેને લાયક તેઓ બની શકતાં નથી. જ્યાં-સુધી આપણે આપણને સામાન્ય મનુષ્ય લેખીએ છીએ, ત્યાંસુધીજ આપણે સામાન્ય મનુષ્ય રહીએ છીએ અને આપણી શક્તિઓ પણ ત્યાંસુધીજ સામાન્ય પ્રકારની રહે છે; પણ જ્યારે આપણને જ્ઞાન થાય છે કે, આપણે તો દિવ્ય મનુષ્ય છીએ અને પરમાત્માની બધી શક્તિઓ આપણેજ માટે છે; ત્યારથી તો આપણું જીવન પણ પલ-ટાતું ચાલીને દિવ્ય શક્તિઓ પણ આપણામાં પ્રકટતીજ ચાલે છે. અર્થાત જેટલા પ્રમાણમાં દિવ્ય પ્રવાહ તરફ આપણે આપણા હૃદયનાં દાર ખુલાં રાખીએ છીએ, તેટલાજ પ્રમાણમાં આપણે સાધારણ મનુષ્યમાંથી બદલાઈને દિવ્ય મનુષ્ય બનતા ચાલીએ છીએ.

સુંદર ખીલી રહેલાં કમળોવાળું એક નિર્મળ જળથી ભરપૂર સરોવર એક ખેતરની આસપાસ આવેલું છે. થોડે દૂર ઉંચાણમાં આવેલા એક મોટા જળાશયમાંથી આ સરોવરને એક નીક વાટે પાણી પૂરું પાડવામાં આવે છે. એ નીકને છેડે એક દરવાજો છે, તેના ઉઘડવા ને બંધ થવાપર પાણી આવવાનો ને ન આવવાનો આધાર છે. એ સ્થળ અલૌકિક સૌંદર્યવાળું છે. સ્વચ્છ-નિર્મળ જળ ઉપર ગ્રીષ્મઋતુમાં ખીલેલાં કમળો ઝુલતાં જણાય છે. તીરપર અનેક જાતના પુષ્પના છોડવાઓ ઉગી રહેલા છે. પાણી પીવા અને સ્નાન કરવાને પક્ષીઓ સવારથી સાંજસુધી ત્યાં આનંદ કરે છે અને તેઓનો મધુર કિલકિલાટ સંભળાતોજ રહે છે. જમરો પણ પોતાનું જૂદાં જૂદાં પુષ્પોપરથી પરાગ મેળવવાનું કામ ત્યાં કરતાજ હોય છે. એ જળાશયની આસપાસમાં દષ્ટિ પણ ન પહોંચે ત્યાંસુધી અનેક જાતનાં ફળ-ફલવાળા છોડવાઓ, વૃક્ષો અને લતાઓથી એ સ્થાન ઘણુંજ રમણીય ને આનંદદાયક સર્વ કોઈને લાગે છે.

એ જમીનનો માલિક એક ‘દિવ્ય મનુષ્ય’ છે. મનુષ્ય-જાતિ તરફ તે અત્યંત પ્રેમ રાખતો હોવાથી ત્યાં આગળ “આ ખાનગી જમીન છે” “આ રસ્તે જવાની રજા નથી” એવું તેણે પાટીયું મારવાને બદલે ઉલટું એવુંજ પાટીયું ચોઢવામાં આનંદ છે કે “આ કમળસરોવર તરફ જવાની સર્વ કોઈને છૂટ છે.” આથી સઘળા લોકો આ માલિકને ચાહે છે; કારણ કે તેઓ તેમ કર્યા સિવાય રહી શકતાજ નથી. માલિક પણ જે પોતાનું છે તે લોકોનુંજ છે, એમ સમજે છે અને સર્વપર પ્રીતિ રાખે છે.

આ સ્થળે નાનાં બાળકો પણ આનંદ કરવાને પુષ્કળ આવતાં જણાય છે. થાકીને કંટાળી ગયેલાં સ્ત્રી-પુરુષો આ સ્થળમાં વારંવાર આવે છે અને જ્યારે તેઓ ત્યાંથી ઘર તરફ પાછાં વળે છે, ત્યારે ઉંચી લાગણી સાથે ને હસ્તે ઝહેરે જતાં માલૂમ પડે છે; કારણ કે આ દિવ્ય સ્થાનનો લાભ લેવાથી તેઓના મનપરનો બોલો એછો થયેલો હોય છે અને તેથી ઘણી વાર તો તેઓ આશીષ પણ આપતાં જાય છે કે “પરમાત્મા આ ઉદારાત્માનું ભહું કરે.” ઘણા લોકો તો આ સ્થળને દેવતાઈ ભૂમિજ કહેતા. આ જગ્યાનો માલિક તેને ‘ઈશ્વરી ઉદ્યાન’ કહે છે અને પોતાની શાંતિના કેટલાય કલાક ત્યાંજ ગાળે છે. સૌના ગયા પછી પણ તે ત્યાં આગળ આમતેમ ફરે છે અને અજવાળી રાત્રિમાં એક બાંકડાપર

એસીને પુષ્પોની સુગંધ લેતો જણાય છે. તેનો સ્વભાવ ઘણોજ સાત્વિક છે. તે કહે છે કે, આવે વખતેજ જીવનની ખરી વસ્તુઓ તેને મળે છે. કેમકે ઘણીખરી ઉમદા તથા લોકહિતની ચો-જનાઓ આવે વખતેજ એકાએક પ્રેરણાની માફક તેને સૂઝી આવે છે.

તે સ્થળ અને તેની આસપાસનું વાતાવરણ દયા, દિલસોજી, શુભ ભાવના અને આનંદથી વ્યાપેલું રહે છે. પશુઓ જ્યારે એ સરોવરના કિનારે જળ પીવાને આવે છે, ત્યારે તેમને પણ મનુષ્યો-ના જેટલોજ આનંદ થાય છે. અને તેમને જોઈને તેમના તરફ નજર કરનારના હૃદયમાં પણ આનંદની ઉર્મિ ઉછળી આવે છે.

તે સરોવરનો દરવાજો નિરંતર ખુલ્લો રાખવામાં આવે છે અને તેથી ત્યાં એટલું બધું પાણી આવે છે કે, ખેતરને જોઈતું પાણી મળવા ઉપરાંત પશુ પક્ષીઓને અને માણસોને પણ નિર્મળ અને સ્વચ્છ જળ પૂરું પાડે છે તથા વધારાનો પ્રવાહ આસપાસનાં ખેતરો તરફ વહીને તેમની પણ ખીલવણી કરે છે.

હવે એક સમયે આ જગ્યાના માલિકને એક વર્ષસુધી બીજે ગામ જવું પડ્યું. તે દરમિયાન તેણે, દુનિયા જેને ‘વ્યવહારકુશળ’ કહે છે એવા એક મનુષ્યને એ જાગીર ભાડે આપી. જેમાં ખિસ્સું ન ભરાતું હોય એવી કોઈ પણ બાબત કરવાને માટે આ નવા મનુષ્યને જરાયે સમય મળતો નહોતો. તે પક્ષસરોવર જે દરવાજાથી જળાશય સાથે જોડાયેલું હતું, તે દરવાજો તેણે તરતજ બંધ કરી દીધો; અને તેથી પર્વતપરથી ઉતરી આવતો નિર્મળ પ્રવાહ બંધ થઈ ગયો. “સર્વને આવવાની છૂટ છે” એવું જે પાટીયું ત્યાં ચોઢેલું હતું, તે પણ આ નવા પુરુષે ઉપડાવી લીધું. આથી કરીને પ્રથમ જે આનંદી બાળકો અને સ્ત્રી પુરુષો ત્યાં ફરવા આવતાં તે હવે આવતાં જણાતાં નથી અને દરેક વસ્તુ ફેરવાઈ ગયેલી જણાય છે. નવજીવન આપનાર જળના અભાવે એ સરોવરનાં કમળો અને પુષ્પો હવે સૂકાવા લાગ્યાં અને રોપાઓ પણ સૂકાઈને ઢળી પડવા લાગ્યા. નિર્મળ અને સજીવ જળમાં આનંદ કર્યા કરતી માછલીઓ પણ હવે ધીમે ધીમે મરવા લાગી અને તેથી તે સરો-વરની પાસે જે કોઈ આવે તેને દુર્ગંધ આવવા લાગી. કિનારાપર જે પુષ્પો ખીલતાં હતાં તે સૂકાઈ ગયાં; જળ પીવા અને કીડા કરવા આવતાં પક્ષીઓ અટકી ગયાં; મધુકરોનો આનંદજનક ગજીગજીદ

બંધ થઈ ગયો અને નિર્મળ જળ મળતું અટકી જવાથી પશુઓ પણુ આવતાં બંધ થયાં.

આ પ્રમાણે આ સરોવરની અત્યારની અને પ્રથમની સ્થિતિમાં જે લેદ જણાતો હતો તેનું કારણ એજ હતું કે, પર્વતપરના વિશાળ જળાશયમાંથી સરોવરમાં જળ આવવાનો જે દરવાજો હતો, તે બંધ કરવાથી સરોવરને જીવંત જળ મળતું તે બંધ થઈ ગયું હતું.

આ યનાવ મનુષ્યના જીવનને મળતો આવે છે, એમ શું આપણી દૃષ્ટિએ નથી પડતું? જે પ્રમાણમાં આપણે પરમાત્મતત્ત્વ સાથેનું આપણું ઐક્ય અને સંબંધ સ્વીકારીએ છીએ અને જે પ્રમાણમાં તેના દિવ્ય પ્રવાહને ગ્રહણ કરવા માટે આપણા હૃદયનાં દ્વાર આપણે ખુલ્લાં રાખીએ છીએ તથા જેટલા પ્રમાણમાં આપણે એ સર્વવ્યાપી, સર્વશ્રેષ્ઠ, સૌથી વધારે શક્તિમાન અને સૌથી સુંદર પરમાત્મતત્ત્વની સાથે એકરૂપ થઈએ છીએ, તેટલા પ્રમાણમાં આપણામાંથી પણ એ દિવ્ય તત્ત્વ ચારે તરફ વહેવા લાગે છે અને આપણી સાથે સંબંધમાં આવનારા મનુષ્યો વગેરેને પણ એ દિવ્ય પ્રવાહનો લાભ મળે છે. વિધિના અને આપણા સર્વના શ્રેષ્ઠમિત્રરૂપ પરમાત્મા, એ અખૂટ અમાપ સરોવરને ઠેકાણે છે; નાનું સરોવર તે આપણું શરીર છે; અને જળ આવવાનો દરવાજો એ આપણું પોતાનું હૃદય છે. જેટલા પ્રમાણમાં ‘પરમાત્મતત્ત્વ’ સાથેનું આપણું ઐક્ય સ્વીકારવામાં આપણે નિષ્ફળ નિવડીને એ દિવ્ય જીવનપ્રવાહ સામે આપણે આપણા હૃદયદ્વારને બંધ કરીએ છીએ, તેટલા પ્રમાણમાં પ્રથમ તો આપણે પોતેજ એવી અવદશામાં મૂકાઈએ છીએ, કે જેથી આપણને સુખસામર્થ્ય પોષણસંપત્તિ કે ઉન્નતિ જેવું કશું મળતું નથી; અને તેથી આપણા પરિચયમાં આવનારને પણ લાભ નહિ મળતાં હાનિજ થાય છે.

આ ‘કમળસરોવર’માં અને માનવજીવનમાં એક લેદ છે. જે મોટું જળાશય તેના મૂળરૂપ છે, તેમાંથી વહેતું પાણી પોતામાં આવે, તેટલાસારૂ દરવાજો ઉઘાડવાનું બળ નાના સરોવરમાં નહિ હોવાથી એ બાબતમાં તેનો આધાર બાહ્યસાધનપરજ રહે છે; પણ તમારા ને મારામાં તો તે સત્તા રહેલી છે. એ દિવ્ય જીવનના પ્રવાહ તરફ આપણા હૃદયનાં દ્વાર ખુલ્લાં રાખવાં કે બંધ કરવાં, એ તો આપણી પોતાનીજ સત્તાની વાત છે. આપણાજ વિચારબળથી આ શક્તિ આપણામાં ખીલે છે.

‘માનવજીવન’ પરમાત્મતત્ત્વમાંથીજ ઉદ્ભવતું હોવાથી પરમાત્મતત્ત્વ સાથે તેને સંબંધ છે; માનવજીવનનો એક તરફ આસપાસ આવેલી દુનિયાસાથે સંબંધ છે; તો બીજી તરફ ‘વિચાર’ અથવા મન એ આપણા માનવજીવનને પરમાત્મતત્ત્વ સાથે જોડનારી નહેર જેવું છે.’

આ વિષયપર વધારે વિવેચન કરવા પહેલાં આપણે વિચારનું સ્વરૂપ પણ જાણવું જોઈએ. ઘણી વાર ધારવામાં આવે છે તેમ ‘મન’ અથવા ‘વિચાર’ એ કંઈ માત્ર અનિશ્ચિત કલ્પના અથવા હવાઈ ખ્યાલ નથી; પણ એક પ્રબળ, સૂક્ષ્મ અને મોટામાં મોટી શક્તિ છે.

વિચાર એ શક્તિ છે, તે સાબીત કરવા માટે હાલમાં પ્રયોગશાળામાં પ્રયોગો કરવામાં આવે છે. તેઓને અમુક આકાર, રંગ, ગુણ અને શક્તિ હોય છે અને વિચારનું શાસ્ત્ર પણ છે, એમ તે પ્રયોગોદ્વારા સાબીત થતું ચાલે છે. તે ઉપરથી પણ સમજાય છે કે વિચારશક્તિદ્વારા જે ઉત્પાદક શક્તિ પ્રગટ થાય છે, તે શક્તિ માત્ર નામનીજ નહિ પણ વાસ્તવિક હોય છે.

આપણી આસપાસ આવેલી સ્થૂળ દુનિયામાંની પણ દરેકે દરેક ચીજની ઉત્પત્તિ વિચારમાંથીજ છે; કેમકે એ વિચારજ પાછળથી આકારનું રૂપ લે છે. પ્રત્યેક કિલ્લો, પ્રત્યેક મૂર્તિ, પ્રત્યેક ચિત્ર, પ્રત્યેક યંત્ર-ટુંકમાં કહીએ તો પ્રત્યેક જડ વસ્તુની ઉત્પત્તિ પ્રથમ તેના ઉત્પાદકના મનમાં વિચારરૂપે ઉદ્ભવ્યા પછીજ તે દૃશ્ય ચા સ્થૂળ રૂપમાં પ્રકટ થઈ હોય છે. જે વિશ્વમાં આપણે રહીએ છીએ, તે વિશ્વ પણ સર્વના આધારભૂત પરમાત્માનાજ વિચારનું ફળ છે. આપણને માલૂમ પડ્યું છે તેમ જો આ વાત સત્ય હોય કે, પરમાત્માની સાથે સ્વરૂપથી આપણે એકજ છીએ અને તેથી પરમાત્મતત્ત્વ સાથે આપણું ઐક્ય છે, તોપણ આપણામાં આપણે એ તત્ત્વસાથે જ્ઞાનપૂર્વક ઐક્ય અનુભવીએ, તેટલા પ્રમાણમાં આપણામાં પણ પરમાત્મતત્ત્વના જેવી ઉત્પાદકશક્તિ પ્રકટ થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય છે?

કોઈપણ વસ્તુ દૃશ્યજગતમાં પ્રકટ થાય ચાને જોવામાં આવે તે પહેલાં તો તે અદૃશ્ય જગતમાં હયાતી ધરાવતીજ હોય છે. આ ઉપરથી સાબીત થાય કે, અદૃશ્ય જગત કારણરૂપ છે અને દૃશ્ય જગત કાર્યરૂપ છે; તેમજ અદૃશ્ય વસ્તુઓની

સરખામણીમાં દૃશ્ય વસ્તુઓ અનિત્ય અને પરિણામી છે.

‘શબ્દની શક્તિ’ એ અક્ષરશઃ શાસ્ત્રીય સત્ય છે. આપણે પ્રથમ વિચારી ગયા કે, વિચારોમાંથીજ આપણામાં ઉત્પાદન શક્તિ પ્રગટ થાય છે. જેને આપણે બોલાયેલો “શબ્દ” કહીએ છીએ, એ પણ માત્ર આંતરવિચારનું બાહ્યસ્વરૂપજ છે. એ વિચાર-શક્તિ બાહ્યરૂપમાં અથવા સ્થૂલ સ્વરૂપમાં પ્રકટ થાય તે પૂર્વે એકાગ્રતાની, જ્ઞાનની, ઇચ્છાની અને પ્રયત્નની પણ જરૂર રહે છે. ‘હવામાં કિણ્ણ બાંધવા’ વિષે લોકો અનેક પ્રકારની વાતો કરે છે અને હવામાં કિલ્લા બાંધવાની ટેવવાળાને લોકો માનની દૃષ્ટિથી જોતા નથી. પણ જમીનપર આપણે રહીએ અને સ્થૂળ કિણ્ણો બાંધીએ તે પૂર્વે આપણને હવામાંજ કિલ્લા બાંધવા પડે છે; માટે હવામાં કિલ્લા બાંધવા એ કોઈ રીતે ખરાબ નથી. એટલું તો ખરૂંજ કે, હવામાં કિલ્લા બાંધનારો માણસ જો તેથી આગળ વધીને પોતાના જીવનમાં તે કિલ્લાઓને સ્થૂલ-મૂર્તસ્વરૂપ આપતો નથી, તો તે મનુષ્ય હવાઈ કિલ્લા બાંધવાનું અગત્યનું કામ કરવા છતાં પણ બાકીનું તેટલીજ અગત્યનું કામ તે પડયું રહેવા દે છે; અને ઝાડ અર્ધું ઉછેર્યા પછી અટકનારની પેઠે ફળફૂલથી બેનશીબ રહે છે.

વિચારશક્તિના સંબંધમાં એક અગત્યની બાબત એ છે કે, વિચારમાં પોતાના જેવા બીજા વિચારોને પોતાના તરફ ખેંચવાનું બળ રહેલું છે અને વિશ્વમાં તેમજ વિચારશક્તિની બાબતમાં એક મહાનિયમ પ્રવર્તી રહેલો છે કે, સમાન વસ્તુઓ એકબીજાને પોતાના તરફ આકર્ષે છે. આપણે આપણા વિચારોને અનુકૂળ હોય તેવી શક્તિઓ અને સંયોગોને નિરંતર દૃશ્ય અને અદૃશ્ય દુનિયામાંથી આપણા તરફ આકર્ષ્યા કરીએ છીએ. આપણને આ બાબતનું જ્ઞાન હોય કે ન હોય, છતાં પણ આ નિયમ તો પોતાનું કામ કર્યેજ જાય છે. આપણે વિચારોના મહાસાગરની વચ્ચે વસીએ છીએ અને વિચારની જે શક્તિઓ વિચારના પ્રવાહરૂપે આપણામાંથી બહાર જાય છે અને બહારથી આપણા તરફ આકર્ષાય છે, તે શક્તિઓવડે આપણી આસપાસનું વાતાવરણ ભરાઈ રહેલું હોય છે; તેથી જાણતાં કે અજાણતાં વિચારના એ વાતાવરણની આપણુ દરેકપર થોડી યા ઘણી અસર તો થાય છેજ.

આપણે જેટલા પ્રમાણમાં સૂક્ષ્મ આંદોલનો ગ્રહણ કરવાને યોગ્ય બન્યા હોઈએ, તેટલાજ પ્રમાણમાં આપણા પર તે વિચારપ્રવાહો અસર કરશે. નિર્જળ મનવાળા મનુષ્યોને બાહ્યવિચારોની અસર વધારે થાય છે અને તે બહારથી આવતા દરેક વિચારના તરંગને આધીન થાય છે; ત્યારે કેટલાક દૃઢ મનના મનુષ્યો કયો વિચાર-તરંગ પોતાના મનમાં પેસવા દેવો અને કયો ન પેસવા દેવો, એનો વિવેક કરીનેજ અમુક વિચારને પોતાના મનમાં સ્થાન આપે છે. વિચારનાં સૂક્ષ્મ આંદોલનો ગ્રહણ કરવાને કેટલાકની પ્રકૃતિ બીજા-ઓના કરતાં વધારે અનુકૂળ હોય છે. તેઓ જે જે મનુષ્યોના સંબંધમાં આવે છે અથવા રહે છે, તેમના વિચારોની તેમના પર છાપ પડતી જાય છે.

મારો એક મિત્ર-એક સુપ્રસિદ્ધ સમાચાર પત્રનો અધિપતિ-એટલી કેમળ પ્રકૃતિનો છે કે જો તે કોઈ મેળાવડા કે સભા કે મીજલસમાં જાય અથવા બીજાઓની સાથે વાતો કરે અથવા હાથ મેળવે તો તે બધા મનુષ્યોની માનસિક તથા શારીરિક સ્થિતિની અસર તેના મન તથા શરીર પર થયાવિના રહેતી નથી. આ અસર એટલે સુધી થાય છે કે તે પછી બે ત્રણ દિવસ સુધી તે પોતાની અસલ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી અથવા પોતાનું કામ જોઈએ તેવી સારી રીતે કરી શકતો નથી.

આવા પ્રકારનું શરીર હોવું એને કેટલાક લોકો દુર્ભાગ્યનું ચિહ્ન માને છે, પરંતુ ખરી રીતે એમ નથી. ઉલટું એ તો લાભકારી છે. આત્માની ઉચ્ચ પ્રેરણાઓ અને બહારથી આવતી ઉચ્ચ યા શુભ શક્તિઓ ગ્રહણ કરવાને અનુકૂળ શરીર હોવું એ કાંઈ ખોટું નથી; પરંતુ જે મનુષ્ય બહારથી આવતી અશુભ વિચારોની આકૃતિઓ સામે પોતાના મનનાં દ્વાર બંધ ન કરી શકે તે મનુષ્યને આવું શરીર હોય તોજ તે દુર્ભાગ્યનું ચિહ્ન લેખાય અને અગવડકારક નિવડે. ગમે તેવું કેમળ પ્રકૃતિવાળું શરીર હોય છતાં અમુક વિચારને પોતાના મનમાં દાખલ થવા દેવો અને અમુકને ન દાખલ થવા દેવો એવો કાબૂ મન પર મેળવવો, એ પણ આ હકીકત જોતાં દરેક મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે.

ઉપર મુજબનો સંયમ પણ મનુષ્ય મનદ્વારા મેળવી શકે તેમ છે. જે પણ મનુષ્યનું મન સૂક્ષ્મ આંદોલનોને સહેલાઈથી વશ થતું હોય તે જો-નીચેની વિચારશ્રેણીનો વખતોવખત આશ્રય લે તો

તેથી તેવા દરેકને લાભ થઈ શકશે.

“હું મારા ક્ષુદ્ર વિચારોની સામે મારા મનનાં દ્વાર બંધ કરું છું અને સર્વ પ્રકારના ઉત્તમજ વિચારો અને ભાવનાઓને ગ્રહણ કરવાને માટે મારા મનનાં દ્વાર ખુલ્લાં રાખું છું.” આ પ્રમાણે વખ-તોવખત ભાવના કરવાને અભ્યાસ કરવાથી તેમ કરવાની ટેવ પડી જાય છે. જો આ ટેવ દૈનિક અને સ્થાયી રહે તો તેથી અંતરમાંની કેટલીક સૂક્ષ્મ શક્તિઓ કામ કરવા લાગે અને તેના પરિણામે તેને ધૃષ્ટ લાભ થયા વિના રહેતોજ નથી. આ રીતે દૈનિક તેમજ અદૃશ્ય જગતમાંના સઘળા હલકા અને અનિષ્ટ વિચારોથી મનુષ્ય દૂર રહી શકે છે અને સઘળી ઉચ્ચ પ્રેરણાઓ તથા ભાવનાઓને તે પોતા તરફ ખેંચવાને શક્તિવાન બને છે.

અહીં પ્રશ્ન એ ઉઠે છે કે, અદૃશ્ય જગત એટલે શું? આપણી આસપાસના વાતાવરણમાં આ સ્થૂલ જીવનપર રહેનારા જીવાત્માઓ જે વિચારો, ભાવનાઓ અને લાગણીઓ ઉત્પન્ન કરે છે, તેનો સમાવેશ અદૃશ્ય જગતમાં થાય છે. વળી સ્થૂલશરીરનો ત્યાગ થયાપછી જીવાત્માઓ કાંઈક જૂદાજ પ્રકારનાં (સૂક્ષ્મ) શરીરોદ્વારો જે વિચારો, ભાવનાઓ વગેરે ઉત્પન્ન કરે છે, તેનો પણ અદૃશ્ય જગતમાંજ સમાવેશ છે.

મનુષ્યના સ્થૂલજીવનનો પ્રારંભ તો સ્થૂલજગતમાંજ થાય છે, પણ તેના સૂક્ષ્મ જીવન અને શક્તિઓને પોષનારો સૂક્ષ્મ અને સ્વર્ગીય પ્રભાવ તો તે સૂક્ષ્મ-અદૃશ્ય જગતમાંથીજ પ્રાપ્ત કરે છે. જેમ દરેક સ્થૂલ શરીરની અંદર અને બહાર તેનું સૂક્ષ્મ શરીર રહેલું છે, તેમ આ સ્થૂલજગતની અંદર અને બહાર તેને મળતું સૂક્ષ્મ જગત પણ આવેલું છે. ખરું જોતાં આ સ્થૂલજગત અને સ્થૂલશરીર એ તો માત્ર તે સૂક્ષ્મ જગત અને શરીરનું બાહ્ય પ્રતિબિંબજ છે. ઉપર કહેલું સૂક્ષ્મ જગત કે જ્યાં તરતના સ્થૂલશરીર છોડી ગયેલા જીવાત્માઓ રહે છે, તેનાથી આરંભીને આ જગતની અંદર તથા બહાર બીજાં આપણાથી કદપી ન શકાય એવાં અનેક સૂક્ષ્મ જગતો કદપી ન શકાય તેટલા દૂર પ્રદેશ-ક્ષુધી આવી રહેલાં છે. આ સર્વ જોતાં મનુષ્યશરીરના મુખ્ય બે વિભાગ પાડી શકાય. સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ. એમાં સ્થૂલશરીર તો ઉપરના છોતરા અથવા કપડાંજેવુંજ છે. જેમ કણસલામાં રહેલું અનાજ છોતરાંના રક્ષણવડે વૃદ્ધિ પામ્યું એટલે પછી તે છોતરાં નકામાં

થાય છે, તેમ સૂક્ષ્મશરીરનો અમુક વિકાસ થયા પછી એ સ્થૂલશરીર પણ નકામું થઇ છૂટી જાય છે. આ સૂક્ષ્મશરીરના જૂદા જૂદા વિભાગોદ્ધારા જીવાત્મા જૂદાં જૂદાં અનેક જગતો સાથે સંબંધ ધરાવે છે અને પોતાનો વિકાસ કરે છે.

માણસના સ્થૂળશરીરરૂપી બાહ્ય આકાર ભલે ગમે તેટલા બદલાય, તોપણ તેમાં રહેલો જીવાત્મા તો તેનો તે અને અમરજ છે. અર્થાત્ અમુક વ્યક્તિ આ સ્થૂલશરીરનો ત્યાગ કરે તે ઉપરથી આપણે એમ નથી સમજવાનું કે, તેના જીવનનો અંત આવ્યો છે. “પ્રભુ અનંત પ્રહાંડના નાથ છે” એ વાક્યનો અર્થ એજ છે કે, આ વિશ્વમાં આ સ્થૂલજગત ઉપરાંત સૂક્ષ્મ જગતો પણ છે. પરંતુ એ સૂક્ષ્મજગતમાંથીજ નવા જન્મનો પ્રારંભ થાય છે, એમ પણ નથી. કારણ કે જીવન કેાઇ પણ વખતે નાશજ પામતું નથી. જીવાત્મા આ સ્થૂલજગત અને શરીરનો ત્યાગ કર્યા પછી તેનો જીવનક્રમ જ્યાંસુધી આવી પહોંચ્યો હોય છે, ત્યાંથી આગળ વધવા માટે પાછું તે નવા શરીરદ્વારા પોતાનું કામ ચાલુ કરે છે. કારણકે જીવાત્માનો સ્વભાવજ ઉન્નતિ પામવાનો છે. જેમ આ સ્થૂલજગત ઉપર વિવિધ પ્રકારનાં મનુષ્યો છે, તેમ સૂક્ષ્મજગતમાં પણ વિધવિધ માનસિક સ્થિતિવાળા જીવાત્માઓ રહે છે. “સરખે સરખાને આકર્ષે છે” આ નિયમ નિરંતર કાર્ય કરી રહેલો હોવાથી આપણે પણ આપણા વિચાર અને જીવનને અનુકૂળ સ્થિતિઓ તથા અસરોને સૂક્ષ્મ જગતમાંથી આપણા તરફ સ્વાભાવિક રીતેજ નિરંતર આકર્ષ્યાકરીએ છીએ. ઘણાકેને આ વાત ખરી લાગતી નથી; પરંતુ વિચાર કરનારને તેની સત્યતા જણાઇ આવે છે. કારણ કે સર્વ જીવાત્માઓનું મૂળ એકજ છે; અને આપણે બધા એ સર્વસામાન્ય અને સર્વગત જીવનમાં એકબીજાની સાથે જોડાયેલાજ છીએ. વળી એની સાથે આ પણ સ્મરણમાં રાખવું ઘટે છે કે, કયા વિચારોને આપણા મનમાં સ્થાન આપવું અને કયા પ્રકારની સ્થિતિને આપણે આપણા તરફ આકર્ષવી, એ વાત પણ આપણા પોતાનાજ હાથમાં છે. અર્થાત્ આપણે સંયોગોના ગુલામ નથી પણ સ્વામી છીએ. સંયોગોને આધીન થવું થા ન થવું, એ આપણાજ હાથમાં છે.

આપણા જીવનરૂપી નાવનું સુકાન આપણા પોતાના હાથમાં રાખીને તેને અમુક માર્ગ તરફ જવા દેવાની અને અમુક માર્ગ

તરફ ન જવા દેવાની કાળજી રાખવી; અથવા તો એ સુકાનને છોડી દઇને આપણી જીવનનૌકાને ગમે તેવા વિચારરૂપી તરંગોને આધીન ગમે તેમ ભટકવા દઇને આમતેમ અથડાતી રાખવી, એ આપણી-જ મરજી અને શક્તિની વાત છે. જો આપણે આપણી જીવનનૌકાને સ્વાધીન રાખી શકીએ તો ગમે તે દેશના અને ગમે તે સમયના ઉમદામાં ઉમદા, મોટામાં મોટા અને શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ પુરુષોના વિચાર આકર્ષી શકીએ તેમ છીએ. ખરેખર, આ વિચારથી આપણને અત્યંત આનંદ થવો જોઇએ.

હું થોડા દિવસ ઉપર મારા એક મિત્ર સાથે ઘોડેસ્વાર થઇ નીકળી પડ્યો હતો. તે સમયે વાત નીકળી કે “લોકો હવે ‘જીવન’ જેવા મહત્ત્વના સવાલમાં ઘણો રસ લેવા લાગ્યા છે; આંતરિક શક્તિઓનું બળ જાણવા તેઓ ઉત્સાહપૂર્વક પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે; તેઓમાં પોતાનું ખરૂં સ્વરૂપ અને પોતાનો પરમાત્મા સાથેનો સંબંધ જાણવાની ઉત્કંઠા વધતી જાય છે અને આખા જગતમાં આધ્યાત્મિક જાગૃતિ થતી જણાય છે. ચાલુ સૈકામાં એ જાગૃતિ ખુલ્લી દેખાઈ આવે છે અને આગળજતાં આપણે આત્મિક ઉત્કર્ષ મોટા પ્રમાણમાં જોવાને લાગ્યશાળી થઇશું.”

આ વાત આલી રહી હતી તે વખતે મેં મારા મિત્રને કહ્યું કે “મહાત્મવંશની ઇમર્સન જે પોતાના જમાના કરતાં ઘણોજ આગળ વધેલો હતો અને જેણે ઉપર જણાવેલી આત્મિક ઉત્કર્ષની સ્થિતિ જગતમાં લાવવા ભગીરથ પ્રયત્ન કર્યો હતો, તે જો આ સ્થિતિ જોવાને અહીં જીવતો હોત તો તેને કેટલો બધો આનંદ થાત ?” મારા મિત્રે પ્રત્યુત્તર વાળ્યો કે “આપણે કેવી રીતે જાણી શકીએ કે, અત્યારે પણ તે આ સઘળું નથી જોતો અથવા તો આ બાબતમાં તેનો હાથ નથી ? આ કામમાં પહેલાં કરતાં પણ તેનો અધિક હાથ હોય તો આશ્ચર્ય શું ?” મારા મિત્રનાં આ વચનો મને ઠીક લાગ્યાં અને મેં તેનો ઉપકાર માન્યો. ખરી વાત એ છે કે, જે લોકોએ અહીં રહીને લોકોના કલ્યાણનું કામ કર્યું હોય છે, તેઓ સૂક્ષ્મજગતમાં રહીને પણ તેવુંજ કામ કર્યા કરે છે. પ્રત્યેક ક્ષણ આપણને પૂરવાર કરી આપે છે કે, જે વસ્તુઓ આપણે ઇદ્રિયોવડે જોઈ શકીએ છીએ, તેનાથી અનેકગણી વસ્તુઓ ઇદ્રિયોથી અજ્ઞાત હોય છે. જે ઉત્તમ શક્તિઓ આ વિશ્વમાં તેમજ આપણા જીવનમાં કાર્ય કરી રહી છે, તેને આપણે ચર્મચક્ષુથી જોઈ શકતા નથી; છતાં પણ જગત-

માંની સર્વ વસ્તુઓનાં અને સર્વ કાર્યોનાં કારણો એ અદ્વૈત શક્તિઓમાંજ રહેલાં હોય છે. હકીકત આ પ્રમાણે હોવાથી જે કોઈ પોતાના વિચારનો નિયામક બને છે તે પોતાનું જીવન કેવા પ્રકારનું થશે તેનો પણ ચોક્કસ નિર્ણય કરી શકે છે.

જેની દિવ્ય દષ્ટિ ખીલેલી છે એવો એક તત્ત્વજ્ઞાની લખે છે કે:—

“આધ્યાત્મિક અને ભૌતિક પદાર્થો વચ્ચે એકસરખો નિયમ પ્રવર્તી રહેલો છે. જેઓ ઉદાસ ને નિરૂત્સાહી હોય છે, તે તેવીજ વસ્તુઓને પોતાના પ્રત્યે આકર્ષે છે. અને તેથી તેઓ કદાપિ વિજય પામી નહિ શકતાં ઉલટા ખીજને ભારરૂપ નિવડે છે. ખીજ તરફ જેઓ ઉત્સાહી, શ્રદ્ધાવાન અને આનંદી હોય છે તેઓ વિજયનાંજ સાધનોને પોતાના તરફ આકર્ષે છે. અને તેથી તેઓ વિજયી પણ થાય છે. જેમકે કોઈ મનુષ્યનો સ્વભાવ આનંદી કે વિષાદી છે તે તેના ઘરના આગલા કે પાછલા આંગણા તરફ નજર કરવાથી જણાઈ આવે છે; અને સ્ત્રીના પોશાક ઉપરથી તેના મનની સ્થિતિનો ખ્યાલ આવી શકે છે.”

“તમારા દરેક વિચારની અક્ષરશઃ કિંમત છે. તમારા શરીરનું બળ, તમારા મનનું બળ, તમારા કાર્યમાં ફેરફાર અને તમારી સોબતથી ખીજને મળતો આનંદ, આ સર્વનો આધાર તમારા ‘વિચાર’ પર રહેલો છે. જે જે દિશામાં તમે તમારા મનને દોરવો છો, તે તે દિશામાંથી તમારો આત્મા તે તે દિશાને અનુકૂળ અદ્વૈત તત્ત્વોને પોતા તરફ ખેંચે છે. આ રાસાયનિક તેમજ આધ્યાત્મિક નિયમ છે. આ નિયમ કાંઈ આપણે જે સ્થૂળ પદાર્થોને જોઈએ છીએ તેનેજ માત્ર લાગુ પડતો નથી; પરંતુ જોઈ શકીએ છીએ તેના કરતાં દશહજાર ગણા પદાર્થો આપણાં ચક્ષુઓને અગમ્ય છે; તેને પણ લાગુ પડે છે.

ખ્રિસ્તીધર્મના સ્થાપક ક્રીસ્ટનું ફરમાન છે કે ‘તમને નુકસાન કરનારાનું પણ ભણું કરો.’ શ્રી યુદ્ધદેવે પણ કહ્યું છે કે:—

નહિ વૈરેણ વૈરાણિ સમન્તીધ કદાચત ।

અવૈરેણ ચ સમ્મન્તિ ઇસ ધમ્મો સનાતનો ॥

વૈર કદાપિ વૈરથી શાંત થતું નથી, પણ પ્રેમથીજ શાન્ત થાય છે. આ સનાતન નિયમ છે. સાફ કામ કરવું એ કુદરતમાં રહેલાં શુભ અને શક્તિમાન તત્ત્વોને પોતા તરફ આકર્ષવા ખરાખર છે; અને ખરાખર કર્મ કરવાથી ખરાખર તત્ત્વો આપણા તરફ આકર્ષાય છે. આ વાત જ્યારે આપણે ખરાખર સમજીશું, ત્યારેજ આપણે

આપણા પોતાના કહ્યાણુને ખાતર ખરાબ વિચારો કરતા અટકીશું. 'જેઓ દ્વેષસહિત જીવે છે, તેઓ દ્વેષમાંજ મરણ પામે છે.' તેનો અર્થ એજ છે કે 'જેઓ તરવારથી જીવે છે, તેઓ તરવારથીજ મરે છે.' દરેક ખરાબ વિચાર એ સામા મનુષ્યપર ઉગામેલી તરવાર છે અને જો સામા મનુષ્ય પણ તરવાર ઉગામે છે તો બન્નેને તેનું ભયંકર ફળ લોગવવું પડે છે.

આકર્ષણનો ઉપલો નિયમ દરેક જગતપર એકસરખી રીતે પ્રવર્તી રહેલો છે. જેની આપણે ઇચ્છા કરીએ અથવા આશા રાખીએ તે આપણા તરફ આકર્ષાય છેજ. જો આપણે ઇચ્છા એક વસ્તુની કરીએ અને આશા બીજી વસ્તુની રાખીએ તો 'બે ઘરનો પરોણો ભૂખે મરે' એની પેઠે આપણને કાંઈ પણ લાભ થતો નથી. માટે જેની ઇચ્છા કરો તેનીજ આશા પણ રાખો. આ રીતેજ તમારો ઇષ્ટ પદાર્થ તમને આવી મળશે. કોઈ પણ અમુક વિચારને તમે તમારી સાથે રાખો, એટલે જ્યાંસુધી તમારો તે વિચાર કાયમ રહેશે, ત્યાંસુધી તમે પૃથ્વીપર કે દરિયાપર ગમે ત્યાં ફરશો તોપણ જાણતાં કે અજાણતાં તમારા તે મુખ્ય વિચારને અનુકૂળ તત્ત્વો નિરંતર તમે આકર્ષ્યાજ કરવાના.

વિચાર બહુ પ્રમળ ઇચ્છારૂપે હોય અને તે ઇચ્છા પરિપૂર્ણ થવાની દૃઢ આશા હોય; એનું નામજ 'શ્રદ્ધા' છે. જેટલા પ્રમાણમાં એ ઇચ્છા પ્રમળ હોય છે અને જેટલા પ્રમાણમાં તેનાપર એ આશારૂપી જળ સિંચાય છે; તેટલા પ્રમાણમાં તે પોતાના તરફ ઇષ્ટ પદાર્થને અવશ્ય આકર્ષે છે; અને તે પદાર્થ અદૃશ્ય હોય તો તેને દૃશ્ય સ્વરૂપમાં પણ લાવે છેજ.

પરંતુ જો એ શ્રદ્ધામાં જરા પણ શંકા કે ભયનો વિચાર ભળી ગયો તો તેનું બળ મંદ પડી જાય છે અને ઇચ્છા ફલિભૂત થતી નથી. કોઈ પણ વિચારને જો મન આગળ વારંવાર ધરવામાં આવે અને જો દૃઢ શ્રદ્ધારૂપી જળસિંચન તેને મળે, તો તે વિચારનું બળ એટલું બધું વધે છે કે તેની સામે કોઈ પણ અંતરાય ટકી શકતો નથી અને પરિણામ સંતોષકારક આવ્યા વિના રહેતું નથી.

હાલ આપણને માલૂમ પડતું જાય છે અને ભવિષ્યમાં વિશેષ માલૂમ પડશે કે, શ્રદ્ધાના સંબંધમાં ઉપર જે જે વચનો કહેલાં છે તે હવાઇ કદપના નહિ, પરંતુ શાસ્ત્રીય બાબત છે; અને તેનો પાયો અચળ નિયમેપર રચાયેલો છે. વળી હવે પ્રયોગોદ્વારા પણ વિચાર-

શક્તિની પાછળ રહેલા નિયમો શોધી કઢાવાની તૈયારીમાં છે.

આજકાલ સંકલ્પબળવિષે ઘણું કહેવામાં આવે છે. સંકલ્પબળ બે પ્રકારનાં છે:-એક લૌકિક અને બીજું દૈવી. એમાં લૌકિક સંકલ્પબળ એ મન અને શરીરને લગતું છે; અને તેથી તે ઉતરતા પ્રકારનું ગંભીર છે. જેમને બળર નથી કે, સ્થૂલ ઇંદ્રિયો અને મન કરતાં ઘણું જ ચઢિયાતું એવું આધ્યાત્મિક જીવન પણ રહેલું છે; તેવાજ મનુષ્યો ઉતરતા પ્રકારનું જીવન ગાળે છે. ઉચ્ચ જીવનને અનુભવ થવાથી કાંઈ ઇંદ્રિયો અને મનની શક્તિ ઘટતી નથી; પણ આધ્યાત્મિક શક્તિથી પોષાઈને પૂર્ણપણે ખીલે છે અને તેથી ત્યાગ તથા ગ્રહણ કરવાની શક્તિ ઘણીજ તીવ્ર બને છે.

જે મનુષ્ય દિવ્ય પરમાત્મતત્ત્વ સાથેનું પોતાનું એકય સમજી શક્યો હોય છે; તેનું સંકલ્પબળ પણ ‘દૈવી સંકલ્પબળ’ બને છે. કેમકે “મારામાં રહેલું પરમાત્મતત્ત્વ ઘણુંજ સમર્થ છે” એ વાત તે બરાબર સમજતો હોય છે.

લૌકિક સંકલ્પબળ સંકુચિત અને મર્યાદિત હોય છે; ત્યારે દૈવી સંકલ્પબળ અપરિમિત એટલે કે હદવિનાનું અને સર્વોત્તમ હોય છે. “સઘળી વસ્તુઓ તમારે વાસ્તે ખુદલી છે અને તમારે સ્વાધીન છે” એમ ‘ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક નિયમ’ તમને સુક્તકંઠે જણાવે છે. જે પ્રમાણમાં તમે તમારા લૌકિક સંકલ્પબળને દૈવી સંકલ્પના રૂપમાં ફેરવી નાખો છો અથવા જે પ્રમાણમાં તે દૈવી સંકલ્પબળ સાથે સંબંધમાં આવીને તદનુસાર વર્તો છો, તે પ્રમાણમાં તમે પોતે પણ અવશ્ય સર્વોત્તમ બનો છો; અને તેમ થવાથી પછી “જે જે આજ્ઞા તું કરીશ તદનુસાર વસ્તુઓ બની જશે” એવા અતિ ઉત્તમ અધિકારને લાયક બની શકો છો. જીવનનું અને તેનામાં રહેલી શક્તિનું રહસ્ય તથા હેતુ એજ છે કે, મનુષ્યે તે પરમતત્ત્વની સાથે સંબંધ બાંધવો જોઈએ; વધારવો જોઈએ; અને તે જ્ઞાનપૂર્વક નિરંતર ચાલુ રહે તેવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

હરેક જીવનકોની સાથે સંબંધમાં આવે છે તેનાજ ઉપર તેની ચઢતી કે પડતી થવાનો આધાર રહેલો છે. પરમતત્ત્વ વિશ્વવ્યાપી હોવા ઉપરાંત વિશ્વથી શ્રેષ્ઠ અને બહાર પણ છે. એ તત્ત્વ પ્રથમની પેઠેજ આજે પણ વિશ્વમાં તમારા અને મારા તેમજ સર્વના જીવનમાં વ્યાપી રહેલું છે; સર્વદ્વારા કામ કરે છે અને સર્વપર રાજ્ય કરે છે. વિશ્વના આ મહાન નિયમોને એક બાર

સમજી લીધા પછી પણ જાણે એ તત્ત્વ ચાલી ગયું હોય એવું માનવાને દોરવાઈ જઈએ છીએ એ ગંભીર ભૂલ થાય છે. જેટલા પ્રમાણમાં તે તત્ત્વને વિશ્વવ્યાપી, વિશ્વાતીત અને સર્વશ્રેષ્ઠ માનીએ છીએ; તેટલાજ પ્રમાણમાં તેની મહત્તા અને શક્તિમાં ભાગ લેવાને આપણે સમર્થ બનીએ છીએ. જેટલા પ્રમાણમાં આપણે એ પરમ-તત્ત્વને જીવન અને શક્તિના અનંત મૂળરૂપ માનીએ છીએ અને તેમ માનીને તેની સાથે જેટલા પ્રમાણમાં સંબંધમાં આવીએ છીએ, તેટલાજ પ્રમાણમાં તે તત્ત્વના દિવ્ય ગુણો આપણામાં પ્રકટ થતા ચાલે છે. જેટલા પ્રમાણમાં આ વિશ્વવ્યાપી અને વિશ્વાતીત પરમાત્મતત્ત્વના પ્રવાહને આપણામાં આવવાનાં દ્વાર આપણે ખુલ્લાં રાખીએ છીએ; તેટલા પ્રમાણમાં આપણે તેમાં રહેલા દિવ્ય ગુણો અને શક્તિઓની પ્રજ્વાલિકારૂપ બનતા ચાલીએ છીએ અને આપણા-દ્વારા તેમાંનું દિવ્ય જ્ઞાન અને સામર્થ્ય આપણામાં થઈને વહેવા લાગે છે.

મનરૂપી સાધનવડેજ આંતરજીવન અને સ્થૂળજીવનનો સંબંધ થાય છે અને આંતરજીવન સ્થૂળજીવનદ્વારા વ્યક્ત થવા માંડે છે. જેટલા પ્રમાણમાં મનરૂપી સાધનવડે દૈવી તત્ત્વ સાથે આપણે આપણું ઐક્ય અનુભવીએ છીએ, તેટલા પ્રમાણમાં દિવ્ય જીવનનો પ્રકાશ આપણામાં સ્ફુરે છે, પ્રતિભા ખીલે છે અને જે જ્ઞાન તથા શક્તિદ્વારા આપણે પરમાત્મતત્ત્વના સંબંધમાં આવીએ છીએ, તે જ્ઞાન અને શક્તિની ખીલવણી આપણામાં થતી ચાલીને કુદરતનાં અને જીવનનાં ગૂઢ રહસ્ય આપણા આગળ ખુલવા માંડે છે; આપણા દૈવી સ્વભાવનું આગેહુંબ ભાન થાય છે અને આપણે વ્યક્તિભાવે પણ તે પરમતત્ત્વનાજ સાક્ષાત્ અંશરૂપ હોઈએ, એવું સ્પષ્ટ સમજાવા લાગે છે. આ પ્રમાણે આધ્યાત્મિક શક્તિ-સામર્થ્ય પ્રકટવાથી માણસની આંતરદૃષ્ટિ પણ ખુલ્લી થઈ જાય છે અને જે જે વસ્તુ તરફ તે પોતાનું લક્ષ્ય આપે છે, તે તે વસ્તુનાં સ્વભાવ, લક્ષણ, હેતુ વગેરે સહેલાઈથી તેના જાણવામાં આવે છે. માણસની સ્થૂળ દૃષ્ટિયો ખંડિર્મુખ વળેલી હોય છે, તેમ આ આંતરપ્રતિભા આંતરમુખ વળેલી હોય છે; અને તેથી કોઈ પણ બાહ્ય સાધન-વિના સત્યને જોવા-જોળખવાની અને ગ્રહણ કરવાની શક્તિ પણ આ આંતરપ્રતિભામાં રહેલી હોય છે. જે જે આધ્યાત્મિક શિક્ષણ અથવા ઉદ્દગારો પ્રેરણાથી મળેલાં કહેવાય છે તે પણ આંતરાત્માની

આ અપૂર્વ શક્તિદ્વારાજ મળેલાં હોય છે ને મળે છે. આ રીતે અનંત જ્ઞાનમય દિવ્ય શક્તિના સંબંધમાં આવનારો મનુષ્ય તેની દિવ્ય પ્રેરણાઓ ગ્રહણ કરે છે અને અનુભવસિદ્ધ જ્ઞાની તથા મંત્રદ્રષ્ટા બની રહે છે.

ઉપર કહેલી દશામાં મન બંધનરહિત બને છે અને પક્ષ-પાતરહિત થવાથી પ્રથમ દૃષ્ટિએજ સત્યને ગ્રહણ કરી શકે છે. તથા બાહ્યસાધનની જરૂર નહિ રહેતાં સર્વ કાંઈ આંતરપ્રતિભા-થી જણાઈ આવી ઇશ્વરી યોજના પણ સમજાઈ જાય છે અને તેથી તે તેની સાથે તો તન્મય થયા વિના રહીજ શકતો નથી.

કેટલાક આ આંતરપ્રતિભાને આત્માનો અવાજ કહે છે; કેટલાક ઇશ્વરી નાદ તરીકે લેખે છે; અને કેટલાક તેને છઠ્ઠી ઇન્દ્રિયના નામથી જણાવે છે, કે જે આપણી આંતર-આધ્યાત્મિક ઇન્દ્રિય છે.

જેટલા પ્રમાણમાં આપણને આપણા સત્ય સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતું આવે છે અને પરમાત્મતત્ત્વ સાથેના આપણા ઐક્યનો અનુભવ થતો ચાલે છે તથા તેના દિવ્ય પ્રવાહને વહેવાની પ્રણાલિકારૂપ આપણે થતા જઇએ છીએ, તેટલા પ્રમાણમાં આ આત્મિક અવાજ-આ ઇશ્વરી નાદ-આ આંતરપ્રતિભાનો અવાજ-આપણને ખુદ્દી રીતે સંભળાવા લાગે છે; અને જે પ્રમાણમાં તે સ્પષ્ટ સાંભળીને તદનુસાર આપણું વર્તન બનાવતા ચાલીએ છીએ, તેટલા પ્રમાણમાં તે અવાજ પણ વધારે ને વધારે ‘પ્રકટ’ થતો ચાલે છે; તથા આખરે તે પોતેજ આપણો અને આપણાદ્વારા બીજા અનેકોના જીવનપથનો માર્ગદર્શક દીપક બની રહે છે.

પ્રકરણ ૩ જી,

આરોગ્ય અને શારીરિક બળ

પરમાત્મા અનંત ચૈતન્યરૂપ છે. જો આ અનંત ચૈતન્યના આપણે આપણને વારસરૂપ માની શકીએ (કે જે વાત પ્રથમથીજ પૂરેપૂરી ખરી છે) અને તેના દિવ્ય પ્રવાહને ઝીલવાને આપણા હૃદયનાં દ્વાર ઉઘાડાં રાખીએ, તો તેની અસર કેવળ આપણા આધ્યાત્મિક જીવનપર થશે એટલુંજ નહિ પણ સ્થૂલશરીરમાં પણ તે અસર પ્રકટ થશે.

અનંત ચૈતન્યનો સ્વભાવ અને સ્વરૂપજ એવું છે કે તેમાં રોગને તો કોઈ કાળે સ્થાનજ મળી શકે નહિ અને તેથી તે અનંત ચૈતન્ય જેનાદ્વારા વહેવા લાગે તેમાં પણ રોગ સંભવી શકે નહિ.

આ વિષયની શરૂઆતથીજ આ વાત આપણે ખૂબ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે “સઘળું જીવન અંદરથીજ બહાર આવીને પ્રકટ થાય છે.” શાશ્વત નિયમ આપણને સ્પષ્ટ જણાવે છે કે “જેવું અંદર તેવું બહાર,” “જેવું કારણ તેવું કાર્ય” બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો વિચારો, માનસિક સ્થિતિઓ અને લાગણીઓની વખત જતાં સ્થૂલ આકાર પણ લીધા વિના રહેતી નથી.

કોઈ કોઈ કહે છે કે “મનની શરીરપર થતી ખાસ અસર વિષે ઘણુંય સાંભળવામાં આવે છે, પણ આ બાબત માનવી કે કેમ તે સમજાતું નથી.” શું તમે આ બાબત નથી માનતા ? કોઈ એકાએક તમને માઠા સમાચાર જણાવે છે કે તરતજ તમે ફિક્કા પડી જાઓ છો, કંપો છો અથવા તો તમને મૂર્છા આવી જાય છે, એનું કારણ શું ? કેમકે એમાં ખબર તો માત્ર તમારા મનનેજ મળેલી હોય છે.

ધારો કે, તમારો એક મિત્ર જમતી વખતે એકાદ અપ્રિય વચન કહે છે, તેથી તમને કેવું લાગી આવે છે ? તમે જે રુચિથી ને જે સ્વાદથી ખાતા હો છો તે સ્વાદને તે રુચિ તેજ પળે ઉડી જાય છે. હવે તમને જે કહેવામાં આવ્યું હતું તેણેજ તમારા મનપર અને મનદ્વારા શરીરપર અસર કરી, એ શું તમને આ ઉપરથી નથી જણાતું ? જુઓ, પેલો ઘસડાતા પળે ચાલતો મનુષ્ય દેખાય છે. તેના

રસ્તામાં કાંકરી આવવાથી પણ તે ગબડી પડે છે. તેનું કારણ શું? કારણ એટલું જ કે, તે માણસ નિર્બળ મનનો છે-તેનું મગજ ખસી ગયું છે, તે ગાંડો છે. ટુંકાણમાં કહીએ તો તેના મનની બિમાર સ્થિતિ-એજ તેના શરીરની બિમાર સ્થિતિ આણી છે. જેનું મન સ્થિર છે, તેના પગ પણ સ્થિર રીતે ઉપડે છે અને પડે છે; અને જેનું મન અનિશ્ચિત છે, તેના પગ પણ અનિયમિતજ ચાલે છે.

કોઈ વાર એકાએક તમારાપર અડચણનો પ્રસંગ આવી પહોંચતાં તમે થરથર ધ્રુજો છો અને ભયથી નિર્બળ બની જાઓ છો. તમારી ચાલવાની શક્તિ એ સમયે શાથી અટકી જાય છે? તમે શાથી કંપો છો? આટલો પ્રત્યક્ષ અનુભવ હોવા છતાં પણ તમે એમ કહી શકશો ખરા કે, મનની શરીરપર અસર નથી થતી?

તમારામાં કોઈ વાર એકાએક ક્રોધનો આવેશ આવી જાય છે. અને થોડા સમય પછી તમે જણાવો છો કે, તમારા માથામાં ડુખાવો થાય છે; છતાં પણ તમે શું માની નથી શકતા કે, વિચારો અને લાગણીઓ શરીરપર ભારે અસર કરે છે?

એએક દિવસ ઉપર હું મારા એક મિત્ર સાથે ચિંતાસંબંધી વાતો કરતો હતો, તેવામાં તે બોલી ઉઠ્યો કે “મારા પિતાને નજીવી બાબતોની પણ ચિંતા કરવાની ટેવ પડી ગઈ છે.”

મેં કહ્યું કે “તમારા પિતા તંદુરસ્ત નથી, મજબૂત નથી, ઉત્સાહ-વગરના છે, તેમનામાં જીરુસો નથી, બગૃતિ નથી.” તે પછી તેના પિતાની સ્થિતિસંબંધી અને તેને થતા દુઃખસંબંધી વધારે વિસ્તારથી મેં ખ્યાલ આપ્યો.

આ મારા જવાબથી તે આશ્ચર્ય પામ્યો અને બોલી ઉઠ્યો કે “તમે મારા પિતાને ઓળખતા નથી તોપણ તેમના રોગનું આટલું ખારીક જ્ઞાન તમને કેવી રીતે થયું?”

મેં જવાબ આપ્યો કે “તમે મને હમણાં જ જણાવ્યું કે, તમારા પિતાને નકામી બાબતોની ચિંતા થયા કરે છે; એ ઉપરથી તમારા પિતાના શારીરિક વ્યાધિનું માનસિક કારણ મારા જણવામાં આવ્યું. તમારા પિતાની સ્થિતિસંબંધી કહેવામાં મેં તે કારણનું જે સ્વાભાવિક કૃપા આવી શકે તેજ દર્શાવ્યું છે.”

ભય અને ચિંતાથી શરીરમાં જીવનપ્રવાહને વહેવાના માર્ગો સંકેત્યાઈ જાય છે અને તેથી શરીરમાં પ્રાણશક્તિ બહુજ ધીમેથી વહેવા લાગે છે. બ્યારે પણ આશા અને શાંતિને લીધે જીવન-

પ્રવાહના માર્ગો શરીરમાં વધારે વિકસિત-ખુલ્લા થાય છે ત્યારે શરીરમાં પ્રાણશક્તિ એટલા તો વેગથી ફૂટકા ભારતી વહેવા લાગે છે કે જેથી રોગને તો શરીરમાં સ્થાનજ મળી શકે નહિ.

એક સ્ત્રી પોતાને થયેલા એક શારીરિક વ્યાધિવિષે મારા એક મિત્ર આગળ વાત કરતી હતી. મારો મિત્ર જાણતો હતો કે, તે સ્ત્રી અને તેની બહેન વચ્ચે ઘણો અણબનાવ હતો. તે સ્ત્રીએ જણાવેલાં વ્યાધિનાં ચિહ્નો વગેરેની હકીકત તેણે શાંત મનથી સાંભળ્યા પછી તે સ્ત્રીના સામું બારીક નજરે નિહાળીને તેણે માયાળુ અવાજથી કહ્યું કે “તમારી બહેનને માફી આપો.” તે સ્ત્રીએ તે સલાહ આપનાર તરફ જોઈને કહ્યું કે “મારી બહેનને માફી આપી શકું નહિ.” તેણે પણ દૃઢતાથી જવાબ આપ્યો કે “ત્યારે તો તમે પણ તમારાં આંગળાંની અકડાઈ અને સંધિવા વગેરે રોગો ભોગવ્યાંજ કરો.”

થોડાં અઠવાડીયાં પછી પાછી તે સ્ત્રી તે સલાહ આપનારા મારા મિત્ર પાસે આવીને કહેવા લાગી કે “તમારી સલાહ પ્રમાણે ચાલીને મેં મારી બહેનને હૃદયથી ક્ષમા આપી; તેથી અમારી વચ્ચે ફરીથી સ્નેહની સાંકળ જોડાઈ ગઈ છે. કેાણ જાણે શા કારણથી, પણ જ્યારથી અમે એકબીજાને ફરીથી ખરા દિલથી ચાહવાનો આરંભ કર્યો, ત્યારથી મારા વ્યાધિનાં ચિહ્નો ધીમે ધીમે ઓછાં થવા લાગ્યાં અને આજે તો તે દરદત્ત નામનિશાન પણ રહ્યું નથી! હાલ મારી બહેન સાથે મારે એવો પ્રેમસંબંધ બંધાયો છે કે હવે એકબીજાથી વિખૂટાં પડવું એજ દુઃસહ્ય લાગે છે.”

ઉપર જણાવ્યા તેને મળતા ખરેખરા બનેલા ઘણા દાખલાઓ આપી શકાય. એક વાર એક માતાના મનમાં ક્રોધનો ઉભરો હૃદ-ઉપરાંત આવી જવાથી તેનું ધાવણું બાળક ધાવ્યા પછી કલાકમાં જ મરી ગયેલું જણાયું! આનું કારણ એજ હતું કે, તે માતાનું દૂધ ક્રોધનાં ઝેરી પરમાણુઓની અસરથી ઝેરી બની ગયું હતું. કેટલાક દાખલાઓમાં માતાના ક્રોધને લીધે તેનું ધાવણું બાળક ભારે મંદવાડમાં પડ્યું હતું અથવા તો તેને આંકડી આવી હતી.

નીચેનો પ્રયોગ કેટલાક વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓએ અનેક વાર અજમાવ્યો છે. કેટલાક મનુષ્યોને એક ગરમ ઓરડીમાં બેસાડવામાં આવતા હતા. એ દરેક મનુષ્ય જૂઠા જૂઠા સ્વભાવનો હતો. કેાઈ ક્રોધી હતો, તો કેાઈ વિષયી હતો. ગરમીથી સર્વને પરસેવો થયા

પછી તે પ્રયોગ કરનારે દરેકના શરીરપરથી પરસેવાનું એકેક ટીપું લીધું અને રાસાયનિક પ્રયોગથી તેનું પૃથક્કરણ કરી જોઈને તેજ વખતે કહી આપ્યું હતું કે, અમુક અમુક મનુષ્યમાં કયી કયી લાગણી પ્રબળ હતી. મનુષ્યોના શુક્રનું પૃથક્કરણ કરીને પણ ઉપર પ્રમાણેજ પરિણામ તે કહી શકતો હતો.

એક પ્રખ્યાત અમેરિકન ડૉક્ટર, જેણે મનુષ્યના બંધારણમાં કયાં તરવો કેવી રીતે ભરેલાં છે, તે વગેરેનો સારો અભ્યાસ કર્યો છે તે જણાવે છે કે:-

“મન એજ શરીરનો સ્વાભાવિક રચનાર છે. કોઈ પણ આકાર કોઈ પણ રોગ અથવા દુર્વ્યસનની કલ્પના પ્રથમ જ્યારે મનમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તેનું માનસિક ચિત્ર ખડું થાય છે અને પછી તેની અસર શરીરપર થવા લાગે છે. ક્રોધથી શુક્રમાં એટલો ફરક પડી જાય છે કે તે શુક્ર જીવનનો નાશ કરનાર વિષ-રૂપ પણ બની જાય છે. એકાએક થઈ આવતી પ્રબળ લાગણીઓની એટલી બધી અસર થાય છે કે ઘણી વાર તેથી હૃદયને ભારે ધક્કો પહોંચે છે અને કેટલીક વાર તો હૃદયનું ધબકવું સદાને માટે બંધ થઈ જઈને મનુષ્ય મરણને શરણ થાય છે. સખ્ત લાગણીઓના આવેશથી મનુષ્યો ગાંડા થઈ જવાના દાખલા પણ મોજીદ છે. વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓએ કેટલાએક પ્રયોગો કરીને સિદ્ધ કર્યું છે કે, સામાન્ય મનુષ્યના પરસેવામાં અને અપરાધ કરવાથી જેનું કાળ-જીવન ધડકી રહ્યું હોય તેવા અપરાધી મનુષ્યના પરસેવામાં બહુજ ફેર હોય છે.”

“ભયરૂપી રાક્ષસે હજારો મનુષ્યોના પ્રાણ લીધા છે અને ધૈર્ય-રૂપી દેવે હજારો મનુષ્યોને પ્રાણ આપ્યા છે, એ બાબત સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે. ઘોડાઓ કેળવવામાં નિપુણ રૈરી સાહેબ જણાવે છે કે, ક્રોધી શબ્દથી ઘોડાપર એટલી બધી અસર થાય છે કે જેથી તેની નાડીના ધબકારામાં એક મિનિટમાં દશનો વધારો થાય છે. ક્રોધથી પશુઓ ઉપર પણ જો આટલી બધી અસર થાય તો પછી મનુષ્યો અને ક્રોમળ સ્વભાવનાં બાળકોપર તેની કેટલી બધી અસર થવી જોઈએ, એ સહેજે સમજાય તેમ છે. મનુષ્ય ક્રોધએક પ્રબળ લાગણીથી ગભરાઈ જતાં કેટલીક વાર તેને ઉલટી થાય છે. બહુજ ભયથી મનુષ્યને કેટલીક વાર કમળો થઈ આવે છે. અતિશય ગુસ્સો અઠવાથી કેટલાકને વાઈ આવે છે અને કેટલાક-

નાં મરણ પણ થાય છે. બચંકર ચિંતામાં એક રાત્રિ પસાર થવાને લીધે આખું જીવન નીરસ બની ગયાના અનેક દાખલા મળી આવે છે. અતિશય શોકથી, લાંબા સમયની ઈર્ષ્યાથી, હ્રમેશના ઉદ્વેગથી અને હૃદયને ચૂસી લેતી ચિંતાથી અનેક મનુષ્યો ગાંડા બની ગયા છે. કારણ કે નિર્બળતાના વિચારો અને મનની પ્રતિકૂળતાઓ રોગને ઉત્પન્ન કરનાર વાતાવરણ બનાવે છે અને તેવા વાતાવરણથી મનુષ્યો અપરાધ કરવાને દોરવાય છે. ”

ઉપલી હકીકતો ઉપરથી મહત્ત્વની વાત એ સિદ્ધ થાય છે કે, જૂદી જૂદી માનસિક વૃત્તિઓ, લાગણીઓ અને વિકારોની શરીર-પર જૂદી જૂદી અસર જરૂર થાય છે; અને અમુક વૃત્તિ વિશેષ પ્રકારે પોષવામાં આવે તો તે અમુક રોગ પણ ઉત્પન્ન કરે છે અને તે રોગ ધીમે ધીમે જડ ઘાલે છે.

વૃત્તિઓની શરીરપર કેવી રીતે અસર થાય છે, તે વાત હવે ટુંકમાં વિચારીએ. ધારો કે, અમુક મનુષ્યમાં અતિશય ક્રોધ વ્યાપી રહ્યો છે. આ ક્રોધરૂપી મનોવિકારને લીધે તેના શરીરમાં બચંકર તોફાન ચાલે છે; જેના પરિણામે શરીરનું પોષણ કરનાર રસ વગેરે ધાતુઓ વિષમય બને છે અને પોતાનાં સ્વાભાવિક કામ કરવાને બદલે, શરીરમાં આવાં ઝેરી તત્ત્વો ફેલાવાથી રોગની ઉત્પત્તિ થાય છે; અને બે આવી ક્રિયા લાંબો વખત ચાલે તો તે રોગ ધર પણ કરે છે. આથી ઉલટું પ્રેમમય, પરાંપકારી, હયામય અને શુભેચ્છાની લાગણીઓ તથા વિચારોથી શરીરમાં રહેલો રસ, લોહી વગેરે ધાતુ શુદ્ધ બને છે અને તે આરોગ્યને વધારનાર તથા નવું બળ આપનાર નીવડે છે. કારણ કે એથી શરીરની બધી નાડીઓ પ્રકૃષ્ઠિત બને છે, લોહી છૂટથી વહેવા લાગે છે અને રસ, લોહી તથા ધાતુમાં એટલી બધી તાકાત આવે છે કે તેથી ઝેરી અને રોગજનક બીજોનો નાશ થઇને શરીર ઘણું જ સુદૃઢ તથા નિરોગી બને છે.

કોઈ કોઈ વૈદ્ય કે ડોક્ટર રોગીને ઘેર બાય છે; ત્યારે તે ઠવા નથી આપતો; પણ તે પોતાને જોવા આવ્યો છે અને પોતાની સલાહ લે છે, એવા વિચારથીજ તે રોગીને ઠીક લાગે છે. કારણ કે તે વૈદ્ય પોતાની સાથે આરોગ્યનું વાતાવરણ લઈ બાય છે. અર્થાત વૈદ્યનું પ્રસન્ન મુખ, આનંદી સ્વભાવ અને મધુર વાર્તાલાપજ રોગી-શર આરોગ્યનો વરસાદ વરસાવે છે. રૂંડો વૈદ્ય પોતાની સાથે તે

રોગીને ઘેર 'આશા'નો પ્રવાહ લાઇ બળ છે અને રોગીને આપતો આવે છે. ખરૂં પૂછો તો વૈદ્યે આપેલી આશા, હિંમત અને ધીરજની ગુપ્ત પણ પ્રબળ અસર તે દરદીપર થવા લાગે છે અને તેથી પ્રથમ તો તેનું મન સુધરવા લાગે છે; જેથી પછી ધીમે ધીમે તેનું તન પણ સુધરતું બળે છે. તાત્પર્ય એજ કે, જેથી કરીને રોગીના મનમાં દૃઢ આશા ઉત્પન્ન થઈને તે આનંદી, ઉત્સાહી, નચિંત અને ધૈર્યવાન બને તેવી સર્વ આબતો તેના શરીર માટે પણ તેટલીજ લાભકારી નીવડે છે. દૃઢ આશા અથવા અચળ ધૈર્યને સંજીવિની માત્રા કહીએ તો પણ તેમાં અતિશયોક્તિ નથી.

એક રોગી પોતાના એક મિત્રને કહેતો કે “તમે જ્યારે મારી પાસે હો છો ત્યારે મને બહુજ આનંદ લાગે છે.” આ કથનમાં ગંભીર શાસ્ત્રીય રહસ્ય રહેલું છે. ઉત્તમ મનુષ્યો અને મહાત્માઓના દર્શનમાં તેમજ શબ્દોમાં પણ પુષ્કળ આરોગ્ય બરેલું હોય છે. અમુક પ્રકારની સૂચનાઓ અને વાતોથી પણ સામા મનુષ્ય ના મનપર કેટલી બધી પ્રબળ અસર થાય છે, તેનો અભ્યાસ કરવાથી ઘણાજ બોધ મળી શકે તેમ છે; કારણ કે સૂચન પણ એક પ્રબળ શક્તિ છે.

શરીરરચનાનો એક પ્રવીણ અભ્યાસી અને પ્રખ્યાત વિજ્ઞાન-શાસ્ત્રી પોતાની પ્રયોગશાળામાં અનેક પ્રકારના પ્રયોગો કરી જોયા પછી લખે છે કે, મનુષ્યનું આખું શરીર, હાડકાં, માંસ, રનાયુ વગેરે એક વર્ષ કરતાં પણ ઓછા વખતમાં સર્વાંશે બદલી શકાય અને શરીરના કેટલાક ભાગો તો પંદરજ દહાડામાં ફેરવી શકાય.

અહીં કહાય કેઈ પ્રશ્ન કરશે કે, શું કેવળ આંતરશક્તિના પ્રયોગથી રોગિષ્ઠ શરીરને નિરોગી સ્થિતિમાં લાવી શકાય ? જવાબ એજ કે, જરૂર લાવી શકાય અને તે સ્થિતિમાં લાવવાનો સ્વાભાવિક માર્ગ પણ એજ છે. અમુક દવાઓ, ઔષધો કે બાહ્યોપચાર એ તો બધા બનાવટી માર્ગ છે. જીવનશક્તિના સ્થૂળમાર્ગમાં જે કાંઈ અડચણરૂપ હોય તેને દૂર કરવું એટલુંજ કાર્ય દવાઓ તો કરી શકે; બાકી શરીરના વ્યાધિ મટાડવાનું ખરેખરું કામ કસ્નાર તો આંતર-શક્તિઓજ છે. એક અતિશય પ્રખ્યાત સર્જને થોડાજ સમયપર પોતાના બાઈબલ ડોક્ટરે આગળ આ સંબંધમાં પોતાનો નિડર મત આ પ્રમાણે જણાવ્યો હતો:—“શરીરને પોષણ આપનારે ખરે તત્ત્વ જે જીવનશક્તિ, તેનો બધાં સૈકાંઓથી વૈદકશાસ્ત્રમાં બિલકુલ ઉપ-

યોગ કરવામાં આવ્યો નથી અને મન ઉપર જડવસ્તુની શી અસર થાય છે, તે ઉપરજ બધા ડોક્ટરોનું ધ્યાન રોકાઈ રહ્યું છે અને ઉપાયો પણ તેને અનુસરીનેજ શોધવામાં આવ્યા છે. આનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે, ડોક્ટરો સમયની સાથે પ્રગતિ કરી શકતા નથી અને તેથી શરીરના રોગો દૂર કરવામાં મન કેટલો અગત્યનો ભાગ ભજવે છે તેનો વિચાર તો માત્ર બીજરૂપેજ કોઈકોઈ સ્થળે જોવામાં આવે છે. પરંતુ હવે આ વીસમી સદીમાં કુદરતની ગુપ્ત શક્તિઓ શોધવા અને તેનો ઉપયોગ કરવા તરફ મનુષ્યજાતિનો આગળ વધેલો ભાગ દોરવાતો જાય છે. ડોક્ટરોને પણ હવે માનસશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવાની અને મનની શરીરપર થતી અસરનો સવાલ સૂક્ષ્મ રીતે તપાસવાની જરૂર દેખાતી જાય છે. આ બાબતમાં હવે જરા પણ દીલ, શંકા કે આનાકાની કરવા જેવું રહ્યું નથી. હવે તો જે પાછળ પડ્યો તે મર્યોજ સમજવો. કારણ કે મનુષ્યજાતિ હવે પ્રગતિના આ માર્ગમાં દાખલ થઈ ચૂકી છે.”

ભૂતકાળમાં આ બાબતમાં કેટલાકેએ મૂર્ખતાનાં કામ કર્યાં છે, તે મારી જાણબહાર નથી. પણ તે ઉપરથી માનસશાસ્ત્રને લગતા મહાન નિયમો અસત્ય ઠરતા નથી. દરેક તત્ત્વજ્ઞાન અથવા ધર્મના પ્રારંભકાળમાં આવુંજ બને છે; પરંતુ વખત જતાં એમાં જે મૂર્ખતા ભરી અને વિચિત્ર વાતો હોય છે તે નાશ પામી જઈ ખરાં શાશ્વત તત્ત્વો હોય તેજ સ્વચ્છ સ્વરૂપમાં જગત સમક્ષ પ્રકટ થતાં જાય છે.

આ માનસિક શક્તિઓના ઉપયોગદ્વારા બહુજ થોડા સમયમાં ઘણા રોગો સર્વોંશે મટી ગયાના દાખલા મારી પોતાની જાણમાં છે. કેટલાક દરદીઓ, જેમના રોગ ડોક્ટરોએ અસાધ્ય ગણી કાઢેલા, તેવા દરદીઓને પણ આ રીતેથી આરામ થવા પામ્યો છે. જૂદા જૂદા સમયમાં જૂદા જૂદા ધર્મના ઇતિહાસમાં આપણને આ રીતે રોગ મટયાના ઘણા દાખલા મળી આવે છે; અને આપણામાં પણ આ રીતે રોગ મટાડવાની શક્તિ અત્યારે કેમ ન હોઈ શકે? શક્તિ તો છેજ. ભૂતકાળમાં જે મહાન નિયમોનો આશ્રય લેવામાં આવ્યો હતો, તે નિયમોને અનુસરીને તેનો આશ્રય લેવામાં આવે તો અત્યારે પણ તે શક્તિ તેવુંજ કામ કરી શકે છે.

બીજાના રોગ મટાડવામાં અમુક વ્યક્તિ ઘણું કામ કરી શકે છે, પણ જો દરદી પોતે પણ તે વ્યક્તિની સાથે પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને સહાનુભૂતિ રાખે તો તેની અસર બહુ ત્વરાથી થાય છે. મહાત્મા

કાંઈકે જે અનેક દરદીઓ રોગમુક્ત કર્યા હતા તેમાં તેમણે પણ તે સર્વની સહાનુભૂતિની અપેક્ષા રાખી હતી. તેમનો ચોક્કસ સવાલ એ થતો હતો કે “ શું તને શ્રદ્ધા છે ? ” આ રીતે દરદીમાં રહેલી જીવનશક્તિને તેઓ પ્રથમ ઉત્તેજિત કરતા હતા. જે કોઈ મનુષ્ય બહુજ નિર્બળ સ્થિતિમાં હોય, અથવા રોગને લીધે તેનું મન પોતાનું કામ કરી શકતું ન હોય, તો થોડા સમય માટે તે રોગ મટાડવામાં બીજાની મદદની અપેક્ષા રાખે તેમાં ખોટું નથી; પરંતુ જે તે પોતામાં રહેલા આંતરિક સામર્થ્યનો પણ ઉપયોગ તેમાં કરી શકે તો તે વધારે ઉપકારક થઈ પડે છે.

એક મનુષ્ય બીજાને પુષ્કળ સહાય કરી શકે એ વાત સત્ય છે અને લોકોને તેમનામાં રહેલી આંતરશક્તિઓ ખીલવવા તરફ આકર્ષવાનું શિક્ષકતરીકેનું કાર્ય ઘણું ઉત્તમ છે; પરંતુ હરકોઈ બાબતમાં સ્થાયી સુધારો મેળવવાને માટે તો દરેક મનુષ્યે જાતેજ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જે પાપી મનુષ્ય મહાત્મા કાઈસ્ટ પાસે આવતો, તેને તેઓ નિરંતર એમજ કહેતા કે “ જા, હવે પાપ કરતો ના.” અથવા તો “ તારાં પાપ માફ કરવામાં આવે છે.” અર્થાત્ તેઓ એજ નિયમનો ઉપદેશ આપતા હતા કે, સઘળાં દુઃખ અથવા રોગનું કારણ જાણી જોઈને કે અજાણ્યપણે, સીધી યા આડકતરી રીતે કુદરતના નિયમોનો કરેલો ભંગજ હોય છે.

જ્યાંસુધી પાપ અથવા કુદરતી નિયમોનો ભંગ કાયમ હોય છે, ત્યાંસુધી દુઃખ પણ આવવાનું, એ નિર્વિવાદ છે. જ્યારે નિયમોનો ભંગ કરવાનું બંધ કરીને મનુષ્ય તે નિયમને અનુકૂળ વર્તવા લાગે છે, ત્યારે દુઃખનું કારણ દૂર થાય છે. જોકે ભૂતકાળમાં કરેલાં પાપ અથવા નિયમોના ભંગના પરિણામરૂપે કેટલાંક દુઃખજનક તરવો તે મનુષ્યમાં રહેલાં હોય છે; છતાં નવું દુઃખ ઉત્પન્ન કરનાર કારણ દૂર થવાથી હવે તે દુઃખદાયક સંચિત કારણોમાં ઉમેરો થતો નથી; અને ભૂતકાળના નિયમભંગને લીધે ઉત્પન્ન થયેલી દુઃખમય સ્થિતિ પણ શુભ શક્તિઓના ઉપયોગથી વીખરાવા લાગે છે.

મનુષ્યે આ સત્ય પોતાના હૃદયમાં પૂર્ણ રીતે ઠસાવવું જોઈએ કે “ મારામાં તથા સર્વ પ્રાણીઓમાં રહેલું અનંત ચૈતન્ય વાસ્તવિક રીતે એકજ છે.” આ માન્યતા દૃઢ થવાથી મનુષ્ય પૂર્ણ આરોગ્યમય જીવન ગાળી શકે છે અને ભૂતકાળમાં કરેલી ભૂલોના ધરિ

જીએ એકઠો થયેલો મનમાંનો તથા શરીરમાંનો કચરો દૂર થવા લાગે છે. કારણકે મહાન ચૈતન્ય સાથેની એકતાનો ખ્યાલ એવો તો પવિત્ર અને પ્રબળ જીવનપ્રવાહ ઉત્પન્ન કરે છે કે તેના આગળ રોગમાત્ર નાશ પામી જાય છે, તેનામાં નવું જીવન આવે છે અને શરીર બહુજ મજબૂત બને છે.

જ્યારે આપણને આપણી તથા પરમાત્માની વચ્ચેની એકતાનું જ્ઞાન થશે, ત્યારેજ આપણે આપણને અનેક વ્યાધિઓના આધારભૂત જડશરીરરૂપે માનતા અટકીશું અને જ્યાં આપણે પોતાને ચૈતન્યરૂપ માનવા લાગ્યા કે પછી આપણને એવું જ્ઞાન થતું ચાલશેજ, કે જે શરીરરૂપી ઘરમાં આપણે રહીએ છીએ, તેના આપણે બાંધનાર તથા સ્વામીતરીકે છીએ અને કદી પણ શરીર આપણું સ્વામી નથી. અજ્ઞાનને લીધેજ અત્યારસુધી આપણે પોતાને જે વસ્તુઓના દાસ ગણીને તેની અસર આપણા શરીરપર થવા દેતા હતા, તેવી અસર હવે આપણે થવા દઇશું નહિ. કુદરતી નિયમોથી હવે આપણે ડરીશું નહિ, પણ તેને સમજીને તેની સાથે પ્રીતિ કરીશું. વળી તે નિયમોનો હવે આપણે એવી રીતે ઉપયોગ કરીશું, કે જેથી આપણા ધાર્યા પ્રમાણેજ તેનું ફળ આવે.

આ સંસારમાં હજારો સ્ત્રી-પુરુષો શરીરે અત્યંત દુર્બળ હોય છે. કેમકે અનેક વ્યાધિઓએ તેમના શરીરમાં ઘર કર્યું હોય છે. જે પરમાત્મતત્ત્વના દિવ્ય પ્રવાહને તેઓ પોતામાં વહેવા દે તો તેમને પણ નિરોગી અને મજબૂત બનવામાં અડચણ આવે તેમ નથી. આવાં મનુષ્યોને એટલાજ બોધની જરૂર છે કે “પરમાત્મતત્ત્વના દિવ્ય પ્રવાહથી જરા પણ વિચ્છેદન થશે. તમારા હૃદયનાં દ્વાર તેના તરફ ખુલ્લાં રાખી તે દિવ્ય પ્રવાહને આમંત્રણ આપો, એટલે તે પ્રવાહ તમારા શરીરની રોગરગમાં એટલા જોરથી વહેવા લાગશે કે તેના પ્રવાહમાં તમારા સઘળા રોગ દૂર થઈ જશે અને તમારું શરીર તદ્દન રોગરહિત બનશે.” એક મહાત્માએ કહ્યું છે કે “બ્રહ્મજ્ઞાનથી બે તરફના લાભ છે, એક તો દિવ્ય જીવનની પ્રાપ્તિ થાય છે અને શરીર પણ નિરોગી બને છે.”

એક પાણીની નીક છે. તેમાં થઇને કાઢવાણું પાણી નિરંતર વહ્યાં કરે છે. તેને તળીએ તેમજ બાજુએ કચરો ચોંટી ગયો છે; અને એમાં જ્યાંસુધી કાઢવાણું પાણી વહ્યાં કરશે, ત્યાંસુધી તે કચરો ચોંટી રહે, એ સ્વાભાવિકજ છે. એમાં ફેરફાર કરો. બે નીક-

માંથી ચોખ્ખા-સ્ફટિક જેવાં પાણીના ઝડપથી વહેતા પ્રવાહને વહેવા દો અને ઘણાજ થોડા સમયમાં તળીયાનો તથા બન્ને બાજુઓનો કચરો ઘસડાઇ જઇને તે નીક નિર્મળ બનશે. હવે તે નીક કદૂપી નહિ, પણ સુંદર દેખાવા લાગશે અને તેમાં થઇને વહેતું જળ પણ સર્વને ઉપયોગી ગણાશે; કેમકે બહારના મનુષ્યોને પણ તે પાણી તાંદુરસ્તી અને નવું જીવન આપનારૂં થશે.

જે પ્રમાણમાં તમે તમારી અને પરમાત્માની વચ્ચે રહેલી એકતાનો ખ્યાલ લાવો છો અને તેમ કરીને તમારા અંતરમાં રહેલી શુભ શક્તિઓ અને સામર્થ્યને પ્રકટ કરો છો; તે પ્રમાણમાં તમારા શરીરની આધિ-વ્યાધિ અને અશક્તિ નાશ પામી જઇને તેની જગ્યાએ આરોગ્ય અને બળ તમારા શરીરમાં પ્રકટ થવા લાગે છે; એટલુંજ નહિ પણ તમારા સંબંધમાં આવનારા દરેક મનુષ્યમાં પણ આરોગ્ય અને બળતું વાતાવરણ તમે ઉત્પન્ન કરી શકો છો, કારણ કે રોગ જેટલો ચેપી છે તેટલુંજ આરોગ્ય પણ ચેપી છે.

ઉપરનું લખાણ વાંચીને કોઇ એમ પણ કહેવા લાગે કે “ઉપર નાં તત્ત્વો સત્ય તો લાગે છે, પણ તેને અમલમાં કેવી રીતે મૂકવાં? તથા અમારી અંદર રહેલા રોગ અમારી મેળેજ અમે કેવી રીતે મટાડી શકીએ?” આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એજ છે કે, મૂળતત્ત્વો જણાવવાં એજ અમારૂં કાર્ય છે. તેને કેવી રીતે પોતાના જીવનમાં ઉતારવાં એ તો દરેક વ્યક્તિનું પોતાનું કાર્ય છે. એક મનુષ્યની રીત બીજાને ઉપયોગી થાય કે ન પણ થાય, માટે સર્વ કોઇએ પોતાની સ્થિતિ, સંયોગો વગેરેનો વિચાર કરીને અનુકૂળ પડતી રીતેજ તે તત્ત્વોને પોતાના જીવનમાં ઉતારવાનો પ્રયત્ન કરવાનો છે.

અહીં એ પણ કહેવું જરૂરનું છે કે, પૂર્ણ આરોગ્યના વિચારો લાંબા વખત સુધી મનમાં રાખવાથી શરીરની આરોગ્યદાયક શક્તિને ઉત્તેજન મળે છે અને તેનું પરિણામ એ આવે છે કે, શરીર પૂરેપૂરું તાંદુરસ્ત બને છે. ‘હું તાંદુરસ્ત છું’ એવી ભાવનાનું વારંવાર ઉચ્ચારણ કરવા કરતાં તે તાંદુરસ્તી અનુભવવાનો પ્રયત્ન કરવાથી વિશેષ લાભ થાય છે. કેટલાક મનુષ્યોની બાળતમાં એ ભાવનાનું ઉચ્ચારણ પણ તેવો અનુભવ થવામાં મદદરૂપ થઇ પડે છે.

જે અનંત ચૈતન્યમાંથીજ વ્યક્તિગત જીવન ઉદ્ભવેલું છે અને નિરંતર ઉદ્ભવતું બળ છે, તેની સાથે જેટલા પ્રમાણમાં તમે ત-

મારી એકતાનું ચિંતન કરો છો અને તેમ કરીને જેટલા પ્રમાણમાં તમે તમારા હૃદયનાં દ્વાર તે અનંત ચૈતન્યનો દિવ્ય પ્રવાહ ઝીલવાને માટે ખુલ્લાં રાખો છો, તેટલા પ્રમાણમાં તમે એક એવી સક્રિયતાનો આશ્રય લો છો કે જેના પ્રભાવથી કાળે કરીને તમારું શરીર તદ્દન નિરોગી થશે અને તમારી નસોમાં તંદુરસ્ત લોહી દોડતું થશે. કારણ સ્પષ્ટ છે કે, તે અનંત દિવ્ય ચૈતન્યમાં રોગને અવકાશજ નથી; અને તે નિરામય ચૈતન્યની અને તમારા ચૈતન્યની એકતા હોવાથી તમારામાં પણ રોગ રહી શકેજ નહિ. આ ફેરફાર ત્વરાથી કે વિલંબથી થવાનો સર્વ આધાર આ ઐક્યના સત્ય સિદ્ધાંતપર તમારી પોતાની વધારે યા ઓછી શ્રદ્ધા અને ચિંતન પરજ રહેલો છે.

કેટલાક મનુષ્યો આ સર્વોત્તમ અને સાચી એકતાને અનુભવવાનું એટલું સામર્થ્ય ધરાવતા હોય છે કે તેમના રોગ ત્વરાથી નાશ પામે છે; અને તેમના શરીરમાં જે આવકારદાયક સુધારણા થાય છે તે હમેશને માટે રહે છે; જ્યારે કેટલાકને આ ઝાળતનો અનુભવ ધીમે ધીમે થતો જાય છે.

રોગી મનુષ્યો જે નીચે દર્શાવ્યા પ્રમાણે હૃદયમાં સ્થાયી ભાવના રાખશે તો તેમને તેથી અત્યંત સહાય મળશે અને તેમના રોગ સર્વથા મટી જશે. એકાંત સ્થળમાં પ્રથમ મનને સંપૂર્ણ શાંત થવા દઈ હૃદયથી સર્વ તરફ પ્રેમની ભાવના દર્શાવો અને પછી તમારા અંતરાત્મા તરફ વળીને ભાવના કરો કે: —

“અનંત ચૈતન્ય—નિરામય તત્ત્વસ્વરૂપ પરમાત્માના તથા મારા ચૈતન્યની એકતા છે. એ પરમાત્મા જીવનાનું જીવન હોવાથી હું પણ ચૈતન્યસ્વરૂપ છું; મારી પણ નિરામય—નિરોગી—મૂળ પ્રકૃતિ હોઈને તેમાં તે રોગનો જરા પણ સંભવ નથી. માત્ર આ સ્થૂલશરીરમાંજ રોગે પ્રવેશ કર્યો છે અને તેથી એ શરીરના દરેક ભાગમાં તે દિવ્ય ચૈતન્યનો પ્રવાહ વહે એટલા માટે તે ચૈતન્ય તરફ મારાં હૃદયદ્વાર ખુલ્લાં મૂકું છું. હવે અત્યારથી—આ પળથીજ તે પ્રવાહ મારા શરીરમાં વહેવા લાગ્યો છે અને શરીરને નિરોગી બનાવવાની ક્રિયા ચાલુ થવા લાગી છે.”

ઉપલા શબ્દો કેવળ મોઢેજ બોલીને બેસી રહેવાનું નથી, પરંતુ એવું બોલતી વખતે મનથી પણ એજ ભાવનામાં તન્મય થવાનું છે. આ પ્રમાણે થતાંજ તમારા શરીરમાં નવો જીવનપ્રવાહ પૂર્ણ

જોસથી ઉછળવા લાગશે. જેઓ ચૈતન્યતત્ત્વપર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખી શકતા નથી, તેઓને શુભ કરતાં અશુભ તત્ત્વપર વધારે શ્રદ્ધા હોવાથી તેઓ નિરંતર માંદા રહે છે.

જો મનુષ્ય ઉપર જણાવેલી ભાવનાની રીત અંગીકાર કરે અને તેનાથી બને તેટલી વાર અમુક અમુક સમયે તે ભાવના લાવ્યા કરે તથા તે ભાવનાપર પોતાનું મન વારંવાર સ્થિર કરે, તો તેને પોતાને પણ આશ્ચર્ય ઉપજે એવી રીતે તેના મન અને શરીરપર અસર થવા લાગશે અને રોગ જતો રહીને નિરોગતા પ્રાપ્ત થશે.

જો શરીરનો કોઈ અમુકજ ભાગ રોગગ્રસ્ત હોય તો ઉપર જણાવેલી ભાવના આખા શરીરને માટે કરવા ઉપરાંત તે ભાગને માટે ખાસ ભાવના પણ કરો. આ પ્રમાણે પ્રબળ ભાવના કરવાથી તે ભાગમાં રહેલા જીવનપ્રવાહને વિશેષ ગતિ મળીને તે ભાગ નિરોગી બનતો જાય છે.

આ સ્થળે એક નિયમ પૂરેપૂરો યાદ રાખવાનો છે કે, આ પ્રમાણે આરોગ્ય મળવા છતાં પણ જ્યાંસુધી તે રોગને ઉત્પન્ન કરનારાં મૂળકારણો દૂર કરવામાં આવ્યાં ન હોય, ત્યાંસુધી તે રોગરૂપ પરિણામ સદાને માટે દૂર થતું નથી. જ્યાંસુધી કુદરતના નિયમનો ભંગ છે, ત્યાંસુધી રોગ અને દુઃખ રહેવાનાંજ.

ઉપરોક્ત પ્રકાર શ્રદ્ધા ને સમજણપૂર્વક આચરવાથી રોગી શરીર નિરોગી બનવા ઉપરાંત શક્તિ, ઉત્સાહ અને ચૈતન્યમાં વધારો થાય છે. ઔષધિ અથવા શસ્ત્રપ્રયોગ આદિ બાહ્ય ઉપચારોનો આશ્રય લીધા વિના કેવળ મનનીજ શક્તિવડે અનેક દેશોમાં રોગીઓના રોગ નાશ પામ્યાના અનેક દાખલા વિદ્યમાન છે. રોગ મટાડવાની આ આંતરિક રીતોને ભિન્ન ભિન્ન સ્થાનોમાં તેમજ ભિન્ન ભિન્ન સમયોમાં વિવિધ નામ આપવામાં આવ્યાં છે; પણ તે સર્વ એકસરખી રીતે એ એકજ તત્ત્વનો આશ્રય લે છે. આ વાત તો જગતમાંનો પ્રત્યેક મુખ્ય ધર્મ સ્વીકારે છેજ કે, પ્રાચીનકાળના ધર્મગુરુઓમાં પોતાની આંતરિક શક્તિઓવડે રોગ મટાડવાની શક્તિ હતી; અને જો તેમનામાં તે સમયે તે શક્તિ હતી તો આપણામાં હાલ તે કેમ ન સંભવે ? શું જગતના મહાન નિયમો આજે બદલાઈ ગયા છે ? નહિજ. નિયમો તો તે ને તેજ છે; પરંતુ અમુક વિરલ ભાગ્યશાળી મનુષ્યોને ખાતલ કરીને બોલીએ તો વર્તમાન સમયમાં મનુષ્યજાતિનો મોટો ભાગ માત્ર ઉત્તમ સિદ્ધાંતોને ઉપર ઉપરથીજ માનનારો

અથવા બોલ્યા કરનારોજ બની ગયો છે અને તે સિદ્ધાંતોની પાછળ રહેલા સામર્થ્યને અથવા તેના રહસ્યને પિછાનવાની ભાગ્યેજ તસ્દી લે છે. જે મનુષ્યોમાં ખરૂં વ્યક્તિત્વ પ્રકટ થું હોય છે તેઓ તો એવી રીતે શબ્દોનાં બોખાંને વળગી ન રહેતાં, તેની અંદર રહેલા સત્ત્વને-ચૈતન્યને-સામર્થ્યને અવશ્ય જુએ છે અને અતુલવે છે; અને તેથી કરીને તેઓ બીજાઓને પણ એ શબ્દોનું રહસ્ય પૂરેપૂરું સમજાવી શકે છે.

આપણને માલૂમ પડતું જાય છે અને વખત જતાં આપણી વધારે ને વધારે ખાત્રી થશે કે, સઘળા રોગો અને તેને અંગે ઉત્પન્ન થતાં દુઃખોનું મૂળકારણ મન અને લાગણીઓનું અવ્યવસ્થિત-પણું જ છે. આપણા મનની સ્થિતિના પ્રમાણમાંજ કોઈ પણ વસ્તુની ઓછી કે વધારે અસર આપણા પર થાય છે. જે આપણને દૃઢ વિશ્વાસ આવતો ચાલે કે, અમુક કામમાં આપણી પૂર્ણ સત્તા ચાલશે અને આપણને તેનાથી કદી પણ નુકસાન થશે નહિ, તો અવશ્ય આપણી સત્તા તે કામ પર ચાલશે અને કોઈ પણ પ્રકારનું નુકસાન આપણને થવા પામશે નહિ.

કોઈ પણ રોગને પોષણ મળે એવો સંયોગ જો આપણા શરીરમાં ન હોય તો રોગની તાકાત નથી કે તે આપણા શરીરમાં પ્રવેશી શકે; તેજ પ્રમાણે કોઈ અશુભ કે અનિષ્ઠ સ્થિતિને અનુકૂળ તત્ત્વો જો આપણામાં ન હોય તો તે સ્થિતિની તાકાત નથી કે આપણા પર તે સવાર થઈ શકે. માટે જે કાંઈ સુદૃશ કે દુર્દૃશ આપણા પર આવી પડે તેનું કારણ બહાર શોધવાને બદલે આપણે આપણામાંજ શોધવું જોઈએ. જે તે કારણ શોધી કાઢીને તેને દૂર કરીએ તો તેથી આપણી આંતરસ્થિતિ એવી તો ઉત્તમ બનશે કે જેથી કેવળ સારી દશાજ આપણા તરફ આકર્ષાઈ આવ્યા કરશે.

સ્વભાવથીજ આપણે આપણી દશાના સ્વામી થવાને સરજાયેલા છીએ, છતાં માત્ર અજ્ઞાનનેજ લીધે જે તે સંયોગોને આધીન બની જઈ તેના ગુલામની પેઠે વર્તીએ છીએ.

આપણે પવનના ઝપાટાથી ડરીએ છીએ. કેમકે આપણને ભય લાગે છે કે, પવનથી આપણને તાવ આવશે કે શરદી થશે. પરંતુ ખરૂં જોતાં પવન તો ઉલટો આપણું જીવન હોઈને આપણા અશુદ્ધ રક્તને શુદ્ધ કરનાર છે, તો પછી તેનાથી ભય શો ? વળી તેની જેટલી

અસર આપણે આપણાપર થવા દઈએ, તેટલીજ થઈ શકે છે. વ્યાધિઓનાં ઉપાદાનકારણ અને નિમિત્તકારણનો યથાર્થ ભેદ આપણે સમજવો જોઈએ. જો આપણા શરીરને પવનનો અપાટો લાગે અને તેથી શરદી થાય કે તાવ આવે તો આપણે સમજવું જોઈએ કે, પવનનો અપાટો તો એમાં માત્ર નિમિત્તકારણરૂપજ હતો અને ઉપાદાનકારણ તો બીજુંજ હતું.

પ્રચંડ વાયુના અપાટામાં બેઠેલા બે મનુષ્યોમાંનો એક હેરાન-ગતિ લોગવી રહ્યો હોય છે, ત્યારે બીજાને તેથી ઉલટો એક પ્રકારનો આનંદ લાગે છે. પહેલો મનુષ્ય પોતાના સંયોગોનો દાસ હોવાથી તે પવનના અપાટાથી ડરે છે અને પવનથી અવશ્ય કાંઈને કાંઈ નુકસાન થવાના વિચારો તેના મનમાં રમ્યા કરતા હોવાથી તે પોતાના મનરૂપી મંદિરનાં દ્વાર ખુલ્લાં કરીને તે દ્વારા વ્યાધિને પોતાના તરફ બોલાવે છે અને આવી રીતે પવન જેવી નિર્દોષ અને લાભકારી વસ્તુ પણ તેને નુકસાનકર્તા નીવડે છે. કારણ કે જે સ્થિતિનો તે પોતે વિચાર કરી રહ્યો છે, તેજ સ્થિતિને તે પોતાના તરફ આકર્ષે છે.

બીજો મનુષ્ય પોતાને સંયોગોનો સ્વામી લેખે છે, તે પવનના વેગથી જરા પણ ભય ન પામતાં ઉલટો પોતાને તે સ્થિતિને અનુકૂળ બનાવે છે. આથી તે સખ્ત વાયુથી તેને કાંઈ પણ અડચણ થતી નથી. એટલુંજ નહિ પણ ઉલટો તે વાયુથી તેને શુદ્ધ હવાનો લાભ મળે છે અને તેની સાથે હજી એથી પણ વધારે ઠંડો અથવા પ્રચંડ વાયુ સહન કરવાની શક્તિ તેનામાં બીલતી બાય છે.

જો પ્રચંડ વાયુજ શરદી અથવા તાવનું કારણ હોત તો બન્ને માટે એકસરખુંજ પરિણામ આવત; પરંતુ તેમ બનતું નથી. એ ઉપરથી જણાય છે કે, તાવનું ઉપાદાનકારણ વાયુ નથી, પણ મનની ભયપ્રદ સ્થિતિજ છે. વાયુ તો માત્ર એમાં નિમિત્તરૂપજ છે અને મનુષ્યને તેના મનની સ્થિતિ પ્રમાણેજ ફળ મળે છે.

ગરીબ બિચારો વાયુ ! લોકો હજારો વાર સઘળો દોષ પવન-પરજ નાખે છે. તેઓ પોતાની નિર્બળતા ખુલ્લી જોઈ શકતા નથી અને બીજાના ઉપર પોતાની જવાબદારી નાખીને સંયોગોના સ્વામી બનવાને બદલે તેના નિઃસર્વ દાસ બને છે ! જે મનુષ્ય ધર્મિયનું પ્રતિ-બિંબ છે, જે પ્રભુની શક્તિ અને ચૈતન્યનો ભાગીદાર છે અને જે સંસારના સમગ્ર પદાર્થોનો માલિક થવાને સરભથ્થેલો છે; તેજ

મનુષ્ય આરોગ્યદાયક પવનના અપાટાથી ડરે છે ! પોતાની શક્તિનો તેને ખ્યાલજ નથી અને જે કાંઈ બહાનું હાથમાં આવે તેને એકે પોતાની નિર્બળતા ઢાંકવાનો પ્રયત્ન કરે છે !

ઉપર જણાવી તેવા પવનના અપાટાની અસર ન થાય તે માટે મનુષ્યે મનની આંતરિક દશા પ્રથમ સુધારવી જોઈએ અને તેની સાથે શરીરને પણ તંદુરસ્ત સ્થિતિમાં લાવવાને પૂરતો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. નુકસાન કરવાની શક્તિ વાયુમાં નથી; તોપણ આપણે જ્યારે તેનામાં તેમ કરવાની પ્રેરણા આપીએ છીએ, ત્યારેજ તેનામાં તેમ કરવાની શક્તિ આવે છે. માટે તેનો જરા પણ લય ન રાખતાં તેને મિત્રભાવે તમને અનુકૂળ બનાવો અને જોરદાર વાયુમાં થોડી થોડી વાર બેસવાની ટેવ પાડીને ધીમે ધીમે તે ટેવને વધારો. જેની તંદુરસ્તી બહુ નરમ હોય, તેણે એકદમ સખત પવનમાં બેસવાનું સાહસ બેડવું નહિ; તેમ જેના મનમાં પવનના અપાટાનો કાંઈ પણ લય રહેતો હોય, તેણે પણ તેમ કરવું નહિ; પરંતુ તેમણે પ્રથમ મંદ પવનના અપાટા સહન કરવાની ટેવ પાડીનેજ આગળ વધવું. બીજી હરેક બાબતમાં પણ મનુષ્યે એવીજ રીતે વિવેકબુદ્ધિને અનુસરીને વર્તવું જોઈએ.

સૃષ્ટિના સર્વ પદાર્થોપર સત્તા ચલાવવાનેજ આપણો જન્મ છે. જગતમાં અત્યારસુધીમાં કેટલાય મનુષ્યો તે સત્તા ચલાવવાને શક્તિમાન થયા છે; તે સૂચવે છે કે, આપણે પણ તે મુજબ કરી શકીએ તેમ છીએ. જે કાર્ય એક મનુષ્ય કરી શક્યો, તે બીજો પણ ધારશે તો કરી શકશે. મુદ્દો માત્ર એજ છે કે, જેટલા પ્રમાણમાં આપણને આપણી આંતરશક્તિઓનો ખ્યાલ આવી શકે, તેટલાજ પ્રમાણમાં આપણે બાહ્યસૃષ્ટિપર સત્તા ચલાવી શકીએ છીએ; અને જો આપણને આપણી આંતરશક્તિઓનો ખ્યાલ ન આવે તો તો આપણે શુદ્ધાત્મ જેવાજ રહી જવાના અને સૃષ્ટિના પદાર્થો આપણાપર તેમનું સામ્રાજ્ય ચલાવેજ જવાના ! બહારની સર્વ બાબતો આપણી અંદરની વૃત્તિઓ અને આપણી માનસિક સ્થિતિપરજ આધારરાખે છે. આધ્યાત્મિક નિયમ-અથવા બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો કુદરતનો નિયમજ એવો છે કે, આપણા મનની સ્થિતિ જેવી હોય તેવીજ વસ્તુ અને સંચોગો આપણા તરફ આકર્ષાઈ આવે છે.

આ જગતમાં કાર્ય-કારણના નિયમસિવાય કાંઈજ બની શકતું

નથી. અચાનક બનાવ અથવા તો ચમત્કાર જેવું આ સંસારમાં કાંઈ પણ છેજ નહિ. ઘણાખરા મનુષ્યો પોતાની વર્તમાન સ્થિતિથી અસંતોષી જણાય છે; તેમની તેવી સ્થિતિ દૂર કરવાનો ઉત્તમ ઉપાય એ છે કે, તેમણે નસીબ અથવા દેવને માથે દોષ મૂકવાનું અને ખાલી બરબડવાનું છોડી દેવું જોઈએ; પોતાના હૃદય તરફ દષ્ટિ કરવી જોઈએ; પ્રતિકૂળ સ્થિતિ આવવાનાં અશુભ કારણો કે જે તેમનાજ હૃદયમાં ભય અને અજ્ઞાનરૂપે વસી રહ્યાં છે તેને સર્વથા નિર્મૂલ કરવાં જોઈએ; અને તેનું સ્થાન અનુકૂળ સ્થિતિને આકર્ષનારાં શુભ કારણોને આપવું જોઈએ. આમ કરવાથી જરૂર થોડા સમયમાં અનુકૂળ સ્થિતિ તમારા તરફ આકર્ષાઈ આવશે. સ્થૂલશરીરની બાબતમાં અને બીજી હરકોઈ બાબતમાં એજ નિયમ એકસરખો લાગુ પડે છે.

આપણી હાલની સારી યા ખૂરી સ્થિતિને આપણે પોતેજ જાણીજોઈને કે અજાણપણે બોલાવી છે, તેથીજ તે આપણી તરફ ખેંચાઈ આવી છે. એ સિવાય આપણે એ સ્થિતિમાં કદિ પણ મૂકાઈએ નહિ. આ બાબત માનવી ઘણાકને એકદમ તો કઠિન લાગશે; પરંતુ તેઓ શાંતચિત્તથી વિચારશક્તિની પ્રબળ સત્તા સમજતા જશે અને તેના પોતાપર તથા આસપાસનાં બીજાં મનુષ્યોપર તેનાં થતાં પરિણામ જોતા ચાલશે તો ઉપલા કથનનો ખાલ તેમને આબ્યાવિના નહિજ રહે.

આપણે જે સ્થિતિમાં મૂકાયા હોઈએ તેને સુખકર કે દુઃખકર માનવી, એ પણ આપણાજ હાથમાં છે. અમુક બનાવ, સ્થિતિ કે સંયોગ તમને પ્રતિકૂળ લાગે છે અને તેથી તમારા મનની શાંતિને ખલેલ પહોંચે છે, તેનું મુખ્ય કારણ તો એજ છે કે, તમે પોતેજ એનાથી તમારા મનની શાંતિનો ભંગ થવા દો છો. આખા જગતના બનાવોપર તમારું સામ્રાજ્ય ચાલે એટલી તમારામાં શક્તિ રહેલી છે; પણ તમને તે શક્તિનો ખ્યાલ નથી આવ્યો; અને પરમાત્મતત્ત્વ સાથેનું તમારું ઐક્ય તમે ભૂલી ગયા છો; તેથીજ તમે અમુક બનાવ મા સ્થિતિને સ્વાધીન થાઓ છો અને તેના નિયંત્રા થવાને બદલે હાસ બની રહો છો, તેનું એજ ખરેખર કારણ છે.

સંસારના બનાવોથી મનની શાંતિનો ભંગ ન થાય, એમ ઇચ્છનાર મનુષ્યે પોતાનું મધ્યબિંદુ શોધી કાઢવું જોઈએ. એ મધ્યબિંદુ પર સ્થિર થયેલો મનુષ્ય સર્વત્ર પોતાની સત્તા ચલાવી

શકે છે; માટે ઇશ્વર સાથેનું ઐક્ય કે જે તમારું મધ્યબિંદુ છે તેને શોધી કાઢો અને તેમાં સ્થિર રહો; એટલે અંદરથી નવું બળ તમારામાં પ્રકટ થવા લાગશે.

જો એ પ્રકારે તમે બાહ્યવસ્તુઓ અથવા સંયોગોપર રાજ્ય કરી શકતા ન હો તો પછી જે જે સંયોગો આવી પડે તે વેઠી લો અને તમારી સ્થિતિના સંબંધમાં વૃથા બરબડાટ કરતા નહિ, અથવા તો “જગતમાં બનતી સર્વ ઘટનાઓ પરમાત્માની અપાર દયા અને અનંત જ્ઞાનને અનુસરીનેજ બને છે.”

એ સિદ્ધાંતપર વૃથા આક્ષેપ મૂકતા નહિ.

હું પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક જણાવું છું કે, જે મનુષ્ય પૂર્ણ થશે તેને પૃથ્વી પણ પૂર્ણ લાસશે અને અર્ધદગ્ધ કે અપૂર્ણ મનુષ્યને પૃથ્વી પણ અવ્યવસ્થિત અને અપૂર્ણ જ લાસશે.

તમારા અંતઃકરણનાં દ્વાર જો મલિન યાને પ્રતિકૂળ વસ્તુથી લેપાયલાં હશે તો તે દ્વારમાંથી જગત તરફ દષ્ટિ કરતાં જગત પણ તમને મલિન અને અવ્યવસ્થિત લાગશે. માટે બડબડવાનું બંધ કરો; અને ‘હું કમનસીબ છું’ એવું બોલવાનું છોડી દો. જો તમે એમ ન કરી શકતા હો તો સર્વથી પ્રથમ તમારા હૃદયદ્વારને સુધારવાની જરૂર છે, એટલુંજ તે ઉપરથી સાબીત થાય છે.

જો પરમાત્મારૂપી સૂર્ય અંતરમાં પ્રકાશ આપવા ઉપરાંત બાહ્ય-પદાર્થોને પણ દૃશ્ય બનાવે છે; તેનો પ્રકાશ ઝીલવાને અને અનુભવવાને તમારો કેઈ મિત્ર પોતાના હૃદયની બારીઓ નિરંતર ખુલ્લી અને નિર્મળ રાખતો હોય તો જરૂર માનજો કે, તે મિત્ર તમારા કરતાં તદ્દન જૂદીજ દુનિયામાં વસે છે. માટે હે પ્રિય બંધો ! બડબડવાનું મૂકી દો અને પ્રથમ તમારા અંતઃકરણના દ્વારનેજ ધોધને નિર્મળ બનાવો. આ કામ તમે કરશો એટલે આ જગતમાંની પૂર્વે નહિ દીઠેલી એવી અનેક સુંદરતાઓ તમારી દષ્ટિએ પડશે અને સ્વર્ગ યા નંદનધનનો તમને અહીંજ સાક્ષાત્કાર થશે. આપણામાં કહેવત છે કે “ જ્યાં ન પહોંચે રવિ ત્યાં પહોંચે કવિ ” એનો અર્થ એ છે કે, સૂર્યના પ્રકાશમાં જે વસ્તુઓ સાધારણ મનુષ્યોને દેખાતી નથી, તેવી અનેક બાબતો કવિની પ્રતિભાશાળી બુદ્ધિ જોઈ શકે છે. કારણ કે કવિનું મન આંતરપ્રકાશથી પ્રકાશિત હોવાથી તે પ્રકાશનું પ્રતિબિંબ બાહ્યવસ્તુઓપર પડવાને લીધે તે વસ્તુઓ પણ તેને તેના બરા રૂપમાં દેખાય છે. મહાન કવિ શેક્સપિયરના એક નાટકમાં એક પાત્ર બીજા પાત્રને કહે છે કે “ પ્રિય

ખુટસ! આપણે ગુલામની સ્થિતિમાં છીએ તેનો દોષ આપણા ગ્રહનો નથી, પણ આપણો પોતાનોજ છે.” શેક્સપિયરનું પોતાનું જીવન પણ ઉપરના સિદ્ધાંતને ટેકો આપે છે. વળી બીજે એક સ્થળે પણ તે જણાવે છે કે:—

આપણી શંકાઓજ આપણા વિશ્વાસઘાતી મિત્રો છે. અનેક શુભ વસ્તુઓ આપણે મેળવી શકીએ તેમ છીએ; પરંતુ તે મેળવવાનો પ્રયત્ન કરતાં આપણે ડરીએ છીએ તેથીજ તેને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. આપણને અશુભ અને અનિષ્ટ સંયોગોમાં લાવી મૂકનાર ‘ભય’ જેવો બીજો કોઈ પદાર્થ નથી! આપણે કોઈ પણ વસ્તુ અથવા મનુષ્યથી ભય રાખવા જેવું છેજ નહિ; અને જો આપણે આપણા ખરા સ્વરૂપને ઓળખીએ તો પછી આપણને તેવો ભય થતો પણ નથી.

આપણે અનેક દુઃખોને અને સખ્ત આપત્તિઓને ભોગવી ચૂક્યા છતાં પણ જીવતા રહી શક્યા છીએ, એ પણ આપણી ખાસ વિશેષતા છે; છતાં તેને વિસરી જઈને, ભવિષ્યનાં દુઃખોનું ચિંતન કર્યા કરીએ છીએ; અને નાહકના અનેક દુઃખો અનુભવીએ છીએ.

જ્યાં શંકા છે, અશ્રદ્ધા છે, ત્યાંજ ભય છે, કારણકે અશ્રદ્ધા કે શંકા ઉત્પન્ન થયા પછીજ ભય ઉત્પન્ન થાય છે. અમુક મનુષ્ય કેટલો બીકણુ છે તે મને જણાવો, એટલે તે કેટલો શ્રદ્ધારહિત છે તે હું તમને કહી શકીશ. માટે એ ભયનામના રાક્ષસને આપણે ઘેર પરોણાતરીકે રાખવો પાડવે તેમ નથી. ચિંતા અથવા ઉદ્વેગ પણ એવીજ જાતનો ખરાબ પરોણો છે. કારણકે તે એટલું બધું ખર્ચ કરાવે છે કે તેને પોતાને ઘેર રાખવોજ જોઈએ નહિ. જે સંયોગોનો આપણે ભય રાખીએ છીએ, તે સંયોગોને આપણે આપણી તરફ આકર્ષીએ છીએ અને તેજ પ્રમાણે જો આપણે શ્રદ્ધા, નિર્ભયતા, વગેરે શુભ વૃત્તિઓ રાખીએ તો સારાજ સંયોગોને અને ડરીજ તકોને આપણે આમંત્રણ આપીએ છીએ અને તે પણ આપણા તરફ ખેંચાઈ આવે છેજ. ભયથી વ્યાપ્ત થયેલું મન નુકસાનકારક સંજોગો તરફજ પોતાનાં દ્વાર ખુલ્લાં રાખે છે. એક સમયે ખ્લેગની દેવી જતી હતી, તેને એક પૂર્વદેશ-નિવાસી મુસાફરે પૂછ્યું કે “તમે ક્યાં અને કેમ જાઓ છો?”

“પાંચ હજાર માણસોને મારવાને હું બગદાદ જાઉં છું.”

શ્રેષ્ઠ દિવસ પછી તે દેવી પાછી વળતાં મુસાફરને મળી, ત્યારે

મુસાફરે કહ્યું કે “તું” તો કહેતી હતી કે બગદાદમાં પાંચહજાર મનુષ્યને મારીશ, પણ તે’ તો ૫૦ હજાર મનુષ્યોને માર્યાં ?”

ખેલેગની દેવીએ જવાબ આપ્યો કે “મે’ તો તમને કહ્યા પ્રમાણે પાંચજ હજાર માર્યાં છે અને બીજાં તો નાહક લયથીજ મરી ગયાં છે.”

‘લય’ આ પ્રમાણે માણસના દરેક અવયવને શિથિલ બનાવી દે છે; લય લોહીની ગતિને મંદ પાડે છે અને શરીરમાં વહેતી પ્રાણ-શક્તિને મંદ કરે છે. લયથી મનુષ્યનું શરીર જડ, ગતિવિનાનું અને નિસ્તેજ બની જાય છે.

આ પ્રમાણે જેમ લય રાખ્યા કરીને આપણે લયકારક વસ્તુઓ અને સ્થિતિઓ આપણા તરફ આકર્ષીએ છીએ; તેમ બીજા મનુષ્યોને પણ આપણે લયની સ્થિતિમાં કદપીને તેમની તરફ પણ તેવાજ સંયોગોને પ્રેરવામાં આપણે સહાયભૂત થઈએ છીએ. જેટલા પ્રમાણમાં આપણું વિચારબળ મજબૂત હોય છે અને જેટલા પ્રમાણમાં બીજાં મનુષ્યો વિચારની અસર તેમના પર થઈ શકે એવી કોમળ પ્રકૃતિનાં હોય છે; તેટલા પ્રમાણમાં તેમને પણ ઉપરજણાવેલું નુકસાન આપણે અવશ્ય કરીએ છીએ. ખાસ કરીને નાની ઉંમરનાં બાળકો આસપાસના સંયોગો અને વાતાવરણને વિશેષ આધીન હોય છે. કારણકે બહારની અસરોની છાપ તેઓના મન પર તરતજ પડી જાય છે. અને પછી જેમ જેમ તેઓ વયમાં મોટાં થતાં જાય છે, તેમ તેમ તે અસરો પ્રમાણેજ તેમનું જીવન ઘડાતું ચાલે છે. આ પ્રમાણે આપણી માનસિક સ્થિતિની અસર આપણી આસપાસ મનુષ્યો અને બાળકો પર નક્કીપણે થયા કરતી હોવાથી આપણે આપણી માનસિક સ્થિતિને સદા ઉચ્ચ પ્રકારનીજ રાખવી જોઈએ. વળી ગર્ભિણી સ્ત્રીઓએ તો મનમાં ચિંતા, ઉદ્વેગ, લય, ક્રોધ વગેરેના અનિષ્ટ વિચારો જરા પણ લાવવા જોઈએ નહિ. કારણ કે તેવા વિચારોની ઘણીજ સ્થાયી અને ન ભૂંસાય તેવી ખરાબ છાપ ગર્ભમાં રહેલા બાળક પર પડે છે. બાળકનો જન્મ પછી પણ તેના સંબંધમાં ચિંતા ઇત્યાદિના અશુભ વિચારો કરીએ તો તે વિચારો આપણે ન જાણીએ તેવી રીતે તે બાળકના મન પર અસર કરવા લાગે છે અને તે બાળક બીકણ થવા લાગે છે. બાળકના સંબંધમાં કાળજી નહિ રાખવી એ તો ખોટુંજ છે, પરંતુ તે ચિંતા અને લયનું રૂપ પકડે એટલી હદસુધી તેને પહોંચવા દેવી, એ પણ એટલુંજ ખોટું છે. જેમકે-ઘણી વાર માતાપિતા ચિંતા કર્યા કરે છે કે, અમારા

બાળકને માથે અમુક દુઃખ તો નહિ આવી પડે? અમુક માઠો પ્રસંગ તો નહિ બને? આ છોકરો તો મૂર્ખજ નિવડવાનો અથવા માઠો પડવાનો; ઇત્યાદિ અશુભ વિચાર કરીને જે ભયના પ્રસંગોનો સંભવ પણ ન હોય તેવા પ્રસંગોને તેઓ પોતાના બાળક તરફ આકર્ષે છે. એવા નિષ્કારણ ચિંતાના વિચારો કરવાને બદલે માતાપિતાએ નિરંતર એજ વિચાર રાખવો જોઈએ કે તેમનો છોકરો ડાહ્યો, શરીરે મજબૂત અને નીતિમાન થશે. આવી ભાવના તે છોકરાને સારો માણસ બનાવવામાં અવશ્ય સહાય કરશે અને તે છોકરો પ્રતિકૂળ સંયોગોને વશ નહિ થતાં તેના પર જય મેળવે એવો નિવડશે.

આ સંબંધમાં મારા એક મિત્રે મને પોતાનો અનુભવ કહ્યો હતો તે અહીં ટાંકવો હું ઉચિત ધારું છું. તેના જીવનદરમિયાન એક સમયે તે એક ખરાબ ટેવની સામે ભારે યુદ્ધ કરી રહ્યો હતો. તે ખરાબ ટેવ યાને દુર્વ્યસનથી તે મુક્ત થાય તોજ અમુક સ્ત્રી સાથે તેનો લગ્નસંબંધ જોડાય તેમ હતું; પણ તે સ્ત્રીએ અને તેની માતાએ એવોજ વિચાર બાંધી રાખ્યો હતો કે, એ ખરાબ વ્યસન તે ભાગ્યેજ છોડી શકશે. તે નાણુક પ્રકૃતિનો હોવાથી બીજાના વિચારોની તેના પર તુરતજ અસર થઈ જતી હતી. તે ભવિષ્યની સ્ત્રી અને તેની માતાના ઉપર જણાવેલા ભય અને શંકાના શબ્દો તથા વિચારો તેનામાં બળ, ધૈર્ય અને શ્રદ્ધા વધારવાને બદલે નિર્બળતાનોજ ખાલ આપ્યા કરતા. જેથી તેની તેના મન પર એવી તો પ્રબળ અસર થતી કે ઘણી વાર તે પોતાના પ્રયત્નમાં હિંમત હારી જતો અને તે વ્યસનની અનિવાર્યતા-સર્વોપરિ સત્તા સ્વીકારી લઈને તેની સામેનો યત્ન મૂકી દેવાની તૈયારીમાં આવી જતો.

ઉપલા દાખલા ઉપરથી આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે, આ મનુષ્ય ઉપર અત્યંત પ્રેમ રાખનાર અને તેને માટે સર્વસ્વનો ભોગ આપનાર ઉપલી બે વ્યક્તિઓને વિચારમાં રહેલા અદૃશ્ય પણ નિરંતર અસર કર્યા કરનારા બળની ખબર હતી નહિ તેથીજ તેઓ તેને હિંમત આપીને તેના બળમાં ઉમેરો કરવાને બદલે ઉલટું તેનામાં જે કંઈ થોડું ઘણું ધૈર્ય હતું તેનો પણ નાશ કરી રહી હતી અને તેથીજ તેણે વ્યસન સામે આરંભેલું યુદ્ધ વધારે વિકટ બનતું ગયું હતું.

ભય, ચિંતા અને એવા બીજા નુકસાનકારક માનસિક વિકારો કેાઈ પણ પુરુષ, સ્ત્રી કે બાળક પોતાના હૃદયમાં રાખ્યા કરે અને તેને પોષણ આપ્યા કરે તો તેથી નુકસાન થયાવિના રહેતું જ નથી. ભય આરોગ્યનો નાશ કરે છે; ચિંતા શરીરને અંદરથી ચૂસવા લાગી તેના બંધારણના પાયા હચમચાવી દે છે, અને અંતે શરીરનો પણ નાશ કરે છે. આ પ્રમાણે ચિંતાથી મેળવવાનું કાંઈ જ નથી, ત્યારે ખોવાનું સર્વસ્વ છે. કાંઈ પણ નુકસાન અથવા માઠા બનાવને લીધે થયેલો શોક જો લાંબા વખત સુધી હૃદયમાં રહ્યા કરે છે તો તેનું પરિણામ પણ તેવું જ આવે છે. દરેક બાબતમાં જેવી માનસિક સ્થિતિ હોય, તેવી જ શારીરિક સ્થિતિ બનવા લાગે છે. હૃદયહારના લોભ અથવા કંજુસાઈથી પણ શરીરપર ખરાબજ અસર થાય છે. ક્રોધ, ઈર્ષ્યા, દ્રેષ, બીજાઓના દોષ જોવાનું વલણ, વિષયલાલસા, આ સર્વ વિકારો જૂદી જૂદી રીતે શરીર તથા મન બંનેને નિર્બળ બનાવ્યા વિના રહેતા નથી.

આપણને માલુમ પડતું જશે કે, જીવનના ઉચ્ચ નિયમો પ્રમાણે વર્તવામાં—એટલે કે ધાર્મિક ભાવનાઓને અનુસરવા ઉપર જ સુખ અને વૈભવનો આધાર રહેલો છે; એટલું જ નહિ પણ શારીરિક આરોગ્ય પણ તેનાજ ઉપર વિશેષ આધાર રાખે છે. એક હીપ્પુ તત્ત્વજ્ઞાનીએ જીવનરસાયનનું ખરું રહસ્ય નીચેના શબ્દોમાં જણાવ્યું છે:—“ધાર્મિક મનુષ્યમાં જીવનતત્ત્વ વધે છે, અને અધાર્મિક મનુષ્ય મરણ પાછળ દોડે છે.” વળી આગળ વધી તેણે એમ પણ જણાવ્યું છે કે “ધાર્મિકતામાંજ સાચું જીવન રહેલું છે અને મરણ તો છેજ નહિ.” લોકો સામાન્ય રીતે સમજી શકે તેના કરતાં જે વધારે રહસ્ય ઉપલા શબ્દોમાં રહેલું છે, તે પણ તેઓ જોઈ શકે, એવો સમય હવે નજીક આવતો ચાલે છે. નિરંતર વધતી જતી સુંદરતા અને પ્રભાવાળા ભવ્ય શરીરમાં મનુષ્યનો આત્મા રહેશે કે નાશને રસ્તે જઈ રહેલા શરીરમાં રહેશે, તેનો આધાર તેના પોતાનાજ ઉપર રહેલો છે.

એકતરફી અને અનિયમિત જીવન ગાળવાથીજ અસંખ્ય મનુષ્યો અકાળે મૃત્યુને અધીન થાય છે અને એવી રીતે સુંદર મંદિરો બનવાને નિર્મિત થયેલાં શરીરો તેમાં વસનારા જીવાત્માઓનાં અજ્ઞાન, કુવિચાર અને મોહને લીધે ઉજ્જડ બની જઈ નાશ પામે છે.

સૂક્ષ્મ રીતે જોઈ શકનાર મનુષ્યને-એટલે કે વિચારશક્તિના અભ્યાસીને કોઈ પણ મનુષ્યની માનસિક સ્થિતિની અસર તેના અવાજમાં, ગતિમાં અને ચહેરામાં પણ અંકિત થયેલી જણાઈ આવે છે.

આવા અભ્યાસીને જો કોઈ મનુષ્યની વર્તમાન માનસિક સ્થિતિ બરાબર જણાવવામાં આવે તો તે અભ્યાસી તે ઉપરથી તે મનુષ્યનો અવાજ, ગતિ અને તેના ચહેરાનો દેખાવ પણ કહી શકશે; એટલું જ નહિ પણ સામાન્ય રીતે તે મનુષ્ય કયા રોગોને પાત્ર છે તે પણ જણાવી શકશે.

જેઓએ મનુષ્ય અને અન્ય પ્રાણીઓના શરીરખંધારણનો તથા શરીરની પૂર્ણવય કેટલાં વર્ષ થાય છે, એ બાબતોનો અભ્યાસ કર્યો હોય છે તેઓ ખાત્રીપૂર્વક જણાવે છે કે, મનુષ્યશરીર લગભગ ૧૨૦ વર્ષપર્યંત ટકવું જોઈએ. પણ સમાજ તરફ દષ્ટિ કરતાં આપણને તદ્દન જૂદોજ અનુભવ થાય છે. મનુષ્યો બહુજ જલદીથી વૃદ્ધ અને અશક્ત બને છે તથા મૃત્યુના પંજમાં સપડાય છે અને લાંબા વખતસુધીની ખરેખરી યુવાવસ્થા તેમજ પુખ્ત અવસ્થાની તંદુરસ્તી ભાગ્યેજ નજરે પડે છે. આ ઉપરથી લોકોમાં હવે એવોજ વિચાર બેસી ગયો છે કે, સ્વાભાવિક રીતેજ મનુષ્યનું આયુષ્ય ઓછું હોય છે; અથવા વિધાતાએ પ્રથમથીજ દરેક પ્રાણીનું આયુષ્ય નક્કી કરી મૂકેલું હોઈ તેટલીજ મુદત તે જીવી શકે છે. આ વિચારનું પરિણામ પણ એજ આવે છે કે, ઘણાખરા મનુષ્યો અમુક વયે પહોંચતાંજ ખીજાઓના ઢાખલાઓ જોઈને માનવા લાગે છે કે “હવે ઘડપણ આગ્યું”, હવે મૃત્યુનો સમય સમીપ આવતો ચાલે છે, હવે થોડાંજ વર્ષ કાઢવાનાં છે” આવા આવા અશુભ વિચારોને નિરંતર સેવીને પુષ્કળ મનુષ્યો વૃદ્ધાવસ્થાને વધારે ઝડપથી પોતા તરફ ખેંચી લાવે છે, અને અકાળે વૃદ્ધ બને છે.

શરીર અને મન પ્રકુલ્લ ને સશક્ત રહે અથવા તો દુઃખી ને અશક્ત બને, એમાં મનનીજ શક્તિઓ અદ્દશ્યપણે-પરંતુ નિયમિતપણે જે કામ કર્યાં કરે છે તેનો ખ્યાલ સામાન્ય મનુષ્યને આપવો કઠિન છે. લોકો જો આ બાબત-અર્થાત્ મનનું સામર્થ્ય યથાવત સમજે તો તેઓ ૧૨૦ વર્ષસુધી સુખપૂર્વક જીવવાની આશા અને ઉત્સાહ અવશ્ય રાખતા થાય.

એક એંશી વર્ષની સ્ત્રી છે. જે મનુષ્યો વર્ષના હિસાબથી ગણતરી કરતા હોય તેઓને તો આ સ્ત્રી વૃદ્ધ લાગવી જોઈએ; પણ

આ સ્ત્રીને વૃદ્ધ કહેવી એ ખરેખર પ્રકાશને અંધકાર કહેવા જેવું અથવા તો સફેદ વસ્તુને કાળી કહેવા જેવું જ છે. કેમકે પચીસ વર્ષની નવયુવતીના જેટલો ઉત્સાહ, ચપળતા અને બળ તેના શરીરમાં દષ્ટિગોચર થાય છે. તેણે સર્વ મનુષ્યો અને સર્વ વસ્તુઓમાં શુભ તત્ત્વ જોવાની શક્તિ બચપણથીજ પોતામાં ખીલવી છે. એટલે તેને સર્વ સંસાર, સર્વ મનુષ્યો અને સર્વ બનાવો પણ શુભજ ભાસે છે. જેવો બાલ્યાવસ્થામાં નાનામોટા સર્વને પોતાના તરફ આકર્ષવાનો આનંદી, શાંત અને પ્રેમી સ્વભાવ હતો તેવોજ આજે પણ તેનામાં કાયમ છે ! સેંકડો અને હજારો કુટુંબોમાં અને મનુષ્યોમાં તેણે શાંતિ, પ્રેમ, આનંદ અને ધૈર્યનો પ્રવાહ રેલાવ્યો છે; અને ભવિષ્યમાં પણ ઘણાં વર્ષસુધી તેની આવીજ સ્થિતિ કાયમ રહેશે, એમ માનવાને સખળ કારણો છે. હાલના ઘણાખરા લોકોની પેઠે એ સ્ત્રીના મનમાં ભય, દ્રેષ, શોક, દિલગીરી અને લોભ જેવા વિકારોએ સ્થાનજ પ્રાપ્ત કર્યું નથી અને તેથી તેના શરીરમાં પણ હજીસુધી કશો વ્યાધિ થયો નથી.

અજ્ઞાનને લીધે કેટલાક એમ માને છે કે ‘રોગ આવવો એ તો કુદરતનોજ કાયદો છે અને રોગ થવો કે ન થવો એ કાંઈ આપણા હાથમાં નથી.’ પરંતુ આ માન્યતા એકદમ ભૂલભરેલી છે. ઉપર જણાવેલી એંશી વર્ષની સ્ત્રીએ પોતાની જીંદગીમાં અનેક વારાફેરા જોયા છે; અનેક સારી-નરસી સ્થિતિઓમાંથી તે પસાર થઇ છે. એટલે જો તે પણ ખીજઓની પેઠે એવી ભૂલભરેલી માન્યતા ધરાવતી હોત અને હલકા મનોવિકારોથી થતી હાનિનું જ્ઞાન જો આ પ્રભાવશાળી સ્ત્રીને ન હોત તો ખીજઓની માફક તે પણ અત્યાર પહેલાં ક્યારનીયે રોગિષ્ઠ બની ગઇ હોત. પરંતુ તેને પૂર્ણ વિશ્વાસ તથા અનુભવ પણ છે કે, તે પોતાના મનની માલિક છે; અને તેથી મનપર તેનું નિષ્કંટક રાજ્ય ચાલે છે. પોતાના મનોરાજ્યમાં કયા વિચારોને દાખલ કરવા અને કયા વિચારોને દૂર રાખવા તેનો અધિકાર તે પોતાનાજ હાથમાં રાખે છે. કારણકે તે સારી પેઠે જાણે છે કે, તેની બાહ્યસ્થિતિઓનો આધાર તેની માનસિક સ્થિતિ ઉપર છે. તે સ્ત્રીનું હસતું વદન, આનંદમય વૃત્તિ અને પૂર્ણ આરોગ્ય જોઈને પ્રેક્ષકના મનમાં શુભ પ્રેરણા અને નિર્દોષ આનંદ ઉપજ્યા વિના રહેતોજ નથી. ‘મન एव मनुष्याणां कारणं बंधमोक्षयोः’ એ વાક્ય સ્થૂળશરીરના પણ બંધ અને મોક્ષ માટે (આરોગ્ય-

અનારોગ્ય માટે) કેટલું બધું લાગુ પડે છે; તેના સાક્ષાત્ દષ્ટાંતરૂપ આ સ્ત્રી છે.

એક દિવસ રસ્તામાં થઈને તે સ્ત્રી જતી હતી, ત્યારે હું તેની ગતિ જોયા કરતો હતો. રસ્તામાં બાળકો રમતાં હતાં. તેઓ તો તેને જોતાં જ તેની તરફ દોડવા લાગ્યાં ! તેઓ સર્વના તરફ તે પ્રેમદષ્ટિથી જોતી હતી. કોઈની સાથે મીઠા શબ્દોથી બોલતી તો કોઈ બાળકના માથાપર હાથ ફેરવતી અને કોઈને રમવાનું રમકડું આપતી તો કોઈને ખાવાનું આપતી હતી. સર્વ બાળકો તેને માતાતુલ્ય ગણતાં હતાં અને તે પણ સર્વ બાળકોને સંતાનોસમાન લેખતી હતી. માર્ગમાં એકાદ ઘોબણુ લુંગડાંનો ભારે ગાંસડો ઉચકીને જતી જણાય કે તરત જ તે મીઠાશબ્દો એકાદ શબ્દ કહેવા માટે તેના તરફ પહોંચી જતી. સખ્ત કામ કરીને મજૂરીના હથિયાર સાથે પાછા ફરતા એકાદ કારીગર સાથે પણ તે વાત કરવા ઉભી રહેતી; અને ગાડીમાં બેસીને જતી એકાદ ઉમરાવની સ્ત્રીનો પણ તે ફરથી પોતાની મીઠી નજરવડે સત્કાર કરતી. આ પ્રમાણે ગરીબ તેમજ ધનવાન અને ઉમરાવ અથવા સામાન્ય મનુષ્ય એ સર્વ પ્રત્યે તે પ્રેમભરી દષ્ટિથી જોતી જોતી અને મીઠા શબ્દો બોલતી બોલતી ચાલતી હતી અને તેમ કરીને તે પોતાનામાં રહેલો આનંદ અને ઉત્સાહ સર્વ તરફ રેડયા કરતી હતી. ઉપલેખ સમયે મારી દષ્ટિ તે રસ્તે થઈને જતી એક વૃદ્ધ ડોસીપર પડી. તે બાઈ આ સ્ત્રી કરતાં વયમાં પંદર વીસ વર્ષે નાની હોવા છતાં શરીરે વળી ગયેલી હતી અને તેના શરીરના અવયવો અસ્કંદ અને જડ ભાસતા હતા. તેના ચહેરાપર ગમગીનીની જે છાયા પથરાઈ રહી હતી તેમાં તેનો કાળો પોષાક અને મુખપરની કાળી બળી ઉમેરો કરતાં હતાં. તેને માથે જે ડુઃખ પડ્યાં હતાં તેને આ પોષાક પહેરીને તે નિરંતર સ્મરણમાં રાખ્યા કરતી હતી અને ભૂલવાજ ઈચ્છતી ન હતી. જગતની ઘટનાઓમાં રહેલું શુભપણું તે દેખી શકતી ન હતી અને તેથી પરમાત્માના અનંત પ્રેમ તથા દયામાં તેને જરા પણ શ્રદ્ધા ન હતી. તેના મસ્તકમાં ડુઃખ, શોક, ગમગીની અને ચિંતાનાજ વિચારો ભરાઈ રહેલા હતા. સુવિચારની ખામીને લીધે આનંદ, ઉત્સાહ, પ્રેમ કે ધૈર્ય તો તેનામાં લેશ પણ ન હતાં. આથી જે જે મનુષ્યોના સંબંધમાં તે આવતી, તે બધાંમાં તે ચેપી રોગની માફક પોતાની ડુઃખ-શોક-ત્રીજ વૃત્તિઓની અસર ફેલાવતી હતી અને તેમ કરીને જગતમાં

જ્યાં ત્યાં વ્યાપી રહેલા હુઃખના દરીયામાં પોતા તરફથી તે ઉમેરો કર્યા કરતી હતી.

આ બંને સ્ત્રીઓના દષ્ટાંત ઉપરથી આપણા ખ્યાલમાં આ વાત સહેલાઈથી ઠસે છે કે, આપણા સુખ-હુઃખનું જનકે આપણું મનજ છે. આપણે ધરદીશું કે, જે સ્ત્રીનો આપણે પ્રથમ વિચાર કર્યો તેવીજ વૃત્તિવાળાં સ્ત્રી-પુરુષો જગતમાં વૃદ્ધિ પામે અને તેઓ મનુષ્યજાતિને આશીર્વાદ આપવાને અને પોતાના ઉમદા જીવનમાં વહેતી જીવનશક્તિઓ આપણા જેવા ઉપર રેડવા માટે હજારો વર્ષસુધી જીવતા રહે.

શું તમારે નિરંતર યુવાન રહેવું છે ? શું તમારે યુવાવસ્થાનો ઉત્સાહ અને આનંદ પુખ્ત વયમાં પણ ભોગવવો છે ? તો આ અતિ મહત્વની બાબત તરફ ખાસ લક્ષ આપો અને તમારું માનસિક જીવન તમે કેવું ગાળો છો તેની તપાસ કરો. કેમકે તમારા એકેએક સુખદુઃખનો બધો આધાર તમારા વિચારોનીજ ઉપર રહેલો છે. ગૌતમબુદ્ધે ધર્મપદના પહેલાજ શ્લોકમાં જણાવ્યું છે કે “જેવા તમારા વિચારો હશે તેવાજ તમે બનશો, કારણ કે મન એજ સર્વસ્વ છે.” રક્ષિતને પણ આવોજ વિચાર ધ્યાનમાં રાખી કહ્યું છે કે “તમારા મનને સુવિચારનાજ સ્થાનરૂપ બનાવો.”

સારા વિચારોનું કેટલું સામર્થ્ય છે અને શુભ વિચારો સર્વ વિપત્તિઓ સામે કેવી રીતે કામ કરે છે, તે આપણે પૂર્ણપણે જાણતા નથી. કારણકે આપણને બાહ્યાવસ્થાથી એવો સુબોધક પાઠ આપવામાં આવ્યો નથી. અસ્તુ. એ સમય તો ગયો, પરંતુ હવે યુવાવસ્થાની સ્ફૂર્તિ, બળ અને સૌંદર્ય તમારે જોઈએ છે ? તો પ્રથમ તે સ્ફૂર્તિ, સૌંદર્ય અને બળની ભાવનાને તમારા હૃદયમાં ઉતારો અને તેનાથી વિરુદ્ધ વિચારને તમારા મનમાં જરાયે સ્થાન આપો નહિ. આથી થોડાજ સમયમાં તે પવિત્ર ભાવો તમારા શરીરદ્વારા પણ પ્રકટ થવા લાગશે અને જેટલા પ્રમાણમાં એ શુભ વિચારોમાં તમે દૃઢ રહી શકશો, તેટલા પ્રમાણમાં શરીરથી પણ જીવન રહી શકશો.

ઉપર જણાવ્યું તેમ તમે વારંવાર જેવા વિચારો કર્યા કરો છો, તેવાજ પ્રકારની તમારા શરીરની સ્થિતિ થવા માંડે છે. એ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે “તમે પોતેજ તમારા શરીરને રચો છો; એટલુંજ નહિ પણ જેવા તમારા વિચારો હોય છે,

તેનાજ જેવા વિચારો બહારથી પણ તમારા તરફ આકર્ષાય છે.” જે તમારા વિચારો આનંદી, આશાભર્યા અને ઉત્સાહયુક્ત હશે, તો સૃષ્ટિપર વ્યાપી રહેલા વિચાર-વાતાવરણમાંથી કુદરતી નિયમ પ્રમાણે તમારા તરફ પણ તેવાજ વિચારોનો પ્રવાહ જેંચાઈ આવશે; અને જે તમારા વિચાર દિલગીરીભર્યા, ભયયુક્ત અને નિરાશાજનક હશે, તો તમારા તરફ પણ તેવા પ્રકારના ખરાબજ વિચારપ્રવાહનું આકર્ષણ થશે. માટે જે તમારા વિચારો ચિંતાયુક્ત, ઉદ્વેગભર્યા અને ગ્દાનિમય હોય તો તેમાં તમારે ફેરફાર કરવાની ખાસ જરૂર છે, એમ સમજજો. એવો ફેરફાર કરવા માટે તમારે ફરીથી બાળક જેવા બનવું જોઈએ-અર્થાત આનંદી અને બેફીકરા માણસ થવું જોઈએ.

બાળકો જ્યારે લેગાં થાય છે, ત્યારે તેમનામાં રહેલો રમવાનો ઉત્સાહ સ્વાભાવિક રીતેજ જાગી ઉઠે છે; અને જે કોઈ બાળક એકલું પડે તો તરતજ તેની ગતિ મંદ થતી જશે અને તે નિરૂત્સાહી બનીને એકાંતમાં પડ્યું રહેશે. અર્થાત તે બાળક રમત-ગમતના ઉત્તમ વાતાવરણથી છૂટું પડી જતાં પોતાની સ્વાભાવિક સ્થિતિને ભૂલી જશે.

તમારા સ્વભાવમાંથી બાળકના ઉત્સાહનો જે પ્રવાહ જતો રહ્યો છે, તે તમારે પાછો મેળવવો જોઈએ. તમે ઘણાજ ગંભીર અથવા દિલગીર કે કાં તો જીવનના પ્રશ્નોના ઉંડા વિચારમાં ગરક રહ્યા કરો છો; તેને બદલે મૂર્ખ અથવા કમઅક્ષલ બનો એનું નામ બાળક બનવું નથી; પરંતુ બાળકના જેવા આનંદી અને ઉત્સાહી બનવાનું છે અને ધારે તો તેવા તમે બની શકો તેમ છો. જ્યારે પણ અને ત્યારે તમે બાળકના જેવો આનંદી અને ઉત્સાહી સ્વભાવ રાખો તો મને ખાત્રી છે કે, તમે તમારું કામકાજ વધારે સારી રીતે કરી શકો. નિરંતર દિલગીરીભર્યો અને ગંભીર સ્વભાવ રાખવાથી પરિણામ અશુભજ આવે છે અને એવો સ્વભાવ લાંબો વખત રહેવાથી તેવા મનુષ્યોને હસવું આવવું પણ ભારે પડે છે. વીસ વર્ષની વયમાંજ તમારા જીવનમાંથી બાદ્યાવસ્થાનો ઉત્સાહ જતો રહેવા માંડીને તમારું જીવન ગંભીર થવા લાગે છે. એવા સંયોગોમાં તમે કોઈ ધંધામાં પ્રવેશ કરો છો, તો તુરતજ તે ધંધાની આંટીધુંટીમાં, ચિંતામાં અને જોખમદારીમાં તમે ગુંચવાઈ પડો છો અથવા તો કોઈ એવી પ્રવૃત્તિમાં તમે પડી જાઓ છો, કે

જેમાંથી ચિંતા અને ઉદ્વેગનાંજ કારણો બની આવે, અને જેમાંથી બાળકની માફક નિશ્ચિંતપણે રમવા-ખેલવાનો સમય પણ તમને ન મળે. આમ થવાને લીધે તમે વડીલો અને વૃદ્ધોની સાથે વિશેષ વિશેષ સંબંધમાં આવતા બન્યો છો અને તેમની નિસ્તેજ ભાવનાઓનો અંગીકાર કરીને તેમની પેઠે, ચાલતી આવેલી રૂઢિઓનો કશો પણ વિચાર કર્યાવિના અંગીકાર કરો છો અને દરેક બાબતને માત્ર વ્યાવહારિક લાભનીજ દૃષ્ટિથી તપાસવા લાગો છો. આ સર્વનું પરિણામ એજ આવવું જોઈએ અને આવું છે કે, તમારામાં ચિંતાયુક્ત અને ગમગીનીભર્યા વિચારો આવવા લાગ્યા; અને ધીમે ધીમે તમારી જીવનપ્રણાલિકા પણ એવીજ બનવા લાગી. ક્રમે ક્રમે તે વિચારો તમારા લોહી અને માંસમાં પોતાની અસર દેખાડવા લાગ્યા. તમારા મનમાંથી તમારા શરીરપ્રત્યે જે વિચાર-પ્રવાહ વહ્યા કરે છે, તે વિચારનું ઘટ્ટ સ્વરૂપ એજ તમારું સ્થૂલશરીર છે. તમારાં વર્ષોનાં વર્ષ આજ પ્રકારે વીતે છે અને પરિણામે તમને અનુભવ થાય છે કે, તમારાં અંગો અચ્છડ બની ગયાં છે. તમારામાં હવે વૃક્ષપર ચઢવાનું બળ રહ્યું નથી કે જે તમારામાં ૧૪ વર્ષની વયે પ્રત્યક્ષ જણાતું હતું. તમારા શરીરમાં હવે પ્રથમના જેવી સ્ફૂર્તિ કે ચપળતા રહી નથી. તમારા મને તમારા શરીરપ્રતિ જે નિરૂત્સાહી અને મંદ ગતિવાળાં તત્ત્વોને મોકલ્યાં છે, તેનું તમારા શરીરપર ઉપર પ્રમાણે આવેલું પરિણામ તમે પ્રત્યક્ષ જોઈ શકો છો.

ઉપર જણાવ્યા જેવી સ્થિતિમાં જો તમારે સુધારો કરવો હોય તો તે બહુજ ધીમેથી-પણ નક્કીપણે થઈ શકે તેમ છે. તમારા વિચારો પૂર્ણ ઉત્સાહમય, આનંદી અને સર્વ રીતે બળયુક્ત હોવા જોઈએ અને પરમાત્મતત્ત્વ ઉપર તમારે પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ કે તે તમને સત્ય વિચારોમાં સ્થિર રાખે. તમારે નિરાશાજનક વિચારોથી સર્વથા મુક્ત રહેવું જોઈએ. ઘણી વાર તમારાથી અજાત રીતે તમારા ઘણા વખતના પુરાણા અશુભ, નિરૂત્સાહી અને ચિંતાભર્યા વિચારો તમારા મનમાં આવી જશે. પણ તમે તેનાથી સાવધ રહેજો અને શુભ, ઉત્સાહયુક્ત તથા આનંદી વિચારોથીજ તમારા મનને ભરવા માંડજો; કે જેથી તે વિચારો ધીમે ધીમે બળવાન થઈને તમારા શરીરપર પોતાની સ્થાયી શુભ અસર કરવા સમર્થ થાય.

વર્તમાન સમયમાં પશુઓના જેવી અજ્ઞાનતાને લીધે આપણાં

શરીર નિર્બળ બન્યાં છે; પરંતુ સર્વથા એમજ થયા કરવું જોઈએ એવો નિયમ નથી. અધ્યાત્મવિદ્યાનો પ્રચાર વધવા સાથે આવી અવનતિનું કારણ આપણે વધારે જાણતા ચાલીશું અને તેથી આપણા સમજવામાં આવશે જ કે “ શરીરનો આધાર મનપરજ છે.” આ નિયમ જેમ જેમ આપણે વિશેષ જાણીશું અને તે પર વિશેષ શ્રદ્ધા રાખીને આપણું જીવન તેને અનુસરતું બનાવતા રહીશું, તેમ તેમ આપણું મનોબળ પણ વધતું જ ચાલશે અને મનોબળનો એ વધારો શરીરબળનો પણ વધારો કરશે.

શરીરનું પૂર્ણ આરોગ્ય અને માનસિક સ્વાસ્થ્ય એજ માનવ-જીવનની સ્વાભાવિક સ્થિતિ છે. તે સિવાયની સ્થિતિ એ અસ્વાભાવિક કે કૃત્રિમ છે અને તે કુદરતી નિયમનો ભંગ યા અનાદર કરવાથીજ ઉત્પન્ન થાય છે. દુઃખ કે રોગને કાંઈઈશ્ચરે ઉત્પન્ન કર્યાં નથી, પરંતુ મનુષ્યે કરેલા છે. ચોતરફથી કુદરતના નિયમોની વચમાં મનુષ્ય રહેલું છે અને તેનો તે ભંગ કરે છે, તેથીજ તેને રોગ કે દુઃખ આવે છે. આપણને ચોતરફ દુઃખ અને રોગને જોવાની એટલી બધી કુટેવ પડી ગઈ છે, કે તેને કદાચ આપણે સ્વાભાવિક ન માનતા હોઈએ, તો તે ‘ આવવાં જોઈએ ’ એવી માન્યતા તો સર્વત્ર જોવામાં આવે છે.

ભવિષ્યમાં એક સમય એવો પણ આવશે, કે જ્યારે વૈદ્યો શરીરની અવ્યવસ્થિત સ્થિતિનો ઉપચાર કરવાને બદલે પ્રથમ માનસિક અવ્યવસ્થાનોજ ઉપચાર કરશે; અને પછી તે માનસિક સુવ્યવસ્થા શરીરપર અસર કરીને શરીરને આરોગ્ય બનાવશે. બીજી રીતે કહીએ તો ખરો વૈદ્ય એક ઉત્તમ શિક્ષકનું કામ કરશે. લોકોને રોગવશ થયા પછી રોગસુક્રા કરવા; એના કરતાં તેઓ રોગીજ થાય નહિ એવા ઉપાયો સૂચવવા, એજ ઉત્તમ વૈદ્યનો ધર્મ હોવો જોઈએ. ભવિષ્યમાં એવા વૈદ્ય ઉત્પન્ન થશે, એટલુંજ નહિ પણ દરેક મનુષ્ય જાતે વૈદ્ય બનશે.

આપણે જેટલા પ્રમાણમાં જીવનના ઉચ્ચ નિયમોનું પાલન કરીશું, અને જેટલા પ્રમાણમાં મન તથા આત્માની શક્તિઓથી વધારે માહિતગાર થઈશું, તેટલા પ્રમાણમાં આપણે શરીર તરફ ઓછું ધ્યાન આપીશું—અર્થાત્ શરીરની સંભાળ તો રાખીશું પણ તેના સંબંધી ચિંતા કર્યાં કરીશું નહિ.

જો મનુષ્યો શરીરની ચિંતા ન કરતા હોત અને વારંવાર

‘શરીર માંડુ પડશે’ એવો વિચાર ન કરતા હોત, તો હજારો મનુષ્યોનાં શરીર હાલ કરતાં વધારે સારી દશામાં હોત. ઘણું ખર્ચ જે મનુષ્યો શરીરસંબંધી બહુ ઓછી ચિંતા કરે છે, તેઓનાં શરીર ઉલટાં વધારે તંદુરસ્ત માલૂમ પડે છે. ઘણા મનુષ્યો શરીરની હલ-બહારની ચિંતા કરવાથીજ શરીરને રોગી બનાવે છે.

શરીરને પૂરતું પોષણ આપો, કસરત કરો, ખુદ્દી હવાનો લાભ લ્યો, સૂર્યનો જોઈતો પ્રકાશ તેનાપર પડવા દો, શરીરને સ્વચ્છ રાખો અને પછી જેમ અને તેમ શરીરસંબંધી ઓછો વિચાર કરો. તમારા વિચારોમાં અથવા વાતચિતમાં નિઃસ્વાહી શૈલી ગ્રહણ કરતા નહિ અને રોગ કે મંદવાડની વાતો કરતા નહિ. કેમકે એવી વાતો કરવાથી તમે પોતાને તેમજ તે વાતો સાંભળનારને પણ નુકસાન કરો છો. માટે તમે તો એવીજ વાતો કરો, કે જેથી સાંભળનાર નિર્બળ કે રોગી બનવાને બદલે બળવાન અને તંદુરસ્ત બને.

ઉત્સાહનો ભંગ કરનારી બાબતોનો વિચાર કરવો, એજ નાશનું કારણ છે. બીજી બાબતોની પેઠે શરીરની બાબતમાં પણ આ નિયમ એકસરખો લાગુ પડે છે. એક વિદ્વાન ડોક્ટર જેણે મનની શરીરપર થતી અસરોનો ઘણાં વર્ષોસુધી ખારીક અભ્યાસ કરેલો છે, તે આ સંબંધમાં પોતાનો અભિપ્રાય નીચલા સ્પષ્ટ શબ્દોમાં રજુ કરે છે:—“જેમ અપૂર્ણતા ઉપર વિચાર કરવાથી પૂર્ણતા પ્રાપ્ત ન થઈ શકે અને જેમ વિરોધ ઉપર વિચાર કરવાથી સંપન્ન થઈ શકે, તેમ રોગના વિચાર કર્યા કરવાથી નિરોગીપણું પણ પ્રાપ્ત થઈ શકે નહિ.” આ નિયમ જોતાં આપણા મન આગળ આપણે હમેશાં સુંદર અને આરોગ્ય શરીરનોજ આદર્શ રાખવો જોઈએ.

તમારા શરીરમાટે જે સ્થિતિ તમે ન ઇચ્છતા હો તેવી સ્થિતિના વિચારોજ તમે કરતા નહિ; અને રોગનાં ચિહ્નોસંબંધી વિચાર અથવા તેનોજ અભ્યાસ કર્યા કરતા નહિ. તમે તમારા શરીર ઉપર પૂર્ણ સ્વામીત્વ ધરાવતા નથી, એ વિચારને તો ક્ષણ વાર પણ તમે હૃદયમાં સ્થાન આપતા નહિ. શારીરિક રોગો ઉપર તમારી પૂરેપૂરી સત્તા છે, એ ખરી વાતજ હમેશાં ધ્યાનમાં રાખો અને રોગ જેવી જડ બાબતની જરા પણ સત્તા કે શુભામંગીરી ન સ્વીકારો. હું પણ બાળકોને નાનપણથીજ આરોગ્યના વિચાર કરાવીને, ઉચ્ચ ભાવનાઓ રખાવીને અને પવિત્ર જીવન ગળાવીને, રોગ અને દેમની વચ્ચે દિવાલ બાંધતાં શીખવીશ અને મરણના વિચારો

તેમજ રોગની કદપનાઓથી તેમને દૂર રહેતાં શીખવીશ; એટલુંજ નહિ પણ દ્રેષ, ઈર્ષ્યા, વેર, વિષયવાસના, મત્સર વગેરે માનસિક વિકારોથી પણ દૂર રહેવાનો તેમને ઓધ આપીશ.

ખરાબ ખોરાક, ખરાબ પાણી અને ખરાબ વાયુથી પણ બહુજ નુકસાન થાય છે. એથી લોહી મલિન બને છે, મલિન લોહીને લીધે સ્નાયુઓ મલિન બને છે અને મલિન સ્નાયુઓને લીધે મનુષ્યના વિચારો અને નીતિ પણ મલિન બને છે. પવિત્ર વિચારોની પવિત્ર જીવન ગાળવામાટે જેટલી જરૂર છે, તેટલીજ શરીરની તંદુરસ્તી માટે પણ જરૂર છે. માટે બાળકોને બચપણથીજ પોતાની સંકલ્પ-શક્તિ દૃઢ બનાવતાં અને જીવનમાં આવતી અડચણો સામે યુદ્ધ કરતાં શીખવવું જોઈએ; અને માંદા મનુષ્યોને આશા, શ્રદ્ધા અને આનંદ ઉપજે એવા ઉપાયો લેવા જોઈએ. આપણા વિચારો અને કદપનાઓની હદ એજ આપણા વિકાસની હદ છે. મનુષ્યને પોતા ઉપર જેટલી શ્રદ્ધા હોય છે, તેના કરતાં તેનો વિજય કે તેની તંદુરસ્તી વધારે આગળ જઈ શકતાંજ નથી. ખરું કહીએ તો વિચારો અને ભાવનાઓની અસુક હદ-માં રહી જઈને આપણે આપણીજ ઉન્નતિની આડી એવી દિવાલો બાંધીએ છીએ, કે જેની પેલી બાજુ આપણાથી જઈ શકાયજ નહિ.

જગતમાં સર્વ કંઈ પોતાના જેવાંજ બાળકો ઉત્પન્ન કરે છે. દ્રેષ, ઈર્ષ્યા, વેર, અશુભચિંતન-એ વગેરે માનસિક વિકારોને પણ બાળકો હોય છે.

દરેક ખરાબ વિચાર તેના જેવાજ બીજા વિચારને જન્મ આપે છે અને આ વિચારરૂપી દરેક બાળક પણ બીજાં પોતાના જેવાંજ બાળકોને પેદા કરે છે. આ પ્રમાણે આખું જગત એવાં ખરાબ બાળકો થી ભરાઈ જાય છે. હકીકત આ પ્રમાણે હોવાથી ભવિષ્યના ઉત્તમ વૈદ્યો શરીરને કેવળ ઔષધોથીજ ભરી દેશે નહિ. ભવિષ્યની માતાઓ પણ પોતાનાં બાળકોને ક્રોધ, દ્રેષ અને ઈર્ષ્યારૂપી વ્યાધિઓને પ્રેમ-રૂપી ઔષધવડેજ દૂર કરવાનું શીખવશે. ભવિષ્યમાં થનારો સાચો વૈદ્ય લોકોને આનંદી સ્વભાવ અને શુભ ભાવના રાખવાનું તથા ઉમદા કાર્યો કરવાનું બનાવશે, કે જેથી શરીર તેમજ હૃદયને પ્રુદ્ધિ મળે. કેમકે આનંદી સ્વભાવ શ્રેષ્ઠ ઔષધનું કામ સારે છે.

માનસિક સ્વસ્થતાની પેઠે શારીરિક આરોગ્ય પણ તમે જેની

જેની સાથે સંબંધ રાખશે તેનાજ ઉપર આધાર રાખે છે. સર્વ જીવનોનું મૂળ જે અનંત પરમાત્મતત્ત્વ, તેમાં જ્યારે નિર્બળતા કે રોગનો સંભવજ નથી, તો પછી તે પરમાત્મતત્ત્વ સાથેજ તમે બને તેટલો વધારે અને યથાર્થ સંબંધ રાખો. આ સંબંધ તમારે કાંઈ નવો બાંધવાનો નથી, પણ અનાદિ કાળથીજ તે ચાલુ છે. માત્ર તમે તે વાત ભૂલી જઈને અસત્ય વાતો માની લીધી, તેથીજ તમે દુઃખી છો; માટે હવે એનો ઉપાય પણ એજ છે કે તમે તેની સાથેના સંબંધનું લાન જગત કરો અને તે તત્ત્વની મહામંગલમય શક્તિ તમારા હૃદયમાં છૂટથી વહેવા દેવાને માટે તમારા હૃદયનાં દ્વાર પૂરેપૂરાં ખુલ્લાં રાખો. આથી તમને જલદીથી સુધરતી જતી તંદુરસ્તીનો અને વધતી ચાલતી શક્તિનો અનુભવ અવશ્ય થવા લાગશે.

મનુષ્ય જેવો વિચાર કરે છે તેવોજ તે થાય છે; તોપછી ઉઠો અને ઈશ્વરની સાથે તમારી નિત્યસિદ્ધ એકતાનો વિચાર કરવા લાગો. હવે આપણે આ આરોગ્યના સમગ્ર વિષયને એકજ વાક્યમાં જંજીવીશું કે “જેમ ઈશ્વર નિરોગ છે, તેમ તમે પણ નિરોગ છો.” તમારા આ ખરા સ્વરૂપનો ખ્યાલ તમારે અવશ્ય લાવવો જોઈએ. આ ખ્યાલ—આ જાગૃતિ જ્યારે તમારામાં પ્રકટ થશે, ત્યારેજ એના પ્રતાપે તમારા શરીરની કેવી સારી સ્થિતિ થશે તેનો તમને ખરો ખ્યાલ આવી શકશે. માટે ફરી પણ કહેવાનું કે, સર્વ પ્રથમ તો તે અનંત ચૈતન્ય સાથેની તમારી એકતાનો ખ્યાલ તમારે લાવવો જોઈએ અને પછી તેનો સાક્ષાત્કાર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. “ઈશ્વરી ઇચ્છા એ તમારી ઇચ્છા અને તમારી ઇચ્છા એ ઈશ્વરી ઇચ્છા છે; અને ઈશ્વરને સર્વ વસ્તુ પ્રાપ્ત છે, તો તમારે પણ છે.” આમ સતતપણે એકતાનું ચિંતન કરવાથી જેમ જેમ ભેદભાવ દૂર થતો જશે, તેમ તેમ શારીરિક રોગો અને નિર્બળતાઓનો નાશ થતો જશે; એટલુંજ નહિ પણ એથી કરીને આપણા વિકાસને અટકાવનારી દિવાલો પણ તૂટવા લાગશે.

બંધુઓ ! એ પરમાત્મતત્ત્વમાં—એ અનંત ચૈતન્યમાં મગ્ન થઈ તેનો અપૂર્વ આનંદ પ્રાપ્ત કરો. તમારી સર્વ ભાવનાઓ એથી અવશ્ય સિદ્ધ થશે અને તમારા હૃદયમાંથી આપોઆપજ એવો ધ્વનિ નીકળશે કે “હું સર્વથા સુખી છું.”

ભવિષ્યમાં સારી સ્થિતિ થશે અને સારા બનાવો બનશે, એવો માત્ર ખ્યાલજ લાવીને બેસી રહેતા નહિ; પરંતુ આ પળેજ

એ શાશ્વત ચૈતન્યનો અનુભવ કરવા લાગો અને તમારા જીવન-વ્યવહારમાં પણ એ ઉચ્ચ ભાવનાઓને ઉતારો. તમારા દિવ્ય અને ખરેખરા છતાં ભૂલી જવાયલા પવિત્ર હૃદયનો ખ્યાલ લાવો, એટલે તમારી સંપૂર્ણ ખાત્રી થશે કે, તમે હરેક ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ વસ્તુ અને સ્થિતિને મેળવવાને લાયક અધિકારી છો.

પ્રકરણ ૪ થું

પ્રેમનો પ્રભાવ

પરમાત્મા પ્રેમના સમુદ્રરૂપ છે. જે પળે આપણે પરમાત્મા સાથે આપણા એકચતુર્નું નિશ્ચયપૂર્વક ભાન કરીએ છીએ, તેજ પળે આપણામાં એટલો બધો પ્રેમ અને આનંદ વ્યાપી રહે છે, કે જેથી આપણે સર્વત્ર શુભજ જોઈએ છીએ, તેમજ સર્વ પ્રાણીપદાર્થો સાથે પણ એકતાના સંબંધમાં આવીએ છીએ કે જેથી આપણે કોઈપણ વ્યક્તિને નુકસાન કરી શકીએ નહિ. વાસ્તવમાં આપણે સર્વ એકજ મહાન શરીરનાં અંગોરૂપ હોવાથી તે શરીરનાં સર્વ અંગોને ઈજા કર્યા-સિવાય આપણે તેના એક પણ અંગને ઈજા કરી શકીએ નહિ.

સર્વ મનુષ્યોનાં જીવનની એકતાનો આપણને જેમ જેમ વિશેષ વિશેષ પરિચય થતો જશે, તેમ તેમ આપણને જણાશે કે, જે પરમાત્મસત્તા સર્વના મૂળરૂપ છે, તેનાજ અંશરૂપ આપણે સર્વ છીએ અને સર્વ વ્યક્તિઓમાં એજ ચૈતન્યશક્તિ કામ કરી રહી છે. વળી આવો ખ્યાલ આવવાની સાથેજ આપણા સર્વ પ્રકારના દ્વેષ અને બીજાઓસંબંધી બંધાઈ ચૂકેલા ખોટા વિચારો દૂર થવા લાગે છે; આપણા પ્રેમ સર્વવ્યાપી થઈને પોતાનું નિષ્કંટક રાજ્ય ચલાવે છે અને આપણે ગમે ત્યાં જઈએ કે ગમે તેવા મનુષ્યો સાથે સંબંધમાં આવીએ ત્યાં બધે આપણે ઇશ્વરનેજ જોતાં શીખીએ છીએ. આપણે શુભદર્શી થતા ચાલીએ છીએ અને આપણને સર્વત્ર શુભજ જણાય છે. ખરૂં કહેતાં તો આવી ભાવનાની કિંમત સ્થૂલ શબ્દોમાં યથાર્થ વર્ણવી શકાય તેમજ નથી.

એ માર્ગે ચાલતાં ધીમે ધીમે આ વાતનું પણ આપણને અનુભવસિદ્ધ જ્ઞાન થશે કે, આપણો સ્વાર્થજ સર્વ અપરાધ-સર્વ પાપનું મૂળ છે; અને સર્વ સ્વાર્થનું મૂળ અજ્ઞાન છે. આ અનુભવ થતાં બીજાનાં કાર્યો અને પદાર્થો તરફ આપણે ઉદાર-

લાવથી જોતાં શીખીશું. કેવળ અજ્ઞાની મનુષ્યજ ખીજના. લોગે પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા ઇચ્છે છે. જ્ઞાની તો સમજે છે કે, પરમાત્માના વિરાટ શરીરરૂપી જગતના આપણે દરેક જણ ભિન્નભિન્ન અંશ અથવા પરમાણુરૂપે હોવાથી ખીજ અંશ અથવા પરમાણુઓનું અહિત કરીને આપણું હિત સાધવું, એ કેવળ હાનિકારકજ છે. ‘સર્વના હિતમાંજ આપણું ખરૂં હિત સમાયેલું છે’ એ સિદ્ધાંત જ્ઞાની પુરુષ સર્વથા સ્વીકારે છે અને વ્યવહારમાં મૂકે છે.

આપણે વિચારી ગયા તેમ મનુષ્યના સર્વ અપરાધો, દોષો અને પાપોનું મૂળ સ્વાર્થજ છે અને સર્વ સ્વાર્થોનું મૂળ અજ્ઞાન છે. તે ઉપરથી આ સિદ્ધાંત પણ ફલિભૂત થાય છે કે, મનુષ્યમાં પોતામાં કાંઈ દુર્ગુણ રહેલો નથી, પણ ‘અજ્ઞાન’જ સર્વ દુર્ગુણોની ખાણ છે; માટે આપણા પરિચયમાં આવે તે તે મનુષ્યોમાં રહેલા સદ્ગુણોજ જોતા રહી તે ગુણોનેજ પ્રોત્સાહન આપવું એજ આપણો ધર્મ છે. જો આપણો અંતરાત્મા સામી વ્યક્તિના અંતરાત્મા સાથે આવી રીતે બોલશે, તો તેનો અંતરાત્મા પણ તેવોજ પ્રત્યુત્તર આપશે અને એમ એકબીજાના સદ્ગુણો ખીલવા લાગશે. જો આપણે આપણામાંના આસુરી ગુણોથી સામાને બોલાવીશું તો તેનામાંથી પણ આસુરી ગુણોજ બોલવા લાગશે અને તેનું પરિણામ તેનામાં તેમજ આપણામાં અવગુણોજ પ્રકટાવવામાં અને ખીલવવામાં આવશે.

“અમુક મનુષ્યમાં તો કાંઈ માલ નથી” એમ બોલતાં ઘણાને આપણે સાંભળીએ છીએ, પરંતુ આવું કહેનાર પૂરો જ્ઞાની નથી. તમે દીર્ઘદષ્ટિથી ઉંડા ઉતરીને જોશો તો દરેક મનુષ્યમાં પ્રભુને જોઈ શકશો. અલબત્ત, પ્રભુને જોવાને માટે તમારે પણ પ્રભુસરખા (વધારે સદ્ગુણી ને સદાચારી) બનવું પડશે. મહાત્માઓ દરેક મનુષ્યમાં રહેલા શ્રેષ્ઠ તત્ત્વનેજ ઉદ્દેશીને બોધ આપતા આવ્યા છે. કેમકે તેમણે પોતે સાક્ષાત્કાર કરેલો હોવાથી દરેક વ્યક્તિમાં રહેલા પ્રભુને તેઓ જોઈ શકે છે. માપી અને ચાંડાળ મનુષ્યોમાં ભળવામાં અને તેમને બોધ તથા સહાય આપવામાં એજ કારણથી તેમને સંકોચ નથી લાગતો. પછી ખીજઓ તેમના તે કાર્યને વખોડે તો પણ શું? અનેક ધર્મસ્થાપકોએ પોતાના સત્કાર્યમાટે તે કાળના સ્વાર્થી મનુષ્યો તરફથી

અથવા સામાન્ય જનસમાજ તરફથી નિંદા, તિરસ્કાર વગેરે અનેક પ્રકારનાં કષ્ટ સહન કરેલાં છે. કારણ કે બિચારા મિથ્યાભિમાનમાં, સ્વાર્થમાં અને અજ્ઞાનમાં ડૂબેલા મનુષ્યો, કનિષ્ઠ માણસોમાં તો પરમાત્મતત્ત્વને ક્યાંથીજ જોઈ શકે ?

‘અમુક મનુષ્ય ભૂલ અથવા તો પાપ કરે છે’ એવો વિચાર કરીને આપણેજ તેને ભૂલ કે પાપનું સૂચન કરીએ છીએ. જો તે નાનુક પ્રકૃતિનો હોય અથવા તેનામાં વ્યક્તિત્વ ખરાબર ન ખીલ્યું હોય તો આવા વિચારોની તેનાઉપર ખરાબજ અસર થતી હોવાથી તે બદલ આપણે પોતે પણ પાપનાજ ભાગી બનીએ છીએ. એજ પ્રમાણે જો આપણે ‘અમુક મનુષ્ય સારો છે, ભલો છે, સત્યવાદી છે’ એવી ભાવના રાખીએ તો સારાપણાનું, ભલમનસાઈનું અને સત્યવાદીપણાનું તેના મનને સૂચન થશે અને તેના ચારિત્ર્યપર તેની ઘણીજ લાભદાયક અસર થશે અને તે બદલ આપણે પણ પુણ્યભાગી થઈશું; જેટલુંજ નહિ પણ આ પ્રમાણે આપણે જો જો મનુષ્યના સંબંધમાં પ્રેમ અને સદ્ભાવ દર્શાવીએ છીએ અને તેમનામાં રહેલા પ્રેમને અને સદ્ગુણોને પ્રોત્સાહન આપીએ છીએ, તેમના હૃદયમાં આપણાપ્રત્યે પણ તેવોજ પ્રેમ પ્રકટ થાય છે. જો આખું જગત તમને ચહાય એમ ઈચ્છતા હો તો તમે પણ આખા જગતને ચહાવા લાગો અને પુનઃ પણ કહેવાનું કે, વિચારબળને લગતા આ સિદ્ધાંતો સદાકાળ ચાદ રાખજો કે, બીજાપ્રત્યે જેટલા પ્રમાણમાં આપણે પ્રેમ દર્શાવીશું, તેટલા પ્રમાણમાં બીજા પણ આપણાપ્રતિ પ્રેમ દર્શાવશેજ. કેમકે વિચારો પણ શક્તિઓજ છે અને દરેક શક્તિ પોતાનાજ જેવી બીજી શક્તિઓ ઉત્પન્ન કરે છે; તથા દરેક વિચારને અનુકૂળ બીજા વિચારો વિચારપ્રદેશમાંથી સ્વાભાવિક રીતેજ ખેંચાઈ આવે છે.

તમારા છુપામાં છુપા વિચારોને પણ પવિત્ર રાખો; કારણકે તેઓમાં પણ અદ્ભુત સામર્થ્ય રહેલું છે. તમારા મુખમાંથી નીકળતા શબ્દોમાં તે વિચારોનો ભાવ જણાઈ આવે છે અને તમારા ભવિષ્યના નિયંતા પણ તે શુભ વિચારોજ હોય છે.

મારો એક મિત્ર છે, તે પોતાના મનની વૃત્તિ સર્વદા પ્રેમમયજ રાખે છે. તે નિરંતર સર્વપ્રતિ પ્રેમનાજ વિચારો ફેલાવે છે. ‘વિચાર પોતાની અસર કર્યાંબિના રહેતોજ નથી’ એ અબાધ્ય નિયમને અનુસરીને તેના વિચારો જે પણ મનુષ્યના સંબંધમાં આવે છે,

તેને માટે આશીર્વાદરૂપ નિવડે છે, તેમજ તે આખા જગતને પણ અસર કરે છે. વળી આ બાબતનું બીજું એ પણ પરિણામ આવે છે કે, મારા તે મિત્ર તરફ સર્વ દિશાએથી પ્રેમના વિચારો જુદે જુદે રૂપે આવ્યાજ કરે છે.

પશુઓને પણ આવા વિચારોની અસર થાય છે. કેટલાંક પશુઓનાં શરીર એવાં નાબુક હોય છે કે, મનુષ્યો કરતાં પણ તેમના પર આપણા વિચારો, ભાવનાઓ અને માનસિક સ્થિતિની અસર વધારે ઝડપથી થાય છે. માટે જ્યારે પણ આપણે કોઈ પશુને જોઈએ, ત્યારે તેના પ્રત્યે પણ આપણે પ્રેમના વિચાર કરતા રહેવું જોઈએ. આપણે તે વિચારને શબ્દોથી દર્શાવીએ કે મનમાં રાખીએ, છતાં તેની અસર તો સામાપર થવાનીજ. પશુ ઉપર કેવી ઝડપથી તેની અસર થાય છે અને તે કેટલી ત્વરાથી આપણા પ્રેમ અને દિલસોજીનો ઉત્તર આપે છે, એ જોવું એ ખરેખર આનંદદાયક છે.

દરેક સ્થળે આપણને પ્રભુજ દેખાય એવા જગતમાં વસવું અને વિચરવું એ કેટલું બધું આનંદદાયક હોઈ શકે ? અને એવી લાયકાત આવવી એ કેટલો બધો ભાગ્યેદાયક સમજવો ? આપણે એવાજ જગતમાં રહી શકીએ અને જગત આપણે માટે તેવુંજ બની રહે, એ વાત આપણા પોતાનાજ હાથમાં છે. જેટલા પ્રમાણમાં આપણું જીવન શુદ્ધ ને ઉદાર થશે, તેટલા પ્રમાણમાં આપણે દરેક વ્યક્તિમાં પ્રભુને જોતાં શીખીશું; અને જેમ જેમ દરેક વ્યક્તિમાં પ્રભુને નિહાળીશું, તેમ તેમ જગત પણ આપણે માટે ઉપર જણાવ્યા જેવું બનતું જશે તથા આપણને પ્રભુમય જગતમાં વસેલા અનુભવીશું.

જેમ જેમ આપણે બીજાઓમાં પ્રભુને જોતાં શીખીએ છીએ, તેમ તેમ તેઓમાં રહેલા પ્રભુને તેનામાં પ્રકટ થવામાં આપણે મદદ કરીએ છીએ. કેવો ઉચ્ચ અધિકાર ! કેવું દાતાપણું ! કેવું અહો-ભાગ્ય ! એ અધિકાર જે કોઈ મેળવવા ઇચ્છે, તે પ્રત્યેકને મળી શકે તેમ છે. જો તમારે એ અધિકાર જોઈતોજ હોય તો બીજાઓ સંબંધી ખરાબ અભિપ્રાય બાંધવાનું કે મત આપવાનું છોડી દો; અને દરેક ક્ષણે બદલાતી જતી, ઉન્નતિ પામતી અને ભૂલો કરતી તેની ઉપાધિ તરફ (મન, યુદ્ધિ, શરીર ઇત્યાદિ તરફ) દષ્ટિ રાખવાને બદલે તે

ઉપાધિમાં રહેલા, નિર્વિકાર શાશ્વત અને અખૂટ ચૈતન્ય-રૂપ અને આનંદમય પ્રભુ તરફ જોતાં શીખો. કે જેથી કરીને તમારામાં પણ તેનું ભવ્ય સ્વરૂપ પ્રકટ થાય.

ઉપલા વિચારો પૂરેપૂરા સમજી લઇને એવી યોગ્યતા માટે બનતો પ્રયત્ન કરીએ તો તેને પરિણામે આપણું હૃદય પણ પ્રેમથી એવું ઉભરાય છે, કે જેથી આપણા સંબંધમાં આવનારા દરેક મનુષ્ય ઉપર પ્રોત્સાહન અને જીવન આપનારા તે પ્રેમની અલૌકિક અસર થાયજ થાય. આ પ્રમાણે થવાથી આપણા પરિચયમાં આવનારાઓ આપણા તરફ પણ પ્રેમનાજ વિચારો મોકલે છે અને સર્વ બાબુએથી આપણા તરફ પ્રેમજ વહ્યા કરે છે. મનુષ્યમાં જેટલા પ્રમાણમાં પ્રેમ હોય, તેટલા પ્રમાણમાં તેણે ઈશ્વરને મેળવ્યો છે અથવા તેટલા પ્રમાણમાં તે પ્રભુમય બન્યો છે, એમ સમજવું; કારણ કે પ્રભુ પોતે અંપાર પ્રેમમય છે.

એક રીતે વિચારીએ તો પ્રેમ એજ સર્વસ્વ છે. માનવજીવનની ચાવીજ પ્રેમ છે અને તેનામાંજ આખી દુનિયાને હલાવવાનું સામર્થ્ય રહેલું છે. માટે સર્વ તરફ તમે પ્રેમનાજ વિચારો રાખો અને સર્વ તરફથી પણ તેવાજ વિચારો પ્રાપ્ત કરો; એ કેટલું બધું લાભદાયક છે ! જો આમ ન કરતાં તમે દ્વેષ અને ઈર્ષ્યાનાજ વિચાર કરશો, તો પછી બીજા મનુષ્યો પણ તમારાપ્રત્યે તેવાજ વિચારો કરશે.

તમારા હૃદયમાં ઉત્પન્ન થતો દરેક વિચાર એક બળરૂપે બહાર જાય છે અને બહારથી તે પોતાના જેવા વિચારોને સાથે લઇને પાછો આવે છે. આ નિયમ અચળ છે. તમારા મનમાં ઉત્પન્ન થતા પ્રત્યેક વિચારની, પ્રથમ તો તમારા પોતાનાજ શરીરપર અસર થાય છે. પ્રેમ અને તેના જેવી બીજી શુભ લાગણીઓ, એ મનુષ્યની સ્વાભાવિક અને ઈશ્વરી નિયમને અનુસરતી લાગણીઓ હોવાથી તે તમારા શરીરને આરોગ્ય અને જીવન બંને આપે છે; તમારા વહનને સુંદર બનાવે છે; તમારા અવાજને બળવાન બનાવે છે અને તમને બીજી પણ દરેક રીતે વધારે ને વધારે આકર્ષક બનાવે છે. આ પ્રમાણે જેટલા પ્રમાણમાં આપણે સર્વ તરફ પ્રેમના વિચારો રાખીએ તેટલા પ્રમાણમાં સર્વ તરફથી પણ આપણા તરફ પ્રેમના વિચારો આકર્ષાઈ આવીને

તે આપણા મન ઉપર તથા શરીર ઉપર પણ અસર કરતા હોવાથી બહારથી પણ આપણા બળમાં વધારો થયા કરે છે.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે દરેક પળે તમે તમારા વિચારો-વહેજ તમારા મનને તથા શરીરને રચતા હોવાથી તમે કેવા વિચારો કરો છો, તે તરફ અવશ્ય લક્ષ્ય રાખો.

દ્રેષ અને બીજી અશુભ લાગણીઓ દરેક માણસ માટે અસ્વાભાવિક-અકુદરતી હોવાથી વિશ્વવ્યવસ્થાથી પણ તે પ્રતિકૂળ છે. પ્રેમ એ જેમ ઇશ્વરી નિયમનું અનુસરણ છે, તેમ પ્રેમની વિરુદ્ધની લાગણીઓ એ ઇશ્વરી નિયમની વિરોધી છે; અને જ્યાં ઇશ્વરી નિયમનો વિરોધ અથવા ભંગ થયો, ત્યાં તેના પરિણામરૂપે દુઃખ અને વ્યાધિ એક યા બીજા રૂપમાં આવ્યાવિના રહેવાનાંજ નહિ. આ નિયમમાંથી કોઈ પણ છટકી શકે તેમ નથી. જો તમે ક્રોધ, દ્રેષ, અશુભચિંતન, તિરસ્કાર અથવા નિંદાના વિચારો કર્યા કરો, તો તમારા શરીરના બંધારણ ઉપર તેથી ઝેરી અને નાશકારકજ અસર થવાની. એ અશુભ વિચારો તમારા શરીરના બાંધાને અંદરથી તોડવા માંડીને અમુક પ્રકારના રોગોને ઉત્પન્ન કરે છે. તમારા અશુભ વિચાર આ પ્રમાણે તમારાજ હક્કમાં વિનાશક નીવડવા ઉપરાંત તેને લીધે બીજાઓ તરફથી પણ એવાજ પ્રકારના વિચારો તમારા તરફ આકર્ષાઈ આવતા હોવાથી તે પણ તમારા શરીરના બંધારણને વધારે નુકસાન કરવા લાગે છે.

“જે તરવાર ઝાલે છે તે તરવારથીજ મરે છે” અથવા ‘જોદે તે પડે’ આ કહેવતમાં ગંભીર સત્ય રહેલું છે. વિચાર-શક્તિમાં રહેલા સૂક્ષ્મ-પણ અસાધારણ સામર્થ્યનો જેને ખ્યાલ હશે, તેણે સ્વીકારવુંજ પડશે કે, જ્યારે આપણે બીજા મનુષ્યસંબંધી દ્રેષનો વિચાર કરીએ છીએ, ત્યારે તે અશુભ વિચારરૂપી રાક્ષસો તે માણસ તરફ જાય છે અને તેના મનમાં પણ સામા તેવાજ દ્રેષના વિચારો ઉપજાવીને તે મૂળ મનુષ્યનીજ તરફ પાછા ખેંચાઈ આવે છે. માત્ર દ્રેષનાજ નહિ, પરંતુ સ્વાર્થ, લોભ, ક્રોધ, મદ, ઇત્યાદિ દરેક અશુભ વિચારની એવીજ અસર થાય છે. માટે એવી હલકી લાગણીઓને હૃદયમાં સ્થાન આપવાથી જેનાપ્રત્યે તે રાખવામાં આવી હોય અથવા દર્શાવવામાં આવી હોય, તેના કરતાં તે રાખનાર અથવા દર્શાવનારને પોતાનેજ તે વધારે હાનિ પહોંચાડે છે.

ઉપર પ્રમાણે પ્રેમ એ પ્રેમનો જનક છે અને દ્રેષ એ દ્રેષનો જનક છે. પ્રેમ અને શુભ ભાવના શરીરને પ્રોત્સાહન અને જીવન આપે છે, ત્યારે દ્રેષ અને અશુભ ભાવનાથી શરીર અંદરથી ઘસાવા લાગે છે અને શિથિલ થતું જાય છે.

જગતમાં અનેક પ્રેમાળ માણસો, વીર આત્માઓ અને પવિત્ર તથા સત્યવાદી સ્ત્રી-પુરુષો હયાત હોવાથી જગતને તમારી ઉચ્ચ-માં ઉચ્ચ ભાવનાઓ આપો, એટલે એ શ્રેષ્ઠ આત્માઓની ઉત્તમ ભાવનાઓ તમારા તરફ પણ જરૂર આકર્ષાશેજ.

પ્રેમ આપો અને તમને પ્રેમ મળશે; બળ આપો અને તમને બળ આવી મળશે; વિશ્વાસ રાખો એટલે બીજાઓ પણ તમારા પર વિશ્વાસ રાખશે.

દ્રેષનો બદલો પ્રેમરૂપે આપવાથી તમે તમારી જાતને વિશેષ ઉન્નત બનાવો છો, એટલુંજ નહિ પણ તમારા તરફ દ્રેષ રાખનારને મિત્ર બનાવી લઇને લૌકિક હિત પણ સાધી શકો છો.

એક ઇરાની મહાત્માએ કહ્યું છે કે “ચીડીઆપણાનો જવાબ નમ્રતાથી આપો અને આડાઇનો જવાબ માયાળુ-પણાથી આપો. પ્રેમાળ હાથ એક વાળ પકડીને પણ હાથીને દોરી શકે છે; માટે તારા શત્રુને પણ નમ્રતાથી પ્રત્યુત્તર આપ. શાંતિનું ઉદ્ભવન એજ પાપ છે.” એક બુદ્ધધર્મી કહે છે કે “ જો કોઈ મનુષ્ય અજ્ઞાનથી પણ મને નુકસાન કરશે તો તેના બદલામાં તેને મારો પ્રેમ આપીશ; અને તે મને વધારે નુકસાન કરશે, તેમ હું તેનું વધારે ભણું કરીશ.” ચીનનો એક ડાહ્યો પુરુષ બોધ આપે છે કે “ જ્ઞાની પુરુષ અપકારનો બદલો ઉપકારથી વાળે છે.” હિંદુધર્મ પણ એજ જણાવે છે કે “ અશુભનો બદલો શુભવડે આપો. દ્રેષને પ્રેમથી જીતો. દ્રેષનો નાશ દ્રેષથી નહિ, પણ પ્રેમથીજ થાય છે.”

બરો જ્ઞાની કોઈને પણ પોતાનો શત્રુ ગણશે નહિ. આપણે કોઈ વાર એવું પણ સાંભળીએ છીએ કે “ હરકત નહિ, એની સાથે પણ હું નિભાવી લઈશ.” હવે આ નિભાવી લેવાના બે પ્રકાર છે. એક તો સહન કરી લેવું અને બીજો પ્રકાર એ કે શઠની સાથે શઠ થવું. પરંતુ પાછલા પ્રકારે વર્તવાથી તો તમે પોતે પણ તેના જેવી હલકીજ સ્થિતિમાં તમારી જાતને ઉતારી પાડો છો અને તેથી તમે બંનેને ઘણું નુકસાન થાય છે.

આપણે કેટલીક વાર કોઈને આમ બોલતાં સાંભળીએ છીએ કે “ મેં અમુક વ્યક્તિ તરફ કદાપિ દ્રેષને વિચાર કર્યો નથી અથવા એવી લાગણી ધરાવતો નથી અને તેને મેં મારો શત્રુ થવાનું પણ કારણ આપ્યું નથી; છતાં પણ તે મારા તરફ દ્રેષ રાખે છે તેનું કારણ શું ? ” કારણ એ કે હાલનું નહિ તો પૂર્વ કાળનું અથવા પૂર્વ જન્મનું પણ કાંઈને કાંઈ કારણ હોય તોજ એવું બને. જો હાલની કે પૂર્વની પણ તમારી પ્રતિકૂળ ભાવના કે વર્તણૂક તેના તરફ ન થઈ હોય તો તમારા તરફ તેવું બની શકેજ નહિં. હકીકત આ પ્રમાણે હોવાથી પ્રથમ તો તમારામાં દ્રેષની ભાવના નથી એનીજ પાકી ખાત્રી કરો અને તે છતાં, તથા કોઈપણ પ્રકારનું બાહ્ય કારણ ન અપાયા છતાં પણ જો કોઈ તમારા તરફ દ્રેષ રાખે, તો તેના ઇલાજતરીકે પ્રારંભથી તે અંતસુધી તમે તેના તરફ પ્રેમ અને શુભેચ્છનાજ વિચારો મોકલ્યા કરો. આમ કરવાથી તમે જરૂર તેના દ્રેષને નિર્ણળ બનાવશો અને તેનામાં તમને હેરાન કરવાની શક્તિજ રહેશે નહિ. કેમકે પ્રેમ એ દ્રેષ કરતાં વધારે બળવાન છે અને તેથી દ્રેષનો જય પ્રેમવડે થવોજ જોઈએ.

પણ જો ઉપર પ્રમાણે ન કરતાં તમે દ્રેષના બદલામાં દ્રેષજ દર્શાવો, તોપછી તમે પોતેજ તેના દ્રેષને વિશેષ બળ આપો છો, ચાને સળગેલા અગ્નિમાં લાકડાં નાખીને તે અગ્નિને વધારો છો. આ રીતે તમે અશુભ શક્તિઓને જે બળ આપો છો, તેથી તમારા પોતાનાજ હક્કમાં સર્વ રીતે ગેરફાયદો છે. માટે તેમ ન કરતાં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે દ્રેષના બદલામાં તમે પ્રેમજ મોકલો, જેથી સામાનો દ્રેષ તમારી પાસેજ આવી શકશે નહિ અને તમે તમારા શત્રુને મિત્રના રૂપમાં ફેરવવાને તથા તમારા પોતાના પણ અવગુણો અને મન ઉપર કાબુ વધારતાં શીખશો. તમારા શત્રુને જે સમયે જે પ્રકારની સેવા અથવા સહાયની ખાસ જરૂર હશે, તે પણ તમે કરી શકશો અને આગળ જતાં એની માફક ગોથાં ખાતા અને ચિંતાના વમળમાં ઘસડાતા બીજા પણ અનેક માનવબંધુઓનો ઉદ્ધાર કરી શકશો.

આપણે ધારીએ છીએ તે કરતાં પણ વધારે મોટી અગવડો અને હાડમારીઓ ઘણાખરા લોકો અનુભવતા હોય છે. માટે તેમના વડા અને વધારે સમજી બંધુતરીકે તેમના પ્રત્યે વધારે

દયા, વધારે દિલસોજી અને વધારે નમ્રતા બતાવવાની આપણી અનિવાર્ય અને પવિત્ર ફરજ છે. હકીકત આ પ્રમાણે હોવાથી તમે જો સમજી માણસ હો, તો તો તમારે બીજાઓપ્રતિ તિરસ્કાર કે દ્વેષ બતાવવાને બદલે જેમ અને તેમ વધારે સહાનુભૂતિ અને પ્રેમજ દર્શાવવો જોઈએ.

બીજાને ઉન્નત બનાવવામાં તમારી પોતાની પણ ઉન્નતિ સ્વાભાવિક રીતે થયાજ કરે છે. બીજાનું ભલું કરવામાં તમે તમારા હુંપણાને અને લૌકિક હિતને જેટલું ભૂલી જાઓ છો, તેટલુંજ તેનું પરિણામ પણ વધારે આવે છે.

તમારા તરફ બીજો જેવી ખરાબ રીતે વર્તે છે, એવીજ રીતે જો તમે તેની સાથે વર્તવા તૈયાર હો તો તે ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, બીજા મનુષ્યો તમારા તરફ દ્વેષ રાખે અથવા તમને હેરાન કરે એવાં તત્ત્વો તમારામાં રહેલાં છે અને તેથી તમે તમારી હાલનીજ સ્થિતિને લાયક છો અને તેથી તેને માટે તમારે ખરબડવું જોઈએ નહિ. જો તમારામાં ખરૂં જ્ઞાન હોય તો તમે ખરબડો પણ નહિ.

“આપણે એકબીજાને સહાય અને આશ્વાસન આપીશું. કારણ કે માર્ગ ઘણે સ્થળે વિકટ છે; પગ ઘણી વાર થાકેલા હોય છે અને હૃદય પણ ઘણે ઠેકાણે નિરાશ બનેલાં હોય છે. વળી જ્યારે કોઈ દરકાર કરનાર ન હોય ત્યારે બીજો ઉકાવવો એ બહુજ મુશ્કેલ લાગે છે.”

બંધુઓ ! એકબીજાને હાથ ઝાલો. પ્રેમની મધુરતાથી અને દિલસોજીભરી આંખોથી એકબીજાને નિહાળો. જીવનનો ખાસ ખોરાક જે પ્રેમ, તેના વિના અનેક લોકો ભૂખે મરી જાય છે; તેવા વખતમાં તમારા હૃદયનો પ્રેમ કેવળ તમારા હૃદયમાંજ રાખી મૂકતા નહિ. વળી નમ્ર વાણી પણ સાક્ષાત્ સ્વર્ગમાંથી ઝરતો દિવ્ય રસ છે.

દયાવિનાનું જીવન એ ખરૂં જીવન નથી, પરંતુ જીવતું મરણ છે; માટે સર્વ બાબુએ દયા-પ્રેમનો પ્રવાહ તમારા હૃદય-માંથી વહેવા દો. એથી તમને અલૌકિક આનંદ અને શાંતિ પ્રાપ્ત થશે; કારણ કે ઈશ્વર એ પ્રેમ છે અને પ્રેમ એ ઈશ્વર છે.

“સર્વ પાપો, દોષો અને અચોગ્ય વર્તનો, એ સર્વ અજ્ઞાનમાં પ્ર. જ. ૬

થીજ ઉદ્ભવે છે” આ નિયમ મથાર્થ સમજાયા પછી કોઈનામાં પણ દોષ, પાપ કે અચોગ્ય વર્તન આપણી નજરે પડતાં આપણને તેમ કરનાર વ્યક્તિ તરફ દયા અને દિલસોજી સિવાય કોઈ પણ લાગણી ઉપજવી જોઈએ નહિ. દયાએ પછી પ્રેમનું રૂપ લેવું જોઈએ અને પ્રેમે પ્રકટ સેવાનું રૂપ લેવું જોઈએ છે. આપણે એ અજ્ઞાન અને નિર્બળ બંધુ ટટાર ઉભો રહેતાં શીખે અને પોતાની જાતનો સ્વામી બને, ત્યાંસુધી આપણે તેને બનતી સહાય આપવી જોઈએ. આપણે દિવ્ય માર્ગ આ પ્રકારનો છે. આમ છતાં પણ મનુષ્યનો ખરો વિકાસ તો તેના પોતાના ઉપરજ આધાર રાખે છે. કેમકે જેટલા પ્રમાણમાં મનુષ્યને પોતાના દિવ્ય સ્વભાવનું જ્ઞાન થતું ચાલે છે, તેટલાજ પ્રમાણમાં તે પોતાની જાતનો સ્વામી થઈ શકે છે.

આપણને આપણી દિવ્યતાનું ભાન થયું છે, એ વાત જ્યાંસુધી આપણા જીવનવ્યવહારમાં આપણે ન દર્શાવી શકીએ, ત્યાંસુધી સામા મનુષ્યમાં રહેલી દિવ્યતા પ્રકટ કરવામાં આપણે ખરી સહાય આપી શકતા નથી. ઉપદેશથી નહિ પણ જાતિવર્તનથી, માન્યતાથી નહિ પણ વર્તનથી અને ‘અમુક પ્રકારે જીવન ગાળવું જોઈએ’ એવું બોલવાથી નહિ પણ તે પ્રમાણે જીવન ગાળવાથીજ આપણને આપણી દિવ્યતાનું ભાન થશે અને ત્યારેજ આપણે બીજામાં દિવ્યતા પ્રકટાવવા શક્તિમાન થઈશું. કેમકે મનુષ્ય એ અનુકરણ કરનાર પ્રાણી છે, બીજામાં રહેલી ઉચ્ચતા સાક્ષાત જોવાથીજ તેને પોતામાં ઉચ્ચતા પ્રકટાવવાનું મન થાય છે.

આપણે જેવું વાવીએ છીએ તેવુંજ લાણીએ છીએ. વાવેલી વસ્તુ પોતાના જેવી બીજી અનેક વસ્તુઓને ઉત્પન્ન કરે છે. આપણે જેમ બીજાને મારીને ઈજા કરી શકીએ છીએ, તેમ વિરોધી વિચારોથી પણ નુકસાન કરી શકીએ છીએ. પરંતુ આ પ્રમાણે આપણે જ્યારે પણ બીજાને નુકસાન કરીએ છીએ, ત્યારે આપણે પોતાને પણ નુકસાન અવશ્ય કરીએ છીએ. સેંકડો મનુષ્યોના અશુભ વિચારો પોતા તરફ આવવાને લીધે ઘણા મનુષ્યો માંદા પડ્યા છે અને કેટલાક મરણ પણ પામ્યા છે.

દ્વેષથી જેમ જગતને આપણે નરકસમાન બનાવીએ છીએ, તેમ પ્રેમથી આપણે તેને સ્વર્ગસમાન પણ બનાવી શકીએ છીએ.

આપણે આગળ વાંચી ગયા કે ‘પ્રેમવિનાનું જીવન એ

જીવન નથી, પણ જીવતું મરણ છે.' જે જીવન સર્વ તરફ પ્રેમ બતાવે છે, તેજ જીવન પૂર્ણ છે, ભરપૂર છે અને સૌંદર્ય તથા શક્તિમાં વૃદ્ધિ પામતું જાય છે. આવું ઉન્નત જીવન સર્વ કોઈને પોતાના વિશાળ પ્રેમના ક્ષેત્રમાં આકર્ષે છે અને દિનપ્રતિદિન તેનો વિસ્તાર અને કાર્યપ્રદેશ વધતાં જાય છે. એક મનુષ્ય જેટલા વિસ્તારમાં પ્રેમ અને મૈત્રી દર્શાવી શકે છે, તેટલા પ્રમાણમાં તે મહાન ગણાય છે; અને જેટલા પ્રમાણમાં મનુષ્ય સંકુચિત, અભિમાની અને અતડો રહે છે, તેટલા પ્રમાણમાં તેની લઘુતા પ્રકટ થાય છે. એકાદ મૂર્ખ મનુષ્ય સર્વથી દૂર ભાગીને એકલો રહી શકે એ સહેલું છે, પરંતુ પોતાના પ્રેમને સર્વગત બનાવવો અને સર્વને પોતાના બનાવવા, એમાં મનની વિશેષ ઉદારતા અને બળ જોઈએ છીએ.

જેઓ પાંડોનોજ વિચાર કરનારા અને પોતાનોજ લાભ તપાસનારા છે; તેઓ અતડા સ્વભાવના હોય છે. અને ઉદાર સ્વભાવના નિઃસ્વાર્થી મનુષ્યો હેતાળ સ્વભાવના હોય છે. સંકુચિત સ્વભાવના પુરુષો સર્વદા સ્વાર્થ માટેજ ઉત્સુક જણાય છે, ત્યારે ઉદાર સ્વભાવના મનુષ્યો પરોપકાર કરવામાંજ આનંદ માને છે. સંકુચિત વૃત્તિવાળો માન મેળવવા સારૂ અહીં-તહીં રખડયા કરે છે, ત્યારે ઉદાર વૃત્તિવાળો એકાંતમાં રહેવા છતાં પણ આખા જગતને પોતા તરફ આકર્ષે છે. સ્વાર્થી મનુષ્ય પોતાની જાતનેજ ચઢાય છે, ત્યારે ઉદાર મનુષ્ય આખા જગતને ચઢાય છે અને આખા વિશ્વપ્રત્યેના પ્રેમમાં તેની પોતાની જાત પણ આવી જાય છે.

મનુષ્યમાં જેમ પ્રેમ વધારે તેમ તે ઇશ્વરની સમીપ વધારે આવતો જાય છે. કારણ કે ઇશ્વર એ અનંત પ્રેમનું સ્વરૂપ છે. જેમ જેમ તે દિવ્ય ચૈતન્ય સાથેના આપણા ઐક્યનો આપણને અનુભવ થતો ચાલે છે, તેમ તેમ તે પ્રેમ આપણા હૃદયને, અંતઃકરણને અને શરીરને એટલાં બધાં ભરી નાખે છે, કે જેથી તે પ્રેમ આપણામાંથી બહાર ઉભરાવા-ફેલાવા લાગે છે અને આખા જગતના જીવનને વધારે ફળદ્રૂપ તથા વધારે આનંદી બનાવે છે.

આપણને પરમાત્મતત્ત્વ સાથેના આપણા ઐક્યનો જેમ જેમ વિશેષ ખ્યાલ આવતો ચાલે છે, તેમ તેમ માનવબંધુઓ સાથે આપણો સંબંધ કેવો રહેવો જોઈએ, તેનો પણ ખ્યાલ આવતો ચાલે છે; અને બીજાની સેવામાં પોતાનું જીવન વાપરવામાંજ આ-

પણને આપણા ખરા જીવનનો અનુભવ થાય છે, એ મહાન નિયમનું આપણને વધુને વધુ જ્ઞાન થતું ચાલે છે. વળી એની સાથે આપણને એમ પણ સમજાતું ચાલે છે કે, આપણે બીજાને માટે જે શુભ કાર્ય કરીએ છીએ, તેની સાથે આપણું પોતાનું પણ ભલું થતું જ ચાલે છે. એની સાથે એ પણ સમજાતું ચાલે છે કે, બીજાને નુકસાન કરવામાં આપણે પોતાની જાતને પણ અવશ્ય નુકસાન કરીએ છીએ. વળી આ વાત પણ અનુભવાતી ચાલે છે કે, જે મનુષ્ય સ્વાર્થી જીવન ગાળે છે, તે તો સાવ સૂકું—નિરસ જીવન ગાળે છે અને વિશાળ જીવનનો તેને ખ્યાલજ હોતો નથી. બીજી તરફ જે મનુષ્ય બીજાની સેવામાં પોતાની જાતને ભૂલી જાય છે, તેનું જીવન ખડુંજ વિશાળ તથા ભવ્ય બનતું જાય છે અને તેથી કોઈ પણ વ્યક્તિને થતા આનંદ, સુખ કે ઉચ્ચ અનુભવનો તેને પણ લાભ મળ્યા કરે છે. કારણ કે તેનું જીવન હવે સમગ્ર જીવનના એક ભાગરૂપ બનેલું હોય છે.

ખરી સેવાના સંબંધમાં બીજા પણ એક—એ બોલ અત્રે જરૂરના છે. એક દિવસે કોઈ મંદિરના દરવાજા આગળ એક લાંગડો બેઠો બેઠો ભીખ માગતો હતો. બીજાઓની પેઠે માત્ર એકાદ દિવસ ચાલે એટલું નાણું આપીને બીજે દિવસે પાછો તે ને તે પરત્ર સ્થિતિમાં તેને રાખી મૂકવાને બદલે પીટરે તેને નીચેના શબ્દો કહીને તેની ખરી સેવા બજાવી કે “મારી પાસે રૂપું કે સોનું નથી; પણ જે કંઈ છે, તે તને આપું છું” એમ કહીને તેણે તેનું લાંગડાપાણું ફર કયું. પીટરે આ પ્રકારની તેને મદદ કરીને તેને એવી સ્થિતિમાં મૂક્યો કે જેથી તે પોતાની જાતને મદદ કરી શકે—સ્વતંત્ર રહી શકે. મનુષ્ય પોતાની જાતને મદદ કરતા થાય એ પ્રકારની તેને મદદ કરવી, એજ ઉત્તમમાં ઉત્તમ માનવસેવા છે; કેમકે પેસા વગેરેની સીધી મદદ ઘણી વાર તેને ઉલટો નિર્બળ બનાવનારી થઈ પડે છે; માટે દરેક સંયોગો વિચારીનેજ વર્તવું ઘટે છે. મનુષ્યને પોતાની જાતને મદદ કરતો કરવો, તેને પોતાનાજ પગપર ઉભો રહેતો કરવો, એમાંજ તેનું ખરૂં હિત સમજવાનું છે.

મનુષ્યને તેની પોતાની જાતનું જ્ઞાન મેળવવામાં સહાય આપવી અને તેમાં પણ તેનાથી અજાણી રહેલી તેની પોતાની શક્તિઓની તેને માહિતી આપવી; એના જેવો માનવસેવાનો બીજો ઉત્તમ માર્ગ નથી.

‘પરમાત્મતત્ત્વ સાથે તેનું પોતાનું ઐક્ય છે’ એ સત્યની ખાત્રી કરી આપવાથી તે પરમાત્મતત્ત્વ તરફ પોતાનાં હૃદયરૂપી દ્વાર ખુલ્લાં મૂકતાં શીખશે, કે જે રસ્તે ઈશ્વરી શક્તિઓ તેના તન-મનમાં પ્રવેશી શકે.

આપણા અનેક સામાજિક પ્રશ્નોનું હજી સુધી નિરાકરણ આવતું નથી, પણ જો આ મહાન સત્યોને ઘોઠો વિશેષ વિશેષ જાણતા જાય અને અમલમાં મૂકતા જાય તો સહેલાઈથી એ સામાજિક પ્રશ્નોનો નિવેડો આવી શકે અને આ પૃથ્વી સ્વર્ગસમાન થઈ શકે.

પ્રકરણ ૫ મું

જ્ઞાન અને પ્રતિભા

પરમાત્મા અનુપમ સુખ અને જ્ઞાનના અખૂટ ભંડારરૂપ હોવાથી જેટલા પ્રમાણમાં આપણે તેની સાથેનું આપણું ઐક્ય ચિંતવીએ છીએ અને અનુભવીએ છીએ, તેટલા પ્રમાણમાં આપણા અંતઃકરણમાં પણ તે જ્ઞાન અને સુખનો પ્રવાહ વહેવા લાગે છે; અને આપણે વિશ્વના મૂળસ્વરૂપ તે પરમાત્મતત્ત્વ તરફ સત્ત્વર જઈ શકીએ છીએ અને પરિણામે મનુષ્યજાતિના મોટા ભાગને જે પરમાત્મતત્ત્વ રહસ્યરૂપ લાગે છે, તેનો આપણે સાક્ષાત્કાર કરી શકીએ છીએ. એ અનુભવસિદ્ધ જ્ઞાન અને અલૌકિક પ્રતિભાની પ્રાપ્તિ કરવા માટે તે દિવ્ય પરમાત્મતત્ત્વમાં આપણી પૂર્ણ શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ; અને માત્ર પુસ્તકો કે મનુષ્યોપરજ આધાર નહિ રાખતાં પોતાના અંતર તરફ વળવું જોઈએ; કે જ્યાં તે જ્ઞાનસ્વરૂપ પરમાત્મા વિશેષભાવે વિરાજમાન છે. આવા મનુષ્યને કાંઈ શંકા ઉપજે તો તે વિષે પણ તેણે તે અંતર્યામી પરમાત્માનેજ પૂછવું જોઈએ. કારણ કે પ્રભુ કહે છે કે ‘તેઓ પૂછી રહે તે પહેલાંજ હું જવાબ આપીશ.’

આ પ્રમાણે જ્યારે જ્ઞાનના એ અનંત મૂળ તરફ આપણે વળીએ છીએ, ત્યારે આપણે અમુક વ્યક્તિ કે સંસ્થા કે પુસ્તકોના શુભામ રહેતા નથી. અલખત્ત, એ બાહ્ય પદાર્થોદ્ધારા આવતો સત્યનો પ્રકાશ ઝીલવાને આપણે આપણા ઠાન ઉઘાડા રાખવા ખરા, પરંતુ

એ સર્વને જ્ઞાનના મૂળરૂપે નહિ ગણતાં સાધનરૂપેજ ગણવાં જોઈએ. વસ્તુતું સ્થળ, મહત્તા અને મેળવવાનો વિધિ બાદ સાધનોદ્વારા જાણી શકાશે; પણ મેળવવાની વસ્તુ તો ખુદ આપણા અંતરમાંજ રહેલી છે.

“સત્ય આપણા અંતરમાંજ રહેલું છે. બહારથી આવતું નથી. એકેએક પ્રાણી-પદાર્થમાં એક છુપું મધ્યગિંદુ રહેલું છે, જ્યાં સત્ય તેના પૂર્ણસ્વરૂપમાં વસે છે.”

એક ગંભીર અને સત્ય શિક્ષણ એ છે કે “તારી જાતપ્રત્યે તું સાચો રહેજે” યાને ‘તારા અંતઃકરણને કદી ઠગતો નહિ.’ કારણ કે તે અંતઃકરણદ્વારાજ ઇશ્વરી અવાજ તને સંભળાઈ શકે તેમ છે. એ અંતઃકરણજ આપણને અને જગતમાંના પ્રત્યેક પ્રાણીને પ્રકાશ આપનારો આંતર-દીપક છે, આંતર-પ્રતિભા છે, આત્માનો પવિત્ર અવાજ છે અને પ્રભુનો પરમ હિતકર આદેશ છે. જો તું તે આદેશ અને અવાજપ્રત્યે અભિમુખ અને શ્રદ્ધાવાન રહીશ તો તે નિરંતર તને ઉપદેશ આપ્યા કરશે કે “સીધો માર્ગ આ રહ્યો આ પ્રમાણે ચાલ્યા કર.”

દરેક ધર્મના ગ્રંથોમાં જણાવેલું છે કે, અમુક અમુક જિજ્ઞાસુ-ઓને અને પવિત્ર મનુષ્યોને કેટલોક અનુભવ મળ્યા પછીજ તેમના અંતરમાં એ ‘ધીમા અને શાંત’ આંતરનાદ સંભળાતો. આ અવાજ તેમના અંતઃકરણનો લાગે છે; પણ ખરું જોતાં અંતઃકરણ મારફતે પ્રભુજ તેમને એ ઉપદેશ આપતો હોય છે. જો આપણે પણ એ ‘ધીમા અને શાંત’ અવાજને અનુસરીને આપણું જીવન ગાળીશું, તો તે આપણને વધારે સ્પષ્ટતાથી સંભળાવા લાગશે; અને સાથે ચાલનારા બાહ્ય ભોમિયાની પેઠે આપણને સીધે માર્ગે દોરવશે. આ પ્રમાણે બનવામાં મોટામાં મોટી અડચણ એજ હોય છે કે, આપણે તે અવાજને સાંભળતા નથી યા સાંભળવા માગતા નથી, અથવા સાંભળીએ છીએ તો તેને અનુસરતા નથી. આ પ્રમાણે આપણા પોતાનાજ ઘરમાં ફાટફૂટ છે. આપણે ઘડીકમાં આ બાબત તો ઘડીકમાં ખીજી બાબત ખેંચાઈએ છીએ, તેથીજ કોઈ પણ બાબતમાં સફળ થઈ શકતા નથી; અને સંશયાત્મા વિનશ્યતિ ની પેઠે આપણી અવદશા થાય છે.

મારો એક મિત્ર આ આંતરિક અવાજને યથાર્થ સાંભળે છે; તરતજ તે અવાજના સૂચન પ્રમાણે વર્તે છે એ અવાજ પણ તેને

એવી રીતે દોરવે છે કે તેને હાથે યોગ્ય વખતે, યોગ્ય રીતે અને યોગ્યજ કામ થાય છે. અને કદાપિ તે સંશયદશામાં હોતો નથી.

પણ આ સ્થળે કોઈ શંકા કરે કે “અંતઃપ્રેરણા પ્રમાણે-અંતરના અવાજ પ્રમાણે ચાલવું, એ કોઈ વખતે નુકસાનકર્તા પણ ન નિવડે? ધારો કે, એ અંતરનો અવાજ આપણને કોઈનું નુકસાન કરવા સૂચવે તો?”

આ શંકાનો એજ ઉત્તર આપી શકાય કે, આવો ભય રાખવાનું કશુંજ કારણ નથી. કારણ કે અંતઃકરણદ્વારા યોદ્ધતો પ્રભુનો અવાજ-કોઈનું પણ નુકસાન કરવા તરફ અથવા તો સત્ય અને ન્યાયના ઉચ્ચ ધોરણ વિરુદ્ધ કોઈને દોરવતોજ નથી. છતાં જો કોઈ વાર તમને એવેજ વિચાર આવે, તો નક્કી સમજજો કે, તે અંતર્યામી પરમાત્માનો અવાજ નથી, પણ તમારા હલકા સ્વભાવ તરફનું સૂચન છે.

મનુષ્યને જ્યારે પોતાના વ્યક્તિત્વનું ખરૂં જ્ઞાન થાય છે, ત્યારેજ તેનામાં ખરૂં જ્ઞાન અને અંતઃપ્રેરણા જન્મત થાય છે; અને જ્યારે તેને અનંત ચૈતન્ય સાથેના પોતાના ઐક્યનું જ્ઞાન થાય છે, ત્યારેજ તેને આત્મચૈતન્યનું જ્ઞાન થાય છે; અને જે છુપાં રહ-સ્યો પ્રથમ નથી સમજ્યાં હોતાં તે આવું જ્ઞાન થતાં ખુલ્લાં થઈ જાય છે. અંતરમાંથી શક્તિઓ પ્રકટ કરવાનો આજ માર્ગ છે, ખરેખરી કેળવણીનો આજ પ્રકાર છે.

અનંત ચૈતન્યસ્વરૂપ પરમાત્માનો અવાજ સાંભળવાને જો આપણે હૃદયનાં દ્વાર ખુલ્લાં રાખીશું તો જાણવાયોગ્ય સર્વ બાબતો આપણને સ્પષ્ટ થતી ચાલશે; અને આપણા પોતાના સ્વરૂપ ઉપરાંત વસ્તુમાત્રનું ખરૂં સ્વરૂપ આપણે પીછાણી શકીશું.

કુદરતમાં કાંઈ નવા તારાઓ, નવીન નિયમો કે નવીન શક્તિઓ ઉત્પન્ન થતી નથી; પરંતુ અનંત જ્ઞાનમય પરમાત્મા તરફ આપણા હૃદયનાં દ્વાર ખુલ્લાં રાખવાને લીધે પ્રથમ નહિ જણાયેલા તારાઓ, નિયમો અને શક્તિઓના અસ્તિત્વનું જ્ઞાનજ મેળવી શકીએ છીએ. એક રીતે આ પ્રમાણે મેળવેલું જ્ઞાન આપણે માટે નવું પણ કહી શકાય. કેમકે પરમાત્મતત્ત્વ સાથેનું તેમજ વસ્તુમાત્ર સાથેનું આપણું ઐક્ય પ્રથમથીજ હોવા છતાં આપણે માટે તો એ બાબતની માહિતી નવીજ હોય છે. આ પ્રકારનું ચથાર્થ જ્ઞાન થયા પછી આપણને જગતની પળે પળે બદલાતી વસ્તુસ્થિતિઓપર

આધાર નહિ રાખવો પડતાં આત્માની ઉંડી ગુહામાં રહી શકીએ છીએ અને જરૂર જણાય ત્યારે તેનાં દ્વાર ઉઘાડીને બહાર પણ જોઈ શકીએ છીએ તથા બહારથી આપણી ઇચ્છા મુજબની વસ્તુઓ ગ્રહણ કરી શકીએ છીએ.

ઉપર જણાવેલા ઈશ્વરી જ્ઞાન અથવા અધ્યાત્મજ્ઞાનનું નામ ‘પ્રજ્ઞા’ પણ છે. એ પ્રજ્ઞા અંતઃસ્ફુરણદ્વારાજ પ્રકટ થાય છે. બહારની અનેક વસ્તુઓનું જ્ઞાન આપણને યાદશક્તિદ્વારા અથવા વાંચવા કે સાંભળવાથી પણ પ્રાપ્ત થઈ શકે; પરંતુ ‘પ્રજ્ઞા’ તો એના કરતાં ઘણીજ ઉંચી વસ્તુ છે અને તે બહારથી નહિ, પણ અંતરમાંથીજ સ્ફુરે છે.

જે કોઈ મનુષ્યને આ ઉંડા જ્ઞાનરૂપી-‘પ્રજ્ઞા’ના પ્રદેશમાં દાખલ થવું હોય, તેણે પ્રથમ તો માનસિક અભિમાનથી મુક્ત થવું જોઈએ. તેણે એક નાના બાળકના જેવા સાચા-નિષ્કપટી અને સત્યપ્રાહી બનવું જોઈએ; કારણ કે અજ્ઞાનદશામાં બાંધી લીધેલા ભૂલ ભરેલા વિચારો એ માર્ગમાં વિઘ્નરૂપ થાય છે.

ધાર્મિક, સામાજિક, રાજકીય અને વિજ્ઞાનશાસ્ત્રસંબંધી મંડળો તરફ દૃષ્ટિ કરતાં જણાશે કે, તેમાંના ઘણા મનુષ્યો માનસિક અભિમાનને લીધે પોતાના અંગત વિચારોમાં અને આગળથી સ્વીકારી લીધેલી ભાવનાઓમાં એટલા બધા લુબ્ધ થઈ ગયા હોય છે કે તેમના હૃદયમાં સત્યનાં વિશાળ અને પ્રતિદિન પ્રકટ થતાં નવાં નવાં સ્વરૂપોને માટે સ્થાનજ હોતું નથી. આવા મનુષ્યો વિકાસક્રમમાં આગળ વધવાને બદલે સંકુચિત વિચારના બનીને તેની તેજસ્વિતિમાં લાંબા કાળસુધી પડ્યા રહે છે અને સત્યને ગ્રહણ કરવાને અસમર્થ બને છે. આવા મનુષ્યો જગતના ઉન્નતિક્રમને સહાય આપવાને બદલે પથ્થરની પેઠે વિકાસક્રમમાં વિઘ્નરૂપ નીવડે છે. પરંતુ આવી સ્થિતિ લાંબો સમય ટકી શકતી નથી. વખત જતાં એવા મનુષ્યોનાં શરીરો પ્રબળ ઉન્નતિચક્રના અનિવાર્ય વેગથી ઘસાઈ-પીસાઈને બાળુ થઈ જાય છે અને ઈશ્વરી સત્યનો રથ દઢતાથી આગળ વધવા માંડે છે. જ્યારે વરાળચત્રને ચલાવવાના પ્રયોગો કરવામાં આવતા હતા અને તે ચત્ર સંપૂર્ણ લોકોપયોગી બન્યું ન હતું, તે સમયે ઇંગ્લાંડના એક પ્રખ્યાત વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીએ એક ચોપાનિયું પ્રકટ કરીને એવું સિદ્ધ કરવા માગ્યું હતું કે, કઠાચ વરાળચત્રનો પ્રયોગ સિદ્ધ થાય તોપણ

તે દરિયાઈ વહાણોને તો કદી પણ ઉપયોગી થઈ શકશે નહિ. કારણ કે આવડો મોટો દરિયો ઓળંગવા જેટલી વરાળ પેદા કરવા સાફ જોઈતા પુષ્કળ કોલસા વહાણમાં રાખી શકાવા અશક્ય છે. પરંતુ આશ્ચર્યકારક તો એ છે કે, જે આગખોટ ઇંગ્લાંડથી અમેરિકા પ્રથમ ગઈ, તેજ આગખોટમાં તે ચોપાનીઆની પ્રથમ આવૃત્તિ પણ હતી ! કેવું આશ્ચર્ય ! પરંતુ જાણી જોઈને સત્યની સામે પોતાનાં હૃદયદ્વાર બંધ કરનારા મનુષ્યો તો વળી એથીએ વધુ આશ્ચર્યકારક હોય છે.

‘સત્ય’ કાંઈ અમુક રૂઢ પ્રણાલિકાઓ અથવા લોકપ્રિય વિચારકો તરફથી આવતું નથી, તેમજ તે રૂઢ થયેલા વિચારો અને માન્યતાઓને બંધબેસતું આવે એવું પણ હોતું નથી. એટલુંજ નહિ પણ ઘણી વાર તો તે તેનાથી ઉલટુંજ હોય છે. આથી અહીં એક વસ્તુ યાદ કરવા જેવી છે કે:—

“તમારા અંતઃકરણરૂપી ગૃહમાં સુદૃશા તરફની બધીજ ખારીઓ ઉઘાડી રાખો, કે જેથી વિશ્વની સઘળી ભવ્યતાઓ તેમાં પ્રવેશી શકીને તેને સુંદર બનાવે. જેઓ માત્ર એકાદ મતપંથ જોગી નાનકડીજ ખારી ખુલ્લી રાખે છે, તે તો દશે દિશાઓ તરફનાં-અસંખ્ય ઉમદા કિરણોથી અને સુખદાયક શાંત લહરિઓથી બે નશીબજ રહે છે. માટે વહેમના અને એકદેશીપણાના પડઢાઓને ચીરી નાખો. સત્ય આવી શકે એટલી વિશાળ અને સ્વર્ગ જેટલી ઉંચી ખારીઓ પણ તમારા અંતઃકરણને છેજ. માટે તેને પૂરેપૂરી ખોલી નાખીને તેનાદ્વારા તે દિવ્ય હવા અને પ્રકાશને છુટથી આવવા દો, તારાઓનું અલૌકિક ગીત અને કુદરતનો મધુર અવાજ શ્રવણ કરવાને તમારા અંતઃકરણને કેળવો; એટલે પછી જેવી રીતે સૂર્યમુખી પુષ્પ સૂર્યસન્મુખજ વળે છે, તેમ તમારું હૃદય પણ સત્ય અને ભલાઈ તરફજ વળી જશે. અને શાંતિથી છવાયલાં પ્રદ્યોતિરિનાં શિખરોએ પહોંચવામાં તમને મદદ કરવાને માટે હજારો અદૃશ્ય સત્વો પોતાના હાથ નીચા લખાવશે, તેમજ કુદરતની સર્વ શક્તિઓ તમારા પ્રયત્ન અને બળને અધિક બલિષ્ઠ બનાવશે. માટે હે સજ્જન ! તમે અર્ધસત્યોનો ત્યાગ કરી દઈ અખિલ સત્યનો સ્વીકાર કરવામાં જરા પણ ભય કે સંકેત રાખો નહિ.”

અભિમાન, અગાઉથી ખાંધી રાખેલા વિચારો અથવા ખોટી માન્યતાઓ વગેરેમાંના કોઈ પણ કારણને લીધે બ્યારે મનુષ્ય

સત્યની સાથે પોતાના હૃદયનાં દ્વાર બંધ કરે છે; ત્યારે વિશ્વ-
વ્યાપક નિયમ પ્રમાણે તે વ્યક્તિ તરફ 'સંપૂર્ણ સત્ય' ત્યાં આગળ
આવી શકતું નથી. જ્યાંથી પણ સત્ય આવે ત્યાંથી તેનો સ્વીકાર
કરવા માટે જે મનુષ્ય પોતાના હૃદયનાં દ્વાર પૂરેપૂરાં ખુલ્લાં રાખે છે,
તેનાજ તરફ તે મહાન નિયમ પ્રમાણે સર્વ સ્થળેથી અને સર્વ
દિશાઓમાંથી સત્ય વહેવા લાગે છે. અને તેને પરિણામે તે મનુષ્ય
પોતે પણ પૂરે સ્વતંત્ર બને છે. કારણ કે સત્યજ એવી અલૌ-
કિક વસ્તુ છે કે સર્વ પ્રકારે આપણને સ્વતંત્ર બનાવે છે.
આથી ઉલટા પ્રકારવાળો પ્રથમ વર્ણવેલો મનુષ્ય તો બિચારો
બંધનમાં પડ્યો રહે છે, કારણ કે તેણે સત્યને આમંત્રણ પણ
આપ્યું નથી; અને માર્ગ પણ આપ્યો નથી. જ્યાં સત્યની ઈચ્છા
અને સ્વીકાર માનપૂર્વક થતાં નથી, ત્યાં તે પણ જતું નથી.

જ્યાં સત્યને માન અને સ્થાન મળતું નથી, ત્યાં સત્યની સાથે
રહેલા આશીર્વાદો—અનેકવિધ લાભો પણ આવી શકતા નથી. ઉલટું
તેને ઠેકાણે શારીરિક, માનસિક અને આત્મિક જડતા, રોગ અને
જન્મ—મરણજ રહ્યા કરે છે. કેાઈ મનુષ્ય સ્વતંત્રપણે અને કશા પણ
બંધનવિના સત્યને શોધતો હોય તેને જો કેાઈ અટકાવે તો તેવો
માણસ ચોર અને લૂંટારા કરતાં પણ વધારે અધમ અને ત્યાગ કરવા
ચોગ્ય છે. કારણ કે તે બીજા મનુષ્યની ઉન્નતિમાં વિદ્ય નાખીને
તેને મોટું નુકસાન કરે છે.

પ્રભુનું સત્ય એટલું તો વિશાળ, મહાન અને ભવ્ય છે, કે
કેાઈ પણ ધર્મ કે વ્યક્તિ તેના એકહથ્થુ ઇબરો લઈ શકે નહિ.
જગતમાં ધર્મોપદેશક અનેક મળી આવશે; પરંતુ ખરો ઉપદેશક
'બીજાઓએ અસુકળ માનવું જોઈએ' એવો આગ્રહ કદી પણ કરશે
નહિ. ખરો શિક્ષક તો શિષ્યને તેના પોતાના સંબંધી તેમજ
તેની આંતરશક્તિઓસંબંધી ખરા જ્ઞાનસુધી લાવી મૂકે છે, કે જેથી
તે શિષ્ય સત્યનું ખરૂં સ્વરૂપ પોતાની મેળેજ આગળ વધીને
અનુભવી શકે.

એકદેશી શિક્ષકોમાં સ્વાર્થ, અહંકારવૃત્તિ અથવા ઐહિક
લાલની તૃષ્ણા રહેતી હોય છે. અને તેથી તે સંપૂર્ણ સત્ય પોતા-
સિવાય બીજા કેાઈ પાસે નથી એવો ખોટો દાવો રાખવાવાળો
ધર્માંધ, મૂર્ખ અથવા કપટી માણસ હોય છે.

એક દેડકો એક ફૂવામાં રહેતો હતો અને એ ફૂવાની બહાર

તે કોઈવાર નીકળ્યોજ ન હતો. એક દિવસ સમુદ્રમાં રહેનાર દેડકો એ કૂવામાં આવ્યો. કૂવાવાળા દેડકાએ તેને પૂછ્યું કે “તમે કોણ છો ? અને ક્યાં રહો છો ?” તેણે કહ્યું કે “હું અમુક જાતિનો દેડકો છું અને સમુદ્રમાં રહું છું.”

“સમુદ્ર ! સમુદ્ર એટલે શું ? તે ક્યાં છે ?”

“સમુદ્ર એટલે પાણીનો અગાધ જથ્થો અને તે અહીંથી દૂર પણ નથી.”

“તમારો સમુદ્ર કેવડોક મોટો છે ?”

“અહા ! બહુજ મોટો !”

પાસે પડેલો પથ્થર બતાવીને પૂછ્યું કે “શું આના જેવડો ?”

“અરે એનાથી તો ઘણોજ મોટો.”

જે પાટીઆ ઉપર તે બન્ને ઉભા હતા તે પાટીયું બતાવીને પૂછ્યું કે “શું આના જેવડો ?”

“અરે એ ક્યાંને તે ક્યાં ? એ તો ઘણોજ મોટો.”

“ત્યારે એનાથી તે વળી કેવડોક મોટો હોય ?”

“ભાઈ ! જે સમુદ્રમાં હું રહું છું તે તો તારા આ આખા કૂવા કરતાં પણ ઘણો વધારે મોટો છે, તારા કૂવા જેવડા લાખો કૂવા તેમાંથી ભરી લીધા હોય તોપણ તે સમુદ્ર જરાય ઉણો થાય તેમ નથી.”

“ઢાંગ ! ઢાંગ ! તું કોઈ બડો કપટી અને જૂઠો જણાય છે ! મારા કૂવામાંથી ચાલ્યો જા, જા ચાલ્યો જા. તારા જેવા ગપ્પી-દાસનું મારે કામ નથી.”

શાસ્ત્રો કહે છે કે “તમે સત્યને જાણશો કે તરતજ તે સત્ય તમને સ્વતંત્ર બનાવશે.” જે સત્ય સામે તમારા હૃદયદાર બંધ રાખશો-તમારા માની લીધેલા સંકુચિત વિચારોને પકડી રાખશો તો તે વિચારો તમને મૂર્ખ અને અવિચારી બનાવશે. બુદ્ધિના વિષયો લણીને ગર્વિષ્ઠ થયેલા ઘણા મનુષ્યોને ઉપહું કથન લાગુ પડે તેમ છે. ગાંડપણ અથવા મૂર્ખતા એટલે માનસિક વિકાસનું અટકવું તે. ગમે તે કારણસર જે મનુષ્યો સત્યની સામે-એટલે ખરે કહીએ તો પોતાના વિકાસની સામે-પોતાના હૃદયનાં દ્વાર બંધ કરી બેસે છે; તેઓને ગાંડાના નામથી નથી ઓલાવવામાં આવતા, તોપણ વસ્તુતઃ તેઓ ગાંડાજ છે. અમુક વ્યક્તિ, અમુક પુસ્તક કે અમુક સંસ્થા તરફથી અમુક વાત જણાવવામાં આવે છે તેટલાજ માટે તે ખરી હોવી જોઈએ, એમ જે કોઈ વગર વિચારેજ

માની બેસે છે, તેનો માનસિક વિકાસ અટકીજ પડે છે.

જે મનુષ્યો આંતરિક પ્રકાશને અગત્યનો સમજી તેને વધારવાનો શ્રમ લેવાને બદલે બાહ્યસાધનો ને બાહ્યચારામાંજ વખત ગાળ્યા કરે છે, તેઓની પણ ઉપર પ્રમાણેજ સ્થિતિ થાય છે. માટે નિર્ભય અને દૃઢવ્રતધારી વૉલ્ટ વિંટમેનની સાથે આપણે પણ એમજ કહેવું જોઈએ કે—

“ આજ પળથી હરેક પ્રકારની મર્યાદા અને બંધનોથી મારા અંતરાત્માને સ્વતંત્ર માનું છું. મારી ઇચ્છા પ્રમાણેજ હું ચાલીશ. કેમકે મારી જાતનો હુંજ સર્વથા અને સંપૂર્ણ સ્વામી છું. બીજાઓના કથનનો વિચાર કરીશ અને યોગ્ય લાગતાં ગ્રહણ પણ કરીશ. પરંતુ એમ કરીને કોઈનો તાબેદાર નહિ રહું પણ મને મર્યાદામાં રાખનારી સર્વ હદો અને મર્યાદાઓથી હું સાવ છૂટો થઈશ.”

‘ઈશ્વરનું અમર્યાદિત સત્ય સર્વને માટે એકસરખું ખુલ્લું છે.’ એ વિચારથી આપણને અતિશય આનંદ થવો જોઈએ. કેમકે જેટલા પ્રમાણમાં મનુષ્ય સત્યને શોધે છે અને તેને મેળવવા માટે હૃદયનું દ્વાર ખુલ્લું રાખે છે, તેટલા પ્રમાણમાં સત્ય પણ તેના હૃદયમાં અવશ્ય સ્થાન લે છે.

જગતમાં જે કંઈ આપણે માટે જાણવા યોગ્ય છે તે સર્વ, એ સત્યને—એ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવાનો નિયમ જાણવાથી અને તેને વિવેકપૂર્વક અમલમાં મૂકવાથી—અવશ્ય જાણી શકાય છે અને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. જો એ જ્ઞાનને ગ્રહણ કરતાં આવડે તો પછી જગતમાંની સર્વ વસ્તુઓ આપણી પોતાનીજ છે, એમ નક્કી સમજવું.

આપણા અંતરમાં એક એવું મધ્યબિંદુ રહેલું છે, કે જેનામાં આપણે માટે લાયક થઈ પડે તેવી કોઈ પણ વસ્તુ-સ્થિતિને પોતા તરફ ખેંચવાનું અગાધ સામર્થ્ય રહેલું છે.

આપણા જીવનમાં જ્યારે પણ એવા પ્રસંગો આવે કે જે વખતે શું કરવું અથવા કયો માર્ગ સ્વીકારવો એ આપણને ન સમજાય, ત્યારે નક્કી સમજવું કે, તેમાં દોષ આપણે પોતાનોજ છે.

જો દોષનું મૂળ આપણામાંજ રહેલું હોય તો તેનો પ્રતીકાર પણ આપણામાંથીજ જડી આવશે. જો આપણે નિરંતર જાગ્રત રહીએ અને આપણી અંદર રહેલા પ્રકાશ અને શક્તિઓનું જો આપણને જ્ઞાન રહ્યા કરે, તો અમુક સમયે શું કરવું એવા સંશયનો

પ્રસંગજ આવે નહિ. કેમકે અંતરાત્માનું તેજ સર્વદા પ્રકાશી રહેલું છે અને કોઈ પણ વસ્તુને આપણી અને તે પ્રકાશની વચ્ચે આડી ન આવવા હઈએ તોજ આપણે આપણું ખરું કર્તવ્ય બળવું છે, એમ સમજવું.

એક મહાન પુરુષ કે જેણે આંતરપ્રકાશ મેળવ્યો છે અને અમુક પ્રસંગે શું કરવું અને કેમ કરવું, એવો સંશય ઉઠવાનો જેને પ્રસંગજ નથી; તે આ સંબંધમાં જણાવે છે કે “અમુક બાબત-માં કયો માર્ગ લેવો એવી જ્યારે તમને શંકા થાય અને માર્ગ-સૂચક બાહ્યસાધનોનો આશ્રય લેવાથી પણ માર્ગ જડે નહિ, ત્યારે એ બાબત વિષે “તમારાં આંતરચક્ષુને જોવા દેજો અને આંતર-શ્રવણે દ્રિયને સાંભળવા દેજો.” આ સાદી, સ્વાભાવિક અને સુદર ક્રિયા કાંઈ પણ શંકા, તર્ક અથવા પ્રશ્નોસિવાય અસ્પષ્ટિતપણે થવા દેજો. સઘળા વિકટ પ્રસંગે અને અસાધારણ ગુંચવણના સમયે આપણે આ એક સાદી સૂચનાને લક્ષ્યમાં રાખવી જોઈએ કે “તારા ઓરડામાં દાખલ થા અને દ્વાર બંધ કર.” શું આનો અર્થ એવો થાય છે કે, આપણે આપણા એક ખાનગી ઓરડામાં પેસીને અંદરથી તેને તાળું દેવું ? જો અર્થ એવોજ થતો હોય તો સર્વ મનુષ્યો આ શિક્ષણને અમલમાં મૂકી શકે નહિ. કેમકે પૃથ્વીપર કે હરિયાપર કે પર્વતપર તે શી રીતે અમલમાં મૂકી શકાય ? અને આ ધાર્મિક શિક્ષણ તો સર્વને માટે, સર્વકાળને માટે અને સર્વ સંયોગોમાં અમલમાં મૂકવા માટે છે.

એક અંતઃસ્ફુરણવાળો મનુષ્ય હતો. તેનું કામ કરવાનું મેજ જે હાલમાં પડયું રહેતું, ત્યાં ઘણા સદ્ગૃહસ્થો પોતાનું વ્યાપાર-સંબંધી કામકાજ કરતા હતા અને મોટા સાદે વાતો પણ કરતા; પરંતુ તેની આસપાસ થતા અવાજોથી આ મનુષ્ય જરા પણ સંકોભ પામતો નહિ. પોતાને કોઈ પ્રશ્ન ગહન લાગે, તે સમયે તે પ્રશ્નનો ઉકેલ લાવવાને આ આત્મશ્રદ્ધાવાળો મનુષ્ય તરતજ પોતાની આસપાસ માનસિક પડદો એવી રીતે નાખી શકતો હતો, કે જાણે તે એકાંતમાં જંગલમાંજ બેઠો હોય ! તે મૌન અને શાંત દશામાં પોતાના પ્રશ્નસિવાય કાંઈ પણ જોતો કે સાંભળતો નહિ; અને જ્યાંસુધી તે પ્રશ્નનો પ્રત્યુત્તર તેના અંતરમાંથી ન સ્ફરે, ત્યાંસુધી તેની તેજ સ્થિતિમાં બેસી રહેતો હતો. આને પરિણામે પોતાને મળતા જવાબમાં તે મનુષ્ય કદી પણ છેતરાતો ન હતો.

અંતરમાં સત્યનું દર્શન થાય તોજ હૃદયની ભૂખ ભાગે છે. કેમકે સત્યનું દર્શન થવું એ જંગલમાં અમૃતની વૃષ્ટિ થવાસમાન છે. અંતઃસ્ફુરણવાળા મનુષ્યને પોતાને જોઈતું આધ્યાત્મિક લોજન દરરોજ એ સ્ફુરણદ્વારા મળી આવે છે; પણ આ અંતઃસ્ફુરણનો અમલ-અનુસરણ સત્વર થવું જોઈએ. એમાં વિલંબ થવાથી વચ્ચે પડદો આવી જાય છે અને જો મનુષ્ય તે અંતઃસ્ફુરણ પ્રમાણે ચાલવામાં વધારે ને વધારે વિલંબ કરતો ચાલે તો એવો પણ સમય આવે કે જ્યારે તેના મનમાં ખોટી ભ્રમણાઓ ઉદ્ભવીને અંતઃસ્ફુરણની સાથે હલકી વાસનાઓ પણ લેળવી દે.

આ બાબતમાં આ સર્વમાન્ય નિયમ પણ સ્વીકારવો જોઈએ કે, સત્યને જાણવામાટે સત્યસિવાયની અન્ય સર્વ ઈચ્છાઓ ને દૂર કરો અને નિઃસંશય સત્ય જાણાયું કે તરતજ તે પ્રમાણે ચાલવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરો. સત્યના જિજ્ઞાસુએ સત્યપ્રત્યેજ અનન્ય પ્રેમ રાખી તે સિવાયની બીજી કોઈ પણ ઈચ્છા ને સ્થાન આપવું જોઈએ નહિ. જો આ પ્રમાણે યથાર્થ ચાલશે તો તમારો માર્ગ સ્વર્ગીય સત્યથી પ્રકાશિત થશે. આ પ્રમાણે તમારા અંતરમાં એ સ્વર્ગીય સત્ય પ્રકટયું, એટલે પછી બહાર તમારા આચરણમાં પણ એ સ્વર્ગીય પ્રકાશ તમને સત્યનેજ માર્ગે દોરવશે. “અંદરના ઓરડામાં જવું” એનો અર્થ ઉપર કહ્યો તેજ છે. આનુંજ નામ સત્યજ્ઞાન, આનુંજ નામ સ્વર્ગનો પ્રકાશ અને આનુંજ નામ આત્માનો અવાજ સાંભળવો છે. મનુષ્યનું અંતઃસ્ફુરણ સ્વભાવથીજ એવું સ્વચ્છ અને દિવ્ય છે કે જેટલા પ્રમાણમાં તેની ઉપરનો મેલ દૂર કરીને પરમાત્માના તેજને ગ્રહણ કરવાને લાયક બનાવીએ તેટલા પ્રમાણમાં તેનાદ્વારા પ્રત્યેક વસ્તુ અને રહસ્ય જાણી શકાય છે. કારણ કે જ્યારે આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિ ખીલે છે, ત્યારે સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ-બંને પ્રકારની ઇન્દ્રિયોની શક્તિઓને અને મર્યાદાઓને તે ઓળંગી જાય છે. હકીકત આવી હોવાથી જેટલા પ્રમાણમાં મનુષ્ય એ આંતરિક સ્વચ્છતાથી અને દિવ્ય પ્રકાશથી દૂર રહે છે, તેટલા પ્રમાણમાં એ દિવ્ય દૃષ્ટિ, દિવ્ય આચરણ અને અલૌકિક રહસ્યો પણ તેનાથી દૂરજ રહે છે.

જેટલા પ્રમાણમાં આપણે ઇન્દ્રિયો અને યુદ્ધિની મર્યાદાને ઓળંગી જઈએ છીએ અને પરમાત્માનો પ્રકાશ પામતા ચાલીએ છીએ, તેમ તેમ આપણને તે અંતર્યામીનો અવાજ વધારે સંભળાવા

લાગે છે; અને જો આપણે તે અવાજ પ્રમાણે વર્ત્યા જઈએ છીએ તો તે અવાજ પણ નિરંતર આપણને ખરોજ માર્ગ દર્શાવે જાય છે. જે કોઈ આ પ્રમાણે ઉત્તમ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરીને તેને આચરણ-અનુભવમાં ઉતારશે, તે મનુષ્ય મરણ પછીજ સ્વર્ગે જશે એમ નથી; પરંતુ અત્યારે, કાલે અને સદાકાળ તે સ્વર્ગમાંજ રહે છે.

આવી સ્વર્ગીય સ્થિતિ સર્વને માટે અને સદાને માટે ખુલ્લી છે. જ્યારે પણ આપણે સત્ય માર્ગે વળીએ છીએ, ત્યારે આ સ્થિતિ પણ-જેવી રીતે પવન વાય છે અને પુષ્પ ખીલે છે, તેવી રીતે-આપણા તરફ આવી પહોંચે છે.

હા, એ વસ્તુસ્થિતિ કાંઈ ધનથી ખરીદાતી નથી કે તેની અમુક સ્થૂલ કિંમત નથી. તે તો એક એવી દશા છે, કે જેનો સાક્ષાત્કાર ધનિક તેમજ દરિદ્રી, સેવક તેમજ શેઠ અને રાજા તેમજ રંક સર્વ કોઈ કરી શકે છે; કેમકે પ્રત્યેક મનુષ્ય તેનો એકસરખો અને હક્કદાર વારસ છે. જો એકાદ નિર્ધનને પણ તે સ્થિતિનો અનુભવ થાય તો તે એક રાજા કરતાં પણ વધારે ભવ્ય સ્થિતિમાં રહી શકે; અને વધારે ઉમદા જીવન ગાળી શકે.

જો તમારે પણ એ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ, પૂર્ણમાં પૂર્ણ અને વિશાળ-માં વિશાળ જીવન અનુભવવું હોય તો ‘દિવ્ય પરમાત્મચૈતન્યથી તમારું આત્મચૈતન્ય ભિન્ન છે’ એ ભૂલભરેલા-અસત્ય ખ્યાલને તુરંતજ દૂર કરો અને તેની સાથે તમારો અભેદ-એકતા હોવાના વિચારને કાયમ કરો. જેટલા વધુ પ્રમાણમાં તમે તે વિચારને વળગી રહેશો, તેટલા વધુ પ્રમાણમાં તમને પણ તેનો વિશેષ ને વિશેષ પરિચય થતો ચાલશે; અને જેમ જેમ એને અનુસરતું જીવન તમે ગાળતા ચાલશો, તેમ તેમ સર્વ હિંતકારી વસ્તુઓ તમારા તરફ આકર્ષાઈ આવશે; અને તમને જે કાંઈ કામ કરવાનું પ્રાપ્ત થશે તે કોઈ પણ જાતના ભય કે સંકેત સિવાય કરી શકશે અને આવતી કાલનો વિચાર આજ નહિ કરતાં કાલપરજ કરવાનું રાખશો. કારણ કે તમને પૂરેપૂરી ખાત્રી થયેલી હોય છે કે, આવતી કાલનો શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક ખોરાક તમને આવતી કાલે મળી આવશેજ; અને તેથી આવતી કાલ ન આવે ત્યાંસુધી તેની તમારે કરીજ કાળજી કરવાની જરૂર નથી.

જો મનુષ્ય ઉપલા સત્ય સિદ્ધાંતમાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખે છે, તો તે સિદ્ધાંત પણ તેને કદાપિ દગો દેતો નથી. મનુષ્યો અનિ-

શ્ચિત-ડગમગતી-શ્રદ્ધા રાખે છે તેથીજ પરિણામ પણ અનિશ્ચિત અને અસંતોષકારક આવે છે. પરમાત્મા કરતાં વધારે સત્ય, વધારે ઉત્તમ અને વધારે વિશ્વાસપાત્ર વસ્તુ આ સમગ્ર સંસારમાં ખીજ કોઈ પણ નથી. જે સર્વભાવે તેને શરણે જાય છે, તેને તે દગો દે એવી તો કદપના પણ કેમજ લવાય ? કેમકે તે તો ઉલટો તેને પોતાનું સર્વસ્વ સોંપવાને અને પોતાની બરાબરનો બનાવવાને સદા આતુર હોય છે. માટે ગમે તે કામ કરતાં, ગમે તે સ્થિતિ-માં, દિવસે કે રાત્રે અને સૂતાં કે જાગતાં મનુષ્યે પોતાની અને પરમાત્માની વચ્ચે રહેલા અલેદલાવને યાદ રાખીને તેનેજ અનુ-સરતું જીવન ગાળવું ઉચિત છે. જીવનનું ઉંડામાં ઉંડું રહસ્ય અને શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠકૃણ એમાંજ રહેલું છે. માત્ર જાગૃતમાંજ એનો અભ્યાસ થઈ શકે છે એમ નથી. ઉંઘતાં પણ થઈ શકે. માટે ઉંઘના સંબંધ-માં પણ આપણે આ સ્થળે કેટલીક બાબતો વિચારીશું, કે જેથી તે સ્થિતિમાં પણ આપણે બોધ અને પ્રકાશ મેળવી શકીએ.

નિદ્રાસમયે માત્ર સ્થૂલશરીરજ આરામ લે છે અને શાંત હોય છે, માનસિક શરીર તો પોતાની ક્રિયા કર્યાજ કરે છે. દિવસમાં-જાગૃત અવસ્થામાં શરીરને જે ધસારો પહોંચે છે, તે ધસારાને દૂર કરી શરીરને નવું જીવન આપનાર નિદ્રા છે. આ પ્રમાણે ઉંઘ એ નવું બળ આપવા માટે કુદરતે કરેલી ગોઠવણ તરીકે છે, તેથી જો ઉજાગરા કરવામાં આવે અથવા શરીરને જોઈતી નિદ્રા ન મળે અને આ રીતે શરીરને દિવસમાં પહોંચેલી હાનિનો ઉંઘદ્વારા પૂરતો બદલો ન આપવામાં આવે તો પછી શરીર ધીમે ધીમે ધસાતું જાય છે, નિર્બળ બને છે અને એવી સ્થિતિમાં કોઈ પણ પ્રકારના રોગને શરીરમાં પ્રવેશ કરવો સુગમ થઈ પડે છે.

આપણે હાલ શરીરોનો જે ઉપયોગ કરીએ છીએ, તેના કરતાં વધારે ઉચ્ચ પ્રકારના ઉપયોગ સારૂ આપણને તે આપવામાં આવ્યાં છે. એનો આપણે એ ઉત્તમ ઉપયોગ કરી જાણતા નથી, તેથીજ એ શરીરો આપણાં નોકર મટીને માલિક બની બેઠેલાં હોય છે; એટલે પછી જેમ જેમ આપણને આપણા મનની તથા આત્માની ઉચ્ચ શક્તિઓનો ખ્યાલ આવતો જાય છે, તેમ તેમ એ અવળી સ્થિતિ ફેરવાતી જઈને આપણાં ઉચ્ચ તત્ત્વોજ એ જડ શરીરપર અમલ કરવા લાગે છે અને શરીરમાં ઘુસી ગયેલાં હલકા પ્રકારનાં પર-માણુઓ ખરવા માંડે છે તથા શરીર વધારે સૂક્ષ્મ અને વધારે બળ

થતું ચાલે છે. આ પ્રમાણે મનને પોતામાંથી તેમજ જે ઉચ્ચ તત્ત્વોની સાથે તે સંબંધમાં આવે છે તેમાંથી અલૌકિક આનંદ મળવા માંડે છે અને ખાવા-પીવાની તથા દરેક પ્રકારના ઉપ-લોગની આસક્તિ ઓછી થતી ચાલે છે. તથા અત્યારસુધી જે હલકી જાતનાં, અપચો કરે તેવાં ખાનપાનો તથા માંસ-મદિરા વગેરે વિકારોને ઉત્તેજિત કરે તેવા પદાર્થોનો ઉપયોગ થયા કરતો હોય તેની તેની રુચિ ઓછી થતી ચાલીને તેને બદલે તે શરીરને જરૂર જોગું જોયું જોયું આપનારો, મગજને શાંત રાખનારો સાત્વિક ખોરાક ખાવાને તે ટેવાય છે. આ પ્રમાણે તેનું શરીર વધારે સાત્વિક, સૂક્ષ્મ અને સારા પરમાણુઓવાળું બનવાથી શરીરને ઘસારો ઓછો પડે છે અને જે કંઈ પડે છે તે ત્વરાથી પૂરાઈ જાયને શરીર બહુ નિયમિત અને સમતોલ સ્થિતિમાં રહે છે. શરીરની આવી સ્થિતિ થવાથી તેને નિદ્રાની પણ બહુ ઓછી જરૂર રહે છે અને તે ઓછી નિદ્રા પણ આવા સારા અને સૂક્ષ્મ પરમાણુ-ઓના બનેલા શરીરને ઘણીજ લાલકારક નીવડે છે.

આ રીતે જેમ જેમ શરીર વધારે સૂક્ષ્મ અને શુદ્ધ પરમાણુઓવા-ળું બનતું જાય છે, તેમ તેમ તે જીવાત્માને પણ ઉચ્ચ સ્થિતિએ પહોં-ચાડવામાં સહાયબૂત નીવડે છે; કવિ પ્રાઉનિંગે એજ વાત ધ્યાનમાં રા-ખીને કહ્યું છે કે “સઘળી સારી વસ્તુઓ આપણીજ છે; કારણ કે જેમ જીવાત્મા શરીરને મદદ કરે છે, તેમ શરીર જીવાત્માને મદદ કરે છે.”

ઉપલા વિવેચનથી હરકોઈને સમજશે કે, શરીરને વિશ્રામ આપવાને અને લાગેલો ઘસારો પૂરવાને નિદ્રા અત્યંત અગત્યની છે. હા, અંતરાત્માને એવા આરામની જરૂર નથી; અને તેથી શરીર નિદ્રાધીન હોય ત્યારે પણ એ તો પોતાનું કામ કર્યાજ કરે છે.

એ અંતરાત્માની કામગીરીના ઉંડા જ્ઞાનવાળા પુરુષો જણાવે છે કે, એના પ્રતાપે આપણે ધારીએ તો નિદ્રામાં પણ સુસાક્ષરી કરી શકીએ છીએ. કેટલાક મનુષ્યો નિદ્રામાં જાયેલા દેખાવો, મેળવેલી માહિતીઓ અને બનેલા બનાવોને જાગ્યા પછી પોતાના સ્થૂલ મગજમાં પણ લાવવાને શક્તિમાન હોય છે; પણ ઘણાખરા મનુ-ષ્યો તેમ કરવાને સમર્થ હોતા નથી; એટલુંજ નહિ પણ કેટલાક તો ઉપયોગમાં આવે એવું જાગૃત અવસ્થાનું જ્ઞાન પણ ખોઈ દે છે. આ બાબતના અનુભવીઓ જણાવે છે કે, જો આ બાબતને લગતા નિયમો યથાવત સમજવામાં આવે, તો આપણી મરજી

આવે ત્યાં આપણે જઈ શકીએ, અને આપણને થયેલા અનુભવોનું ભાન આપણે બગીએ ત્યારે આપણા સ્થૂલ મગજમાં પણ લાવી શકીએ. આ ગમે તેમ હોય તો પણ એટલું તો સ્પષ્ટ છે કે, સામાન્ય મનુષ્યોને નિદ્રાસમયે જે પ્રકાશ, જ્ઞાન અને બોધ મળી શકતાં નથી, તે આ બાબતના અભ્યાસીઓ મેળવી શકે છે.

શરીર નિદ્રાધીન હોય, ત્યારે પણ અંતરાત્મા કામ કર્યા કરે છે; તો પછી ઉંઘવાના સમયે-શરીર આરામ લેતું હોય ત્યારે પણ તેનો પ્રકાશ મળ્યા કરે અને તે પ્રકાશની છાપ બહુત સ્થિતિ-માં પણ મગજ પર પડી શકે તેમ કરવું જોઈએ. આ પ્રમાણે બની શકે તેમ છે અને કેટલાક પુરુષોએ તે કામ લાભદાયક રીતે કર્યું પણ છે. ઘણી વાર અંતરાત્મા તરફનો ઉચ્ચ સંદેશો એજ રીતે મળે છે. આમાં અસ્વાભાવિક કશુંજ નથી. કારણ કે બાહ્ય-જગત સાથેનો સંબંધ નિદ્રાસમયે બંધ થયેલો હોવાથી આંતરદુનિયા તરફનું સ્ફૂરણ આવવાનો એ સમયે બહુજ સંભવ રહે છે. મારા કેટલાક મિત્રો આ રીતે ઉંઘમાં ઘણું કામ કરી શકે છે અને પોતાના ઇષ્ટ વિષયમાં ઘણો પ્રકાશ મેળવી શકે છે.

સૂતા જતી વખતે મનમાં અમુક સમયે ઉઠવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરવાથી તેજ સમયે ઉઠી શકાય છે, એ વાત તો ઘણાના અનુભવ-ની છે. એક સ્ત્રી એક પત્રના ઉપતંત્રીનું કામ કરતી હતી. એક વખતે તે પત્રના અધિપતિએ તેને અમુક વિષય પર એક લેખ લખીને સવાર-માં તૈયાર કરી રાખવા કહ્યું. વિષય ઘણો ગહન હતો અને તેમાં ઘણા મુદ્દાઓના જ્ઞાનની જરૂર હતી; પરંતુ તે વિષયમાં તેનું જ્ઞાન ઘણું અપૂર્ણ હતું અને આથી તે સંબંધી પુસ્તકો વાંચીને માહિતી મેળવવા જેટલો સમય ન હતો. આથી તે સ્ત્રી રાત્રે લખવા બેઠી, પરંતુ તેની કલમ ચાલી નહિ. વિચારવગર કલમ કેવી રીતે ચાલે? અસ્તુ. નિષ્ક્રિયતા સિવાય બીજું કંઈ તેને જણાયું નહિ. છેવટે થાકીને તેણે ઉંઘવાનોજ વિચાર કર્યો અને એ વિષયના સંબંધમાં પોતાને જે માહિતી હતી તે વિચારમાં ગોઠવી પોતાને તે સંબંધી વિશેષ માહિતી ઉંઘમાં મળે એવી ભાવના અને એજ વિષયનો વિચાર કરતી તે સૂતી અને ભરનિદ્રામાં પડી. પ્રાતઃકાળમાં ઉઠતાંજ રાત્રિનો વિષય તેને યાદ આવ્યો. તે થોડીક પળ શાંત પડી રહી, તે વખતે એ વિષયનો આખો લેખ લખાયેલો તેની દૃષ્ટિ આગળ તૈયાર હોય એમ તેને લાગ્યું. તરતજ તે મનવડે એ લેખ વાંચી ગઈ અને

ઉઠીને હુગડાં બદલ્યા સિવાયજ કલમ લઈને કાગળપર તે ચીતરી કાઢ્યો ! બાણે કોઈ લખાવતું હોય અને પોતે લખતી હોય એમજ એ લેખ તેણે લખી નાખ્યો હતો.

અમુક બાબતપર મન જ્યારે તણીન થયું હોય, ત્યારે જો તેને બીજી બાબતનો વિચાર કરવાની ખાસ જરૂર ન પડે તો તે તેની તેજ બાબતનો વિચાર કર્યા કરે છે; અને ઉંઘમાં શરીર શાંત હોય ત્યારે પણ મન અને અંતરાત્મા કામ કર્યા કરતાં હોવાથી ઉંઘવા જતી વખતે જો મનને અમુક વલણ આપવામાં આવ્યું હોય તો મન તે બાબતપર ઉંઘમાં પણ વિચાર કર્યા કરવાનું, અને પ્રાતઃકાળમાં પોતાના અનુભવોની સ્થૂલ મગજપર પણ છાપ પાડી દેવાનું. કેટલાક મનુષ્યોનાં મગજપર આ છાપ ઘણી ત્વરાથી પડે છે, ત્યારે કેટલાકને લાંબે કાળે આ બાબતમાં વિજય મળે છે; પરંતુ શાંત રીતે સતત પ્રયાસ કરવાથી આ શક્તિ પણ પ્રાપ્ત તો થાય છેજ.

મન નિરંતર કામ કરતું રહે છે અને પોતાના સમાન વિચારોને પોતાના તરફ આકર્ષવાની તેનામાં શક્તિ હોવાથી, આપણે ઉંઘવાં પહેલાં જેવા પણ વિચારો કરવાની ટેવ પાડીએ તેવાજ વિચારો તે ઉંઘમાં પણ પોતાના તરફ ખેંચી શકે છે. આથી આપણે આપણી જાતને જેવી પણ માનસિક સ્થિતિમાં મૂકવા માગતા હોઈએ, તેવી સ્થિતિમાં મૂકી શકીએ અને ઉંઘમાં પણ તે સંબંધી ઘણું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકીએ તેમ છીએ.

જાગ્રત અવસ્થા કરતાં નિદ્રાવસ્થામાં આપણી આંતરશક્તિઓ પ્રકાશ મેળવવાને વધારે લાયક હોય છે; તેથી આપણે ઉંઘમાં પડીએ, તે પહેલાંના થોડા વખતદરમિયાન મનના વિચારો કેવા રાખવા તે સંબંધમાં આપણે બહુજ સંભાળ રાખવાની જરૂર છે અને તે બાબત આપણા પોતાનાજ હાથમાં છે. આપણે જો તેના નિયમો સમજી લઈને તે પ્રમાણે વર્તીએ તો જાગ્રત અવસ્થાથી પણ વધારે લાભ એ નિદ્રાવસ્થામાં મેળવી શકીએ.

આ બાબતના અભ્યાસીઓ પોતાનો અનુભવ આ પ્રમાણે જણાવે છે કે, અમુક બાબતમાં પ્રકાશ અથવા માહિતી મેળવવાની તમને જરૂર લાગતી હોય-દાખલાતરીકે અમુક બે માર્ગમાંથી કયો માર્ગ ચૂંટણ કરવો તે જાણવું હોય-ત્યારે પ્રથમ તો તમે ઉંઘવા પહેલાં સર્વ પ્રાણીમાત્ર તરફ પ્રેમ અને શુભેચ્છાની લાગ-જીથી તમારા મનને ભરી દો. કેમકે એ પ્રમાણે કરવાથી તમે

તમારા મનને શાંત બનાવો છો અને બહારથી પણ તેવીજ શાંત સ્થિતિ તમારા તરફ આકર્ષાઈ આવે છે.

પ્રથમ ઉપર પ્રમાણે શાંત સ્થિતિમાં આવ્યા પછીથી અમુક જોઈતો પ્રકાશ અથવા માહિતી મેળવવાને માટે તમે અવ્યય અને શાન્તચિત્તથી દૃઢ ઇચ્છા કરો અને તે મળશે કે નહિ એવી શંકાને મનથી દૂર કરો; (કારણ કે શાંતિ અને શ્રદ્ધામાંજ તમારૂં બળ રહેલું છે) તથા દૃઢતાથી માનો કે, તમે જાગશે ત્યારે તમને ઇચ્છેલી માહિતી અથવા પ્રકાશ મળીજ શકશે. એ પછી નિદ્રામાંથી જાગો ત્યારે બાહ્યજગતની પ્રવૃત્તિઓ તમારૂં મન આકર્ષે તે પહેલાંજ તમારો અંતરાત્મા તમારા મગજ પર જે છાપ પાડે તે ગ્રહણ કરવાની સ્થિતિમાં થોડી વાર પડી રહો; અને તે પ્રકાશ અથવા માહિતી તમને મળે કે તરતજ વિનાવિલાંબે તે પ્રમાણે ચાલવાને તત્પર થાઓ. જેટલા પ્રમાણમાં તમે એ અંતરના અવાજને માન આપીને તે પ્રમાણે વર્તવા માંડશો, તેટલા પ્રમાણમાં તે અવાજ પણ તમને વિશેષ અને વિશેષ બળથી પોતાનો પ્રકાશ આપ્યા કરશે.

તમે નિઃસ્વાર્થ હેતુથી કે ગમે તો તમારી તંદુરસ્તી અને બળ વધારવાના હેતુથી તમારી માનસિક શક્તિઓ ખીલવવા માગતા હશો; પરંતુ જો તમે તેને અનુકૂળ તમારા મનની સ્થિતિ રાખશો તો અમુક શક્તિઓની સાથે તમે સંબંધમાં આવશો; તે શક્તિઓ તમારામાં કામ કરવા લાગશે અને તમારૂં ધારેલું પરિણામ લાવી આપશે, એ વાત નક્કીજ છે. તમારી ઇચ્છાઓને જરા પણ સંકોચ કે સંશયવિના મનવડે કે સુખથી શબ્દોમાં પ્રકટ કરવાથી સૂક્ષ્મ તત્ત્વમાં તમે એવી ધ્રુજરીઓ ઉત્પન્ન કરો છો, કે જે કોઈ પણ સ્થળે પોતાની છાપ પાડે છે; અને બીજી શક્તિઓને જાગ્રત કરીને તેમજ બીજી શક્તિઓની સાથે મળી જઈને તમારી ભાવનાઓને સફળ કરે છે. જે મનુષ્ય આ બાબતના ઉચ્ચ નિયમે અને શક્તિઓને અનુકૂળ રહીને વર્તે છે, તેનાથી કોઈ પણ વસ્તુ સ્થિતિ દૂર રહી શકતી નથી. પોતાની અંદર રહેલી શક્તિઓને જે બાણે છે અને જે તેનો સદુપયોગ કરે છે, તે મનુષ્યની સર્વ ભાવનાઓ ફળિજૂત થતી ચાલે છે.

ઉંઘવા જતી વખતે જેમ જેમ તમે પ્રેમના, શુભેચ્છાના અને શાંતિ તથા સંપના વિચારો ચોતરફ વહેરાવતા રહેશો, તેમ તેમ તમારી નિદ્રા વધારે શાંતિમય, સુખકર અને બળવર્ધક થશે; અને

તમારી શારીરિક, માનસિક આધ્યાત્મિક શક્તિ વધતી જશે.

મારે એક મિત્ર કે જે તેનાં મનુષ્યજાતિપ્રત્યેનાં ભલાં કામો માટે સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે, તે જણાવે છે કે, ઘણી વાર તે મધ્યરાત્રિએ એકાએક જાગી ઉઠે છે અને તેજ સમયે તેના મન આગળ વિજળીના ઝબકારાની પેઠે તેને કરવા યોગ્ય કામની રૂપરેખા અથવા યોજના તરી આવે છે. આંતરસ્કુરણને ગ્રહણ કરવાની સ્થિતિમાં તે શાંત પડ્યો રહેતો હોવાથી તે યોજનાને વિજથી રીતે પાર ઉતારવાની યુક્તિ પણ તેના આગળ એજ રીતે પ્રકટ થાય છે અને તેને અમલમાં મૂકીને જગતને હેરાત પમાડે તેવી યોજનાઓ, કે જેનો તેને ખીજ કોઈ રીતે ખ્યાલ પણ આવી શક્યો ન હોય તેને તે ચાહુ કરી શકે છે અને તેમાં વિજય મેળવી શકે છે. તે ઉચ્ચ નિયમોને અનુસરીને પોતાનું જીવન ગાળતો હોવાથી પોતાના શરીરના તેમજ મનના પરમાણુઓને ઉચ્ચ પ્રકારના અને સૂક્ષ્મ ધ્રુવરીઓને ગ્રહણ કરી શકે એવા બનાવી શક્યો છે; અને અમુક ઉચ્ચ ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરવા પાછળ પોતાનું સમગ્ર જીવન તેણે અર્પણ કર્યું છે. આ ઉચ્ચ પ્રેરણાઓ કેવી રીતે અને કેના તરફથી આવે છે, એ વાત તે સમજી શકતો નથી. દરેક મનુષ્ય આ વિષે કલ્પનાઓ કરશે, પણ તેનું ખરું રહસ્ય તો થોડાજ સમજી શકશે; છતાં આટલું તો સમજી શકીએ તેમ છીએ અને તે સમજવું જરૂરનું પણ છેજ કે, જે મનુષ્ય ઉચ્ચ નિયમો પ્રમાણે પોતાનું જીવન ગાળે છે અને તે નિયમો જાણવાને ઉત્સુક રહે છે, તેનેજ આવી પ્રેરણાઓ પ્રાપ્ત થાય છે.

આપણે પણ જે પ્રમાણમાં આપણી સ્થિતિ ઉચ્ચ નિયમોને અનુકૂળ બનાવીશું, તે પ્રમાણમાં દિવ્ય રહસ્યો અને પ્રેરણાઓ અવશ્ય પ્રાપ્ત કરતા ચાલીશું. આ બાબતનો એક ઉંડો અભ્યાસી જણાવે છે કે “જ્યારે શરીર ઉંઘતું હોય, ત્યારે આધ્યાત્મિક કેળવણી મેળવવી એ કાંઈ બહુ ભારે વાત નથી.” જે આપણે આપણી બાહ્યસ્થિતિ ઉપર જેટલું લક્ષ આપીએ છીએ તેટલું લક્ષ આપણી આંતરસ્થિતિ ઉપર પણ આપવા માંડીએ તો એ બાબતમાં પણ આપણને પણ એવોજ અનુભવ થવા માંડશે. આપણી વર્તમાન સ્થિતિ અને ભવિષ્યમાં થનારી સ્થિતિનો આધાર આપણાજ વિચારો ઉપર રહેલો છે. કારણ કે દિવસ કરતાં રાત્રે આપણા વિચાર વધારે બઝત હોય છે અને બાહ્યસૃષ્ટિમાં જ્યારે આપણે ઉંઘતા હોઈએ છીએ, ત્યારે આંતરસૃષ્ટિમાં બઝત હોઈએ છીએ. એ આંતરસૃષ્ટિ પણ ખરી

હુનિયા છે, અને તેની સારી યા નરસી સ્થિતિનો આધાર મનુષ્યની માનસિક અને નૈતિક ઉન્નતિપર રહેલો છે. જે સમયે આપણે બાહ્ય ઇન્દ્રિયોદ્વારા અનુભવ મેળવતા નથી, તે સમયે આપણે આંતર ઇન્દ્રિયોદ્વારા જ્ઞાન મેળવતા હોઈએ છીએ. માટે આ વિષયની ખરી કિંમત સમજવામાં આવ્યા પછી મનુષ્યને જે કોઈ બાબત ઉપર ખાસ માહિતી મેળવવાની ઇચ્છા થાય, તે વિષય ઉપર તેણે ચિંતન કરતાં કરતાં ઉંઘી જવું જોઈએ. સામાન્ય મનુષ્યોને તો ઉંઘમાં માત્ર વૃથા સ્વપ્ન આવ્યા કરે છે, ત્યારે જ્ઞાની મનુષ્યો એજ નિદ્રામાંથી અનેક અનુભવો મેળવે છે; અને સામાન્ય મનુષ્યમાં પોતાનાં સ્વપ્નોને સમજવા જેટલી પણ શક્તિ હોતી નથી; ત્યારે આગળ વધેલા જીવાત્માઓ પોતાનાં તેમજ બીજાનાં સ્વપ્નોનું પણ રહસ્ય સમજી શકે છે. આનું કારણ સમજવાને આપણે દૂર જવું પડે તેમ નથી. મુખ્ય જરૂર એમાં નિર્માણ જીવન ગાળવાની છે, મોઢાની વાતો કરવાની નથી. મનુષ્યનું ખરૂં સામર્થ્ય પવિત્ર જીવન ગાળવામાં રહેલું છે. પોતાની ઉચ્ચ ભાવના પ્રમાણે જીવન ગાળવા મથનારને ઉત્તમ સામર્થ્ય અને આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે; એટલુંજ નહિ પણ તેવો મનુષ્ય જગત માટે પણ બહુ ઉપકારી થાય છે.

અસ્તુ. આટલી હકીકત જાણ્યા છતાં પણ હે વાંચનાર અને સાંભળનાર ! કનિષ્ઠતારૂપી નરકમાં તમારે હજી ક્યાંસુધી પડી રહેવું, તેનો બધો આધાર તમારી પોતાનીજ મરજી ઉપર છે. જે પણ ક્ષણે તમે તે નરકમાંથી છૂટવાને ઇચ્છશો, તેજ ક્ષણે તમને તે માર્ગ દેતાં કોઈ પણ રોકે તેમ નથી.

આ પ્રમાણે મનુષ્યને સ્વર્ગ પ્રાપ્ત કરાવનાર પણ મનુષ્ય પોતેજ હોવાથી જ્યારે પણ તે ખરા જીગરથી સ્વર્ગ મેળવવા ઇચ્છશે, ત્યારે કુદરતની પણ સર્વ શક્તિઓ તેને તે કામમાં અવશ્ય સહાય આપશે.

મનુષ્ય જ્યારે પ્રાતઃકાળમાં જાગૃતસ્થિતિમાં આવે છે, ત્યારે તેનું મગજ એવી સ્થિતિમાં હોય છે કે તેના ઉપર વધારે ઉંડી છાપ પડી શકે. એ સમયે તેના બાહ્ય હુનિયા સાથેના સર્વ સંબંધો થોડા વખતને માટે બંધ પડી ગયા હોય છે. વળી મન પણ વધારે સ્વતંત્ર અને સ્વાભાવિક સ્થિતિમાં હોઈને છબી પાડવાને તૈયાર કરેલા કાચની પેઠે તરતજ અસર થઈ શકે એવી સ્થિતિમાં હોય છે. પ્રાતઃકાળમાં દિવસની પ્રવૃત્તિ શરૂ થઈ, મનની સ્થિતિ ચપળ થાય, તે પહેલાંજ ઉપલાં કારણોથી મનુષ્યના મનમાં ઉંચા

અને સાચા વિચારો સ્ફૂરી આવે છે. ઘણા લોકો પ્રાતઃકાળમાં વધારે સારું કામ કરી શકે છે, તેનું પણ આજ કારણ છે. માનવજીવનને ઉત્તમ બનાવવામાં એ સમય ઘણાજ ઉપયોગી છે. એ સમયે મન દોરા કાગળ જેવું રહેતું હોવાથી તેની પ્રવૃત્તિને આપણે આપણી ઇચ્છા પ્રમાણે ઘણાજ ઉચ્ચ માર્ગ તરફ વાળી શકીએ-એટલે કે મનને અમુક મનગમતા ઉચ્ચ પ્રકારનું વલણ આપી શકીએ-તેમ છીએ.

દરરોજ પ્રાતઃકાળનો સમય એજ આરંભનો સમય છે. એ સમયે આપણે જાણે કે જીવનની શરૂઆતજ કરતા હોઈએ તેમ ભૂતકાળને ભૂલી જવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ; અને સ્મરણમાં રાખવું જોઈએ કે, જેમ આપણી આજની સ્થિતિ આપણા ભૂતકાળપરથી રચાયેલી છે; તેજ પ્રમાણે આપણા આવતી કાલના-ભવિષ્યના જીવનનો આધાર પણ આપણા આજના વર્તમાન જીવન ઉપરજ રહેલો છે. માટે જેમ ગઈ કાલનો વિચાર કરવાની આપણને જરૂર નથી, તેમ આવતી કાલનો વિચાર પણ આવતી કાલપર રાખીને આજે તો માત્ર આજનોજ વિચાર કરવો જોઈએ.

“દરરોજ નવો પ્રારંભ થાય છે, દર સવારે દુનિયા નવી જન્મે છે. હે દુઃખ અને પાપથી કંટાળેલા મનુષ્યો! જુઓ જુઓ, તમારે તેમજ મારે-દરેકને માટે આશાનું નવું કિરણ સ્ફૂરે છે.”

“ભૂતકાળ ભૂતમાં લીન થઈ ગયો, કામ થઈ ગયાં, આંસુ રૈડાઈ ગયાં. ગઈ કાલની ભૂલો ગઈ કાલે ઢાંકી દીધી. ગઈ કાલના અસહ્ય ધા રાત્રિના શાંતિજનક પ્રભાવથી રૂઝાયા.”

“હવે ભૂતકાળને જવા દો, થયું તે ન થયું થવાનું નથી. ભવિષ્ય આપણા હાથમાં છે અને તેને સુધારવા માટે વર્તમાન કાળ-આજનો દિવસ પણ આપણા હાથમાં છે.”

“આજે આકાશ નવીન પ્રકાશથી ઝળકે છે. આજે પૃથ્વી નવા જીવન સાથે જન્મ લેતી જણાય છે, કંટાળેલા અવ્યયો શાંત રાત્રિ વીત્યા પછી સૂર્યનો પ્રકાશ મેળવવાપૂર્વે પ્રાતઃકાળના ઝાકળનાં સ્નાન કરી પૂર્ણ શાન્ત બનીને ધીમેથી ઉઠતા નજરે પડે છે.”

“દરરોજ નવો પ્રારંભ થાય છે. હે મન! મધુર ગીત સાંભળ અને ભૂતકાળનાં પાપો, શોકના પ્રસંગો, ગુંચવણભરેલા પ્રશ્નો, આવનારી આપત્તિ, એ સર્વ ગમે તેટલું હોય તો પણ ધૈર્યધારણ

કરીને નવા દિવસની સાથે તું પણ નવું જ જીવન ગાળવા માંડ. ”

પ્રાતઃકાળનો એક કલાક, અહા! તેમાં કેટલું બધું ભવ્ય, ઉમદા અને શાશ્વત જીવનનો અનુભવ કરાવવાનું સામર્થ્ય રહેલું છે! માટે ભૂતકાળને ભૂલી જઇને અને ભવિષ્યનો વિચાર દૂર કરી હઇને તે કલાકથી નવું જ જીવન ગાળવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરો. ખીજા કલાક આવે નહિ ત્યાંસુધી તેનો વિચારસરખો પણ કરતા નહિ. કેમકે ઉચ્ચ ચારિત્ર રચવાનું અને ઉચ્ચ વિચારો તથા સંયોગોને આકર્ષવાનું ખાસ રહસ્ય અને બળ આ પ્રાતઃકાળના કલાકમાં રહેલું છે. મનુષ્યે કદપના કરી હોય એવી ઉમદામાં ઉમદા જીવંતી આ સમયનો સદુપયોગ કરવાથી બનાવી શકાય તેમ છે. કારણ કે એવી એક પણ ભવ્ય વસ્તુ કે સ્થિતિ આ વિશ્વમાં નથી કે જેના તરફ સતત પ્રયાણ કરનાર તેનાથી બેનશીબ રહી શકે.

દરેક મનુષ્ય આ પ્રયોગ અજમાવી શકે તેમ છે. જગતમાં એવો એક પણ મનુષ્ય નથી કે જે પોતાની ઉચ્ચ લાવના પ્રમાણેનું જીવન એક કલાક ગાળી ન શકે. ધારો કે, તેમ કોઈ ન પણ કરી શકે, પરંતુ જો તે પોતાના પ્રયત્નમાં દૃઢ આગ્રહવાળો હોય તો ‘જેવાની તરફ તેવું આકર્ષાય છે’ તે નિયમ પ્રમાણે તે પ્રયત્નશીલ મનુષ્ય દરેક કલાકે પોતાના ઉચ્ચ ધ્યેયની સમીપ તો આવતો જ ચાલે છે. ખીજા કલાકે એથી પણ વધારે સમીપ તે આવતો ચાલે છે; અને એમ કરતાં કરતાં એવો સમય પણ આવી પહોંચે છે, કે જ્યારે તે ઉચ્ચ સ્થિતિ તેને માટે સ્વાભાવિક બનતી ચાલે છે અને તેનાથી વિરુદ્ધની અથવા ઉતરતા પ્રકારની સ્થિતિ તેને માટે અસ્વાભાવિક બની જાય છે !

આ પ્રમાણે વિશ્વના ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ તત્ત્વ—પરમાત્મા—પ્રત્યે જે કોઈ પ્રેમ કરે છે અને સંબંધમાં આવવા મથે છે, તેની સાથે તે સર્વોચ્ચ પરમાત્મ—તત્ત્વ પણ પ્રીતિ અને પરિચય વધારતું ચાલે છે. અને તેને પરિણામે દુનિયામાંનાં સર્વ શુભ તત્ત્વો તેને અનુકૂળ થઈ મદદ કરતાં ચાલે છે; કારણ કે તે તેઓ સર્વના મૂળને અનુકૂળ થતાં શીખ્યો છે.

પ્રકરણ ૬ કું

સંપૂર્ણ શાન્તિ

પરમાત્મા શાન્તિના અગાધ સાગરરૂપ હોવાથી જે પળે આ-
પણે પરમાત્માની સાથે આપણું ઐક્ય અનુભવીએ છીએ, તે પળે
આપણા તનમનમાં શાન્તિનો પ્રવાહ વહેવા લાગે છે. કારણ કે
જ્યાં શાન્તિની સાથે એકતા સધાય ત્યાં શાન્તિ રેલાવીજ જોઈએ.
આ પ્રકારે દૈવી અંતઃકરણવાળા બનવું, એજ પ્રભુમય જીવન અને
યથાર્થ શાન્તિ છે. આપણે ઈશ્વરરૂપજ છીએ, એ સત્યનું આપણને
ભાન થાય અને તેને અનુસરીને જીવન ગળાય તો સમજવું
કે, હવે આપણે દૈવી અંતઃકરણવાળા બન્યા છીએ. એવા દૈવી
અંતઃકરણદ્વારાજ પરમાત્મા સાથે વધુ ને વધુ એકતાનો—અને
પૂર્ણ શાન્તિનો અનુભવ થશે.

આરે બાળુએ નજર ફેંકતાં આપણને જણાય છે કે, લાખો
સ્ત્રીપુરુષો ચિંતામાં ટૂંપી રહેલાં છે અને શાન્તિરૂપીવાયુનો તેમને
સ્પર્શ પણ થતો નથી. મનથી, શરીરથી તેમજ બાહ્ય સ્થિતિથી
કંટાળીને તેઓ શાન્તિ મેળવવાને માટે અનેક સ્થળે ફરે છે અને
કદાચ સમગ્ર પૃથ્વીનું પર્યટન કરે છે; તોપણ તેમનો સર્વ પ્રયત્ન
વ્યર્થ જાય છે. એથી તેમને શાન્તિ મળતી પણ નથી અને મળવા-
ની પણ નહિ. કારણ કે જે સ્થળમાં તે નથી ત્યાં તેઓ તેને
શોધે છે. શાન્તિનું સ્થાન તો અંતરમાંજ છે અને જો અંતરમાં
શાન્તિ ન શોધાઈ તો બીજે કોઈ સ્થળે તે મળી
શકવાની નહિ.

શાન્તિ બાહ્યપદાર્થોમાં કે જગતમાં નથી પણ પોતાના આત્મા-
માંજ રહેલી છે. તેને બહારથી મેળવવાને માટે આપણે ગમે
તેટલા માર્ગો લઈએ, પ્રયત્નો કરીએ, નાના પ્રકારના ભોગ ભોગ-
વીએ અને જગતના દરેકે દરેક સ્થળમાં ખોળીએ, તોપણ તે
આપણને મળનાર નથી. કારણ કે જ્યાં તે છેજ નહિ, ત્યાંથી તે
કેવી રીતે મળી શકે ? અને માટે તો મનુષ્ય જે પ્રમાણમાં પોતાની
બાહ્યભોગની ઇચ્છા અને વાસનાઓને સંયમમાં રાખી અંતરઆત્માના
આદેશ પ્રમાણે વર્તે છે, તેટલાજ પ્રમાણમાં તે સત્ય આનંદ અને

યથાર્થ શાન્તિ અનુભવી શકે છે. એમ કરવાને બદલે મનુષ્યો જેટલા પ્રમાણમાં વાસનાઓના આદેશ પ્રમાણે વર્તે છે, તેટલા પ્રમાણમાં તેઓ અધિક રોગી, દુઃખી અને અસંતોષીજ બને છે.

ઈશ્વરની સાથે ઐક્ય સમજવામાં અને સાધવામાંજ શાન્તિ રહેલી છે. જેવી રીતે બાળક પોતાની સાથે સ્વાભાવિક પ્રેમ અને ઐક્ય રાખીને સુખ-શાન્તિમાં રહે છે, તેવીજ રીતે આપણેમાટે પણ આપણા પરમ પિતાની સાથે એકતા સમજવા અને સાધવામાં સુખ-શાન્તિ રહેલાં છે. જે મનુષ્યોએ અનંત શાન્તિસ્વરૂપ પરમાત્મા સાથે ઐક્ય જાણ્યું અને અનુભવ્યું છે, તેઓના જીવનમાં આનંદ ઉભરાઈ જાય છે. આ સંબંધમાં મારા એક યુવક મિત્રનું મને સ્મરણ થઈ આવે છે. તે ઘણું વર્ષસુધી ખિમાર હાલતમાં હતો, તેનામાંથી આરોગ્યનું તેજ તદ્દન ઉડી ગયું હતું, મગજ કમજોર બન્યું હતું, જીવનમાં આનંદ આપનાર તેને કંઈ પણ ભાસતું ન હતું, સર્વ બાજુએ નિરાશાજ નિરાશા જણાતી હતી અને તેને જોનારને પણ તેને માટે નિરાશાજ ઉત્પન્ન થતી હતી. પરંતુ પાછળથી જ્યારે તેજ મનુષ્ય સર્વશક્તિમાન પરમાત્માની સાથે એકતાનો અનુભવ કરવા લાગ્યો, ત્યારે તેના અંતઃકરણમાં દિવ્ય શક્તિ અને દિવ્ય આરોગ્ય દાખલ થવા માંડ્યાં; અને પરિણામે હાલમાં તે સંપૂર્ણ આરોગ્ય ભોગવે છે. હવે મને જ્યારે પણ તે મિત્ર મળે છે, ત્યારે તેનો ચહેરો જાણે એમજ કહેતો જણાય છે કે “જીવન અસાર નથી, પણ જીવવાયોગ્ય છે.”

એક પોલીસનો અમલદાર મારો સ્નેહી છે. તે જ્યારે પોતાનું કામ પૂરું કરી સંધ્યાસમયે પોતાના ગૃહ તરફ વળે છે, ત્યારે તેના મનમાં તેમજ શરીરમાં પરમાત્મા સાથેની એકતાની લહેર એટલી તો ઉભરાઈ જાય છે કે જેને લીધે, તે જમીનપર ચાલે છે કે કોઈ શક્તિ તેને અદ્ધર ચલાવે છે તેનું પણ તેને ભાન રહેતું નથી !

આ પ્રમાણે એકતાનો અનુભવ કરનાર સર્વથા નિર્ભય બને છે. “પરમ શક્તિમાન પરમાત્મા મારા રક્ષક છે” એવો તેને દૃઢ વિશ્વાસ હોવાથી નિર્ભયતા પણ વધતી ચાલે છે. આવા મનુષ્ય માટે એમ પણ કહી શકાય કે “કોઈ પણ શસ્ત્ર કે અસ્ત્રનો આઘાત તેને થતો નથી, રોગ થતો નથી, કુદરત પણ તેને અનુકૂળ બને છે અને જંગલી હિંસક પશુઓ પણ તેના આગળ શાંત થઈ જાય છે.”

આવી અમોઘ શક્તિ જેમના જીવનમાં પ્રકટ થતી દેખાય છે, તેમનામાં બધે એક પ્રકારની વશીકરણ વિદ્યા હોય એવું બહારનાં મનુષ્યોને લાગે છે.

જે સમયે આપણે ભય પામીએ છીએ, તેજ સમયે તે ભય-જનક વસ્તુને આપણા તરફ આકર્ષાઈ આવવાનું દ્વાર પણ આપણે ખુલ્લું કરીએ છીએ. જે મનુષ્ય કોઈ પશુથી ભય પામતો નથી, તે મનુષ્યને તે પશુ પણ હેરાન કરતું નથી. ડરવાથીજ ભયજનક વસ્તુ આપણા તરફ આકર્ષાય છે. કૂતરા જેવું પ્રાણી પણ મનુષ્ય-ને લાગેલો ભય તરત સમજી જાય છે અને ત્યારેજ તે તેને કરડવા-નું સાહસ કરે છે. માટે જેટલા પ્રમાણમાં પરમાત્મા સાથેની આપણી એકતા આપણે અનુભવીશું તેટલાજ પ્રમાણમાં આપણે શાંત અને નિર્ભય થઈ શકીશું; અને તે પછી જે નાની નાની બાબતો પ્રથમ આપણને ઉશ્કેરતી હતી, તેનાથી આપણે ઉશ્કે-રાઈશું નહિ. વળી આવાં મનુષ્યો બીજાં મનુષ્યોથી છેતરાતાં પણ નથી; કારણ કે તેઓ બીજાઓનાં હૃદય વાંચી શકે છે અને સામા મનુષ્યોના અંતરનો હેતુ સમજી શકે છે.

એક દિવસ એક ગૃહસ્થ મારા એક મિત્રને મળ્યા અને બહાર-નો શિષ્ટાચાર દર્શાવી બોલ્યા કે “આપના દર્શનથી મને આજે બહુ-આનંદ થયો છે.” મારા મિત્રે વિજળી જેવી ચપળતાથી તેના વિચાર બાણી લઈને તેની આંખ સામે દૃષ્ટિ રાખી જવાબ વાળ્યો “ના, તમે ભૂલ કરો છો; મને મળવાથી તમને આનંદ નથી થયો, પણ ઉલટું તમારું ચિત્ત ખિન્ન થયું છે, એમ તમારા ચહેરા ઉપરથી જણાઈ આવે છે.” તે ગૃહસ્થે પણ સરળતાથી જવાબ વાળ્યો કે “આ બાહ્ય શિષ્ટાચારના જમાનામાં અંદર ગમે તે હોય પણ બહારથીતો આનંદ બતાવવો જોઈએ.” મારા મિત્રે ફરીથી તેની દૃષ્ટિ સામે તાકીને જવાબ વાળ્યો કે “ભાઈ! તમે ભૂલ કરો છો. તમારા હૃદયમાં એક વાત હોવા છતાં બોલવામાં બીજી વાત જણાવો, એવી કુટિલતા જવા દઈને જે તમારા હૃદયમાં હોય તેજ કહી દેવાની જો તમે ટેવ પાડશો, તોજ તમને તમારા પોતાના મહત્વનો ખ્યાલ આવશે અને એવાજ સદાચારથી તમે વિજયી નીવડશો.”

ઉપર પ્રમાણે આપણે પણ લોકોની પરીક્ષા કરતાં શીખીશું, ત્યારે આપણને પણ છેતરાવાના કે નિરાશ થવાના ઓછાજ પ્રસંગ આવશે; અને આપણે પણ કોઈને ઉંચા આસમાને ચઢાવી દઈશું

નહિ. કેમકે અસત્ય લાંબો વખત ટકી શકતું જ નથી. પરીક્ષા કરવાની શક્તિને અભાવે ઘણી વખત આપણે બીજાની હદબહાર પ્રશંસા કરીએ છીએ, પણ આપણે આ રીતે ખરી મિત્રતા બતાવતા નથી.

શાન્તિસ્વરૂપ પરમાત્મા સાથેના ઐક્યનો જે આપણને યથાર્થ ખ્યાલ આવે તો પછી અમુક વ્યક્તિએ મને નુકસાન કર્યું, એવા વિચાર આવીને આપણી શાન્તિનો ભંગ કરી શકશે નહિ. જે સત્ય અને ન્યાયનાં તત્ત્વો અખિલ વિશ્વમાં વ્યાપી રહેલાં છે અને જે તત્ત્વોજ અંતે વિજયી નીવડવાનાં છે, તે તત્ત્વોને અનુસરીને જે આપણે આપણું જીવન ચલાવીએ તો પછી આપણી શાન્તિમાં કદાપિ ભંગ થશે નહિ.

આપણને પરમાત્મા સાથેના આપણા ઐક્યનો ખ્યાલ આવે તો પછી આપણા મિત્ર અથવા સંબંધીઓના મૃત્યુથી કે આધિ-વ્યાધિથી આપણને વ્યાકુળતા થશે નહિ. કારણ કે આપણને ખબર હોય છે કે, મૃત્યુ કાંઈ માણસનું પોતાનું થતું નથી, પણ તેના દેહનું જ થાય છે. અને એ મરેલો કહેવાતો મિત્ર પોતે તો અનંત ચૈતન્યનોજ એક અંશ હોઈને સદાને માટે અજર અમર જીવનરૂપજ છે. શરીરના પડવાથી કાંઈ તેના અજર-અમરપણામાં હાની પહોંચતી નથી. આવી આપણને અડગ ખાત્રી હોવાને લીધે આપણે નિરંતર શાંતિમાંજ રહીએ છીએ. એટલું જ નહિ પણ બીજાં જે નિર્બળ મનુષ્યો આવા જ્ઞાનના અભાવે ઉદ્વેગ પામતાં હોય, તેઓને પણ આપણે એમજ કહીએ છીએ કે:—

“ હે પ્રેમાળ મિત્રો ! જ્ઞાન મેળવો અને તમારાં આંસુ લૂછી નાખો. તમે જે શરીરને વળાવ્યું તે તો એક પણ આંસુને માટે ચોગ્ય નથી. કારણ કે તે તો એક એવી રદી છીપ જેવું છે કે જેમાં મોતી હતું તે ઉડી ગયું છે અને હવે તે છીપ નકામી છે, માટે તેનું ચિંતન જવા દો અને તે મોતી—તે આત્મા તો અત્યારે પણ હયાતજ છે. ”

વિયોગના સંબંધમાં પણ આ વાત ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે કે, આત્માને કશી મર્યાદા નથી અને બે જીવાત્માની વચ્ચેનો સંબંધ, ચાહે તો બંને જીવાત્માઓ શરીરમાં હોય અથવા એક જ શરીરમાં હોય અને બીજો શરીરરહિત સ્થિતિમાં હોય તોપણ થઈ શકેલાં સંભવિત છે; અને જે પ્રમાણમાં મનુષ્ય ઉચ્ચ આત્મિક દશાનો અનુભવ કરે છે, તે પ્રમાણમાં તેવો સંબંધ રાખવાની

શક્તિ પણ તેનામાં ગુપ્ત હતી તે પ્રકટ થતી જાય છે.

આપણે આપણા હૃદયનાં દ્વાર જે વસ્તુને માટે ખુલ્લાં મૂકીએ, તેજ વસ્તુ આપણને મળે છે. પ્રાચીનકાળમાં લોકો ઈશ્વરી રૂતો-ફિરસ્તાઓને જોવાની પ્રબળ ઇચ્છા કરતા હતા અને તેમને તેઓ જોઈ પણ શકતા હતા. તેઓ ત્યારે જોઈ શકતા તો પછી અત્યારે આપણે ન જોઈ શકીએ, એવું કાંઈજ નથી; કારણ કે સૃષ્ટિના મહાન નિયમે તે સમયની પેઠે અત્યારે પણ એકસરખી રીતે કામ કરી રહ્યા છે. હાલમાં એ દેવરૂતો આપણા જોવામાં નથી આવતા તેનું પણ એજ કારણ છે કે, આપણે તેમને આમંત્રણ આપતા નથી; અથવા તો તેઓ આવી શકે તેવી અનુકૂળ સ્થિતિ આપણે કરતા નથી; અને જે દ્વારથી તેઓ આવી શકે તેમ હોય છે, તે દ્વારોને આપણે ખુલ્લાં રાખવાને બદલે બંધ રાખી મૂકીએ છીએ.

શાંતિના અપાર સાગરસ્વરૂપ પરમાત્માની સાથે જેમ જેમ આપણો સંબંધ વધતો ચાલશે, તેમ તેમ આપણામાં શાંતિ પણ વધતીજ ચાલશે; અને જ્યાં જ્યાં આપણે જઈશું, ત્યાં ત્યાં પણ એ શાંતિની સુવાસ પણ સાથે લેતા જઈશું. જેટલા પ્રમાણમાં પરમાત્માનું પરમ શાંતિદાયક ચૈતન્ય ઝીલવાને આપણા હૃદયનાં દ્વાર આપણે ખુલ્લાં કરીશું, તેટલા પ્રમાણમાં શાંતિને પણ આપણે આપણામાં જરૂર આકર્ષી શકીશું; અને જેટલા પ્રમાણમાં તે શાંતિ આપણી પાસે હશે, તેટલા પ્રમાણમાં આપણે બીજાઓને પણ શાન્તિ આપી શકીને આપણી ચારે બાજુએ આશીર્વાદનો પ્રવાહ વહેવરાવી શકીશું.

જેને એ આંતરશાંતિ મળી હોય, એવા માણસના સંબંધમાં આવવાથી આપણને પણ આનંદજ થાય છે, ચિંતા અને ઉદ્વેગ દૂર થાય છે અને મગજપરનો બોલો દૂર થતો ભાસે છે. જગતમાં એવા મનુષ્યો સર્વત્ર શાંતિ અને આશીર્વાદનોજ પ્રવાહ ફેલાવ્યા કરે છે. જ્યાં દિલગીરી જીએ ત્યાં તેઓ આનંદ ફેલાવે છે, ભય હોય ત્યાં ધૈર્ય ઉપજાવે છે, નિરાશા હોય ત્યાં આશા આપે છે અને નિર્બળને સખળ બનાવે છે.

સત્ત્વમાલિ “તું તેજ છે” અથવા સોડહું “તે હું છું” આ વાક્યોને અનુભવ પામનાર મહાપુરુષ જ્યાં જ્યાં જાય છે, ત્યાં ત્યાં શાન્તિજ પ્રસારાવે છે. કેમકે તેણે પોતાનું મધ્યખિંદુ શોધી કાઢ્યું છે. આખા વિશ્વમાં એકજ મધ્યખિંદુ છે અને તે પરમાત્માની

અનંત ચૈતન્યશક્તિ-ચિત્તશક્તિ છે. જગતના સર્વ વ્યવહારની સંચાલક એજ શક્તિ છે. જે પણ માણસે એ મધ્યગિંદુને શોધ્યું હોય છે, તેવોજ માણસ તે ચિત્તશક્તિ સાથે ઐક્ય અનુભવી શકે છે અને તેજ જીવનમુક્ત છે; કારણ કે પરમાત્મા તેનોજ આત્મા છે.

આવા પુરુષની શક્તિની પણ સીમા નથી. કારણ કે સર્વ શક્તિ-ઓનું ઉદ્ભવસ્થાન જે પરમાત્મા તેની સાથે તેને એકતાનો સંબંધ હોવાથી તે સર્વ સ્વજોથી પોતાની તરફ શક્તિને આકર્ષે છે. પોતાના અમાપ બળનું તેને લાન હોવાથી સર્વ બાબતોએ બળના વિચારોને તે મોકલે છે અને તેમ કરીને-સરખે સરખા પદાર્થ આકર્ષતા હોવાના નિયમ પ્રમાણે-તે પોતાના પ્રત્યે પણ બળનાજ વિચારો ચોતરફથી આકર્ષે છે અને વિશ્વમાંની અસામાન્ય વસ્તુ-સ્થિતિઓની સાથે તે ઐક્ય અનુભવે છે.

“જેની પાસે હશે તેને આપવામાં આવશે” આ બાઈબલના વાક્યમાં કુદરતી નિયમનું સ્પષ્ટીકરણ છે. તેના બલિષ્ઠ, નિશ્ચયાત્મક અને સામર્થ્યયુક્ત વિચારો સર્વ બાબતોએથી તેને વિજય અપાવે છે અને તે દ્વારા સર્વ બાબતોએથી તેને સહાય મળે છે. તેની લાવના પ્રમાણેજ તેની વિચારસૃષ્ટિ રચાય છે અને તે વિચારસૃષ્ટિ ધીમે ધીમે સ્થૂલસૃષ્ટિરૂપે પણ પરિણમે છેજ. કારણ કે વિચારો અદૃશ્યપણે કામ કરતા હોય છે, તોપણ તે વહેલા કે મોડા સ્થૂલ રૂપમાં પણ પ્રકટ થાય છે.

આવા મનુષ્યને લયના કે નિષ્ક્રિયતાના વિચાર આવતાજ નથી. કદાચ આવો કોઈ વિચાર તેના હૃદયમાં ઉદ્ભવે તોપણ તે તરતજ તેને પોતાની મનોસૃષ્ટિમાંથી દૂર કરે છે અને તેથી બાહ્ય-સૃષ્ટિમાંથી આવા વિચારો તેના તરફ ખેંચાતાજ નથી. કારણ કે વિચાર પણ બીજા પોતાના જેવાજ વિચારોને પોતા તરફ આકર્ષે છે. આ કારણથી તેની આસપાસ રહેલા બીકણ, અસ્થિર તથા અશુભદર્શી માણસોના નિર્બળ અને નિરુત્સાહી વિચારો તેનાપર અસર કરી શકતા નથી. જે કોઈ નિર્બળતા અને લયનાજ વિચારો કર્યા કરે છે, તેની માનસિક શક્તિ અને શરીરબળ પણ ઘટતાં ચાલે છે તથા વિશ્વમાં રહેલા કનિષ્ઠ વિચારો તેના તરફ ખેંચાઈ આવતા હોવાથી તેનીજ તેનાપર અસર થવા લાગે છે. આ પ્રમાણે તે શક્તિહીન થતો જાય છે તેમાં પણ કુદરતનોજ કાયદો પોતાનું કામ કરે છે.

માણસના વિચાર જેમ જેમ જોર પકડતા ચાલે છે, તેમ તેમ

તેવાજ પ્રકારના વિચારો તેના અંતરમાં ઉત્પન્ન થાય છે; અને બહારથી પણ તેવાજ વિચાર તે ખેંચે છે. આથી ધૈર્યના વિચાર કરનાર માણસમાં ધૈર્ય વધે છે અને લયના વિચાર કરનારમાં નિર્બળતા આવે છે. હકીકત આવી હોવાથી જેનામાં શ્રદ્ધા અથવા ધૈર્ય હોય છે, તેજ સંયોગોનો સ્વામી બનીને પોતાની શક્તિ જગતમાં પ્રદર્શિત કરે છે; અને જેનામાં શ્રદ્ધા-અર્થાત્ ધૈર્ય હોતાં નથી, તે લય અને આગામી આપત્તિઓનો વિચાર કરીને સંયોગોને આધીન થઇ રહે છે.

આ પ્રમાણે મનુષ્યને જે જે સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે, તે તે સ્થિતિનો ઉત્પન્ન કરનાર તે પોતેજ હોવાથી ફલિત થાય છે કે, પોતાની સ્થિતિ કેવી બનાવવી, એ તાત દરેકના પોતાનાજ ઉપર આધાર રાખે છે. આ દૃશ્યજગતની દરેક વસ્તુ ઉપજવાનું મૂળ ઠેકાણું અદૃશ્ય અને આધ્યાત્મિક વિચારસૃષ્ટિમાં રહેલું છે; કારણકે દૃશ્યજગત એ કાર્યરૂપ છે ને અદૃશ્યજગત એ કારણરૂપ છે. મનુષ્ય અદૃશ્ય વિચારસૃષ્ટિમાં જેવું જીવન ગાળે છે, તેવુંજ ધીમે ધીમે દૃશ્ય-સ્થૂલ સૃષ્ટિમાં પણ પ્રકટ થતું જાય છે. માટે જો તેણે પોતાની બાહ્ય-સ્થૂલ પરિસ્થિતિ બદલવી હોય તો પ્રથમ તેણે અદૃશ્ય જગતમાં-પોતાની આંતરસ્થિતિમાં ફેરફાર કરવાની જરૂર છે. મનુષ્યેને જો આ સિદ્ધાંતનો યથાર્થ ખ્યાલ આવે તો નિરાશામાં ગરક થયેલાં હજારો મનુષ્યો ધૈર્ય ધારણ કરીને કામ કરવા લાગશે અને વિજય પ્રાપ્ત કરશે તથા પીડા પામતાં અને રોગથી રીખાતાં અનેક મનુષ્યો બળ અને તંદુરસ્તી મેળવી શકશે અને શોકમાં મગ્ન થયેલાં હજારો મનુષ્યો આનંદી થશે.

લયની ગુલામગીરીમાં રહેલાં જે હજારો મનુષ્યો આપણી આસપાસ નજરે પડે છે, તેઓ ખરૂંજોતાં શક્તિસંપન્ન અને પરાક્રમી હોવાં જોઈએ; છતાં નિરુત્સાહી અને નિર્બળ જણાય છે. તેઓની શક્તિ મંદ પડી ગયેલી જણાય છે, પ્રયત્ન શિથિલ જણાય છે અને ચારે બાજુએ તેઓને લયજ લય દૃષ્ટિએ પડે છે. અમુક વસ્તુની તંગીનો લય, ભૂખમરાનો લય, લોકમતનો લય, અમુક વ્યક્તિઓના ખાનગી અભિપ્રાયનો લય, આગામી આપત્તિનો લય, મંદવાડનો લય, મરણનો લય-આવા વિવિધ પ્રકારના લયમાંથી કોઈ ને કોઈ પ્રકારના લયમાં મનુષ્યો સપડાયેલાંજ રહ્યા કહે છે. ઘણા મનુષ્યોને તો લય રાખવાની ટેવજ પડી ગયેલી હોય

છે. જગતમાં લયના વિચાર પણ સર્વત્ર વાતાવરણમાં ધૂમી રહેલા હોવાથી તેમના તરફ ચારે બાજુએથી તેવા વિચારો આકર્ષાય છે. “મારા ઉપરિ નારાજ થશે, હું નિર્ધન થઈ જઈશ, મને નોકરીથી અલગ કરશે, મારો ધંધો નહિ ચાલે” એવા એવા અનેક વિચારો કરીને જે દશાથી લય પામવામાં આવે છે, તેજ દશાને મનુષ્યો પોતા તરફ આકર્ષે છે.

લયથી કેાઈ પણ પ્રકારનો લાલ નથી અને હાનિ સર્વથા છે. કેાઈ એમ પણ કહેતું જણાય છે કે “હું જાણું છું કે, લયથી હાનિ છે, પરંતુ શું કરું ? તેનો ત્યાગ કરવાનું મારામાં સામર્થ્ય નથી.” આવું કહીને તે એમજ સૂચવે છે કે, તેના પોતાના સ્વરૂપનું અથવા પોતે કેાણુ છે તેનું તેને બિલકુલ લાન નથી. તમારી શક્તિઓને જાણવાને માટે પ્રથમ તો તમારે તમારા આત્માને ઓળખવો જોઈએ; કારણુ કે જ્યાંસુધી તમારી શક્તિઓનો યથાર્થ જ્યાલ તમને ન આવે, ત્યાંસુધી તમે ડહાપણુ-પૂર્વક અને પૂર્ણ રીતે તેનો ઉપયોગ પણ નજ કરી શકો.

‘લય દૂર થતો નથી’ એવો વિચાર સરખો પણ ન કરો. ‘મારાથી નહિ બની શકે’ એવો વિચાર જો તમે રાખશો, તો મોટેભાગે તમે તે કરી શકશો પણ નહિ. પણ જો તમે ‘હું કરી શકીશ’ એવી ભાવના કરો અને ભાવના પ્રમાણે વર્તો તોજ તમે તે કામ કરી શકશો; એટલુંજ નહિ પણ જો તમારી ભાવના બલિષ્ઠ હશે તો તેમાં તમે વિજય પણ પ્રાપ્ત કરશો. વર્જીલ કવિએ કેટલાક ખલાસીઓના સંબંધમાં લખ્યું છે કે તેઓ વિજય મેળવી શક્યા, કારણુ કે તેઓને પૂર્ણ શ્રદ્ધા હતી કે “અમે વિજય મેળવીશું.” આનું કારણુ એ છે કે મનની શ્રદ્ધામય સ્થિતિ શરીરમાં પણ ઉત્સાહ ફેંટે છે, અને તેથી બળ અને સહનશક્તિ મળે છે અને તેથીજ તેઓ વિજય મેળવે છે.

માટે તમારાથી બની શકશેજ, એવી શ્રદ્ધા રાખો અને એટલી શ્રદ્ધા ન હોય તો પ્રથમ આ વિચારને બીજરૂપે તો ગ્રહણ કરોજ. પછી એ વિચારને તમે તમારા ચૈતન્યમાં રોપો, તેને તેવાજ વિચારો રૂપી પાણીવડે સિંચતા રહો, પોષણ કરતા રહો, ધીરે ધીરે તે અવશ્ય ઉગશે, ફેલાશે અને ચારે બાજુએથી બળ ગ્રહણ કરશે; ચારે બાજુએ વીખરાઈ જવાથી નિરૂપયોગી થઈ પડેલી તમારી આત્મશક્તિને આ વિચાર એક સ્થળે એકઠી કરશે અને તેને ઉપ-

યોગી તથા કૃણપ્રદ બનાવશે. સારા સ્વભાવના, સબળ, ધૈર્યવાન અને નિર્ભય મનુષ્યોનો સમાગમ-એ વિચારરૂપી બીજ-પૂર પાડશે. અને બીજ એવાજ વિચારોની સાથે તમારો સંબંધ વધશે. આવાં સાધન સાધવામાં જો તમે આગ્રહી અને શ્રદ્ધામય હોશો, તો એવો પણ સમય આવશે, કે જ્યારે ભયનો કાળ તમારા-પર જરા પણ રહેશે નહિ; અને નિર્બળતાના પૂતળારૂપ અથવા સંયોગોને આધીન થવાને બદલે તમે બળવાન સ્તંભરૂપ અને સંયોગોના સ્વામી બની રહેશો.

તાત્પર્ય એકે જે શક્તિ સર્વના ભલાને વાસ્તે કામ કરી રહી છે તે શક્તિમાં-તે અનંત શક્તિમય પરમાત્મામાં અને આપણા પોતામાં વધારે વિશ્વાસ ઉપજાવવાની જરૂર છે. સ્થિતિ ગમે તેવી પ્રતિકૂળ હોય, સંયોગો ગમે તેટલા વિરુદ્ધ હોય, તોપણ આ સત્ય પ્રતીતિ-ને ન ખોવી કે “અનેક બ્રહ્માંડો અને સૃષ્ટિઓ જેના નિયમમાં છે, તેં સર્વશક્તિમાન પરમાત્માના હાથમાં આપણી લગામ છે.” આ સત્યની પ્રતીતિ આપણને શીખવશે કે “સૌ સાફજ છે.” “જે મનુષ્યનું મન પરમાત્મામાં લીન છે, તેની સંભાળ પરમાત્મા રાખે છે.”

આ સંસારમાં પરમાત્મા કરતાં કોઈ પણ વસ્તુ વધારે દૃઢ, સુરક્ષિત અથવા વિશ્વાસપાત્ર નથી. આપણા હૃદયનાં દ્વાર ખોલી તે પરમાત્મશક્તિને આપણાદ્વારા વહેવા દેવી, એ આપણા પોતાનાજ હાથમાં છે. એ બાબતનો જેમ જેમ આપણને અધિકાધિક ખ્યાલ આવતો જશે, તેમ તેમ આપણામાં અધિક અધિક બળ પ્રકટ થતું જણાશે.

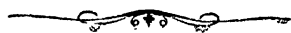
જો આપણે તેની સાથે એક થઈને કામ કરીશું તો તે પણ આપણી સાથે એક થઈને કામ કરશે; અને તે ઉપરથી આપણને અનુભવપૂર્વક આ વાત પણ સમજાશે કે, જે લોકો ભલાઈને પસંદ કરે છે, તેના ભલાને વાસ્તે જગતની સર્વ વસ્તુઓ કામ કરે છે. આમ થતાં ભય કે સંશય આપણામાં કોઈ પણ રહેલો હશે તો તે ચાલ્યો જશે અને તેનું સ્થાન એવી અડગ શ્રદ્ધા લેશે, કે જેના સમાન બીજું કોઈ પણ બળ નથી.

જડવાદ મનુષ્યને નિરાશા તથા દોષદૃષ્ટિ તરફ ધસડી બંધ છે. જડવાદ બીજું કરી પણ શું શકે ? આપણામાં અને આપણીદ્વારા તથા બીજી વસ્તુઓમાં વસ્તુઓદ્વારા કામ કરતી આધ્યાત્મિક

શક્તિ મનુષ્યને ધર્મિષ્ઠપણા તરફ લઇ જાય છે, એ પ્રકારનું જ્ઞાનજ મનુષ્યને આશાવાદી અને શુભદર્શી બનાવે છે. કેમકે અશુભ-દર્શીપણું એ નિર્બળતા છે અને શુભ દષ્ટિ મનુષ્યને સામર્થ્ય તરફ દોરે છે. જેને પરમાત્મામાં વિશ્વાસ છે, તે દરેક પ્રકારનું કષ્ટ સહન કરી શકે છે કેમકે સુંદર હવાને જેટલી ગંભીરતા અને પ્રસન્નતાથી સ્વીકારવામાં આવે તેટલીજ ગંભીરતા અને પ્રસન્નતાથી તે તોફાનની સામે પણ થઇ શકે છે. ‘કેમકે એનું પરિણામ શું આવશે તે અગાઉથી તે જાણે છે; અને શાશ્વત રક્ષણ કરનારા હાથ તેને સહાય આપવાને સદા તૈયાર છે એવો તેને પાકો વિશ્વાસ હોય છે. તેને નીચેના વચનમાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હોય છે કે “પ્રભુપર વિશ્વાસ રાખો, ધીરજથી રાહ જુઓ અને તે તમારી મનોકામના પૂર્ણ કરશે. જે મનુષ્ય લેવાને તૈયાર છે, તેને સર્વ મળે છે.” આ કરતાં વધારે સ્પષ્ટ શબ્દ બીજા કેવા હોય ?

જે પ્રમાણમાં આપણે તે સર્વશક્તિમાન પરમાત્માના હથિયાર બનીને કામ કરતાં શીખીશું, તે પ્રમાણમાં પરિણામની ચિંતા આપણે ઓછી કરવી પડશે અને ચિંતા ઓછી તેટલી શાન્તિ વધારે રહે છે તથા દિવસોના વહેવા સાથે શાંતિનું બળ વધવા લાગે છે. આ પ્રમાણે જેણે પરમાત્માપર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખીને આવી શાન્તિ પ્રાપ્ત કરી હોય છે તેજ કહી શકે છે કે:-

“હું ઉતાવળથી નહિ પણ ધીરજથી કામ કરું છું, કારણ કે ઉતાવળથી શું પ્રાપ્ત થવાનું છે? હું શાશ્વત માર્ગનો પથિક છું અને જે વસ્તુતઃ મારું છે તે તો મને મળશેજ. જગતાં અને ઉંઘતાં, દિવસે અને રાત્રે હું જે મિત્રોને શોધું છું તે મિત્રો મને પણ શોધે છેજ. કેઈ પણ તોફાની પવન મારી જીવન-નૌકાને અવળે માર્ગે દોરવાને તથા મારા ભાગ્યના પ્રવાહને ફેરવવાને સમર્થ નથી. જેવી રીતે સમુદ્ર પોતાના સજાતીય જળને પીછાને છે અને પર્વત ઉપર ઉત્પન્ન થતા ઝરાને નદીરૂપમાં ફેરવી પોતાના તરફ આકર્ષે છે, તેવીજ રીતે પવિત્ર આનંદી આત્મા તરફ શુભ વસ્તુ પણ આકર્ષાય છેજ. જેમ રાત પડતાં તારાઓ અવશ્ય પ્રકાશે છે અને જેમ દરિયામાં ભરતી-ઓટ નક્કીપણે થાય છે, તેજ પ્રમાણે જે મારું છે તે મને પણ અવશ્ય મળશેજ. તેમાં સમય, સ્થાન, ઉંચાઈ, નીચાઈ કાંઈ પણ અંતરાયભૂત થઈ શકે તેમ નથી.”

પ્રકરણ ૭ મું

પૂર્ણશક્તિની પ્રાપ્તિ

ઈશ્વર અનંત શક્તિમય છે અને જે પ્રમાણમાં આપણાં અંતઃકરણ એ અનંત શક્તિમય પરમાત્મા તરફ ખુલ્લાં રાખીશું, તે પ્રમાણમાં આપણામાં પણ તે શક્તિ પ્રકટ થશેજ. ઈશ્વરને સર્વ વસ્તુ શક્ય હોવાથી ઈશ્વરની સાથે એકતા અનુભવનારને પણ કશું અશક્ય રહેતું નથી. સર્વ વસ્તુઓના નિયામક પ્રભુની સાથે એકતા અનુભવવી એમાંજ આપાર સામર્થ્યનું રહસ્ય રહેલું છે; અને જે પ્રમાણમાં આપણે આ એકતા અનુભવીશું, તે પ્રમાણમાં સર્વ લૌકિક મર્યાદાઓને આપણે ઉદ્ધાંધી જઇશું.

જે ઉપલો નિયમ સત્ય હોય (અને તે સત્યજ છે) તે પછી શક્તિ પ્રાપ્ત કરવાને માટે જ્યાં ત્યાં ફાંફાં માર્યાં કરવાથી લાભ શો? તે પ્રાપ્ત કરવાને આ અથવા પેલી બાબતનો અભ્યાસ કરવાથી ફાયદો શો? પર્વતના શિખર તરફજ ચાલ્યા જવાને બદલે તેની ખીણોમાં અને બાજુઓમાં ભટકવાથી લાભ શો? આ સંસારનાં સર્વ ધર્મપુસ્તકોમાં મનુષ્યને જે સર્વ પ્રાણીઓથી શ્રેષ્ઠ બતાવવામાં આવ્યો છે, તે તેના બે હાથ ને બે પગવાળા શરીરને લીધે નહિ પણ તેના દેવી સ્વભાવને લીધે છે. એવાં ઘણાં મોટાં અને બળવાન પશુઓ આ જગતમાં છે કે જેના ઉપર સ્થૂલ દૃષ્ટિએ મનુષ્યનું સ્વામીત્વ ચાલી શકતું નથી; પરંતુ પોતાને સ્વાભાવિક રીતે મળેલી માનસિક, નૈતિક અને આત્મિક શક્તિઓનો ઉપયોગ કરવાથી તે પશુઓ ઉપર પોતાનું સ્વામીત્વ ચલાવી શકે છે. જે કામ શરીરબળથી નથી થતું, તે મનોબળથી થઈ શકે છે. જે પ્રમાણમાં મનુષ્ય પોતાને જડ શરીર માનતો અટકીને આત્માતરીકે ઓળખવા લાગે છે, તથા એવા પ્રકારનું જીવન ગાળવા માંડે છે, તે પ્રમાણમાં બીજા મનુષ્યો કરતાં તેની શક્તિમાં વધારો થતો ચાલે છે. દુનિયાના ધાર્મિક સાહિત્યમાં જ્યાં જ્યાં જે જે ચમત્કારો વર્ણવ્યા છે; તે ચમત્કારો માત્ર તેજ સમયમાં અથવા તેજ સ્થાનમાં બની શકે, એમ સમજવાનું નથી. ચમત્કારને વાસ્તે કાંઈ અમુકજ યુગ કે ઠેકાણું હોવું જોઈએ, એવું નથી. જે કાંઈ ભૂતકાળમાં બની શક્યું

છે તે સર્વ આજે પણ તે નિયમોનો આશ્રય લેવાથી બની શકે તેમ છે. જેઓ પરમાત્મા સાથે એકતા અનુભવીને તેની શક્તિઓના દ્વારરૂપ બન્યા હતા, તેવા મનુષ્યોએજ તે ચમત્કારો પણ કર્યા હતા.

હવે પ્રશ્ન એ થાય છે કે, ચમત્કાર એટલે શું ? શું ચમત્કાર એ કોઈ અલૌકિક બનાવ છે ? સામાન્ય મનુષ્યો સામાન્ય સ્થિતિમાં જે કામ કરી શકે, તેના કરતાં જે બનાવ ઉચ્ચ પ્રકારનો હોય તેનેજ અલૌકિક કહી શકાય. ચમત્કારનો અર્થ આ સિવાય બીજો નથી. સર્વવ્યાપી, સર્વજ્ઞ અને સર્વશક્તિમાન પરમાત્મા સાથે જેણે પોતાની એકતા અનુભવી છે, તેવો મનુષ્ય ઇશ્વરી નિયમો અને શક્તિઓનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને તેનો ઉપયોગ કરે છે; તેને મર્યાદિત શક્તિવાળા સામાન્ય લોકો ચમત્કાર ગણે છે અને તે ચમત્કાર કરનારને લોકોત્તર માણસ ગણે છે. માટે એવા માણસ જે નિયમોનો અને શક્તિઓનો ઉપયોગ કરે છે, તે નિયમો અને તે શક્તિઓને સમજીને આપણે પણ જો તેનો તેવો ઉપયોગ કરીએ તો આપણે પણ તેવાજ ચમત્કાર કરી શકીએ. સાથે એ પણ સ્મરણમાં રાખવું જોઈએ કે, જેમ જેમ આપણે નીચી દશામાંથી ઉંચી દશામાં આવતા જઈએ છીએ અને જેમ જેમ જડવાદમાંથી અધ્યાત્મવાદ તરફ વળતા જઈએ છીએ, તેમ તેમ ભૂતકાળમાં ચમત્કારરૂપ ગણાતી બાબતો આપણને સામાન્ય અને સ્વાભાવિક લાગવા માંડે છે; અને આજે જે ચમત્કારરૂપ લાગે છે, તે પણ તેજ રીતે ભવિષ્યમાં આપણને સ્વાભાવિકજ લાગવા માંડશે. સંસારમાં શરૂથીજ આમ ચાલ્યું આવે છે.

જે મનુષ્યે ઇશ્વરની સાથે એકતા અનુભવી હોય છે, તે ચમત્કારી લેખાતાં કાર્યો કરે છે અને પોતાના ઉચ્ચ શક્તિઓ સાથેના અનુભવને લીધે બીજા મનુષ્યોથી તે જૂદો પડી આવે છે.

જે કામ એક મનુષ્ય કરી શકે તે બીજો પણ કરી શકે. કેમકે સર્વત્ર એકજ નિયમ પ્રસરી રહેલો છે. હા, શક્તિમાન થવું અથવા શક્તિહીન થવું, એ તો આપણા પોતાનાજ હાથમાં છે. જે મનુષ્યને પૂર્ણ વિશ્વાસ આવે છે કે, હું ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી શકીશ, તેજ મનુષ્ય તેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. મનુષ્ય જે જે મર્યાદાઓ પોતાને માટે બાંધે છે, તે મર્યાદાઓજ તેને આગળ વધતો અટકાવે છે. જેમ દૂધમાંની મલાઈ દૂધ કરતાં ઉત્તમ હોવાથી ઉપરજ તરી આવે છે, તેમ જગતમાં પણ જેઓ પોતામાં રહેલી

ઉચ્ચ શક્તિઓને કેળવવા ઇચ્છે છે, તેઓ પણ બીજાઓ કરતાં ઉત્તમ હોવાથી સામાન્ય મનુષ્યોની ઉપરજ તરી આવે છે.

આપણે બાહ્યસંજોગોવિષે ઘણી બાબતો સાંભળીએ છીએ; પરંતુ આ વાત ખાત્રીપૂર્વક માનવી કે, કાંઈ સંયોગો માણસને બનાવતા નથી પણ મનુષ્યજ સંયોગોને બનાવે છે; માટે તેણે સંયોગોને પોતાની ભાવના પ્રમાણે બનાવવા જોઈએ. જ્યારે આ વાત આપણને સારી રીતે સમજશે, ત્યારે આ વાત પણ માલૂમ પડશે કે, આપણી પરિસ્થિતિમાંથી બહાર નીકળવું એ ઘણી વખત તો જરૂરનુંજ હોતું નથી. કારણ કે આપણે એજ પરિસ્થિતિમાંથી કેટલુંક શીખવાતું હોય છે; અને પ્રાપ્ત શક્તિનો યોગ્ય ઉપયોગ કરીએ, તો એ વર્તમાન સ્થિતિમાંથી પણ હિતાવહ સંયોગોને ઉત્પન્ન કરી શકીએ તેમ છીએ.

ઉપલું ધોરણ વંશપરંપરાગત સંસ્કારને પણ લાગુ પડે છે. તેથી આ પ્રશ્ન ઘણી વાર પૂછવામાં આવે છે કે, શું વંશપરંપરાગત સંસ્કારો ઉપર પણ જય મેળવી શકાય? પરંતુ જેને પોતાના સાચા સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી હોતું, તેજ આવો પ્રશ્ન પૂછે છે. એ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, જો આપણે એમ માનીએ કે, વંશપરંપરાના સંસ્કારો પર આપણે જય નહિ મેળવી શકીએ, તો આપણે જય પામીશું નહિ અને જેવી ને તેવીજ સ્થિતિ રહેશે. આપણને જેમ જેમ આપણા સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતું ચાલશે અને આપણી પ્રચંડ શક્તિઓનો ખ્યાલ આવશે, તેમ તેમ વંશપરંપરાગત હાનિકારક સંસ્કારો જરૂર ઘટવા માંડશે; અને આપણા પરમાત્મસ્વરૂપનો પૂર્ણ અનુભવ થતાં તે સર્વ સંસ્કારો સમૂળા પણ નાશ પામશે. એક કબિ કહે છે કે:—

“ એવી એક પણ ટેવ નથી કે તેનાપર જય ન મેળવી શકાય. આ બરાબર ટેવ તો બાપદાદાથી ઉતરી આવેલી છે; અથવા તો અમુક ટેવ કે સ્વભાવ આપણા જીવનને નીરસ અને શિક્ષાપાત્ર બનાવે છે; એણે કદી માનતા પણ નહિ ને બોલતા પણ નહિ.”

તારા પિતા અને પ્રપિતા માટે પણ તે મહાન શક્તિ તૈયાર હતી; અને હવે તારે માટે પણ તે એકપગે તૈયાર છે. એ શક્તિ અત્યંત મજબૂત, સુંદર અને હૈવી છે; અને તેનાપર વિશ્વાસ રાખનારને વિજય ચોક્કસ અપાવે છે.

એણે એક પણ ઉચ્ચ પદ નથી, કે જ્યાં તું ચઢી ન શકે.

વખત જતાં તું સઘળા વિજય પ્રાપ્ત કરી શકીશ. માટે તારી ગમે તેવી ભૂલો થઈ હોય અને થાય તોપણ તું સુસ્ત થઈને પડી રહેતો નહિ, પણ ધ્વિરરીરક્ષણરૂપી ઢાલપર આધાર રાખીને પ્રયત્નવાન રહેજે.

સંસારમાંની એકે એક ટેવ અને વાસના ઉપર તું જય મેળવી શકે તેમ છે. કેમકે તું પણ તે અનંત પરમાત્માનોજ એક ભાગ છે કે જે પરમાત્માના બળ આગળ કશુંજ ટકી શકે તેમ નથી.

ધણા મનુષ્યો હલકા પ્રકારનું જીવન એટલા માટે ગાળે છે કે તેમનામાં વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય હોતું નથી. શું તમારે આ જગતમાં પ્રભાવશાળી બનવું છે ? તો પછી તમારા પોતાના પરજ આધાર રાખો—સ્વતંત્ર બનો. તમારી જાતને સાધારણ મનુષ્યમાં ન ગણો અને ‘અમે રંક છીએ, અમારાથી શું થશે’ એમ પણ ન બોલો.

જેગનામાં વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય નથી અને જેઓ પોતાની જાતને અયોગ્ય રૂઢિનાં બંધનોને વેચી ચૂક્યા છે, તેવા રૂઢિના ગુલામોને આધીન રહો છો, તેથીજ તમારી અનિષ્ટ દશાને તમે લંબાવો છો; અને એક એવો વખત પણ આવશે કે તમે જેમને ખુશ રાખવાને માટે અનિષ્ટ રૂઢિઓ સ્વીકારી હશે, તેઓ પણ તે બદલ તમારા તરફ અભાવ દર્શાવશે.

જે તમે ઠહાપણ વાપરીને તમારું વ્યક્તિત્વ બળવી રાખો તો તમે તમારી જાતના સ્વામી બનો છો; અને વધારે ઉચ્ચ તથા લાભદાયક સ્થિતિ મેળવવામાં એ વ્યક્તિત્વ બહુજ ઉપકારક થઈ પડે તેમ છે. બીજાઓમાં ઘેટાંની માફક લગી જવાથી તેઓ તમને જે માન આપશે, તેના કરતાં તમારું વ્યક્તિત્વ બતાવવાથી સમજી માણસો તમારા વિષે સારા અભિપ્રાય બાંધશે. **ખરો વીરપુરુષ સર્વને પોતાના તરફ આકર્ષે છે અને સર્વ તેના પર વિશ્વાસ રાખે છે.**

પરમાત્મા સાથેના પોતાના સંબંધનું જ્ઞાન થવું એજ મહત્ત્વની વાત છે; અને જગતમાં કરવા યોગ્ય મુખ્ય કાર્ય પણ એજ છે. “સંયોગો પ્રમાણે ચલાવી લેવું એ શું ઠીક નથી ?” એવો પ્રશ્ન પૂછવામાં આવે તો એકજ જવાબ આપી શકાય કે, **સારી નીતિ તો અંતરાત્માને માન આપીને ચાલવું એજ છે; કેમકે જેવી રીતે દિવસ પછી રાત્રિ નક્કીપણે આવે છે, તેમ અંતરાત્માને વફાદાર રહેનાર પણ નક્કીપણે કેાઈને દગો દેતો નથી.**

જે આપણે પરમાત્મા ઉપર વિશ્વાસ રાખીને લોકોના અભિ-

પ્રાચથી નહિ ડરીએ, તો પ્રભુ પણ અવશ્ય આપણને સહાય આપશે. જે લોકોને ખુશ કરવામાટેજ આપણે જીવન ગાળીએ તો લોકો તેથી ખરા અર્થમાં કદાપિ ખુશ થતા નથી. ઉલટા જેમ જેમ તેમને ખુશ કરવાને આપણે તેમના ગુલામ બનતા જઈએ છીએ, તેમ તેમ આપણા તરફ તેમની માગણીઓ વધતીજ જાય છે. તમારૂં જીવન કેમ દોરવવું અને ખીલવવું એ માત્ર તમો અને તમારા પ્રભુ વચ્ચેનો સવાલ છે. આમ છતાં જે તમે સર્વસાધારણ લોકો તરફ દોરવાઈ જાઓ છો, તો તમે ખોટા માર્ગે ચડવાના ભયમાં છો.

જ્યારે આપણને આપણા આંતરિક સ્વારાજ્યનું ભાન આવે છે અને સર્વનિયંતા પરમાત્માને આપણા જીવનનું મધ્યબિંદુ બનાવીએ છીએ, ત્યારે આપણે પોતેજ નિયમરૂપ બનીએ છીએ અને રૂઢિઓના ગુલામોને અનિષ્ટ રૂઢિઓમાંથી મુક્ત કરવાનું કામ હાથ ધરી શકીએ છીએ.

એ પરમાત્મારૂપી મધ્યબિંદુ જ્યારે પણ આપણા હાથમાં આવે છે, ત્યારે તે મનોહર સરળતા કે જે મહાન પુરુષને આકર્ષણીય બનાવે છે, તે આપણામાં પણ ઉતરે છે અને બધો આડંબર જતો રહે છે. કારણ કે જેનામાં નિર્બળતા હોય છે, તેજ બહારનો વિવેક અને આડંબર રાખે છે. જે કોઈ બહારના ડાળવડે બીજને આજંવા ફરે છે, તેમનામાં કંઈ પણ ખાસ ખામી અવશ્ય હોવી જોઈએ.

આ સ્થળે પૂંછડી કાપેલા ઘોડાપર સ્વારી કરનાર મનુષ્યની વાત મને યાદ આવે છે. પોતા તરફ લોકોનું ધ્યાન ખેંચવા સાફજ તે ઘોડાની પૂંછડી કાપવાની ઘાતકી રીત સ્વીકારે છે.

પણ જે આ પ્રમાણે બીજાઓને મૂર્ખ બનાવવા ઇચ્છે છે, તે પોતેજ મૂર્ખ બને છે. કારણ કે જેમનામાં ખરૂં જ્ઞાન અને વિવેકશક્તિ હોય છે, તેઓ તો અમુક વ્યક્તિ શા ઉદ્દેશથી અને કયા કારણથી અમુક કામ કરે છે, તે તરતજ સમજી જાય છે.

જે કોઈ સ્વાભાવિક રીતે પોતાનું સામર્થ્ય વાપરે છે, તેજ ખરો મહાન પુરુષ છે. જે મનુષ્યોને પોતાની મૂળ-શક્તિ-આત્મશક્તિનું ભાન થયું હોય છે, તેઓ બીજાઓ જુએ-જાણે તેવું કામ જોઈએ અને નાછૂટકેજ કરતા જણાય છે; છતાં વસ્તુતઃ તેઓજ મહાન કર્મચોળી હોય છે, એમને અનંત

ચૈતન્ય સાથે સંબંધ થયેલો હોવાથી તેઓ ઉચ્ચ સ્થિતિમાં રહીને ઉચ્ચ શક્તિઓવડે કામ કરે છે, તેઓ સર્વ જોખમદારીઓથી પણ મુક્ત-નચિંત રહે છે; કારણ કે તેઓ સમજી ચૂક્યા હોય છે કે, તેમની અંદર અનંતશક્તિજ કાર્ય કરી રહી છે અને તેઓ તો તે શક્તિના માત્ર હથિયારરૂપજ છે.

સર્વોત્તમ શક્તિને પ્રાપ્ત કરવાનું મુખ્ય રહસ્ય અને સાધન એ છે કે, કાર્ય કરવાનાં બાહ્યસાધનો સાથે આપણી આંતરશક્તિનો સંબંધ સાધવો. જો તમે ચિત્રકાર હો તો જેટલા પ્રમાણમાં તમે એ કાર્ય સાથે તમારી આંતરશક્તિઓનો સંબંધ-ઉપયોગ કરો છો, તેટલા પ્રમાણમાં તમે ઉત્તમ પ્રકારના ચિત્રકાર બનો છો. તમારા આત્માદ્વારા જે પ્રેરણા તમને મળે છે, તેના કરતાં વધારે ઉચ્ચ ચિત્ર બીજે પ્રકારે તમે કદી પણ બનાવી શકશો નહિ. તમારા અંતરમાં ઉચ્ચ પ્રેરણા આવવાને માટે તમારે કરવાનું માત્ર એટલું જ કે, તમારા અંતઃકરણરૂપી દ્વારને પરમાત્માની પ્રેરણા ઝીલવાને લાયક બનાવી ખુલ્લું રાખવું જોઈએ.

શું તમારે છટાદાર વક્તા થવું છે? જેટલા પ્રમાણમાં તમે ઉચ્ચ શક્તિઓ સાથે સંબંધમાં આવશો અને તેને અનુસરીને વર્તશો, તેટલા પ્રમાણમાં તે શક્તિઓ તમારાદ્વારા બોલવા લાગશે અને તમે મનુષ્યોનાં મન જીતવાની અને તેમને સન્માર્ગે વાળવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરશો. જો તમે બરાડા પાડ્યા કરીને અને હાથ-પગ પછાડ્યા કરીને કેવળ સ્થલસાધનોનોજ ઉપયોગ કરશો, તો તેનું પરિણામ પણ તેવુંજ આવશે; અને જો તમે હૃદયનું દ્વાર ખુલ્લું રાખી પરમાત્મા તરફ વળશો તો તેનોજ અવાજ તમારાદ્વારા બોલવા લાગશે અને તેથી તમે સત્ય અને અસરકારક વક્તા થઈ શકશો. ટુંકમાં એજ કે જેટલા વધારે અંતર્મુખ બનશો તેટલી તમારાદ્વારા ઈશ્વરી શક્તિ વધારે પ્રકટ થશે.

જો તમારે ગાયક થવું હોય તો તે શક્તિને માટે ઈશ્વર તરફ તમારા હૃદયને ખુલ્લું મૂકો, એટલે ઈશ્વરી નાદ તમારામાં સૂરના રૂપમાં પ્રકટ થશે. બીજી રીતે તમે ગમે તેટલો અભ્યાસ કરો, તોપણ ઉપલે રસ્તે તમે જેટલો લાભ મેળવી શકશો, તેટલો બીજે રસ્તે મેળવી શકશો નહિ. કેમકે જેનામાં ગાયનકળાના સામાન્ય જ્ઞાનની સાથે પરમાત્માની સાથે એકતા અનુભવવાની કુંચી હોય છે, તેના અંતરમાંથી એવા તો મધુર અને આહ્લાદક સૂર નીકળે છે,

કે જેની સાંભળનારાઓ ઉપર ન ભૂંસાય તેવી અસર થાય છે.

ગરમીના દિવસોમાં જ્યારે મારે તંબુ કોઈ જંગલમાં હોય છે, ત્યારે કોઈ કોઈ વાર પ્રાતઃકાળમાં હું મારા ખાટલાપર બગતો પડી રહું છું. પ્રથમ તો તદ્દન શાંતિ હોય છે, પણ પછી ધીમે ધીમે ચીં ચીંના અવાજ કાને પડવા શરૂ થાય છે; અને દિવસ ઉગવા માંડે છે, તેમ તેમ તે અવાજ વધતા ચાલી છેવટે આખું જ જંગલ મધુર ગીત ગાઈ રહ્યું હોય એવો ખ્યાલ આવે છે ! આ મધુર ધ્વનિ કાઢવામાં બધું કે વૃક્ષો, પાંદડાં અને ઝાડીઓ સર્વ લાગ લેતાં હોય એવું જ મને રોજ લાગતું હતું. એક સમયે આ પ્રમાણે કુદરતનો સંગીતમય ધ્વનિ ચાલી રહ્યો હતો, ત્યારે મેં વિચાર્યું કે, સંગીતશાસ્ત્રમાં આમાંથી કેટલું બધું શીખી શકાય ? પક્ષીઓ પાસે પણ આપણે કેટલું બધું બહુ શકીએ ?

જે રીતે પક્ષીઓ કુદરતી ઉચ્ચ શક્તિઓ તરફ પોતાનાં હૃદય-દ્વાર ખુલ્લાં રાખીને તે શક્તિઓને પોતાની અંદર કાર્ય કરવા દે છે, તેજ પ્રમાણે જો આપણે પણ આપણામાં તે શક્તિઓને કામ કરવા દઈએ તો શું આપણે પણ લોકોનાં મન ખેંચી ન શકીએ ? ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અને શ્રીસદેશના મહાત્મા ઑફીઅસ પોતાના મધુર ધ્વનિથી મનુષ્યોના, પશુ-પક્ષીઓના અને છેવટે વૃક્ષોના તથા નદીઓના આત્મા પણ પોતાની તરફ હરી લેતા, તેમાં આ પ્રયોગસિવાય બીજું શું હોઈ શકે ?

મિ૦ સેંકી નામનો એક સારો ગાયક છે. તેણે ડેન્વર નામના શહેરમાં પોતાનું અતિ પ્રખ્યાતિ પામેલું ગાયન ગાઈ બતાવવા પહેલાં પોતાનું જીવનવૃત્તાંત નીચે પ્રમાણે કહી સંભળાવ્યું હતું:—

“ મેં મિ૦ મુડી નામના મારા મિત્રની સાથે ગ્લાસ્ગોથી એડીનબરો જતાં એક સ્થળે પુસ્તકો વેચનારની દુકાનેથી એક ધાર્મિક વર્તમાનપત્રની એક નકલ એક આનો આપીને લીધી. અમે બન્ને જણ ગાડીમાં જતા હતા, તે વખતે તે વર્તમાનપત્રનાં પાનાં ફેરવતાં મારી દષ્ટિ તેમાંની એક કવિતાપર પડી. મિ૦ મુડી તરફ વળીને મેં કહ્યું કે, મારે જોઈતું ગાયન મને મળી આવ્યું. મુડી એ સમયે પોતાના વિચારમાં મગ્ન હતો, તેથી તેણે મારા કથનપર ધ્યાન આપ્યું નહિ. મને એ ગાયનનો સૂર નક્કી કરવાનો સમય મળ્યો નહિ, જેથી મારા ગાયનોના પુસ્તકમાં તે કવિતાવાળો કંકડો વર્તમાનપત્રમાંથી કાપીને એમનો એમજ મેં મૂકી દીધો.”

“ એક દિવસ એડીનબરોમાં મોટી સભા મળી. તે સમયે ડૉ. બેનરે ‘ સાધુચરિત્ર લખવાડ ’ એ વિષય ઉપર ઘણું સાડું ભાષણ આપ્યું. તે પછી મિ. સુડીએ મને એક ગાયન લલકારવા કહ્યું. મારા મનમાં ત્રેવીસમું લજન ગાવાનો વિચાર આવ્યો, પણ તે મેં ઘણી વાર ગાયું હતું તેથી પછી તે વર્તમાનપત્રવાળું જ ગાયન ગાવા મેં વિચાર્યું. એ ગાયનનો રાગ મને માલૂમ ન હતો, તેમજ તેનો રાગ જોસાડવાનો સમય પણ મને મળ્યો ન હતો. આથી હું જરા ગુંચવાયો કે હું તે શી રીતે ગાઈ શકીશ ? પછી છેવટે એવો વિચાર સૂઝ્યો કે, તેનો રાગ ગમે તે હોય પણ હું તો તે ગાઈશજ. પછી તે ગાયનને મેં મારી સામે મૂક્યું; વાળું વાગવા લાગ્યું અને મેં જોલીને મેં ગાવાનો પ્રારંભ કર્યો ! પહેલી કડી પૂરી કરી; દોઢો એકચિત્તે સાંભળતા રહ્યા; મેં એક લાંબો શ્વાસ લીધો અને આવી સારી રીતે શું હું બીજી કડી પણ ગાઈ શકીશ ! એવું મનમાં આશ્ચર્ય થયું. મેં પ્રયત્ન કર્યો, અને પછી તે કામ પણ સુગમ થયું ! છેવટે લજન પૂરું થયું ત્યારે તેનો એટલો બધો પ્રભાવ પડેલો જણાયો કે આખી સભા ગાવાની ઢબથી છક થઈ ગયેલી જણાઈ અને અનેક મતુખ્યો તો અશ્રુ સારી રહ્યાં હતાં ! મારા જીવનનો એ ઘણો ખારીક સમય હતો; પરંતુ મિ. સુડી કહેવા લાગ્યો કે, આપું સાડું ગાયન પૂર્વે મેં કદી સાંભળ્યું નથી. પછી એ ગાયન જ્યાં ત્યાં ગવાવા લાગ્યું અને મારી કીર્તિ સર્વત્ર વ્યાપી રહી. ”

મિ. સેંકીની પેઠે જો આપણે પણ ઉત્તમ પ્રેરણા મેળવવા માટે આપણા હૃદયમંદિરને ‘ પુલ્ક’ રાખીશું તો ત્યાં પણ તે પ્રેરણા જરૂર પ્રવેશ કરશે. આપણે તેમ કરવામાં કસર રાખીએ છીએ, તેથીજ આપણા કામકાજમાં ઓછપ આવે છે.

શું તમે સારા લેખક થવા ધારો છો ? તોએમાં પણ વિજયની એક કુંચી યાદ રાખવા જેવી છે:—“ જે પણ વિચારો તમને વ્યાજબી જણાય તે નિર્ભયતાથી લખીને સત્યવાદી બનો, અર્થાત્ અંતર્યામી પરમાત્માની પ્રેરણાને વક્ષાદાર રહીને લખો—અને જરૂર તમે પણ એક સારા લેખક થઈ શકશો. ગમે તેટલું લાંબુચોડું લખે તોપણ પોતાનામાં હોય તેના કરતાં અધિક સત્ત્વ કોઈ લેખક આપી શકતો નથી; માટે જેણે વધારે સાડું લખવું હોય તેણે પોતેજ પ્રથમ તો વધારે સારા બનવું જોઈએ. ”

જે લેખકનું વ્યક્તિત્વ મહાન હોય, જેનો ઉદ્દેશ ઉચ્ચતર હોય, જેની લાગણીઓ ઉડી હોય અને જે નિરંતર દિવ્ય પ્રેરણા તરફ પોતાના હૃદયદ્વારા ખુલ્લા રાખતો હોય; તેના લખાણમાં પણ એવાં અવર્ણનીય સૌંદર્ય, જ્વલાંત શક્તિ અને હૃદયસ્પર્શિતા ઉભરાઈ જાય છે, કે જેથી વાચકોના હૃદયમાં પણ તે લેખકે અનુભવેલા ભાવો અને ભાવનાઓ ઉપજાવવાના રહેતાં નથી.

ઉત્તમ વાંચનારાઓ તો લેખકના શબ્દોની પેલી પાર જઈને તેનું હૃદય પણ વાંચી શકે છે; લેખકનો આત્મા તે શબ્દોદ્વારા તેના હૃદયમાં પ્રકટ થાય છે; અને તેથીજ તેના ભાવ અને પ્રેરણા વાંચનારમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આથીજ આવા લેખકોનાં લખાણ બીજાં સામાન્ય પુસ્તકોથી જૂદાં પડી જઈ અસાધારણતરીકે ગણાય છે.

પ્રભાવશાળી લેખક પોતાની આત્મિક શક્તિ પુસ્તકમાં રેડતો હોવાથી તે ત્વરાથી વેચાય છે; કારણકે એવું પુસ્તક દરેક મનુષ્ય જાતે વાંચે છે અને પોતાના મિત્ર-સ્વજનોને વાંચવા લલામણુ કરે છે. ઈમર્સન ઠીકજ કહે છે કે “સારું પુસ્તક જગતમાં ફરતુંજ ફરે છે; તે સારા સારા મનુષ્યોના હાથમાં જાય છે અને તેઓ તેને આનંદથી વાંચીને પછી બીજા પોતાના સજાતીય વિચારના મનુષ્યો પાસે લઈ જાય છે. આ પ્રમાણે તે પુસ્તક અનેક ડાહ્યા અને ઉદાર પુરુષોને પોતા તરફ આકર્ષે છે, તેઓના અસ્પષ્ટ વિચારોને સ્પષ્ટ કરે છે; ઉગતા વિચારોને પુષ્ટ કરે છે અને પોતાની જાતને વધુ ને વધુ પ્રસિદ્ધિ આપે છે.”

આવા અંથકારો પોતાની પ્રસિદ્ધિમાટે પુસ્તક લખતા નથી, પણ ઉચ્ચ વિચારોની લોકોના હૃદયપર અસર થાય તથા લોકોને તે પુસ્તકદ્વારા એવી પ્રેરણા મળે, કે જેથી તેઓનું જીવન વધારે વિશાળ, મધુર, સુંદર અને પરિપૂર્ણ બને; તેઓને પોતાની આંતરિક ઉચ્ચ શક્તિઓના જ્ઞાન ઉપરાંત તે ઉચ્ચ શક્તિઓને અને ઉચ્ચ આનંદને પણ તેઓ પ્રાપ્ત કરી શકે. અસામાન્ય લેખકો એવાજ આશયથી પુસ્તકો લખે છે અને તેથીજ તેઓ વધારે સારું કામ અને લોકસેવા બજાવી શકે છે.

આવા ઉચ્ચકક્ષ આત્માઓ સિવાયના બીજા બધા લેખક માત્ર નિયમનાજ શુલામ હોય છે. અને તેથી તેઓ પોતાની શક્તિને ખીલવા નહિ દેતાં ગાડરીયા પ્રવાહ પ્રમાણેજ ચાલે છે. હાલનો એક સારો અંથકાર લખે છે કે “મારા પુસ્તકમાં તાડના

ઝાડની ગંધ આવશે, માખીઓના ગણગણાટથી તે ગાજી ઉઠશે અને મારી બારીપર બેસી પોતાની ચાંચમાં ઘાસનું તણખડું અથવા દોરીનો કકડો લઈ જનાર ચકલી પણ મારી વાર્તામાં લાગ લેતી જણાશે.” આના જવાબમાં હું કહું છું કે “પ્રિય લેખક! તમારા જેવા કોઈ કોઈ નિડર અને મહાન અંથકારોનાં પુસ્તકો વાંચીને પછી પોતાને સુધારવાને બદલે લોકોને બોધ આપવા નીકળી પડેલા સંખ્યાબંધ લેખકોનાં નજીવાં પુસ્તકો કરતાં—આ તમારી તાડના ઝાડની સુગંધ અને માખીઓના ગણગણાટને હું વધારે આવકારદાયક ગણીશ.”

શેક્સપિયરપર એવો આરોપ મૂકવામાં આવે છે કે, તેણે પોતાના અંથોમાં પૂર્વના અંથોમાંથી થોડા યા વધારે ઉતારા કર્યા છે. તેના જવાબમાં લેન્ડોર કહે છે કે “અસલના કરતાં તેનામાં પોતાના વિચારોની અધિકતા છે. તેણે મૃતશરીરોમાં જીવન-શક્તિનો સંચાર કર્યો છે.” આવા મનુષ્યો સંસારને ચાહુ ચીલે ચાલતા નથી, પણ સંસારને પોતાને ચીલે ચલાવે છે.

સારો લેખક અમુક જડ નિયમોનો ગુલામ બની રહેવાનું પસંદ કરતો નથી. તે તો હૃદયસ્થ પરમાત્માના એક લહીયાનું જ કામ કરે છે, કે જેથી જગતમાં રહેલા પોતાના માનવબાંધવોના દરરોજના જીવનકલહ ઓછા થાય; તેઓના જીવનમાં આશા અને મધુરતાનાં કિરણ રેડાય; અવિચારી અને પશુવૃત્તિનાં પામર મનુષ્યો વિચારશીલ, દયાળુ અને નમ્ર થાય; બીકણ અને સંકોચ પામતી સ્ત્રીઓની ગુપ્ત શક્તિઓ પ્રકટ થઈ તેમનો પ્રભાવ એવો અવર્ણનીય થાય કે જે તેમને પોતાને પણ હેરત પમાડે. આ બધું જેથી કરીને થાય એવું જ કામ કરવું—એવું જ જ્ઞાન ફેલાવવું; એજ અસાધારણ લેખકનું કર્તવ્ય હોય છે. જેથી કરીને માણસોને પોતાના આત્માની દિવ્યતા અને અમરપણાનું ભાન થાય, અને જેથી પોતાના આત્માની દિવ્યતાનો સાક્ષાત્કાર તેની સમૃદ્ધિ, શક્તિ અને વૈભવ સાથે થાય; એવાજ માર્ગ તરફ જો લેખક પોતાના વાચકને દોરવી શકે; તો પછી ટીકાકારો તેના પુસ્તકની પ્રશંસા કરે વા નિંદા કરે તેની કશીજ દરકાર કર્યાવિના તે લેખક પોતાને કૃતકૃત્ય માનશે. મોટા તાડોના વનની અંદર શાંત વસંતઋતુનો વાયુ જે અનુપમ સંગીત ઉત્પન્ન કરે છે, તેની આગળ થોડીક સુકી ડાંખળીઓનો ખડખડાટ જેમ હિસાબમાં નથી; તેમ

તેના પુસ્તકે ઉત્પન્ન કરેલી અનુપમ અસર આગળ તે પુસ્તકની કરવામાં આવતી સ્તુતિ કે નિંદા કશાજ મહત્ત્વની નથી.

જો તમે ધર્મગુરુ હો તો બીજાઓના મર્યાદિત-સંકુચિત અભિપ્રાયોની ધુંસરીમાંથી મુક્ત થઈને જેટલા પ્રમાણમાં તમારા અંતર્યામીના દિવ્ય નાદને માન આપતા ચાલશો, તેટલાજ પ્રમાણમાં તમે સારી સત્તાથી બોલી શકશો; તથા ભવિષ્યવાદીઓનાં વચ્ચેના શોધવાં પડવાને બદલે તમે પોતેજ ભવિષ્યવાદી થઈ રહેશો. કેમકે એ ઉત્તમોત્તમ માર્ગ જેટલો ભૂતકાળમાં ખુલ્લો હતો, તેટલોજ અત્યારે પણ ખુલ્લો છે અને આ વિશ્વમાં સર્વ શક્તિઓનું મૂળ પણ સર્વ સ્થળે એકજ છે. માટે તમે ચિત્રકાર હો, વક્તા હો, ગાયક હો, લેખક હો, ધર્મગુરુ હો કે ગમે તે હો, પણ આટલું સ્મરણમાં રાખજો કે, બીજાઓના હૃદયને આકર્ષવાં હોય તો તેની પણ શક્તિ અને લાયકાત તો તે અનંત શક્તિરૂપ પરમાત્માને અનુસરવામાંજ રહેલાં છે, કે જેથી તે શક્તિ તમારાદ્વારા કાર્ય કરે અને પ્રકટ થાય. જો તમે આ બાબત ધ્યાનમાં નહિ લીધી હોય, તો પછી બીજી સર્વ બાબતોમાં તમે નિષ્ફળ અથવા ફિક્કાજ નીવડશો. જો તમે આ પાયાભૂત યોગ્યતા મેળવવાનું ચૂક્યા, તો પછી તમારૂં કામ ત્રીજા નંબરનું કે ચોથા નંબરનું અને બહુ તો કોઈ વાર બીજા નંબરનું થશે; પણ તે પહેલા નંબરનું તો નહિજ થાય. કોઈ પણ કામમાં તમે સર્વોપરિપણું તો ભોગવી શકશોજ નહિ.

તમે તમારા આત્માનું-સર્વાત્માનું-પરમાત્માનું-મહત્ત્વ જેટલું પણ વધારે સમજી શકશો, તેટલાજ પ્રમાણમાં તમે તમારા કાર્યમાં ફોતેહમંદ થઈ શકશો. જ્યાંસુધી તમે માત્ર તન-મન-નીજ અહંતા-મમતામાં રમ્યા કરો છો, ત્યાંસુધી તમે તમારે માટે એવાં બંધનોજ ઉત્પન્ન કર્યા કરો છો, કે જે બંધનો તમને આગળ વધવા દેશે નહિ. જ્યારે તમે તે અનંતશક્તિરૂપ અને અનંત ચૈતન્યરૂપ પરમાત્મા સાથેની તમારી સદાકાળની અને કુદરતી એકતાને સમજજો અને તમારાદ્વારા તે પરમાત્મા કાર્ય કરી શકે એવી રીતે તમારા અંતઃકરણને પવિત્ર તથા હૃદયદારને ખુલ્લું રાખી શકશો; ત્યારે તમે કદપના પણ નહિ રાખી હોય એવા અસામાન્ય જીવનનો અનુભવ તમને થતો ચાલશે અને દિવ્યતા પ્રકટતી ચાલશે. એવી સ્થિતિમાં હૃદયની પવિત્રતાના

પ્રતાપે તમે એમ પણ કહી શકશો કે:-

“હે પરમાત્મા ! હું મારા જન્મસિદ્ધ હક્કથી તારી સાથે એક છું; અને સર્વ સ્વર્ગીય શક્તિઓ પણ પૃથ્વીના છેડાસુધી આ દિવ્ય હક્ક પ્રકટ કરી રહી છે. મારા એ દિવ્ય હક્કનો વિચાર કરું છું; ત્યારે માફ જીવન શુભાખની માફક ખીલી ઉઠે છે; તે પરમ સુંદર સુગંધમય વાતાવરણ મારી ઉપર અને સર્વ બાબુઓ વ્યાપી રહે છે; આત્માના ઉંડાણમાં આનંદનું મધુર ગીત સાંભળું છું અને દેવતાઓ પણ લેગા મળીને સુંદર ગીત ગાતા હોય તેવી અસર અનુભવું છું. વળી અંતર્યામીની શક્તિ મારી ચારે બાજુએ ચળકતી દિવાલની માફક ફરી વળતી હોય અને મને આ પૃથ્વી-પરથી ઉંચે લઇ જતી હોય એવું પણ લાગે છે.”

પ્રકરણ ૮ મું—વૈભવપ્રાપ્તિ

પરમાત્મા સર્વ રિદ્ધિ-સિદ્ધિના સ્વામી છે. સર્વ વસ્તુઓ અને સ્થિતિઓ તેમાંથીજ ઉદ્ભવે છે. એવા અનંત જ્ઞાન-શક્તિમય પ્રભુની સાથે જેને એકતાની પ્રતીતિ અને અનુભૂતિ થયેલી હોય છે તે જેવી રીતે લોહચુંબક લોહાને આકર્ષે છે, તેમ સર્વ વસ્તુઓને પોતાના તરફ આકર્ષે છે.

જે મનુષ્ય નિરંતર મનમાં ગરીબાઈનાજ વિચાર કર્યા કરે છે, તેને તેવાજ સંયોગો મળતા રહે છે અને તેથી તે ગરીબજ રહે છે; અને જે ગમે તેવી સ્થિતિ છતાં પણ પવિત્ર આચરણપૂર્વક વૈભવનાજ વિચારો કર્યા કરે છે, તે સમૃદ્ધિજ મેળવે છે. આકર્ષણનો જે નિયમ સર્વત્ર વ્યાપી રહેલો છે, તેની સાથે આ નિયમ પણ તેટલોજ સંબંધ રાખે છે કે, દરેક વસ્તુ પોતાના જેવી-સ્વજાતીય વસ્તુને પોતાના તરફ આકર્ષે છે. હકીકત આવી હોવાથી વિધના સર્વ પદાર્થોના ઉદ્ભવસ્થાનરૂપ પરમાત્મા સાથેના આપણા સદાકાળના ઐક્યનો અનુભવ જેમ જેમ આપણને વિશેષ થતો જાય છે, તેમ તેમ સૃષ્ટિના વસ્તુસમુદાયમાંથી આવશ્યક સર્વ વસ્તુઓ વિપુલતાથી પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ આપણે મેળવતા ચાલીએ છીએ; અને તેનાવડે આપણે ચાહીએ તે પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ.

જેમ પરમાત્મા સર્વ પદાર્થોમાં છે, તેમ સર્વ પદાર્થો પણ

પરમાત્મામાંજ રહેલા છે; તેથી જેટલા પ્રમાણમાં મનુષ્ય સર્વ પદાર્થોમાં ઈશ્વરને રહેલો જાણી શકે છે તથા એ જ્ઞાનને અનુસરીને જેટલા પ્રમાણમાં તે ઉત્તમ જીવન ગાળે છે, તેટલા પ્રમાણમાં જે કાંઈ પરમાત્માનું છે તે પણ તેનુંજ બની રહે છે. મનુષ્ય પોતાને જેટલા પણ પ્રમાણમાં તેની પાસેથી લઈ શકવા જેવી સ્થિતિમાં મૂકે છે, તેટલા પ્રમાણમાં પરમાત્મા પણ તેને ઉદારતાથી આપે છે. હા, સારી વસ્તુઓ તે કોઈને પરાણે કે વગર લાયકાતે આપતો નથી. કેમકે આપે તો સામાને નુકસાનજ થાય.

ખરું ધર્મિષ્ઠપણું એજ ખરું જ્ઞાનીપણું છે. કેમકે જ્ઞાની મનુષ્ય પોતાની શક્તિઓ સત્કાર્યમાંજ યોજે છે અને જગદીશ્વર પણ તેવાંજ કાર્યો અને તેવાંજ મનુષ્યો માટે પોતાના ભંડાર ખુલ્લા રાખે છે. જેટલા પ્રમાણમાં તેની આકાંક્ષા યોગ્ય અને ડહાપણભરેલી હોય તેટલા પ્રમાણમાં ઈશ્વરી ખજાનામાંથી તે પૂરીજ પડે છે. આમ કરતાં કરતાં મનુષ્યને જ્યારે સૃષ્ટિના ઉચ્ચ નિયમોમાં અને નિયંતા પ્રભુમાં પૂર્ણ વિશ્વાસ આવશે, ત્યારે તો નિર્ધનતા તેના ઉપર જરા પણ સત્તા ચલાવી શકશે નહિ.

શું હાલમાં તમે નોકરીવગરના ભરો છો? તમને સારી નોકરી નહિ મળે, એવોજ ભય જો તમે રાખ્યા કરશો, તો તેવી નોકરી મળવાનો સંભવ ઓછોજ થશે; અને મળશે તોપણ તમારી યોગ્યતા કરતાં હલકા પ્રકારની મળશે. માટે તમારી હાલની સ્થિતિ અને સંયોગો ગમે તેવા પ્રતિકૂળ હોય તોપણ તમારે આ સત્ય વાત તમારા અંતઃકરણમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી જાગ્રત રાખવી કે, તમારી અંદર એવી શક્તિઓ રહેલી છે કે જેનામાં હાલમાં જણાતી પ્રતિકૂળ અને હાનિકારક સ્થિતિપર જય મેળવવાનું સામર્થ્ય રહેલું છે. જો તે શક્તિનો તમે આશ્રય લો અને તેનો ઉપયોગ કરો તો લોહચુંબક તરફ જેમ લોહું ખેંચાતું આવે છે, તેમ નોકરી પણ તમારી તરફ ખેંચાતી આવશે; અને તમે જે નોકરી પ્રથમ ખોઈ હતી, તેના કરતાં પણ સારી નોકરી તમને મળી આવશે; અને તમને એવું કહેવાનો પણ પ્રસંગ આવશે કે “આગલી નોકરી ગઈ તે ઠીકજ થયું, ઈશ્વરે અનુગ્રહજ કર્યો.”

જે અનંતશક્તિમય પરમાત્મા સચરાચર વિશ્વને ચલાવે છે, નિયમમાં રાખે છે અને જે સર્વ ધ્રુવોનો નિયંતા છે, તેજ પરમાત્મશક્તિ તમારી અંદર કામ કરી રહી છે, એ સત્ય ખ્યાલ મનમાં

લાવો; અને એ ઉપરાંત તમારા વિચારબળનો પણ ઉપયોગ કરતાં શીખો. કેમકે વિચાર પણ મહાન શક્તિ હોવાથી જો તેનો ઉપયોગ બુદ્ધિપૂર્વક કરવામાં આવે તો તેનું સામર્થ્ય વિલક્ષણ અને કલ્પનાતીત છે. માટે ‘તમને યોગ્ય સમયે યોગ્ય નોકરી અવશ્ય મળશે’ એવી સતત ભાવના રાખો અને તેને કદી પણ શિથિલ ન બનવા દેતાં આશારૂપી જગથી તેનું સિંચન કરો. આવી ઉચ્ચ ભાવના રાખવાથી તમે એક એવા દૈવી વર્તમાનપત્રમાં જાહેર ખબર આપો છો કે જેના ગ્રાહકોની સંખ્યા અસીમ છે અને જે પૃથ્વીના આ છેડાથી પેલા છેડાસુધી પ્રસરેલું હોઈ જેની ખ્યાતિ સકલ વિશ્વવ્યાપી છે. જો તમને એ દૈવી વર્તમાનપત્રમાં યોગ્ય રીતે જાહેરખબર આપતાં આવડે તો બીજાં વર્તમાનપત્રો કે જે જાહેરખબર માટે ઉત્તમ સાધનરૂપ ગણાય છે, તેના કરતાં આ દૈવી વર્તમાનપત્રથી તમને વિશેષ લાભ થશે. જે પ્રમાણમાં ઉચ્ચ નિયમોને તમે પીછાણશો અને તદનુસાર તમારું જીવન ગાળશો, તે પ્રમાણમાં તમે આ કામ સંતોષકારક રીતે કરી શકશો, એમાં સંશયજ નથી.

જ્યારે “જોઈએ છે” એવા મથાળાવાળાં વર્તમાનપત્રોનાં કેાલમેા વાંચો, ત્યારે પણ તે એમ ને એમજ નહિ વાંચતાં એવી ભાવના કર્યા પછીજ વાંચવા માંડો કે ‘મારે લાયક નોકરીની ખબરપ્રત્યે મારું હૃદય તરતજ સાક્ષી પૂરજો.’ જો તમે આ પ્રમાણે પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી કરશો તો યોગ્ય નોકરીની જાહેરખબર આગળ તમે આવી પહોંચશો કે તરતજ અંતઃસ્ફુરણ થશે કે, આ નોકરી સ્વીકારવા યોગ્ય છે. આ અંતરના અવાજને તમારા આત્માનોજ અવાજ સમજીને તરતજ તેને અમલમાં મૂકો.

તમને એમ લાગતું હોય કે, મળેલી નોકરી કરતાં તમે ઉંચી નોકરી મેળવવાને લાયક છો તો તમે તમારા મનમાં એવીજ ભાવના રાખો કે આ નોકરી ઉંચે ચઢવાની સીડીના એક પગથિ-ચારૂપ છે. આવી ભાવના રાખવા સાથે તમારી હાલની નોકરી પૂરી કાળજી અને પ્રમાણિકતાથી કરો, કે જેથી તમે ઉંચી નોકરી સહેલાઈથી મેળવી શકો. જો તમે તમારી હાલની નોકરીનું કામ સારી રીતે પ્રમાણિકપણે અને એકનિષ્ઠાથી નહિ કરો, તો તે નોકરી તમને ઉંચે ચઢાવનારી નહિ, પણ નીચેજ ઉતારનારી થઈ પડશે.

વૈભવપ્રાપ્તિનો પણ આજ મુખ્ય નિયમ છે. તમારાપર કેહ

દેખીતી આપત્તિ આવી પડે તો તે વખતે શોકમગ્ન ન થતાં તે સ્થિતિનેા બને તેટલો સહુપયોગ કરો અને એવી ભાવના રાખો કે, શુભ દિવસો શીઘ્ર આવશે. આવી ભાવના સતત અને અડગ રીતે રાખવાથી આપણે એવી સૂક્ષ્મ અને અનિવાર્ય શક્તિઓને ગતિમાં મૂકીએ છીએ, કે જેના પ્રભાવથી, હાલ જે વસ્તુઓના આપણે કેવળ વિચારજ કરીએ છીએ, તે વસ્તુઓ સ્થૂલરૂપમાં પણ યથાકાળે પ્રકટશેજ. વિચારની શક્તિઓ અદૃશ્ય છતાં એવી જોરાવર છે કે જે શુભ ભાવના યોગ્ય રીતે ભાવવામાં આવે તો તે સ્થૂલ રૂપમાં અવશ્ય પ્રકટે. માટે ‘આપણાથી તે શું બને ?’ ‘માફ નશીબજ કુટેલું છે’ એવા એવા નિરાશાજનક વિચારો ન કરતાં તમારી સ્થિતિ સુધરે એવાજ પ્રયત્નો પાછળ સમયનો સહુપયોગ કરો. તમારી ભાવનાને શાંતિથી, દૃઢતાથી અને શ્રદ્ધાથી જાગ્રત રાખો. તેને આશારૂપી જળાનું નિરંતર સિંચન કર્યા કરો. આ પ્રમાણે કરવાથી તમે તમારી ઇષ્ટ સ્થિતિને તમારી તરફ લોહચુંબકની માફક આકર્ષી શકો તેમ છો. ‘અમુક વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાથી તમારી ઉન્નતિ થશે અને તમે બીજાઓને વધારે ઉપયોગી થઈ શકશો’ એવી જે તમારી અભિલાષા હોય તો એવો નિશ્ચય કરો કે, તે વસ્તુ તમને યોગ્ય સમયે, યોગ્ય રસ્તે અને યોગ્ય સાધનદ્વારા મળી આવે; અથવા તો તમને એવો માર્ગ જડે કે જે દ્વારા તમે તે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી શકો.

અમેરિકાના એક શહેરમાં એક સ્ત્રી રહેતી હતી. તેને અમુક સારા કામને માટે અમુક રકમની જરૂર હતી. તે રૂપિયા નહિ મળવાનું કારણ તે સમજી શકતી ન હતી. આંતરિક શક્તિઓમાં તેને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો, તેથી તેણે પોતાના મનની સ્થિતિ ઉપર ઝુજબની બનાવી. એક દિવસ પ્રાતઃકાળમાં એકાંતમાં શાંતિપૂર્વક તેણે વિશ્વની મહાન શક્તિની સાથેનું પોતાનું ઐક્ય ચિંતવ્યું. પરિણામ એ થયું કે, તે દિવસની સાંજ પણ ન પડી તે પહેલાં એક સફળહસ્થ જેના હાથ સાથે તેને પરિચય હતો, તે ત્યાં આંગ્યો અને આયાતરીકે તેને પોતાને ત્યાં થોડો સમય કામ કરવા વિનંતિ કરી. આ વિનંતિને પોતાની ભાવનાનો પ્રત્યુત્તર સમજીને તેણે તે કામ સ્વીકારી લીધું અને તે સફળહસ્થને પૂર્ણ સંતોષ થાય એવી રીતે તે કામ બજાવ્યું. કામ પૂરું થતાં તેના ધારવા કરતાં પણ વધારે નાણું તેના હાથમાં મૂકવામાં આવ્યું. મહેનતના

પ્રમાણમાં એ રકમ વધારે જણાવાથી તેણે તે લેવા ના પાડી; પણ તે સફટહરથે કહ્યું કે “અમારા બાળકની તમે જે ઉત્તમ સેવા કરી છે, તેના પ્રમાણમાં આ રકમ કાંઈજ નથી.” આ પ્રમાણે એ બાઈને પરમાર્થી કામમાટે જેટલા ધનની જરૂર હતી, તેથી પણ અધિક રકમ મળી ગઈ અને તરતજ તેણે તે કામ આરંભ્યું.

ઉચ્ચ શક્તિઓ કેવી રીતે કામ કરે છે, તેના જે અનેક દાખલા આપી શકાય તેમ છે, તેમાંનો એક ઉપર જણાવેલો દાખલો આપણને એક વધુ ઉપયોગી બોધપાઠ આપે છે. તે એ કે “તમારા બોલામાં વસ્તુઓ એની મેળે આવીને પડશે એમ માની લઈ કેવળ હાથ જોડીને બેસી નહિ રહો, પણ તમારી ઉચ્ચ શક્તિઓને ગતિમાં મૂકો અને પછી જે પણ કામ કરવાનું હાથ આવે તે કરવા માંડો અને તે પણ સારી રીતે કરો. વળી જો એથી પણ ઉચ્ચ પ્રકારના કામની આકાંક્ષા રહેતી હોય તો એવી ભાવના જગવો, કે જેથી એ હાલનુંજ કામ તમને વધારે ઉચ્ચ કામ મળી આવવામાં સાધનભૂત થાય.”

જગતની સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાની જો તમારા હૃદયમાં આકાંક્ષા હોય તો તે સ્થિતિને માટે યોગ્ય હોય તેવાજ વિચારોથી તમારા મનને ભરી દો અને તેવાજ વિચારોમાં રહો. જો તમે મનથી હવેલીમાં રહેવાની ભાવના કરશો તો હવેલી પણ તમારી તરફ ખેંચાઈ આવશે; પણ આ ભાવના કરતી વખતે હાલની ઝુંપડી ઉપર તમને તિરસ્કાર ન થવો જોઈએ, તેમજ તે શ્રેષ્ઠ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાને અધીરા પણ બનવું જોઈએ નહિ. તમારી વર્તમાન સ્થિતિમાં પણ તમે તે ઉચ્ચ સ્થિતિ લોગવતા હો એવીજ ભાવના રાખો. આવી ભાવનાઓ શાંતિથી અને સતતપણે કરવી જોઈએ. જો તમે પિત્તળની થાળીમાં લોજન કરતા હો તો તે વખતે એવીજ ભાવના રાખો કે, આ પિત્તળમાંથીજ રૂપાની થાળીમાં ખાવાનો પ્રસંગ આવશે; પરંતુ ચાંદીની થાળીમાં લોજન કરનાર પ્રતિ તમને દ્રેષ જરા પણ ન આવવો જોઈએ. કારણ કે એવા હુષ્ટ વિચારોજ મહત્વાકાંક્ષાની સિદ્ધિમાં ઉપયોગી થઈ પડનારા મનોબળને અસ્તવ્યસ્ત કરી નાખે છે અને તેથી વિજય દ્વર ને દ્વર ઠેલાય છે.

જેને આંતરશક્તિઓસંબંધી જ્ઞાન છે અને જે પોતાનું દરેક કર્તવ્ય તે જ્ઞાનને અનુસરીને બજાવે છે, તેવો એક મિત્ર નીચે પ્રમાણે સૂચન કરે છે:—“તમે કોઈ વાર ભયંકર જંગલમાં જાઓ

અને તે સમયે જો કોઈ રીંછ તમારા પર હુલો કરવાનું કરે તો તે સમયે જો તમે ભયભીત થયા તો અવશ્ય માનજો કે, તેના પંખમાંથી તમે બચી શકશો નહિ; પણ નિર્ભય ચિત્તથી જો તમે એક નજરે તે પશુ તરફ દષ્ટિ રાખશો, તો તે પશુ તમને કાંઈ પણ હેરાન કર્યા સિવાય નાસી જશે.*

આ ઉપરથી આપણે એ શીખવાનું છે કે, આપત્તિને વખતે ધૈર્ય છોડી દેવાથી તે આપત્તિ માણસ પર બેવડું બળ દાખવશે અને જો તેની સામે ઉભા રહેવાનું બળ તેનામાં હશે તો તે આપત્તિ આપોઆપ જ દૂર ભાગવા માંડશે અને તેને બદલે સંપત્તિ આવવા માંડશે. જ્યારે આપત્તિ આવે ત્યારે ધૈર્યથી અને શાંતચિત્તથી તેનું સ્વરૂપ વિચારો; નિષ્કારણ ચિંતા, ભય કે પશ્ચાત્તાપ કરવાને બદલે તમારી અંદર રહેલી મહાન શક્તિરૂપી અજ્ઞેય સેનાને તેની સામે લાવો, એટલે તેને જોતાં જ વિપત્તિરૂપ શત્રુ નાસી જશે.

અંતરાંતમાના સામર્થ્ય પર પૂર્ણ વિશ્વાસ હોવો એ જ વિજયનો રામબાણ ઉપાય છે. પ્રત્યેક મનુષ્યની સફળતા-નિષ્ફળતાનો આધાર તેની બાહ્ય સ્થિતિ પર નહિ પણ તેના પંડ ઉપર રહેલો છે; એ બાબતનો જ્યારે આપણને પૂરો ખ્યાલ આવશે, ત્યારે આપણામાં એક એવી શક્તિ પ્રકટશે કે જે આપણી બાહ્ય પ્રતિકૂળ સ્થિતિને ફેરવીને અનુકૂળ સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરશે. જેમ જેમ આપણને ઉચ્ચ નિયમોનું જ્ઞાન થશે અને જેમ જેમ તે નિયમોને આપણા જીવનમાં ઉતારીશું, તેમ તેમ આપણે આપણી જાગ્રત થયેલી આંતરશક્તિઓને એવા રૂપમાં દોરવીશું કે જે બાહ્ય સહિમાંથી ધરખેડાં જ સફળતા અને ઈષ્ટ પદાર્થો આપણા તરફ ખેંચી લાવશે.

ઘણા ખરા મનુષ્યો ડાહ્યા હોવાનું અભિમાન રાખે છે, પણ ખરું જોતાં તેઓ તેવા હોતા નથી. કારણ કે પોતાનું શ્રેય શામાં રહેલું છે, એ જ તેઓ જાણતા હોતા નથી અને તેથી તેમનું સર્વ ડહાપણ માત્ર આ જગતના અશાશ્વત પદાર્થો પાછળ જ ફોજ્યા કરવામાં આવી રહેલું હોય છે.

કોઈ મનુષ્ય આખી દુનિયાને જીતે, પરંતુ જો તે પોતાના આત્માને ન જાળવે-હું વારતવમાં શું છું અથવા કોણ છું, અને માફ આ સંસારમાં આવવાનું શું પ્રયોજન છે, એ વાત જો તે ન જાણે તો તેના જયથી લાભ શો ? આ પ્રમાણે આ સંસારમાં

લાખો અને કરોડો મનુષ્યો માત્ર એટલાજ માટે જીવનનો ખરો લાભ ઉઠાવવાનું ખુએ છે કે પોતાના જીવનનો અને શરીરનો કંઈકો પણ તેમની જાણવામાં હોતો નથી! તેઓ ભલે પોતાને અમુક ધન-વૈભવના માલીક માને, પણ વસ્તુતઃ તો ધન-વૈભવજ તેમના ઉપર માલીકી ચલાવતાં હોય છે! તેઓ પોતાનું, મિત્રોનું કે જગતનું કંઈપણ ખાસ ભણું ન કરી શકતાં પોતાનું જીવન વૃથા ગુમાવતા હોય છે; અને જે સ્થૂલશરીરવડે આ સ્થૂલ દુનિયાની સાથે તેઓ સંબંધમાં હતા; તે શરીર જ્યારે તેઓને છોડવું પડે છે, ત્યારે તો એ બિચારા જ્ઞાનરહિત મનુષ્યોની સ્થિતિ ઘણીજ શોચનીય બને છે. કારણ કે સંચિત પદાર્થોમાંથી તેઓ કુટી બદામ પણ સાથે લઈ જઈ શકતા નથી; અને આત્મિક સંપત્તિ તો લેશ પણ તેમની પાસે હોતીજ નથી, એટલે તેઓ તદ્દન ખાલી હાથેજ આ દુનિયામાંથી ચાલ્યા જાય છે!! દયાળુ કામો, ઉચ્ચ સદ્ગુણો, આત્માની ખીલવેલી શક્તિઓ ઇત્યાદિ આંતરજીવનની સમૃદ્ધિ કે જે આત્માનો ખરો વૈભવ છે, તે તરફ તો એ અજ્ઞાની મનુષ્યોએ ધ્યાનજ આપેલું હોતું નથી; એટલુંજ નહિ પણ ઉલટી કેટલીક નુકસાનકારક ખાસિયતો તેમણે મેળવેલી હોય છે. જગતમાં રહીને પોષેલી ખરાબ વૃત્તિઓ અને વાસનાઓનો નાશ કાંઈ સ્થૂલશરીરનો નાશ થવાથી થઈ શકતો નથી; પરંતુ પરલોકમાં પણ તે સાથે રહીને માણસને સતાવ્યા કરે છે!

જેણે અશાશ્વત સ્થૂલ વૈભવનોજ સંચય કરવામાં પોતાનું જીવન ગુમાવ્યું હોય છે, તે સ્થૂલશરીર છૂટવા પછી પણ વાસનાની બેડીમાંથી મુક્ત થઈ શકતો નથી. કેમકે પરલોકમાં વાસનાને તૃપ્ત કરવાનું સાધન તેને મળી શકતું નથી. તે અમુક ટેવનો ગુલામ બનેલો હોવાથી કેટલાક વખતસુધી તો ખીજ સારી બાબતો તરફ તેનું ચિત્તજ ચોંટતું નથી અને પોતાની ઇચ્છા તૃપ્ત કરવાનું સાધન નહિ મળવાથી રીબાચ છે! જે ધનસંચયને તે પોતાનો માનતો હતો, તેનો તો તેની પાછળના ઉડાઉ છોકરાઓ વગેરેના હાથે દુરુપયોગ થતો જોઈને ઉલટો તે વિશેષ દુઃખી થાય છે. તે પોતાના ધનનું વસિયતનામું કરે તો પણ તેનો અમલ કરવામાં તે હવે ભાગ લઈ શકતો નથી, એ પણ ઘણી વાર તેના દુઃખનું કારણ બને છે.

હકીકત આ પ્રમાણે હોવાથી લૌકિક વૈભવ અને સમૃદ્ધિને આ-

પણાં માનવામાં આપણે કેટલી બધી મૂર્ખતા દર્શાવીએ છીએ ? પ્રભુની પૃથ્વીને અસુક એકરની વાડ બાંધીને કહેવું કે, આ પૃથ્વી મારી છે એ પણ કેવું વિચિત્ર છે ? જે ચીજને આપણે આપણી પાસે સદા રાખી ન શકીએ, તે આપણી છેજ નહિ. લોકોમાં આપણે વસ્તુઓના માલીક કહેવાઈએ, અથવા તો આપણે તે વસ્તુઓને સંપ્રદી રાખીએ, તેથી કાંઈ તે વસ્તુઓ આપણા ઉપયોગમાં આવતી નથી. આપણે એ વસ્તુઓને વાપરીએ-તેનો સદુપયોગ કરીએ, એટલાજ માટે તે આપણા હાથમાં આવે છે. આપણે તો ફક્ત એના ટ્રસ્ટી છીએ અને આપણને જે સોંપવામાં આવ્યું હતું, તેનો આપણે શો ઉપયોગ કર્યો, તેનો ટ્રસ્ટીતરીકે આપણે જરૂર જવાબ આપવો પડશે.

જે મનુષ્યને ઉચ્ચ જીવનનો અનુભવ થવા લાગ્યો છે, તે કદી પણ ધન એકઠું કરવા ઇચ્છતો નથી; તેમ બીજી બાબતોમાં પણ હદબહાર જવા ચાહતો નથી. “મારા અંતરમાં સર્વોત્તમ ધન ભરેલું છે” એવો જેમ જેમ તેને ખ્યાલ આવતો જાય છે, તેમ તેમ બાહ્ય ધનનું મહત્ત્વ તેને મન ઓછું થતું ચાલે છે. તે સમજવા લાગે છે કે, તેની પોતાની અંદર જે અખૂટ ભંડાર ભરેલો છે, તેમાંથી ઇષ્ટ વસ્તુઓ જ્યારે પણ જોઈએ ત્યારે અને જોઈએ તેટલી તે મેળવી શકે તેમ છે; એટલે પછી તે સ્થૂલ ધન એકઠું કરવામાં તે વખત શુભાવતો નથી. કારણ કે તે જાણે છે કે, તેમ કરવાથી તેનો સમય જીવનની શાશ્વત વસ્તુઓપરથી ખસેડી હલકી વસ્તુઓની ચિંતા અને સંભાળ પાછળ ગાળવો પડે છે. આવી સમજણને લીધે એ બુદ્ધિમાન મનુષ્ય તો પ્રથમ આંતરરાજ્યનેજ શોધે છે; અને ખાત્રીથી માને છે કે, જ્યારે તે મળશે, ત્યારે તેની સાથે અન્ય સર્વ વસ્તુઓ તેને મળીજ જશે.

મહાત્મા કાઈસ્ટ કે જેની પાસે કાંઈજ ન હતું, છતાં વસ્તુતઃ સર્વ કાંઈ હતું, તેણે ઠીકજ કહ્યું છે કે, ઊંટને સોયના કાણામાં પેસવું જેટલું કઠણ છે, તેટલું ધનવાનને સ્વર્ગમાં જવું (મોક્ષ પામવું) કઠણ છે. કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે, જો કાંઈ મનુષ્ય પોતાનો સઘળો વખત પોતાને જોઈએ તે કરતાં વધારે જડ પદાર્થો એકઠા કરવામાં અને સાચવવામાં પસાર કરે, તો પછી આંતરનું તે અલૌકિક રાજ્ય કે જેની પ્રાપ્તિથી સર્વ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થાય છે, તે રાજ્ય મેળવવાને તો તેને ક્યાંથીજ સમય મળે ? બંને બાબતોમાં કયી વધારે ઉત્તમ છે, તેનો ખ્યાલ લાવો.

એક બાબુએ લાખો-કરોડો એકઠા કરવા અને તેની સંભાળ રાખવી; તથા બીજી બાબુએ એવી શક્તિઓ અને નિયમોનું જ્ઞાન મેળવવું કે જેથી કરીને સઘળી જરૂરીઆતની ચીજો મળી આવે; આ બેમાં જે ઉત્તમ માર્ગ હોય તે પસંદ કરે.

ઉચ્ચ જ્ઞાનના આંતરરાજ્યમાં પ્રવેશ કરનાર મનુષ્ય, દુનિયાના ધનધામ કે લોકકીર્તિ પાછળ ગાંડા થઈ ફરનારા સામાન્ય મનુષ્યોના જેવો હોતો નથી. જેમ શરીરના રોગથી મનુષ્ય કંટાળે, તેમ તે એવા ગાંડપણથી ખરો બુદ્ધિમાન જરૂર કંટાળે છે. જ્યારે ઉચ્ચ શક્તિઓનો આપણને અનુભવ થતો જશે, ત્યારે આ બાહ્ય ધન કે જે આપણને ખરૂં જોતાં મદદ કરવાને બદલે આપણી ઉન્નતિને અટકાવે છે, તેનેજ શોધ્યા કરવાને બદલે ખરાજ ધનને-સાચા જીવનનેજ-શોધીશું.

મનુષ્યોના મોટા ભાગનું જીવન ઘણું સંકુચિત અને હલકું હોવાનું કારણજ એ છે કે, તેમણે આખી જીંદગી કેવળ ધન કમાવામાંજ ગાળી હોય છે. પાછલા જીવનનો અને સંઘર્ષલા ધનનો હજી પણ જો તેઓ ઉંડી બુદ્ધિપૂર્વક સદુપયોગ કરવા માંડે તો હજી પણ તેઓ પોતાની બાકીની જીંદગી સુખમય અને સુંદર બનાવી શકે તેમ હોય છે.

જે મનુષ્યે આખી જીંદગી માત્ર ધનજ કમાવામાં અને સાચવવામાં ગાળી હોય છે અને જે બહુ તો માત્ર મરતી વખતેજ દાનપુણ્ય વાસ્તે નાણાં કાઢે છે, તે મનુષ્યની જીંદગી ઉત્તમ નહિ પણ કનિષ્ઠજ કહી શકાય. મારા ફાટી ગયેલા જૂના નકામા જોડા હું કોઈને આપી દઉં તેમાં કાંઈજ મહત્ત્વ નથી; પરંતુ નવા મજબૂત જોડા કોઈ પગે દાઝતા ગરીબને આપી શકું તેમાંજ પરોપકાર છે. વળી એ જોડાની સાથે જો હું તેને મારો પ્રેમ પણ આપું તો તેને પણ બેવડી બક્ષીસ મળે છે અને મને પણ બમણી આશિષ મળે છે.

મનુષ્યે ભેગા કરેલા ધનનો સદુપયોગ કરવાનો સારામાં સારો સમય અને માર્ગ એજ છે કે, તેણે જીવે ત્યાંસુધી દિનપ્રતિદિન પોતેજ પરોપકાર પાછળ તેનો સદુપયોગ કરવો. આ પ્રમાણે કરવાથીજ તેનું પોતાનું જીવન વધારે ઉન્નત અને વિકાસવાળું થશે. એક સમય એવો પણ આવશે કે જ્યારે પોતાની પાછળ પુષ્કળ ધન મૂકી જવું એ તેની એક પ્રકારની અપકીર્તિ હોવાશે. તાત્પર્ય એજ કે, પરોપકારનાં કામ પોતાની

ભવિષ્યની પ્રજાને અથવા ટૂંકસીએને સોંપી જવા કરતાં જીવતાં જીવતાં અને પંડેજ તેનો બને તેટલો વધારે સદુપયોગ કરવો જોઈએ.

આજકાલ મહેલ અને હવેલીઓમાં રહેનારાં ઘણાં મનુષ્યો ઝુંપડીવાળાથી પણ જીવનની ખુબીમાં ઘણાં ગરીબ હોય છે. એવા મનુષ્યો ભલે મહેલના માલીક હોય છતાં તે મહેલ તેમને માટે તો અનાથાલય જેવોજ હોય છે. જે વસ્તુઓ કેવળ એકઠીજ કરી રાખવામાં આવી હોય, અને જે કોઈના ઉપયોગમાં આવે તેમ ન હોય તેનો નાશ કરીને ખીજ સારા ઉપયોગી આકારમાં લાવવા માટેજ કુદરત ઉધધ અને કાટ વગેરે સાધનોનો ઉપયોગ કરે છે. વળી એક એવો પણ નિયમ કુદરતમાં કામ કરી રહ્યો છે, કે જેના પ્રભાવથી કેવળ સંચય કરનારની આનંદ ભોગવવાની શક્તિ ખુટી થતી જાય છે અને ઉચ્ચ શક્તિઓ નાશ પામતી જાય છે.

ઘણા પુરુષો નજીવી વસ્તુઓને વળગી રહીને ઉમદા ચીજો મેળવવામાં બેનસીબ રહે છે. એ નજીવી ચીજોનો તેઓ સદુપયોગ કરે તોજ નવી ચીજોને તેમની પાસે આવવાનો અવકાશ મળે તેમ હોય છે. માત્ર સંગ્રહજ કર્યા કરવાથી તો કોઈ ને કોઈ પ્રકારની હાનિજ થાય છે અને સદુપયોગ કરવાથી નવું જ્ઞાન અને જીવન મળ્યાં કરે છે.

જો એકાદ વૃક્ષ, લોભથી પોતાપરનાં જૂનાં સૂકાં પાંદડાં પોતાના ઉપર વળગાડીજ રાખે, તો પછી વસંતઋતુમાં સુંદર પત્ર-પુષ્પવાળું નવજીવન તેને કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય? એવું વૃક્ષ ધીમે ધીમે જીર્ણ થતું ચાલીને છેવટે મરીજ જાય છે. વૃક્ષ, જેમ પોતાનું જીવન લંબાવવા માટે જૂનાં પાંદડાં નીકળી જવા દેછે તે નવાં પાંદડાંને અવકાશ આપવો જોઈએ, તેમ મનુષ્યોએ પણ જગતના પદાર્થોનો સંગ્રહ ન કર્યા કરતાં તેનો સદુપયોગ કર્યા કરવાથી અને વિવેકપૂર્વક તે ખીજને અર્થે વાપરવાથી નવી ચીજો પોતાની મેળે તેને આવી મળે છે, કે જે અસલની ચીજો કરતાં તેની હાલની જરૂરિયાતોને માટે વશેષ લાભકારી હશે. પરમાત્માનો અખૂટ ભંડાર પણ એજ પ્રકારે આપણને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે; એટલુંજ નહિ પણ આપણે પોતે પણ પરમાત્માના સામર્થ્ય અને ઐશ્વર્યને જગત તરફ વહેંચવાનારી એક એવી નળીરૂપ બની શકીએ કે જે નળીદ્વારા ખીજ પણ અનેક યોગ્ય મનુષ્યો તે સામર્થ્ય અને ઐશ્વર્યનો લાભ મેળવી શકે છે.

પ્રકરણ ૯ મું

મહાત્મા, જ્ઞાની, ઋષિ અથવા જગદુદ્ધારક થવાનો નિયમ

આપણે અહીં સુધી જે સત્યો વિચાર્યા, તે તો આપણી બુદ્ધિ પ્રમાણેજ વિચાર્યા છે. માટે હવે આપણે મહાત્માઓ અને સમર્થ વિચારકોએ પ્રકટ કરેલા વિચારોના પ્રકાશથી એ સત્યોની તુલના કરીએ.

અત્યારસુધી જે કાંઈ લખવામાં આવ્યું છે તેનો સારાંશ એ છે કે, મનુષ્યજીવનનું સર્વોત્કૃષ્ટ કર્તાવ્ય, અનંત ચૈતન્ય સાથેની પોતાની અનાદિસિદ્ધ એકતાનું ભાન અને અનુભવ કરવામાં તથા તેના દિવ્ય પ્રવાહપ્રત્યે આપણા અંતઃકરણને ખુલ્લું મૂકવામાં રહેલું છે. મહાત્મા કાઈસ્ટે કહ્યું છે કે “હું અને મારા પરમ પિતા એકજ છીએ.” વળી તેમણે કહ્યું છે કે “જે વાત હું તમને જણાવું છું, તેના કહેનાર હું નહિ પણ અત્યારી પરાત્મા છે; કારણ કે સર્વ કાર્યનો કર્તા તેજ છે.” અર્થાત્ મનુષ્ય પોતે કર્તા નથી, પણ જે પ્રમાણમાં તે પ્રભુની સાથે રહીને કામ કરે છે, તે પ્રમાણમાં તેની મારફતે તે પરાત્માજ કાર્ય કરે છે. તે આગળ કહે છે કે “મારા પિતા કામ કરે છે, અને હું કામ કરું છું.” અર્થાત્ પરાત્મા શક્ત મોકલે છે, હું તેને ઝીલું છું અને તેની સાથે એકતાન થઈ કામ કરું છું. આગળ વધીને તે એટલે સુધી કહે છે કે “તમે ઈશ્વરી રાજ્ય અને તે આપનારી ધાર્મિકતાને શોધો, કે જે વડે સર્વ વસ્તુઓ આપોઆપ તમને મળી જશે.” વળી તેણે કહ્યું છે કે “સ્વર્ગ કાંઈ બહાર નથી, પણ આપણી અંદરજ રહેલું છે. ઈશ્વરી રાજ્ય કાંઈ આપણાથી લિપ્ત નથી.”* મતલબ કે, જ્યારે ઈશ્વરની સાથેના એક્યનું તમને ભાન થશે, ત્યારેજ તમને ઈશ્વરી રાજ્ય જડશે અને જડશે એટલે સર્વ ઇષ્ટ વસ્તુઓ એની મેળેજ આવી મળશે. બાઈબલમાં એક ઉડાઉ છોકરાનું દૃષ્ટાન્ત છે, તે

* આપણાં ગીતાં, ઉપનિષદ્ વગેરેમાં આવાં વચનો ઓછાં નથી; પણ આ પુસ્તકના મૂળ લેખક પોતે ખ્રિસ્તી હોઈ તેમણે ખ્રિસ્તનાં વચન ટાંક્યાં છે, એટલે અહીં પણ તેજ કાયમ રહ્યાં છે. થોડી જગ્યામાં આવાં હજારો દિવ્ય વાક્યો વાંચવાં હોય તો નિર્ણયસાગર પ્રેસની “મહાવાક્ય-રતનાવલિ” નામે નાની સરખી ચોપડી બહુજ ઉપયોગી છે. સંપાદક

આ સ્થળે બંધાયેલું આવે તેવું છે. તે ઉડાઉ છોકરાએ વિષય-લોભમાં પોતાની સઘળી દોલત ખરી નાખી; છતાં પણ જ્યારે તેનું ચિત્ત સંતોષ ન પામ્યું અને પોતે જાણે માત્ર પશુજ હોય એમ તેને ભાસવા લાગ્યું; ત્યારેજ તેને ભાન આવ્યું અને કહેવા લાગ્યો કે “હું હવે જાગીશ, અને મારા પિતા પાસે જઈશ.” બીજી રીતે વિચારીએ તો આ બધું ભ્રમણ કર્યા પછીજ તેનો આત્મા કહેવા લાગ્યો કે “તું પશુ નથી પણ તે પરમ પિતાનો પુત્ર છે. ઉઠ અને તે પિતા પાસે જા, કે જેની પાસે સર્વ પ્રકારનો અખૂટ ખજાનો છે.” આ ઉપરથી જણાય છે કે, સત્ય જીવન પરમાત્મામાંથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. માતૃપિતા તો આપણને માત્ર શરીરરૂપી ઘરજ પૂરું પાડનારાં છે; અને આપણું સત્ય જીવન તો તે પરમાત્મામાંથીજ ઉદ્ભવેલું છે.

એક દિવસે કોઈએ એક મહાન પુરુષને કહ્યું કે, તમારાં ભાઈ, બહેન વગેરે તમને મળવાને વાસ્તે બહાર આવી ઉભાં રહ્યાં છે. તેના જવાબમાં તેમણે કહ્યું છે કે “મારો ભાઈ કોણ? મારી બહેન કોણ? મારી માતા કોણ? જે મારા પરમ પિતાની ઈચ્છાને અનુસરીને પોતાનું જીવન ગાળે છે, તેજ મારો ભાઈ છે, તેજ મારી બહેન છે અને તેજ મારી માતા છે.”

ઘણાં મનુષ્યો સ્વજનના બંધનમાં બંધાયેલાં હોય છે; પરંતુ માત્ર લોહીના સંબંધથી જોડાયાં, તેથીજ તે આપણાં ખરાં સંબંધીઓ નથી. જેઓ આપણી સાથે વિચારમાં અને આચારમાં એક છે, તેઓજ આપણાં ખરાં સંબંધીઓ છે. પછી તે સંબંધીઓ આપણી નજદીક રહેતાં હોય કે દુનિયાના કોઈ પણ ભાગમાં રહેતાં હોય. એવાં સંબંધીઓએ એકબીજાને કદી જોયાં નહિ હોય તોપણ આકર્ષણના નિયમાનુસાર તેમનાં હૃદય એકબીજા તરફ આકર્ષાશેજ.

એક સ્થળે કહ્યું છે કે ત્વમેવ માતા ચ પિતા ત્વમેવ । આ કથનમાં પ્રભુના પિતૃત્વનો પણ મહાન સિદ્ધાંત રહેલો છે અને તે ઉપરથી કલિત થાય છે કે, આપણે સર્વ બંધુઓ છીએ. વળી એમાં ઉત્તમ બાબત આ રહેલી છે કે, મનુષ્ય અને ઈશ્વરની એકતા છે, અને તેટલા માટે સકળ મનુષ્યજાતિની એકતા છે. જ્યારે આપણને આ બાબતનું જ્ઞાન થાય છે, ત્યારે આપણને ખુદલું જણાઈ આવે છે કે, જે પ્રમાણમાં આપણે પરમાત્માની સાથેની આપણી એકતાનો અનુભવ કરીશું અને જે પ્રમાણમાં આપણે ઈશ્વરાભિ-

સુખ થઈશું, તે પ્રમાણમાં સકળ માનવજાતિને ઉચ્ચ લઈ જવામાં-
ઈશ્વરપ્રતિ એક પગથિયું ચઢાવવામાં-આપણે સહાયક થઈશું.

મહાત્મા કાઈસ્ટે એક સ્થળે કહ્યું છે કે “ત્યાંસુધી તમે
નાના બાળકસમાન નહિ થાઓ, ત્યાંસુધી સ્વર્ગીય રાજ્યમાં તમે
પ્રવેશ કરી શકશો નહિ.” બીજે સ્થળે એમ પણ કહ્યું છે કે
“માનવજીવનનો આધાર કેવળ રોટી ઉપરજ નથી.”

આ ઉપરથી એ ઉપદેશ નીકળે છે કે, આ સ્થૂલજીવનનો આ-
ધાર કેવળ અન્નપર નથી, પણ જેટલા પ્રમાણમાં મનુષ્ય અનંત
જીવનની સાથે સંબંધ બાંધી શકે છે, તેટલા પ્રમાણમાં તેનું સ્થૂલ-
જીવન પણ સુધરતું જાય છે. આવું હોવાથી “જેઓ હૃદયના પવિત્ર
છે, તેઓને ધન્યવાદ ઘટેછે, કારણ કે તેઓ પરમાત્માને જોઈ શકશે.”

મનુ ભગવાને કહ્યું છે કે “જે મનુષ્ય પોતાના આત્મામાં
પરમાત્માને જોઈ શકે છે અને જે સર્વ તરફ સમભાવથી જુએ
છે, તેજ સર્વોત્કૃષ્ટ આનંદ પ્રાપ્ત કરે છે.” એથેનેસીઅસે કહ્યું
છે કે “આપણે આ સ્થૂલદેહમાં રહેવા છતાં પણ મુક્ત થઈ
શકીએ.” જે સત્યનો આપણે વિચાર કરીએ છીએ તે સત્ય,
ગૌતમબુદ્ધના જીવનમાં તેમજ ઉપદેશમાં પ્રત્યક્ષ માલૂમ પડે છે.
તેમણે કહ્યું છે કે “લોકો અહંભાવને છોડતા નથી, માટેજ બંધ-
નમાં પડ્યા છે.”* દેહાભિમાનને દૂર કરી પરમાત્મ-તત્ત્વ સાથે
એકતા અનુભવવી એજ મહાત્મા બુદ્ધના ઉપલા ઉપદેશનો રહસ્યા-
ર્થ છે. સર્વ મહાત્માઓનો એવોજ અભિપ્રાય છે.

મહાત્મા સ્વીડનબોર્ગ પણ જણાવે છે કે, ઉચ્ચ જીવન અ-
નુભવવા માટે આપણામાં દિવ્ય પ્રવાહ આવવાની જરૂર છે; અને
જેટલા પ્રમાણમાં તે પ્રવાહ ઝીલવાને આપણે લાયક થઈએ,
તેટલાજ પ્રમાણમાં તે પ્રવાહ આપણી અંદર અને આપણાદ્વારા
કામ કરે છે. ‘ક્રેન્ડલ’ નામનું એક ધર્મમંડળ એમજ માનતું કે,
મનુષ્ય જેટલા પ્રમાણમાં પરમાત્મા તરફ પોતાના આત્માને વાળે
છે, તેટલાજ પ્રમાણમાં મનુષ્યના આત્મામાં પરમાત્મા બોલે છે. એક
બીજા સંતે પણ કહ્યું છે કે “આપણે સર્વ દિવ્ય સામર્થ્યમય પર-
માત્માને વહેવા માટેની નીકો છીએ અને જેટલા પ્રમાણમાં મનુષ્ય
એ દિવ્ય પ્રવાહને પોતાની અંદર વહેવા દે છે, તેટલાજ પ્રમા-
ણમાં તે ભવિષ્યવેત્તા, પેગંબર કે મહાત્મા બને છે.” સંસારના

* અહમમેતિ વદ્ધો દિ નિરહમમેતિ મુક્તતા: “શ્રી શંકરાચાર્ય”

ઇતિહાસમાંથી પણ જ્યેષ્ઠ વાત જણાઇ આવશે કે, જે જે મનુષ્યોએ અધ્યાત્મરાજ્યમાં પ્રવેશ કરીને અલૌકિક શક્તિ મેળવી છે, તેમણેજ સત્ય શાંતિ અને અપૂર્વ આનંદ અનુભવ્યાં છે. કેવિઠ નામનો એક સાધુ બહુજ દૃઢ અને શક્તિમાન હતો. જેટલા પ્રમાણમાં તે ઈશ્વરી ધ્વનિ શ્રવણ કરતો હતો, તેટલા પ્રમાણમાં તેનો આત્મા ઈશ્વરની સ્તુતિમાં લીન થઈ જતો અને તે, તે ઈશ્વરી અવાજને અનુસરીનેજ પોતાનું જીવન ગાળતો હતો. જ્યેષ્ઠ કરવામાં જ્યારે પણ તેની ભૂલ થતી, ત્યારે તેનો આત્મા દુઃખ અને દિલગીરીથી રોતો હોય એમ તેને લાગતું હતું. આ બાબત દરેક વ્યક્તિને અને દરેક પ્રજાને એકસરખી લાગુ પડે છે. જ્યાં સુધી ચાહુદી લોકો ઈશ્વરને માનતા હતા અને તેની આજ્ઞાને અનુસરીને વર્તતા હતા, ત્યાંસુધીજ તેઓ સુખી, સંતોષી અને શક્તિવાળા હતા; અને તેમના સામે થવાને કોઈની પણ તાકાત ન હતી. પછી જ્યારે તેઓ કેવળ પોતાનાજ બળપર આધાર રાખવા લાગ્યા અને તેઓની પાછળ જે ઈશ્વરી બળ કામ કરતું હતું તેને ભૂલવા લાગ્યા, ત્યારેજ તેઓ હારવા લાગ્યા અને નિરાશાના વમળમાં પડ્યા.

જેઓ ઈશ્વરીય આજ્ઞાને સાંભળે છે અને તે પ્રમાણે પોતાનું જીવન ગાળે છે, તેમને ધન્ય છે—આ વાક્યમાં પરમ સત્ય રહેલું છે. કેમકે જેટલા પ્રમાણમાં એ ઉચ્ચ પ્રકાશને અનુસરીને આપણે આપણું જીવન ગાળીશું, તેટલાજ પ્રમાણમાં આપણું જ્ઞાન અને સુખ વધતું જશે.

સર્વ પેગંબરો, ઋષિઓ અને જગદ્ગુરુઓ પોતપોતાનું મહાન પદ અમુક કુદરતી નિયમો પ્રમાણે વર્તવાથીજ મેળવી શક્યા છે. સમ્યક્દાનંદ પરમાત્મા સાથેનું એક્ય સમજ્યા પછી તેઓએ તેને અનુભવ્યું પણ હતું. પરમાત્માને તો સર્વ તરફ સમભાવ હોઈ કોઈના તરફ પણ પક્ષપાત નથી. સંતો, ઋષિઓ અને જગદ્ગુરુઓને કે પાપીઓને કાંઈ તે પોતે ઉત્પન્ન કરતો નથી. તે તો મનુષ્યોનેજ ઉત્પન્ન કરે છે; પણ જે મનુષ્ય પોતાના જીવનની પરમાત્મજીવન સાથે એકતા અનુભવે છે, તે પેગંબર કે ઋષિ કે મહાત્મા બને છે. એ પરમાત્મા કોઈ પણ રાજા, પ્રજા કે દેશ તરફ પક્ષપાત ધરાવતો નથી. જે પણ દેશની પ્રજા અથવા લોકો તેને પિછાણે છે, તેઓજ તેની ઉચ્ચતા મેળવી શકે છે. અમત્કાર પણ અમુક સ્થાનમાં અથવા તો અમુક સમયમાંજ થવા

જોઈએ, એવું નથી. જ્યાં પણ અને જ્યારે પણ અનુકૂળ સ્થિતિ ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યાં અને ત્યારે ચમત્કારો થયા છે અને થાય છે. જેવી રીતે પ્રાચીન કાળમાં ઉચ્ચ નિયમોને માન અપાતું હતું, તેણે માન અત્યારે આપવામાં આવે તો અત્યારે પણ પ્રાચીન કાળના જેવાજ ચમત્કારો બની શકે. પ્રાચીન કાળના મહાન પુરુષો ઇશ્વરની સાથે ચાલતા હતા. ‘ઇશ્વરની સાથે ચાલતા હતા’ એ શબ્દોમાંજ તે પુરુષોના મહત્ત્વનું રહસ્ય રહેલું છે. કેમકે જેટલા પ્રમાણમાં મનુષ્ય ઇશ્વરની સાથે ચાલે છે, તેટલાજ પ્રમાણમાં તે મહાન છે. આમાં પણ કાર્ય-કારણનો નિયમ કામ કરી રહ્યો છે.

પ્રભુ કોઈને સમૃદ્ધિશાળી બનાવતો નથી, પણ જે મનુષ્ય પ્રભુને પિછાણી ઉચ્ચ નિયમ પ્રમાણે જીવન ગાળે છે, તે આપો-આપજ સમૃદ્ધિશાળી થાય છે. પેગંબર સોલોમનને તેની મરજી પ્રમાણે માગવાનું કહેતાં તેણે બુદ્ધિ વાપરીને જ્ઞાનનીજ માગણી કરી. કારણ કે જ્ઞાનમાં બધુંજ સમાઈ જાય છે.*

આત્મૈવ હ્યાત્મનો બન્ધુરાત્મૈવ રિપુરાત્મનઃ ॥

આત્માજ આત્માનો બંધુ છે અને આત્માજ આત્માનો શત્રુ છે. આપણા મિત્ર આપણે અને શત્રુ પણ આપણેજ છીએ. જેટલા પ્રમાણમાં આપણા હૃદયમાં રહેલા સર્વોત્તમ તત્ત્વના આપણે મિત્ર બનીશું, તેટલાજ પ્રમાણમાં આપણે સર્વના સાચા મિત્ર બનીશું; અને જે પ્રમાણમાં તે તત્ત્વના આપણે વિરોધી બનીશું, તેટલા પ્રમાણમાં આપણે સર્વના શત્રુ બનીશું. જેટલા પ્રમાણમાં આપણે આપણા હૃદયને ઉચ્ચ શક્તિઓ તરફ ખુલ્લું રાખીને તેના પ્રવાહને આપણા હૃદયમાં વહેવા દઈશું, તેટલાજ પ્રમાણમાં તે પરમશ્રેષ્ઠ પ્રેરણાઓના બળથી આપણે મનુષ્યજાતિના અને એક-બીજાના ઉદ્ધારક બની શકીશું.

* આપણા ગાયત્રી મંત્રની પણ એજ ખુબી અને મહત્તા છે કે; તેમાં તે જ્ઞાનાદિ સર્વ ઐશ્વર્યના અખૂટ ભંડાર અને મહાન દાતા-સ્વરૂપ સર્વવ્યાપી, સર્વશ્રેષ્ઠ પરમાત્માનું ધ્યાન ધરીને બુદ્ધિને વિકાસ પ્રાર્થવામાં આવ્યો છે.

સંપાદક

પ્રકરણ ૧૦ મું

સર્વ ધર્મોમાં રહેલી તત્ત્વની સમાનતા

જે પરમ સત્યનો આપણે અત્યારસુધી વિચાર કરતા આવ્યા છીએ, તેજ સત્ય સર્વ ધર્મનું મૂળતત્ત્વ છે. દરેક ધર્મમાં તે માલૂમ પડે છે. સર્વ ધર્મો તેના સંબંધમાં એકમત છે. સર્વ મનુષ્યો અમુક એકજ ધર્મ માનતા હોય કે ભિન્ન ભિન્ન ધર્મના અનુયાયીઓ હોય, છતાં તે સર્વે આ બાબતમાં મળતા આવે એ સ્વાભાવિકજ છે.

કેાઈએક સ્થળના લોકો માંહેમાંહે લડતા હોય, એવામાં જો ત્યાં એકાએક કેાઈ આક્રમ આવી પડે—નદીમાં રેલ આવે, દુબકાળ પડે કે મરકી ફેલાય—તો તેજ સમયે તેઓ બધા અંગત મતલેદો અને કલેશકંકાસ છોડી દઇને તે સંકટ દૂર કરવા માટે એકસાથે કામ કરવા મંડી પડે છે. આમ થવાનું એજ કારણ કે, અશાશ્વત અને ધીમે ધીમે ઉન્નતિ પામતું જડ—અનાત્મતત્ત્વ—જ તકરારો, વાદવિવાદો અને કલેશો વગેરેને ઉત્પન્ન કરે છે; અને આત્મારૂપી શાશ્વત તત્ત્વ તો પ્રેમ અને સેવાના રૂપમાં સર્વ-દ્વારા એકસાથે કામ કરે છે.

સ્વદેશાભિમાનનો ગુણ ઉત્તમ છે અને દરેક મનુષ્ય પોતાના દેશપ્રતિ પ્રેમ રાખે, એ બહુ સારી વાત છે; પરંતુ જો હું મારા સ્વ-દેશપ્રતિ પ્રેમ રાખું અને બીજા દેશને ધિક્કારું તો તેમાં મારા હૃદયની લઘુતાજ પ્રકટ થાય છે અને તેથી સ્વદેશપ્રત્યેના સાચા પ્રેમની કસોટીમાં પણ હું નિષ્ફળજ નીવડીશ. હું સ્વદેશના જેટલોજ પ્રેમ અન્ય દેશોપ્રતિ રાખું, તેજ મારા હૃદયની ઉદારતા અને વિશ્વાળતા કહેવાય; અને આવા પ્રકારનુંજ સ્વદેશાભિમાન પ્રશંસનીય અને વિશ્વાસ રાખવા લાયક છે.

પરમાત્માજ અખિલ વિશ્વના સર્વ જીવોના અનંત મૂળરૂપ છે; તેજ સર્વના આધારભૂત છે; સર્વ જીવોની મારફતે અને સર્વ જીવોના જીવનરૂપે પણ તે પ્રભુજ કામ કરી રહ્યો છે. સર્વ લોકો અને સર્વ ધર્મો આ બાબતનો સ્વીકાર કરે છે; અને જો આ વાત ખરા હૃદયથી સ્વીકારવામાં આવે તો પછી કેાઈ પણ મનુષ્ય નાસ્તિક કે અધર્મીં હરે તેમ નથી.

ઈશ્વરના સંબંધમાં કેટલાકેા જો અભિપ્રાય ધરાવે છે તે જો ખરા હોય તો તેને અનુસરીને કેટલાક નાસ્તિક અને અધર્મીં હરે

ખરા. કેટલાક ભક્તો અને ધાર્મિક ઝનુનવાળા પુરુષો ઇશ્વરમાં-
શુષ્ણના નામથી-એવા દોષોનું આરોપણ કરે છે, કે જે દોષો કોઈ
સામાન્ય મનુષ્ય પણ પોતાને લાગુ પાડવાની રજા આપી શકે નહિ.
ઇશ્વર પોતાનાં બાળકો પ્રત્યે ક્રોધ, ઇર્ષ્યા કે વેર જેવી આસુરી
વૃત્તિઓ રાખી શકેજ નહિ; છતાં અણુસમજી મનુષ્યો ઇશ્વરમાટે
તેવોજ અભિપ્રાય ધરાવે છે ! ક્રોધ, ઇર્ષ્યા, વેર વગેરે દોષો
જેનામાં હોય એવા કોઈપણ મનુષ્યવિષે આપણે હલકો અભિ-
પ્રાય ધરાવીએ છીએ; છતાં આશ્ચર્યની વાત એ છે કે, એવા
દોષોનું ખુદ ઇશ્વર ઉપરજ આરોપણ કરતાં મનુષ્યો અચકાતાં નથી !

ખરી રીતે વિચારીએ તો એાખખા દિલના રૂપરૂપકતા-
ઓજ ધર્મના ખરા મિત્રો છે; તેઓજ પરમાત્માના ખરા
ભક્તો છે અને તેઓજ મનુષ્યજાતિના ખરા સેવકો છે. મહાત્મા
બુદ્ધ, ક્રીષ્ણ, નાનક, કબીર વગેરે એવા ખરેખરા રૂપરૂપકતા હતા.
કારણ કે તેઓ ચાલતા આવેલા અયોગ્ય રીતરિવાજો અને માન્ય-
તાઓને વશ થયા ન હતા.

જ્યારે મહાત્મા બુદ્ધે હિંસારૂપી દુષ્ટ રાક્ષસીની વિરુદ્ધ પ્રબળ
શસ્ત્ર ઉઠાવ્યું અને પશુચરના પ્રાચીન રિવાજની વિરુદ્ધમાં ઉપદેશ
શરૂ કર્યો, ત્યારે તે સમયના ધર્મિષ્ઠ ગણાતા ઘણાંએ આસ્તિક પુરુષોએ
તેમને નાસ્તિક અને પાખંડી કહેવામાં કસર રાખી ન હતી. પરંતુ
જ્યારે તેમના ઉપદેશોના પ્રચાર થયો અને ઇશ્વરી જ્યોતિ તેમના-
દ્વારા ચમકવા લાગી, ત્યારે સર્વ કોઈ તેમના તરફ પૂજ્યબુદ્ધિથી
જોવા લાગ્યું અને લોકો તેમને ઇશ્વરાવતારતરીકે ઓળખવા લાગ્યા.

જે અતિ મહત્વના સત્યની બાબતમાં આપણે સર્વ એકમત
છીએ, તે સત્ય એક સોનેરી દોરીરૂપ છે અને તે સર્વ ધર્મમાં
વ્યાપી રહેલી છે. જ્યારે પણ આપણે તે સત્યને આપણા પોતાના
દરરોજના જીવનમાં વણીશું; ત્યારે નજીવા મતભેદો, સાંકડા હૃદયના
અભિપ્રાયો અને હસવા જેવી તકરારો તેમની સૂદ્રતાને લીધે
આપોઆપજ ચાલ્યાં જશે; અને હૃદયમાં એવી ઉદારતા આવશે
કે એક ચાહુદી ખ્રિસ્તી દેવળમાં, એક ખ્રિસ્તી ચાહુદી દેવળમાં,
એક મુસલમાન હિંદુમંદિરમાં અને એક હિંદુ મસ્જિદમાં તેમજ
એક બૌદ્ધ ખ્રિસ્તીમંદિરમાં અને એક ખ્રિસ્તી બૌદ્ધમંદિરમાં
જઈને પ્રભુની ઉપાસના કરતાં જરા પણ અચકાશે નહિ. લોકો
પોતાના ધરમાં બેસીને, પર્વતપર જઈને અથવા તો પોતાનો દર-

રોજનો ધંધો કરતાં કરતાં પ્રભુની ઉપાસના કરી શકશે. ઉપાસનાને માટે પ્રભુ અને આત્મા એ બેનીજ જરૂર છે. અમુક કાળ, સ્થાન કે પ્રસંગની એમાં જરૂર નથી. કેમકે દરેક સમયે અને દરેક સ્થળમાં આત્મા અને પ્રભુ મળી શકે અને પરસ્પર વાત કરી શકે.

ઘણી બાબતો એવી હોય છે કે જેના સંબંધમાં બધા એકમત ન થાય. પરંતુ તે બાબતો નજીવી અને અંગત હોઈ કાળે કરીને નાશ પામી જાય છે. મૂળ સિદ્ધાંતને નહિ સમજનાર એવો એક ખ્રિસ્તી પ્રશ્ન કરે છે કે, શું કાઈન્ટને ઇશ્વરી પ્રેરણા નહોતી થઈ? હા, થઈ હતી; પણ ઇશ્વરી પ્રેરણા ઝીલનાર તે એકલાજ ન હતા. એક બૌદ્ધ પૂછવાને દોરવાય કે, શું બુદ્ધને સત્યનો પ્રકાશ મળ્યો ન હતો? હા, મળ્યો હતો; પણ તે પ્રકાશ મેળવનાર કાંઈ તે એકલાજ ન હતા.

મુસલમાનબંધુ એમ સવાલ કરવાને દોરવાય કે, શું મહમદ સાહેબે ઇશ્વરી અવાજ નહોતો સાંભળ્યો? હા, સાંભળ્યો હતો; પણ તે અવાજ સાંભળનાર કાંઈ તેઓ એકજ ન હતા. કોઈ ખ્રિસ્તી પૂછે કે, શું બાઇબલ ઇશ્વરપ્રેરિત નથી? હા છે; પરંતુ બીજા પણ ઇશ્વરપ્રેરિત અથો છે. એક બ્રાહ્મણ એમ પૂછી શકે કે, શું વેદો ઇશ્વરપ્રેરિત નથી? હા છે; પરંતુ બીજા પણ પવિત્ર અથો ઇશ્વરપ્રેરિત છે. તમારા પવિત્ર અથોને ઇશ્વરપ્રેરિત માનવામાં તમારી ભૂલ નથી; પણ જગતમાં બીજા પણ જે ઇશ્વરપ્રેરિત અથો છે, તે બાબતમાં આનાકાની કરો છો; તેમાંજ તમારી ભૂલ થાય છે અને તમારી સંકુચિત વૃત્તિ જણાઈ આવે છે.

સર્વ પવિત્ર પુસ્તકો અથવા પ્રભુપ્રેરિત અથોનું મૂળ એકજ પરમાત્મા છે. પોતાનાદ્વારા ઇશ્વર બોલી શકે એટલે દરજે જેઓ પોતાનાં અંતઃકરણ પવિત્ર અને ખુદલાં રાખે છે, તેમનાદ્વારા ઇશ્વરજ ઉપદેશ આપે છે. તેની પ્રેરણા ઝીલવામાટે કેટલાક વિશેષ લાયક હોય અને કેટલાક ઓછા લાયક પણ હોય. તેનો દિવ્ય અવાજ સાંભળવા માટે જે પ્રમાણમાં મનુષ્ય પોતાના આત્માને તેના તરફ ખુદલો રાખે છે, તે પ્રમાણમાં તે તેની પ્રેરણાને અવશ્ય ગ્રહણ કરી શકે છે. પવિત્ર અથનો એક લેખક જણાવે છે કે, જ્ઞાન એ દિવ્ય શક્તિનો શ્વાસ છે અને દરેક જમાનામાં જે પવિત્ર આત્માઓ તે શ્વાસને પોતાના અંતરમાં ઝીલે છે, તેઓ પ્રભુના મિત્રો અને પેગંબરો બને છે.

પરમાત્માએ માત્ર અમુક થોડાજ મનુષ્યો આગળ, અમુક-

જ સમયે અને આ પૃથ્વીના અમુકજ વિભાગમાં પોતાનું સ્વરૂપ પ્રકટ કર્યું છે; એવું સમજનારા મનુષ્યો ખરેખર સંકુચિત વૃત્તિ-વાળા-અદ્વૈત-છે. સત્ય વાત એજ છે કે, પ્રભુની પોતાની પેઠે તેનો પ્રેમ અને જ્ઞાન સર્વ દેશ અને સર્વ કાળમાં મનુષ્યોમાટે તૈયાર છે. જે પણ દેશમાંનો જે પણ મનુષ્ય તેને પૂર્ણભાવથી ભજે છે અને સત્યપરાયણ જીવન ગાળે છે; તેના તરફ અનિવાર્ય નિ-યમને અનુસરીને આપોઆપજ પ્રભુનાં જ્ઞાન અને પ્રેમ આકર્ષાઈ આવે છે, અને તેને જીવાત્મામાંથી મહાત્મામાં ફેરવી નાખે છે.

જે ઉપલા સત્યની આપણને યથાર્થ પ્રતીતિ થાય તો પછી અમુક વ્યક્તિ કયા ધર્મને અનુસરે છે, એ બાબત નકામી થઈ પડે છે; અને આ પરમ સત્ય પ્રમાણે પોતાનું જીવન તે કેટલે અંશે ગાળે છે, તેજ વાત તે માણસની યોગ્યતાની તુલના કરવા માટે ખાસ અગત્યની રહે છે. ‘મારોજ ધર્મ સાચો છે’ એવી એકદેશી વૃત્તિ જેટલા પ્રમાણમાં આપણે ઓછી કરીને ઉપલા સર્વમાન્ય સત્ય તરફ પ્રીતિ વધારતા જઈશું, તેટલાજ પ્રમાણમાં બીજાઓને તેમના ધર્મમાંથી આપણા ધર્મમાં લાવવાનું કામ આપણને ભૂલ-ભરેલું અને બીનજરૂરી લાગશે; એટલુંજ નહિ પરંતુ અનુકૂળ આવે તેવે માર્ગે સત્યનો સાક્ષાત્કાર કરવામાં તેમને ઉલટા આપ-ણે સહાયજ આપીશું. ચીનનો એક વિદ્વાન જણાવે છે કે “હૃદય-ના પ્રમાણિકપણામાંજ ધર્મનું ખરૂં રહસ્ય સમાયેલું છે.” અને આપણને શોધ કરતાં માલૂમ પડશે કે, ધર્મ-સંસ્થાપકના નામને યોગ્ય દરેક મહાન પુરુષનો આવોજ સિદ્ધાંત છે.

સઘળા ધર્મનાં મૂળ તત્ત્વો એકસરખાં છે. જૂદા જૂદા લોકોના વિકાસના પ્રમાણમાં માત્ર નાની નાની બાબતોમાંજ તેમના મત જૂદા પડે છે. મને ઘણી વાર પૂછવામાં આવે છે કે “તમારો ધર્મ કયો?” પ્રત્યુત્તરમાં હું જણાવું છું કે “પ્રિય બંધુ! આવો પ્રશ્ન તમારે કેમ પૂછવો પડ્યો? જેમ અનંત જીવનરૂપ પર-માત્મા એકજ છે; તેમ ધર્મ પણ એકજ છે. જૂદા જૂદા લોકોની જુદી જુદી સમજશક્તિને લીધે તેમજ દેશ, કાળ ઇત્યાદિ સંયોગોના લેહને લીધેજ એક મૂળ ધર્મના જૂદા જૂદા ફાંટારૂપે સંપ્રદાયો નીકળેલા છે અને તે લેહો પણ વસ્તુતઃ બહુજ ઓછા મહત્ત્વના છે. જેમ જેમ જીવાત્મા વિશેષ વિકાસ પામતો જાય છે, તેમ તેમ તેને આ લેહો ઓછા અગત્યના લાગે છે; જેથી જગતમાં ફેખાતા

જૂઠા જૂઠા નામવાળા ધર્મો યથાર્થ રીતે તો એકજ ધર્મ છે. જે ક્ષણે આપણે ઉપર જણાવેલા સત્યનો અનાદર કરીને સત્ય ધર્મના શાશ્વત અને જીવનપ્રદ તત્ત્વથી દૂર ખસીએ છીએ, તેજ ક્ષણે આપણે અમુક બંધનોથી બંધાયે છીએ; અને જેટલા પ્રમાણમાં આપણે ઉપર પ્રમાણે વર્તીએ છીએ, તેટલા પ્રમાણમાં આપણે આપણી આસપાસ એવી દિવાલો બાંધીએ છીએ, કે જેથી બીજા ધર્મના મનુષ્યો પણ આપણાથી દૂરજ રહે છે. આ પ્રમાણે આપણને પોતાને પણ વિશ્વવ્યાપી સત્યનો સાક્ષાત્કાર કરવામાં એ દિવાલો અડચણરૂપ થાય છે. કેમકે જે માન્યતા કે સિદ્ધાંત સર્વવ્યાપી નથી તે સત્યના નામને લાયક નથી.

ધર્મ તો ફક્ત એકજ છે. ઇશ્વરી પ્રેરણા પામેલો ધરાનના પવિત્ર ગ્રંથોનો લેખક જણાવે છે કે “હું ગમે તે રસ્તો ગ્રહણ કરું, છતાં આગળ જતાં તે તારી પાસે લઈ જનારા ધોરી માર્ગ-માંજ લળી જાય છે.” ઇશ્વરે જગતમાં પાથરેલી ધર્મરૂપી વિશાળ શેત્રંજીમાં જૂઠા જૂઠા ધર્મોરૂપી જૂઠા જૂઠા રંગના અટાપટાઓ છે અને તે ઉપર આકાશની પેઠે ઉગ્ધ અને નીચ, ધનવાન અને ગરીબ એ સર્વને માટે એકસરખો અને પૂરેપૂરો અવકાશ છે.

એક બૌદ્ધ મહાત્મા કહે છે કે, પવિત્ર મનુષ્યો પ્રત્યેક ધર્મને માન આપે છે. એક ચીનનો તત્ત્વજ્ઞાની જણાવે છે કે “વિશાળ હૃદયનાં મનુષ્યો ભિન્ન ભિન્ન ધર્મોમાં રહેલા એક અભિન્ન સત્યને જુએ છે, ત્યારે સંકુચિત દષ્ટિવાળાની નજરે કેવળ ભેદભાવજ દેખાયા કરે છે.” હિંદુધર્મ જણાવે છે કે “અયં નિજઃ પરો વેત્તિ ગણના લઘુચેતસામ્ । ઉદારચરિતાનાં તુ વસુધૈવ કટુંવકમ્ અર્થાત્ આ મારું છે અને આ પારકું છે, એવું તો સંકુચિત હૃદયવાળાંજ મનુષ્યો માને છે; પરંતુ ઉદાર ચરિત્રવાળાઓને તો સમગ્ર પૃથ્વી કુટુંબતુલ્ય છે.” એક ખ્રિસ્તી જણાવે છે કે “વેદીપર જૂઠા જૂઠા પ્રકારનાં પુષ્પ ચઢે છે, પણ સર્વની પૂજાનું લક્ષ્ય તો એકજ હોય છે.” સ્વર્ગ એક મહેલરૂપ છે અને તેમાં પેસવાનાં અનેક દ્વાર છે. દરેક મનુષ્ય પોતાને અનુકૂળ આવે તે દ્વારથી તે મહેલમાં દાખલ થઈ શકે છે. શું આપણે બધા એકજ પ્રભુનાં બાળકો નથી? પ્રભુએ આ પૃથ્વી ઉપર વસતી સઘળી પ્રજાઓને એકજ લોહીની બનાવી છે. અર્વાચીન કાળમાં એક જ્ઞાનીએ કહ્યું છે કે “મનુષ્યના આત્માને માટે પ્રાચીન સમયમાં જે લાભકારક હતું, તે પ્રભુએ તે સમયના લોકોને

શીખવું હતું; અને અત્યારે જે લાભકારક છે તે અત્યારે શીખવે છે.”

રાજકવિ ટેનીસને એક સ્થળે કહ્યું છે કે “મેં એક સ્વપ્ન-માં એવું જોયું કે, પથ્થર ઉપર પથ્થર મૂકીને એક પવિત્ર મકાન બનાવવામાં આવ્યું. એ પવિત્ર મકાન નહોતું મંદિર કે નહોતી મસ્જિદ કે નહોતું (ખ્રિસ્તી ભાઈઓનું) દેવળ. તે ઘણું જ ઉંચું અને સાદું હતું તથા સ્વર્ગમાંથી આવતી દરેક પવનની લહેરને માટે તેનાં દ્વાર ખુલ્લાં હતાં; આથી સત્ય, શાન્તિ, પ્રેમ અને ન્યાય, આ ચાર તત્ત્વોએ આવીને તે પવિત્ર મકાનમાં નિવાસ કર્યો હતો.”

ધર્મ એ તેના ખરા સ્વરૂપમાં તો મનુષ્યના આત્માને આનંદ આપનારી ઉંચામાં ઉંચી વસ્તુ છે. જ્યારે આપણને ધર્મનો તેના ખરા સ્વરૂપમાં અનુભવ થાય છે, ત્યારે આપણને લાગે છે કે, તે ધર્મ કદાપિ ઉદાસીનતા, અંધકાર કે દુઃખ ઉત્પન્ન કરશે નહિ; પણ સર્વથા શાંતિ, આનંદ અને સુખનોજ આપનાર થશે. એ ધર્મ કોઈને પણ તિરસ્કારપાત્ર નહિ લાગે, પણ સર્વને રુચિકર થશે. ધર્મશુરુઓએ આ સત્ય સિદ્ધાંતોને ખરોખર સમજવા જોઈએ અને લોકોને તેમના આત્માના સ્વરૂપસંબંધી અને આત્મા-પરમાત્માના ઐક્યસંબંધી જ્ઞાન આપવામાં પોતાના સમયનો અને શક્તિનો વ્યય કરવો જોઈએ. જો આમ થાય તો એટલો બધો આનંદ વ્યાપી રહે અને મંદિરો, મસ્જિદો તથા દેવળોમાં લોકોનાં એટલાં તો ઝુંડનાં ઝુંડ આવે કે તે સ્થળોમાં એ લોકો સમાઈ પણ ન શકે; અને લોકોના હૃદયમાંથી આનંદના ઉદ્ગાર નિરંતર એટલા બધા નીકળ્યા કરે, કે જેથી તે દરરોજના ઉપ-યોગી, સત્ય અને જીવનશક્તિને આપનારા ધર્મને સર્વ કોઈ ચાહવા લાગે. સંસારના દરરોજના જીવનમાં જે ધર્મ જે-ટલો અંશે લાભકારી નીવડે તેટલોજ અંશે તે ધર્મ સત્ય છે. જો તે આ કસોટીમાં પસાર ન થઈ શકે તો સમજવું કે, તે ધર્મ ધર્મના નામને પાત્ર નથી. દરરોજના કાર્યમાં ઉપયોગી થઈ પડે એવાજ ધર્મની મનુષ્યને સદા જરૂર છે. એવા ધર્મસિવાય ખીજા ધર્મના સંબંધમાં કરેલો શક્તિ અને સમયનો વ્યય નિરર્થક છે. વ્યવહારમાં દરરોજ આવી પડતા પ્રસંગો ઉપર એ ધર્મનો આપણે ધ્યાનપૂર્વક સદુપયોગ કરીએ, તોજ આપણે ખરી રીતે જીવ્યા છીએ એમ કહી શકાય. જો એટલું પણ ન કરી શકીએ તો આપણું જીવન નિરર્થકજ ગયું છે, એમ સમજવું.

પ્રકરણ ૧૧ મું

સર્વોત્કૃષ્ટ સંપત્તિ પામવાનો સરસ માર્ગ

મને વારંવાર પૂછવામાં આવે છે કે “પરમાત્મા સાથેના ઐક્યનો અનુભવ કરવાનો વ્યાવહારિક માર્ગ કયો? તમે જણાવેલા સિદ્ધાંતો ઘણાજ સુંદર છે અને ખરા પણ લાગે છે; પરંતુ જે અનુભવથી અતિ આશ્ચર્યકારક પરિણામ આવે, તે અનુભવને આપણા જીવનમાં આપણે કેવી રીતે ઉતારી શકીએ?”

માર્ગ તો સરલ છે અને તેને વિકટ બનાવવો કે નહિ, એ પણ આપણાજ હાથમાં છે. એ માર્ગની કુંચી “ખુલ્લાં રાખો” એ શબ્દોમાં રહેલી છે.

આપણે તો ખસ આપણા અંતઃકરણનાં દ્વાર ખુલ્લાં રાખવાનાં છે, કે જેથી તે અનંત ચૈતન્યનો દિવ્ય પ્રવાહ પોતાને પેસવાના માર્ગની રાહ જોયા કરે છે તે આપણામાં દાખલ થઈ શકે. શિખર ઉપરના મુખ્ય જળાશયમાં તો તે દિવ્ય ચૈતન્યરૂપ અમૃતવારિ ભરેલુંજ છે. માત્ર તેની સાથે સંબંધ રાખતો દરવાજોજ ખુલ્લો કરો, એટલે તરતજ તે પાણી પોતાના જાતિસ્વભાવને અનુસરીને નીચેનાં ખેતરમાં ભરાવા લાગશે અને તેને ફળદ્રૂપ બનાવશે. અનંત જ્ઞાન, અખૂટ સામર્થ્ય અને અપાર આનંદના અમાપ સાગરરૂપ પરમાત્મા સાથે આપણે શો સંબંધ છે અને તેનો આપણી સાથે શો સંબંધ છે, તે અત્યારસુધીમાં આપણે બહુજ સારી રીતે વિચારી ગયા છીએ; જેથી હવે ફક્ત કહેવાનું એટલુંજ છે કે, તે પરમાત્મા અને આપણી વચ્ચેના ઐક્યનો સાક્ષાત્કાર કરો. મન અને હૃદય તેના અદ્ભુત ઐશ્વર્યને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય અનુકૂળ સ્થિતિમાં આવી શકે તેવી રીતે તેમને ખુલ્લાં રાખવાં, એ સર્વથી મુખ્ય બાબત છે; અને તે પછી અંતઃકરણની તીવ્ર ઇચ્છા એ ખીલ બાબત છે. રચૂલ ઇંદ્રિયો બાહ્ય પદાર્થોથી સંજ્ઞાબ ન પામે એવી મનની એકાંત શાંત સ્થિતિમાં દરરોજ થોડી પણ સુધી રહેવાનો અભ્યાસ પાડવો, એ પ્રારંભમાં ઘણુંજ સહાયકારક થઈ પડશે. એ શાંતિના સમયમાં પ્રભુની કૃપાનો અથવા તેની સાથેના ઐક્યનો અનુભવ મળે એવી આતુર સ્થિતિમાં રહો અને આ પ્રસાદ-

રૂપ અનુભવ તમને અવશ્ય થશે, એવી દૃઢ ભાવના રાખો. અનુભવરૂપ કિરણ પ્રથમ તમારા અંતરાત્મામાં ઉતરશે અને પછી તમારા મનમાં પ્રગટ થઇને ધીમે ધીમે તેની શક્તિ તમારા શરીરના દરેક અંગમાં તમે પ્રગટ થતી અનુભવશો. જે પ્રમાણમાં તમને આ અનુભવ થશે, તે પ્રમાણમાં તેની શાંતિજનક અને પ્રકાશ આપનારી શક્તિ તમારામાં કામ કરતી તમને લાગશે; તથા તમારો અંતરાત્મા, મન અને શરીર એ સર્વ એકબીજાને અનુકૂળ થતાં ચાલીને આખા જગતની સાથે તમે અનુકૂળ સંબંધમાં આવવા લાગશો. તમે ઉપર જણાવેલી ઉચ્ચ દશારૂપી પર્વતની ટોચે ઉભા હો, ત્યારે પ્રભુનો જે હિતાવહ નાદ તમે સાંભળો, તે નાદને તમે ત્યાંથી નીચે ઉતરો ત્યારે પણ ચાદ રાખીને તમારી સાથે લેતા આવજો. જો કે તમને તે અતિ ઉચ્ચ દશાનો અનુભવ દરેક પળે નહિ થાય, તોપણ આ રીતે તમે ત્યાં અનુભવેલી સુંદરતા, પ્રેરણા અને પ્રકાશનું સ્મરણ કરીને તદનુસાર ઉત્તમ પ્રકારનું જીવન તો અવશ્ય ગાળી શકશો.

આ રીતે અભ્યાસ વધારતાં વધારતાં એવો પણ સમય તમારા જીવનમાં આવે પહોંચશે કે જ્યારે એકાદ વ્યાપારીની દુકાનમાં અથવા તો ઘોંઘાટવાળા બજારમાં પણ તમે બાહ્ય વિષયોપર માનસિક પડદો નાખીને તમારા મનને અંતર્મુખ કરી શકશો અને અનંત જીવન, અનંત પ્રેમ, અનંત જ્ઞાન, અનંત શાંતિ, અનંત શક્તિ અને અનંત સમૃદ્ધિના મૂળરૂપ પરમાત્મા—કે જે તમને દોરવે છે, તમને જાળવે છે, તમારું રક્ષણ કરે છે અને તમને માર્ગ દર્શાવે છે, તેનો અનુભવ કરી શકશો. શાશ્વત પ્રાર્થના તે આનુંજ નામ છે. પ્રભુને પીછાણવો અને પ્રભુ સાથે ચાલવું તે પણ આજ સ્થિતિ. પ્રભુને પોતામાં જોવો તે પણ આજ દશા. આનુંજ નામ નવો જન્મ અથવા બીજો જન્મ. પહેલો જન્મ સ્થૂલ છે અને બીજો જન્મ આધ્યાત્મિક છે; કેમકે એ સમયે પશુવૃત્તિ નાશ પામી દૈવી વૃત્તિનો જન્મ થાય છે. મનુષ્યની ગમે તેવી માન્યતા યા શ્રદ્ધા હોય, પણ અનંત પ્રભુમય જીવનનો આસ્વાદ તો આ સ્થિતિનો જે 'કેઈ' અનુભવ કરે તેજ લઇ શકે છે; કારણ કે પ્રભુને પીછાણવો તેજ પ્રભુમય જીવન છે. 'ધીમે ધીમે આપણને પ્રભુનો અનુભવ થશે' એવાં વાક્યોને બદલે 'અત્યારે આ પળેજ તે સુંદરતાની ભૂતિનો સાક્ષાત્કાર થઇ શકે છે' એવાજ ઉદ્ગાર

એવા મનુષ્યના હૃદયમાં સ્ફુરવા લાગે છે.

જો આપણી ઇચ્છા હોય અને આપણે દૃઢ સંકલ્પ કરીએ તો આજ દિવસે, આજ કલાકે અને આજ પળે આપણને આવા અનુભવ-આવી પ્રતીતિ થઈ શકે. જો આપણે આપણું સુખ ખરી દિશા તરફ ફેરવીએ તો સંપૂર્ણ સાક્ષાત્કારની ભગ્ય સ્થિતિ, આજ નહિ તો કાલે પણ જરૂર આપણે પ્રાપ્ત કરી શકીએ. જો પર્વતના શિખર તરફ આપણું સુખ રાખીએ અને પછી જો ધીમે અથવા ઉતાવળે ચાલ્યા કરીએ તો આપણે વહેલા કે મોડા તે શિખર ઉપર પહોંચીશું. પણ જ્યાંસુધી આપણે એ ખરી અને સીધી દિશા તરફ વળીએ અને ચાલીએ નહિ, ત્યાંસુધી કઠિપણ આપણે ત્યાં પહોંચી શકીએ નહિ. કવિ ગેટેએ ઠીકજ કહ્યું છે કે:-

“જો તમે ખરા અંતઃકરણથી કામ કરવા ઇચ્છતા હો તો આ પળનોજ લાભ લો; અને જે પણ તમે કરી શકતા હો, અથવા કરી શકશો એમ ધારતા હો તેનો પ્રારંભ કરો. આવી હિંમતમાંજ તમારી બુદ્ધિ, શક્તિ અને ચર્મત્કાર રહેલો છે. કામમાં જોડાઓ અને માનસિક બળ વધરો; કામ આરંભો અને પૂરું પણ થયો.

ગૌતમ સિદ્ધાર્થે-ભવિષ્યના બુદ્ધે-પણ કહ્યું હતું કે:-“સત્ય શું છે તે મારા બાણવામાં આગ્યું છે એટલે હવે હું જરૂર એ કાર્ય સિદ્ધ કરીશ અને બુદ્ધ થઈ શકીશ.” આવી નિશ્ચયની પ્રબળતાથીજ ગૌતમસિદ્ધાર્થે અહીં ને અહીં બુદ્ધ થઈને નિર્વાણની પ્રાપ્તિ કરી હતી. આ પ્રમાણે આ નિર્વાણપ્રાપ્તિ-આ પરમાત્મ-સાક્ષાત્કાર આ ઠેકાણે અને અત્યારે પણ શક્ય છે, એવો બુદ્ધનો ઉપદેશ હતો; અને એ ઉપદેશવડે એ શક્યતા સમજાવીને તેઓ કરોડો મનુષ્યોને પ્રકાશનો માર્ગ બતાવી શક્યા હતા.

મહાત્મા જીસે કહ્યું હતું કે “શું તમને માલૂમ નથી કે, મારે મારા પિતાનું કામ કરવાનું છે?” આ પ્રમાણે આ બાબતને યોગ્યતાથી ઉદ્દેશ બનાવીને તેમણે પ્રયત્ન કર્યો તેથીજ તેમણે “હું તથા મારા પિતા એક છીએ” એ પરમ સત્યનો સાક્ષાત્કાર કર્યો. આ પ્રમાણે પૃથ્વીપર વસવા છતાં પણ તેમણે તે પરમ સ્વારાજ્યનો પૂર્ણ અનુભવ કર્યો. તેમનો પણ એજ ઉપદેશ હતો કે, અહીં અને આ વખતે પણ મનુષ્યો આ તત્ત્વનો અનુભવ કરી શકે તેમ છે. આ ઉપદેશદ્વારા તેમણે લાખો મનુષ્યોને અનુભવનો પ્રકાશ આપ્યો છે. વ્યવહારિક બાબતો વિષે પણ આ કરતાં

વધારે પ્રભાવશાળી અને લાભકારી ઉપદેશવાક્ય ધીબં થોડાંજ મળશે કે “પ્રભુના સામ્રાજ્યનો અનુભવ કરે, એટલે દુનિયાની બધી ચીજો તમને પોતાની મેળે મળી રહેશે.”

જે મનુષ્ય સત્યનિષ્ઠ અને પ્રમાણિક છે અને જેણે એવા ઉપદેશોનું રહસ્ય સમજવા પ્રયત્ન કર્યો છે, તે મનુષ્ય જરૂર તેની સત્યતાને અને કયા નિયમોપર એ ઉપદેશનો આધાર છે તે પણ ખરાબર રીતે સમજ્યા વગર રહેશે નહિ.

હું જાતે એવા મનુષ્યોના સંબંધમાં આવ્યો છું કે જેમણે અનંત જીવન સાથેની પોતાની એકતા અનુભવેલી છે અને જેઓ તે અનંત જીવનરૂપ પરમાત્માની પ્રેરણા પ્રમાણેજ જીવન ગાળે છે, તથા પરમ શ્રેષ્ઠ સત્યના જ્વલંત દર્શાવરૂપ થઈ રહ્યા છે—અર્થાત્ તેમને માત્ર પ્રેરણાઓજ મળે છે એમ નથી; પરંતુ તેમનું આખું જીવન તે પ્રેરણાઓ પ્રમાણે ચાલ્યા કરે છે.

જે કોઈ અનંત જીવનરૂપ પરમાત્મા સાથેની પોતાની એકતાનો યથાર્થ ખ્યાલ લાવી તદનુસાર પોતાનું જીવન ગાળી શકે છે, તેજ નિરંતર પરમ સ્વારાજ્યનો અનુભવ કરી શકે છે; એવાજ મનુષ્યોને સઘળી આવશ્યક વસ્તુઓ આપોઆપ આવી મળે છે; કોઈ પણ ચીજની તેમને ઓછપ નડતી નથી; શું કરવું અથવા કેવી રીતે કરવું. તેની પણ તેમને ચિંતા કરવી પડતી નથી; તેઓ નચિંત જીવન ગાળે છે; અને અનંત સર્વજ્ઞ શક્તિ તેમની માર્ગપ્રદર્શક હોવાથી તેઓને કોઈ પણ જાતની જોખમદારી અથવા ચિંતા રહેતી નથી. આવા પ્રભુમય બની ચૂકેલા જીવનમુક્ત મહાત્માના ગુણોનું કેટલુંક વર્ણન કરવું? જો આવા મહાપુરુષોનો અને એમાં પણ ખાસ કરીને જે બે ત્રણ પુરુષોનો ખ્યાલ આ (મૂળ) લખનારને આ પોજેજ આવે છે, તેમનો જીવનક્રમ આ રથળે સવિસ્તર આપવામાં આવે તો કેટલાકને તે અમત્કારરૂપ અથવા તો અવિશ્વાસયોગ્યજ જણાય. પરંતુ આ વાત સ્મરણમાં રાખવી ઘટે છે કે, જે કામ એક મનુષ્ય કરી શક્યો, તે કામ બીજો પણ કરી શકે. કેમકે દરેક મનુષ્યનું જીવન પરમાત્માના અંશરૂપ અને તેની સાથે સંબંધવાળું છે. જો મનુષ્ય એ પરમાત્મતત્ત્વ સાથે અને શ્રેષ્ઠ નિયમોની સાથે પોતાની એકતા સમજીને તદનુસાર જીવન ગાળે તો તેનું—અને બધા તેમ કરે તો દરેક મનુષ્યનું જીવન તેવાજ પ્રકારનું થઈ શકે. આખા જગતમાં વ્યાપી રહેલા એ પરમ દિવ્ય પ્રવાહમાં હાખલ

થવા માટે આ જીવન છે. મનુષ્ય જ્યારે આ દિવ્ય જીવનના પ્રવાહમાં દાખલ થાય છે, ત્યારે પછી તેને પોતાની જાંઘળી બાંધીને લાગતી નથી. જેવી રીતે ભરતી—ઝોટ નિયમિત રીતે થવા કરે છે; જેવી રીતે બધા ગ્રહો આપોઆપ પોતાના અમુક ચક્રમાં ફર્યા કરે છે; જેવી રીતે ઋતુઓ એક પછી એક આવ્યા કરે છે; તેથીજ સ્વાભાવિક રીતે એવા મનુષ્યનું જીવન ચાલ્યા કરે છે.

આપણા જીવનમાં સર્વ પ્રકારના કલેશકંકાસ, શંકાઓ, વ્યાધિઓ, દુઃખ, ભય, ચિંતા, હાડમારીઓ વગેરે ઉપજે છે, તેનું મુખ્ય કારણ એજ છે કે, આપણે દિવ્ય ક્રમાનુસાર આપણું જીવન ગાળતા નથી; અને જ્યાંસુધી આપણે હાલની પેઠેજ આપણું જીવન ચાલુ રાખીશું, ત્યાંસુધી તો એવાં તેવાં દુઃખ આવ્યાજ કરવાનાં. દિવ્ય જીવનપ્રવાહની વિરુદ્ધ વર્તવું એજ કઠિન હોઇને તે પ્રવાહની સાથે ચાલવાથી તો ઉલટો તે મહાન શક્તિનો આપણને લાભ મળે છે. આ પ્રમાણે આ કામ તો ઉલટું સરળ અને નિર્ભય છે. અનંત જીવન સાથેના આપણા ઐક્યનો અનુભવ કરવો એનુંજ નામ દિવ્ય જીવન અથવા પ્રભુમય જીવન છે. આ અનુભવ કરવાથી આપણી આસપાસની સર્વ વસ્તુ સાથે—પરમધામ અને અખિલ બ્રહ્માંડની સાથે આપણે અનુકૂળ સંબંધમાં આવીએ છીએ. આપણા અંતરાત્મા, મન તથા શરીરની વચ્ચે એકવાક્યતા વ્યાપી રહે છે. જ્યારે આવી સ્થિતિ થાય છે, ત્યારેજ પૂર્ણ અને સર્વાંગ જીવનનો આપણને અનુભવ થાય છે. આ સ્થિતિ થઈ એટલે પછી જડ ઇન્દ્રિયોનું રાજ્ય આપણાપર ચાલી શકશે નહિ; સ્થૂલ જીવન માનસિક જીવનને વશ થશે અને માનસિક જીવન ઉપર આત્મિક જીવન પ્રકાશ પાડીને તેને વશ વર્તાવી શકશે. આપણામાં જે કાંઈ જીવનની અપૂર્ણતા અને એકદેશીયપણું હશે તે ચાલ્યાં જશે; અને શારીરિક, માનસિક તથા આત્મિક જીવનનો—તેની સુંદરતા તથા નિરંતર વધતાં જતાં આનંદ અને શક્તિઓ સહિત—આપણને અનુભવ થશે; તથા જીવનના પ્રશ્નોનો નીકાલ લાવનાર એજ એક ધોરી રસ્તો છે, એનું આપણને બાન થશે. શરીરને કેવળ કષ્ટ આપવાથી તેમજ શરીરનું લાલન કરવાથી આ માર્ગ જડશે નહિ. આ જગતમાં દરેક વસ્તુનો ઉપયોગ છે, પણ તેનો હાપણુપૂર્વક ઉપયોગ કરવો ઘટે છે. જેમ જેમ આપણે અપણા તન અને મનનો સદુપયોગ કરતા ચાલીએ છીએ તેમ

તેમ આપણને ઉચ્ચ અનુભવો થતા જાય છે, અને તેથી આપણી શક્તિઓ ઓછી થતી નથી; પણ ઉલટી વિશેષ ખીલતી જાય છે. જેમ જેમ આપણા શરીરમાંથી હલકા પરમાણુઓ ઓછા થતા જાય છે અને જેમ જેમ સૂક્ષ્મ અને ઉચ્ચ પ્રકારના પરમાણુઓ તેનું સ્થાન લે છે, તેમ તેમ આપણી બધી ઇન્દ્રિયો સૂક્ષ્મ આંદોલનો ગ્રહણ કરવાને વધારે લાયક બને છે; અને જે શક્તિઓ આપણામાં હોવાનો આપણને ખ્યાલ પણ નથી હોતો તે શક્તિઓ અનુભવાવા લાગે છે. આ પ્રમાણે સ્વાભાવિક રીતે ઇન્દ્રિયાતીત જીવનનો આપણને અનુભવ થાય છે; અને ઉચ્ચ નિયમો તથા સત્યની વિવિધ બાબતો આપણી આગળ પ્રત્યક્ષ થાય છે. આ પ્રમાણે ઇન્દ્રિયાતીત જીવન અને ઉચ્ચતમ દશાઓનો અનુભવ થાય છે, એટલે પછી અમુક મનુષ્યમાં અમુક શક્તિઓ કે જ્ઞાન હતું કે નહિ, એવી તેવી બાબતોની તકરાર કરવામાં વખત શુભાવવાનું આપણે છોડી દઈએ છીએ. કારણ કે આપણે પોતે જ તે જ્ઞાન અને શક્તિઓનો અનુભવ કરી શકીએ છીએ. આ પ્રમાણે થવાથી હવે આપણે કેવળ બીજનાજ કહેવા મુજબ લોકોને દોરવીશું નહિ, પણ આપણા પોતાનાજ જ્ઞાન અને અનુભવપૂર્વક બોલીશું અને તેથી પૂર્ણ સત્તા સાથે બોલીશું. દુનિયામાં ઘણી વસ્તુઓ એવી છે કે, જ્યાંસુધી આપણે અમુક પ્રકારનું જીવન ગાળીને તે વસ્તુઓ પ્રત્યક્ષ થાય એવી સ્થિતિમાં આપણી જાતને મૂકીએ નહિ, ત્યાંસુધી તે વસ્તુઓને આપણે જોઈ શકીએજ નહિ.

“જે પ્રભુની ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલશે, તેજ પ્રભુનો સિદ્ધાંત સમજી શકશે.” મહાત્મજીની ખોટીનસે કહ્યું છે કે “જે મન પ્રભુને જાણવા ઇચ્છતું હોય તેણે પ્રભુમય પણ બનવું જોઈએ.” જેટલા પ્રમાણમાં આ ઉચ્ચ નિયમનું અને પરમ સત્યનું આપણને પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન થશે, તેટલા પ્રમાણમાં આપણે પણ જ્ઞાની બનીશું અને પરમાત્માની પ્રનાલિકારૂપ પણ થઈશું કે જે પ્રનાલિકાદ્વારા બીજઓ પણ તે નિયમો અને સત્યને જાણી શકે.

આ પ્રમાણે પરમ ચૈતન્યરૂપ પરમાત્માનો અનુભવ થયા પછી તે મનુષ્ય જ્યારે જ્યારે કોઈ પણ સ્થળે જાય છે અને જૂદા જૂદા મનુષ્યોના સંબંધમાં આવે છે, ત્યારે ત્યારે સર્વમાં એવા પ્રકારની પ્રેરણા ઉત્પન્ન કરે છે, કે જેના બળથી તેઓને એક પ્રકારની શક્તિ પોતામાં આવી હોય એવો અનુભવ થાય છે. આપણામાં જે પ્રકારની શક્તિઓ કામ કરી રહી હોય છે,

તેજ પ્રકારનો પ્રભાવ આપણે ચોતરફ અને પ્રત્યેક ક્ષણે ફેલાવ્યા કરીએ છીએ. જેવી રીતે પુષ્પમાંથી સુગંધ ફેલાય છે, તેવી રીતે આપણામાંથી એક પ્રકારની સારી યા નરસી અસર ચારે બાજુએ ફેલાયાજ કરે છે. શુભાખતું પુષ્પ સર્વ દિશાએ પોતાની સુગંધ ફેલાવે છે અને તેની સમીપમાં આવનાર સર્વને તે સુગંધની અસર થવાથી તેમને આનંદ અને પ્રોત્સાહન મળે છે; અને એક ખરાબ છોડવો ચોતરફ દુર્ગંધ ફેલાવીને તેની પાસે વધુ વખત રહેનારને માંદો પાડે છે અથવા ગાંડો બનાવે છે; તેમ મનુષ્યનું જીવન પણ જેમ વધારે ઉચ્ચ પ્રકારનું હોય છે, તેમ તે ચોતરફ બીજાઓમાં પ્રોત્સાહન આપનારાં અને લાલદાયાળી આંદોલનો ફેલાવે છે; અને મનુષ્યનું જીવન જેમ વધારે અધમ હોય તેમ તે મનુષ્ય પોતાના સંબંધમાં આવનાર મનુષ્યોને નુકસાનકારક આંદોલનો પહોંચાડે છે. આવી રીતે દરેક મનુષ્ય પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે એક યા બીજા પ્રકારની અસર બીજાઓ ઉપર અવશ્ય કરે છે.

જે નાવિકો હિંદી મહાસાગરમાં પોતાનાં નાવ ચલાવે છે, તેઓ જણાવે છે કે, કેટલાક ટાપુઓમાંથી ચંદનની સુગંધ ઘણે દૂરથી આવવા લાગે છે અને એ સુગંધને લીધે તેઓ અમુક ટાપુની નજદીકમાં આવી પહોંચ્યા છે, એવું તેમને જ્ઞાન થાય છે. આ ઉપરથી તમારે પણ તમારા અંતરને એવું શુદ્ધ બનાવવું જોઈએ કે જેથી તમે જ્યાં જ્યાં જાઓ, ત્યાં ત્યાં તમારામાંથી પણ છુપી-છતાં પ્રબળ શક્તિ વદ્યાજ કરે અને સર્વને શુભ અસર કર્યા કરે. એમ કરવાથી તમે તમારી સાથે પ્રેરણાશક્તિ લઈ જશો અને દરેક સ્થળે આશીર્વાદ ફેલાવી શકશો. આથી તમારા મિત્રો અને બીજા લોકો કહેવા લાગશે કે “તમારા આવવાથી અમારા ઘરમાં શાન્તિ અને આનંદ ફેલાય છે.” જ્યારે જ્યારે તમે બહાર ફરવા નીકળશો, ત્યારે ત્યારે થાકેલા, કંટાળેલા અને માંદા મનુષ્યો ઉપર પણ તમારો પ્રવાહ પડશે; તેમનામાં નવો જીવનપ્રવાહ વહેવા લાગશે અને નવી સૃષ્ટિ આવશે. જે ઘોડાની પાસે થઈને તમે પસાર થશો તે ઘોડો પણ અર્ધા મનુષ્યની માફક તમારા સામું આતુરતાથી જોવા લાગશે. અર્થાત જ્યારે મનુષ્યને પરમાત્મજીવનનો અનુભવ થાય છે, ત્યારે તેની શક્તિઓમાં જૂદોજ પ્રભાવ આવે છે. માટે “આપણે આવા પ્રકારનું જીવન અત્યારે અને અહીં પણ ગાળી શકીએ તેમ છીએ.” એ સત્યને જાણવું, એજ આ જીવનમાં સર્વશ્રેષ્ઠ જ્ઞાન

છે અને એજ મોટામાં મોટો લહાવો છે. કેમકે એવું જ્ઞાન થતાંજ મનુષ્ય આનંદનાં ગીત ગાવા લાગે છે; અને વળી જ્યારે તેને તે દિવ્ય જીવનનો અનુભવ-અર્થાત સાક્ષાત્કાર થાય છે, ત્યારે તો તેના હૃદયમાંથી આવા પણ ઉદ્ગાર પણ નીકળી પડે છે કે:-

“અહા! હું સર્વ સમયે અનંત જીવનમાં રહેલો છું. સર્વ વસ્તુઓ મને હવે દિવ્ય લાસે છે. હું અલૌકિક અન્નનું ભોજન અને અલૌકિક અમૃતનું પાન કરું છું. જ્યારે હું ઇન્દ્રધનુષ્યના ચળકતા લાલ, વાદળી, સોનેરી રંગનું પ્રકાશમય મિશ્રણ આકાશમાં જોઉં છું, ત્યારે તેમાં પણ મને પ્રભુનો અપાર ગ્રેમ દેખાઈ આવે છે. જ્યારે હું પક્ષીઓને આનંદ સાથે ગાતાં જોઉં છું અથવા તો જ્યારે ચોતરફ ખુશબો ફેલાવતાં સુંદર પુષ્પોને ખીલેલાં નિહાળું છું અથવા તો પ્રાતઃકાળના તેજસ્વી રંગોનો કે રાત્રિનો ભવ્ય દેખાવ નજરે પડે છે, ત્યારે મારો આત્મા આનંદમાં ગરકાવ થઈ જાય છે અને મારી વૃત્તિઓ પ્રભુના મહિમામાં તન્મય થઈ જાય છે.”

કેાઇ પણ મનુષ્ય જેમ જેમ અનંત જીવન સાથેના પોતાના સ્વાભાવિક ઐક્યનો અનુભવ કરે છે અને તેને અનુસરતું જીવન ગાળે છે, તેમ તેમ સર્વ જરૂરી ચીજો આપોઆપ તેને આવી મળે છે. પોતાના હૃદયદ્વારને ખુલ્લું મૂકી તેના પ્રવાહની પ્રનાલિકા બનવાથી તેની સાથે સંબંધમાં આવનારને અનંત જીવનની ભવ્યતા, સુંદરતા અને આનંદનો સાક્ષાત્કાર અવશ્ય થાય છે. આવો મનુષ્ય પૃથ્વીપર વસવા છતાં સ્વર્ગીય સામ્રાજ્યનો ઉપભોગ કરી શકે છે. આ રીતે આપણે સ્વર્ગને પૃથ્વીપર લાવી શકીએ છીએ; અથવા ખરૂં કહેતાં પૃથ્વીને સ્વર્ગમાં લઈ જઈએ છીએ. આથી દુર્બળતાને બદલે સખળતા, નિસ્તેજતાને બદલે તેજસ્વિતા, દુઃખને બદલે સુખ, દિલગીરીને બદલે આનંદ, ભયને બદલે નિર્ભયતા, અને માત્ર શ્રદ્ધા કે આશાને બદલે અનુભવજ્ઞાન પ્રકટે છે. આવી રીતે મનુષ્ય શાંતિ, શક્તિ અને આવશ્યક વસ્તુસ્થિતિની વિપુલતા પ્રાપ્ત કરે છે અને અનંત ચૈતન્યની સાથે અભેદ અનુભવી પ્રભુમય બની રહે છે.

રાલ્ફ વાલ્ડો દ્રાઇનના જીવનસંબંધી ટુંક નોંધ

મિ. દ્રાઇનનાં પુસ્તકોમાં પ્રકટ થયેલ બળ અને શાંતિ જોઈ લોકો માનવાને દોરવાય છે કે, તેણે વર્ણવેલી ઉચ્ચ દશા તેણે અનુભવી હશે, અને તે પ્રાપ્ત કરવાની અનુકૂળતા તેને મળીજ હશે. પ્રથમનું અનુમાન ખરૂં છે; પણ તેના સંયોગો અનુકૂળ કે સુખમય હતા, એવો ખ્યાલ તદ્દન ખોટો છે; કારણકે શાંતિ અને ધૈર્ય પ્રાપ્ત કરનારા ધણા પુરુષોની માફક તે પણ અનેક હાડમારીઓમાંથી પસાર થયો છે !

મિ. દ્રાઇનનો જન્મ અમેરિકામાં ઇલીનોઇસ પરગણામાં માઉન્ટ મોરિસ ગામમાં સન ૧૮૮૬ માં થયો હતો. બાલ્યાવસ્થાથીજ તે ગરીબાઇ અને દુઃખમય સ્થિતિમાં ઉછર્યો હતો; અને તેનામાં માલૂમ પડતી ધીરજ, ખંત અને ઉદ્યોગ વગેરે ગુણો મોટે ભાગે તેની એવી પરિસ્થિતિને લીધેજ ખીલ્યા છે, એમ નિઃસંશય કહી શકાય.

તેનો ઇરાદો કાર્યેજ કૉલેજમાં એક્ટેમીમાં અભ્યાસ કરવાનો હોવાથી તે માટે જોઇતું દ્રવ્ય તેણે લાકડાં કાપીને અને એવુંજ ખીજું કામ કરીને મેળવ્યું હતું. તેની પાસે અભ્યાસ કરવા જતી વખતે માત્ર ૨૪૦ રૂપીઆ હતા. આટલી નાની રકમ ઉપર તેના કરતાં કમહિંમત અને નિશ્ચયવાળા વિદ્યાર્થીએ આ પગલું કદાપિ ભર્યું ન હોત. ત્યાંનો અભ્યાસ પૂરો કર્યા પછી તે નૉક્સ કૉલેજમાં જોડાઇને ૧૮૯૧ માં ગ્રેજ્યુએટ થયો, અને તે પછી પોતાના ગામમાં તે કુશીઅર નીમાયો.

તે ભવિષ્યમાં કેવો થશે અને તેના વિચારો કેવું રૂપ લેશે, તેનો પૂરાવો તેના કૉલેજના અભ્યાસમાં ખીજા વર્ષમાં મળી આવ્યો. અમેરિકાના દયાધર્મ વર્ધક મંડળે “ ગુન્હા અટકાવવામાં દયામય કેળવણીની અસર ” એ વિષય ઉપર સૌથી ઉત્તમ નિબંધ લખનાર કોઈ પણ કૉલેજના વિદ્યાર્થીને ૨૫ પાઉંડનું ઇનામ આપવાનું જાહેર કર્યું હતું. મિ. દ્રાઇનનો નિબંધ કમિટિએ સૌથી ઉચ્ચ કોટિનો ગણ્યો, કારણ કે તેમાં તેની ઉત્તમ લેખનશૈલી તેમજ તે વિષય-સંબંધી દિલસોજી પ્રકટ જણાઇ આવ્યાં હતાં. વિરકોન્સીન યુનિવર્સિટિમાં એક વર્ષ ગાળ્યા પછી તેણે બાલ્ટીમોર જહોન હોપકિન્સ યુનિવર્સિટિમાં જોડાઈ ઇતિહાસ, રાજકીય અને સામાજિક શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો. આ સઘળો સમય ખાનગી શિક્ષણ આપી તેણે ગુજરાન ચલાવ્યું હતું.

જ્યારે આપણે વિચારીએ છીએ કે મિ. દ્રાઇન એકાંત અને જોખમદારી વિનાના સંયોગોમાં નહિ પણ વિવિધ અને કસોટી કાઢે તેવા પ્રસંગોમાંજ રહ્યો છે, ત્યારે તેની કલમ અને તેના જીવનની ભવ્યતા

આપણાપર બમણી અસર કરે છે. તેણે શિક્ષણ અને ભાષણ આપવા ઉપરાંત ઘણા પ્રકારની મજૂરી કરી છે, ઉદ્યોગ કર્યા છે અને વર્તમાનપત્રના ધંધામાં પણ કામ કર્યું છે. કેટલીક વાર તો શહેરના મોટા હત્તામાં કામવગરના અને ભૂખ્યા ફરવાનો પણ તેને પ્રસંગ આવેલો છે.

કેટલાંક વર્ષથી તે સમાજ તથા અર્થશાસ્ત્રને લગતા કામમાં ઘણાજ અગત્યનો ભાગ લે છે. તેનાં પુસ્તકો ‘ચૈતન્યપ્રદ પુસ્તકો’ તરીકે અમેરિકામાં ગણવામાં આવ્યાં છે.

તેનાં પુસ્તકોની દરેક દેશમાં ચારે બાજુએથી માગણી થાય છે. લોકો સજીવ ધર્મની શોધમાં છે, એ વાતની આ માગણીથી સાબીતી મળે છે. તેનાં પુસ્તકોનાં અનેક ભાષામાં ભાષાંતર થયાં છે.

તેની ભાષામાં ખાસ માધુર્ય રહેલું છે. તે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ તત્ત્વજ્ઞાનના વિચારો ઘણીજ રસમય અને સરળ વાણીમાં પ્રકટ કરી શકે છે. તેનો સંદેશો અબણુ તેમજ શિક્ષિત વર્ગ એકસરખી રીતે વાંચી સમજી શકે છે. તેની લોકપ્રિયતાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે, તે હૃદયથી અને જાતિઅનુભવથી બોલે છે, તેમજ હૃદયની ભાવનાઓને સારા સ્વાંગમાં બીજાઓ સન્મુખ જણાવવાની તે અનુપમ શક્તિ ધરાવે છે. (‘બુકનોટ્સ સપ્લિમેન્ટ’ પરથી)

સસ્તુ સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલયનાં પુસ્તકોનું
વિગતવાર સૂચિપત્ર

(આની છેવટે સંક્ષિપ્ત સૂચિપત્ર પણ જોડેલું છે.)

અમદાવાદ-સસ્તુ સાહિત્ય મુદ્રણાલયમાં લિશ્તુ-અખંડાનંદના
પ્રબંધથી મુદ્રિત અને પ્રકાશિત.
સં. ૧૯૮૫ ફાગણ માસ.

સારા ગ્રંથો વાંચવાના મહાન ફાયદા

यस्यास्ति सर्वग्रन्थविमर्शभाग्यं, किं तस्य शुष्कैश्चपलाविनोदैः ॥

અર્થાત્—જેને સારા સારા ગ્રંથો વાંચવાવિચારવાનું સહભાગ્ય મળેલું હોય તેના આગળ ચંચળ લક્ષ્મીના શુષ્ક વિનોદ શી ગણતરીમાં છે ?

“તમે ગમે તેવી નવલકથાઓ અને ખાણુ જે આખું તે વાંચવા મંડી પડો છો, પણ એવું તો તમે થોડું વાંચો તેમજ સાદું. જીતાણ વાંચો, વેદાંતનાં બીજાં પુસ્તકો વાંચો; કેમકે તેની આખા જીવનસુધી જરૂર છે.” સ્વામી વિવેકાનંદ

“પુસ્તકોમાં હું ગુલાયેલો રહી શકતો તેથી મને જે માસ વધારે જેલ મળત તોપણ હું કાયર થાત નહિ; એટલુંજ નહિ પણ મારા જ્ઞાનમાં ઉપયોગી વધારો કરી શકવાથી હું ઉલટો વધારે સુખચેનમાં રહેત. હું માનું છું કે, જેને સારાં પુસ્તકો વાંચવાનો શોખ છે, તે ગમે તે જગ્યાએ એકાંતવાસ સહેલાઈથી વેઠી શકે છે. x x એક પછી બીજું, એમ પુસ્તકો વાંચતાં છેવટે તમે અંતરવિચાર પણ કરી શકશો.” મ૦ ગાંધીજી

“બધુઓ! સારાં પુસ્તકો એટલે શું એ તમે જાણો છો? સારાં પુસ્તકોની કિંમત તમે સમજો છો? હાઈ! હજી આપણે એ નથી સમજતા. જે સમજતા હોયએ તો આપણી હાલત આવી ન હોય. મને તો લાગે છે કે, જ્ઞાન એ આકાશ છે અને પુસ્તકો એ તેમાં શોભી રહેલા ચળકતા તારાઓ છે; જ્ઞાન એ સમુદ્ર છે ને પુસ્તકો તે લાલ લાલ શકાય તેવાં વહાણો છે; જ્ઞાન એ સૂર્ય છે અને આપણા ઘરમાં આવી શકે એવા તેનો પ્રકાશ તે પુસ્તકો છે; જ્ઞાન એ સોનાની ખાણ છે અને પુસ્તકો તે તેમાંથી બનાવેલા આપણને અંધમેસતા થાય તેવા દાગીના છે; જ્ઞાન એ મોટામાં મોટી કિંમતી નોટો છે અને પુસ્તકો તે આપણા રોજના ઉપયોગમાં આવી શકે એવા ચલણી સિક્કાઓ છે; જ્ઞાન એ વાયુ છે અને પુસ્તકો તે એ વાયુને ખેંચી લાવી ઠંડક આપનાર પંખાઓ છે; જ્ઞાન એ અગ્નિ છે અને પુસ્તકો તે એ અગ્નિથી પ્રકટાવેલા દીવા છે; જ્ઞાન એ પૃથ્વી છે અને પુસ્તકો તે આપણને રહેવાલાયક મકાનો છે; જ્ઞાન એ અનાજનો ભંડાર છે અને પુસ્તકો તે રોટલા છે; જ્ઞાન તે મેઘ છે અને પુસ્તકો તે આપણા ઘરમાં રહી શકે તેવાં પાણીભરેલાં માટલાં છે; અને જ્ઞાન તે સર્વશક્તિમાન પરમાત્મા છે અને પુસ્તકો તે એનો રસ્તો દેખાડનાર પૂજનીય દેવો છે.” સ્વ૦ પદ્મિયાર

“મને પુસ્તકો વાંચવાથી જેવો આનંદ મળે છે તેવો આનંદ આ જગતમાં બીજા કોઈ પણ કામથી નથી મળતો. x x x માનુષ્યાણામાં વિવિધ જ્ઞાન આપનારા ગ્રંથોનો પ્રચાર થયા વિના કોઈ પણ પ્રજા ઉન્નતિ પામી શકતી નથી અને જાતીય લાવના (સ્વદેશપ્રીતિ) પણ મેળવી શકતી નથી. x x x બધી જાતની ઉન્નતિનું મૂળ જ્ઞાનની ઉન્નતિ છે. પણ આદિના જેવી ઇન્દ્રિયતૃપ્તિસિવાયનું બીજું કોઈ પણ એવું સુખ તમે નહિ બતાવી શકો કે જેનું મૂળ જ્ઞાનની ઉન્નતિમાં રહેલું ન હોય. x x x સાહિત્ય-ઉદ્યાનના એકાદ માળી બનાવું સુભાગ્ય જેને પ્રાપ્ત થયું હોય અથવા જેનું મન સદૈવ સાહિત્ય-

“ગરીબોને દરિદ્રતામાંથી છોડવવાની, દુઃખીઓનાં દુઃખ દૂર કરવાની, શરીર તથા મનનો થાક ઉતારવાની અને માંદાંઓનું દર્દ બૂલાવી દેવાની પ્રથોમાં જેટલી શક્તિ છે, તેટલી શક્તિ ધણું કરીને બીજી કાંઈ ચીજમાં નથી.” “માઈન”

“પુસ્તકોપ્રત્યેનો સ્નેહ એ ઈશ્વરના રાજ્યમાં પહોંચવાનો પરવાનો છે.”

“અરાધ્ય યોગીઓનું વાચન, એ તો ઝેર પીવાસમાન છે.”

“મહેલોથી તથા ધનવૈભવના અખૂટ ભંડારથી જે સંતોષ તમને નહિ મળે, તે સંતોષ તમને ઉત્તમ પુસ્તકોથી પ્રાપ્ત થશે.”

“લીલા વનમાં ભૂખે મરનાર પશુમાં અને આટલાં આટલાં વાંચવાનાં સાધન છતાં જ્ઞાનહીન રહેનારાં મનુષ્યમાં શું તફાવત?”

“સહવાસથી જેમ માણસના ગુણની અને પ્રકૃતિની પરીક્ષા થાય છે, તેમ જે પુસ્તકોનો તેને શોખ હોય છે તે ઉપરથી પણ તેનાવિષે અનુમાન થાય છે.”

“એકાદ ઉત્તમ ગવૈશો ઇચ્છે ત્યારે જેમ પોતાના વાજીત્રમાંથી ચઢાય તે સ્વર કાઢી આનંદ લે છે; તેમ એક વાંચનાર પણ જ્યારે ઇચ્છે છે ત્યારે એકાદ ઉત્તમ ગ્રંથમાંથી પોતાને મનગમતો અવાજ કાઢી આનંદમય અર્થ શકે છે.”

“અવકાશની એકાદ ક્ષણનો પણ ઉપયોગ કરી ભેવા માટે ઝલ્લડતન જેવો પ્રતિભાશાળી પુરુષ પણ ગજવામાં સદાય એકાદ પુસ્તક લઇને ફરે; તો પછી આપણા જેવાઓએ તો ખુદી વૃથા જતી કિંમતી ક્ષણોને બચાવવા માટે શું ન કરવું જોઈએ?”

“ખોરાકવિનાના શરીરની પેઠે જ્ઞાનવિનાનું મન પણ નિર્માલ્ય છે. એ જ્ઞાનને મેળવવાનું સર્વોપરિ સાધન વાચન હોવાથી જે ઘરમાં સારાં પુસ્તકો નથી, તે ઘર ઘર નહિ પણ નિર્માલ્ય તનમનવાળાં જીવતાં મુઠાંઓને રહેવાની ધોર છે.”

એક વિદ્વાન હીકજ કહે છે કે, “વાંચવાની હોશ છોડી દેવાના બદલામાં કાંઈ મને આખા હિંદુસ્તાનની સંપત્તિ આપે, તોપણ હું તેને કદી છોડું નહિ.”

“પુસ્તકો તરુણાવસ્થામાં સુમાર્ગ દેખાડે છે, વૃદ્ધાવસ્થામાં મનરંજન કરે છે અને ઉદાસીને વખતે સમાધાન કરીને આપણું જીવન આપણને નકામું લાગવા દેતાં નથી. વળી તે આપણી ચિંતા તથા ક્રોધાદિને શાંત કરી નિરાશાનો નાશ કરે છે.”

“એક પાશ્ચાત્ય પંડિતનો તો એટલે સુધી મત છે કે-‘માણસને લુગડાં-લત્તાંની જેટલી જરૂર નથી, તેટલી પુસ્તકોની છે.’ તે પોતે પણ જરૂરનાં પુસ્તકો ખરીદી લેતાંસુધી લુગડાં લેવાનું મુલતવી રાખતો. તેને સિસૈરાનાં પુસ્તકો બહુ ગમતાં હતાં. તે વાંચતો ત્યારે ત્યારે ‘હું વધારે સારો થયો છું’ એમ તેને લાગતું.”

“ઉત્તમ ગ્રંથો, તેનું સેવન કરનારાઓમાં ધર્મ, નીતિ, આતુર્ષ્ય, પ્રતિભા, શૌર્ય, ક્ષેત્ર તથા મરોપકારવૃત્તિને વિસ્તારે છે; અને જેમ જેમ એ દેવી ગુણોની સત્તા જામતી ચાલે છે, તેમ તેમ દુનિયાને પીડારૂપ આસુરી ભાવોની જડ નાશ પામતી જાય છે.”

“ગ્રંથોની ખોરડીમાં ગયા પછી તમે એને હાથ નહિ લગાડો તો એ ગ્રંથોજ માનસવાણીથી તમને કહેશે કે-‘અમારામાં પુષ્કળ જ્ઞાન ભર્યું છે તે જો અને વાપરો, એટલે તમારું કદવાળુ થશે.’ શું આ માનસવાણી ઓછી કિંમતી છે?”

ઉત્તમ પુસ્તકો જૂજ કિંમતે પૂરાં પાડનારી, ૧૮ વર્ષથી ચાલતી

વિવિધ ગ્રંથમાળા

દરવર્ષે ૧૬૦૦ પૃષ્ઠનાં વિવિધ વિષયનાં ઉત્તમ પુસ્તકો મૂલ્ય
માત્ર ૪) અને પાકાં પૂઠાં સાથે ૫) પોસ્ટેજ માફ

૧૯૮૪ માં—સંતવાણી તથા સ્વર્ગનાં પુસ્તકોના અને શુભસંગ્રહ તથા
ટુંકી વાર્તાઓના નવા ભાગ, સલાગ્રહ અને અસહકાર, ટાગોરકૃત ભારતધર્મ,
જેમ્સ એલનનાં પુસ્તકો, ભારતીય નીતિકથાઓ, સ્વામી વિવેકાનંદનો રાજયોગ,
સુબોધ રત્નાકર, વિજયકૃષ્ણ ગોસ્વામી ચરિત્ર, ભાસ્કરાનંદ ચરિત્ર, સુભાષિત
રત્નભાંડાગાર, બુકર ટી. વૉશિંગ્ટનની પુનરાવૃત્તિ, એકાદશ સ્કંધ તથા આર્યધર્મ-
નીતિ અને ગુરુ નાનકદેવ ૯૦ નાં ચરિત્રોની પુનરાવૃત્તિ અને બીજાં પસંદ કરાશે
તેમાંનાં પુસ્તકો યથાસંયોગ નીકળશે.

આસ સૂચના—આ માળાનું વર્ષ કાર્તિકથી શરૂ થાય છે. કોઈ પણ
માસમાં ગ્રાહક થવા છતાં પુસ્તકો આખા વર્ષનાં અપાય છે.

આ માળાના આગલાં વર્ષોના હજી મળતા સેટ

આ દરેક સેટનું પોસ્ટેજ જૂદું સમજવું

૧૯૭૮ નાં ત્રણ પુસ્તક—ટુંકી વાર્તાઓ ભાગ ૭ મો, કાઉન્ટ ટાઉસ્ટોય,
સ્વામી વિવેકાનંદનો રાજયોગ. મૂલ્ય ૩૫, પાકાં પૂઠાં ૪૫,

સંવત ૧૯૮૦ નાં ત્રણ પુસ્તક—સ્વામી રામતીર્થ ભાગ ૧૦-૧૧, નેપો-
લિયન બોનાપાર્ટ, બંકિમકૃત ધર્મતત્ત્વ. મૂલ્ય ૪, પાકાં પૂઠાં ૫)

સંવત ૧૯૮૧નાં ચાર પુસ્તક—સ્વામી રામતીર્થ ભાગ ૧૨-૧૩, યોગ-
તત્ત્વ, સ્વર્ગનો પ્રકાશ, આદર્શ દર્શાંતમાળા—ભા. ૧ લો. મૂલ્ય ૪, પાકાં ૫)

સંવત ૧૯૮૨નાં ચાર પુસ્તક—દાનવીર કાર્નેગી, શુભસંગ્રહ ભા. ૨ જો,
રામાયણ અને મહાભારતવિષે વિચારો, આદર્શ દર્શાંતમાળા—ભાગ ૨ જો.
મૂલ્ય ૪) પાકાં પૂઠાં ૫)

સં. ૧૯૮૩નાં ચાર પુસ્તક—મુસ્લીમ મહાત્માઓ, શુભસંગ્રહ ભાગ ૩ જો,
છાટમની વાણી—ગ્રંથ ૨ જો તથા ભારતના વીરપુરુષો—મૂલ્ય ૪, પાકાં પૂઠાં ૫)

— સંપૂર્ણ મહાભારત —

મોટા સાત ભાગમાં, પૃષ્ઠ ૫૦૦૦

ઉત્તમ ભાષાન્તર, સુંદર ૩૦ ચિત્ર, મજબૂત કાગળ તથા
કદ ૬૧૧×૧૦, પાકાં પૂઠાં સાથે મૂલ્ય ૩૬)

— શ્રીજ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્ગીતા —

આવૃત્તિ ચોથી, પૃષ્ઠ ૮૦૦, કદ ૫૧૧×૯, મૂલ્ય ર)

એમાં ગીતાના શ્લોક, અર્થ, જ્ઞાનેશ્વર મહારાજનું ચમત્કારી
ચરિત્ર તથા તેમણે ૬૦૦ વર્ષપર રચેલી ઉત્તમ અને ઉપરા-
ઉપરી દૃષ્ટાંતોથી ભરપૂર ટીકા ગુજરાતીમાં અપાઈ છે.

— શ્રીશાંતિપર્વ-મહાભારતનું —

ઉત્તમ ભાષાન્તર—નવી આવૃત્તિ

પૃષ્ઠ ૬૨૦, કદ ૬૧૧×૧૦, મૂલ્ય ૫)

આમાં પિતામહ લીખે, ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ, દેવર્ષિ નારદ તથા
અનેક ઋષિમુનિઓના કલ્યાણકારી સંવાદ અને ઉપદેશો છે.

— શ્રીમદ્ ભગવતી ભાગવત —

અથવા દેવી ભાગવત

વેદધર્મસભાવાળું શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાન્તર, આવા મોટા અક્ષર

કદ ૬૧૧×૧૦નાં ૮૬૪ પૃષ્ઠ, મૂલ્ય ૪૧,

શ્રીમદ્ ભાગવત અને આ ગ્રંથ એ એમાંથી મુખ્ય પુરાણ કથા અને
ઉપપુરાણ કથા, એ બાળતપર સંસ્કૃતમાં એક લખાણ ઉપોદ્ધાતદ્વારા ભગવતી
ભાગવતનું સમર્થન થયેલું છે, તેનું પણ ભાષાન્તર આ ગ્રંથ સાથે અપાયું છે.

— શ્રીમદ્ ભાગવત ભાષાન્તર —

સાતમી આવૃત્તિ ચાલુ સાલમાં નીકળશે.

વેદધર્મસભાનું ઉત્તમ ભાષાન્તર, આવડા મોટા અક્ષર,
સુંદર ૧૫ ચિત્રો, મજબૂત કાગળ, પાકાં પૂઠાં, મૂલ્ય ૪)

શ્રીવાલ્મીકિ રામાયણ

ઉત્તમ ભાષાંતર—આવૃત્તિ બીજી

કદ ૬૧૧×૧૦, ચિત્ર ૩૨, પૃષ્ઠ ૧૩૪૦, મૂલ્ય ૬)

આમાં રામાયણના ઉત્તમ ભાષાંતર ઉપરાંત હનુમાન ઇત્યાદિ વાનર હતા કે મનુષ્ય ? રાવણને માથાં દશ હતાં કે એક ? હનુમાન સમુદ્ર ક્ષેત્રને ગયેલા કે તરીને ? વગેરે અનેક બાબતો પર નવો જ પ્રકાશ પાડનારા તથા રામાયણનો અહમુત પ્રભાવ અને ઉપકારકતા દર્શાવનારા મહત્વપૂર્ણ લેખો છે.

શ્રી તુલસીકૃત રામાયણ

ઉત્તમ ટીકા અને ૪૦ ચિત્રો સાથે
મૂળ દોહાચોપાધ આવા મોટા અક્ષરમાં છે.

ગુજરાતી ટીકા આવડા મોટા અક્ષરમાં છે.

કદ ૬૧૧×૧૦, પૃષ્ઠ ૧૪૨૦, મૂલ્ય ૬)

આમાં ઉપલા લેખો ઉપરાંત ક્ષેપક કથાઓ, લવકુશકાંડ, તુલસી-દાસ ૯૦ મહાત્માઓનાં ઉત્તમ ચરિત્ર, હનુમાનચાલીસા, અષ્ટક, તિથિપત્ર, શલાકાપ્રશ્ન, રામાયણમાહાત્મ્ય તથા બીજી પણ પુષ્કળ બાબતો છે.

શ્રીયોગવાસિષ્ઠ મહારામાયણ

મોટા બે ભાગમાં—ત્રીજી આવૃત્તિ

આવા મોટા અક્ષર, વેદધર્મસલાવાળું ઉત્તમ ભાષાંતર,

કદ ૬૧૧×૧૦, પૃષ્ઠ ૧૬૦૦, મૂલ્ય ૧૦,

શ્રી ગિરધરકૃત રામાયણ

આવા મોટા અક્ષરમાં છપાયેલી શુદ્ધ આવૃત્તિ

પૃષ્ઠ ૭૮૦, કદ ૫૧૧×૮, પાકું પૂકું, મૂલ્ય ૨૧

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય અમદાવાદ અને મુંબઈ

શ્રીરામાયણનું મહત્વ

પ્રીતિ કરે રામાયણ માંहीं, તેહિ સમ માગ્યવંત કોउ नाहीं ॥

“રામાયણુ, એ જગતમાં જેનો જેટો મળતો નથી એવો અનન્ય સાહિત્યમંથ છે.”
વિવેકાનંદ

“રામાયણથી ભારતવર્ષનો સ્વાર્થપરાયણતાનો દોષ જેટલો દૂર કરાયો છે; તેટલો કોઈ પણ નીતિવેત્તા, ધર્મવેત્તા, સમાજસુધારક, રાજપુરુષ કે રાજાથી પણ દૂર કરાયો નથી.”
અંકિમચંદ્ર

“કાવ્યનાં અને અંગ-કવિ અને નાયક-ની બાબતમાં રામાયણની ખરોખરી કરે તેવો કોઈ પણ અંથ કોઈ પણ દેશમાં મળી આવશે નહિ. રામચંદ્ર સરખો અલૌકિક સામર્થ્યવાળો તથા ઉદાત્ત નીતિવાળો અન્ય કોઈ પણ પુરુષ જગત-ભરના ઇતિહાસમાં દૃષ્ટિએ પડતો નથી; તેમ મહર્ષિ વાલ્મીકિના જેવી પ્રતિભા તથા ઉચ્ચ કલ્પનાવાળો કવિ પણ કોઈ જણાતો નથી. હોમર તથા વર્જિલ નામના પ્રાચીન કવિઓના “ઇલિયડ” તથા “ઇનીડ” અંથો અને મિલ્ટન કવિનો ‘પેરેડાઇઝ લોસ્ટ’ પાશ્ચાત્ય દેશોમાં ઉત્તમ ગણાય છે; પરંતુ એ બધા અંથો કરતાં રામાયણ કેટલી બધી શ્રેષ્ઠ છે ! કદાચ કોઈ કાવ્ય-શક્તિમાં હોમર વગેરેને વાલ્મીકિની ખરોખરીએ ખેંસાડે; બાકી તેઓના કાવ્યનાયકો એકિલિસ વગેરે નીતિની દૃષ્ટિએ તો રામાયણના રામચંદ્રાદિ કરતાં અતિશય ઉતરતા છે. સારાંશ કે, રામાયણમાટે આર્ય લોકો જે અભિમાન ધરાવે છે તે યોગ્યજ છે.”
ચિંતામણુ વિ. વૈશ

“હમ રામાયણુ કો પઠ કર કુछ કે કુछ બન જાતે હૈ; હમમે ઉંચે ઉંચે ખ્યાલ પેદા હો જાતે હૈ; ઔર વહ ગુણુ જો મનુષ્ય કી ઉત્કૃષ્ટતા કે ભૂષણુ હૈ સો હમારે સ્હામને આ કર ખડે હો જાતે હૈ. સત્યાચરણ, પુત્રો કી ભક્તિ, પતિવ્રતાધર્મ, મતિવર્તન, પ્રિતામહા કા સ્નેહ, મિત્ર, સૈનિક, કુમારુતા-સારાંશુ યહ કિ માનુષી ગુણો કા ઝીનસા મિત્ર હૈ કિ મિસકે મયાથ રૂપ કો કવિને અપની જાદૂબરી લેખની સે ઇસમે નહીં લિખા ?”
મી. શ્રેષ્ઠ

“રામાયણુ કહને કો તો એક મહારાજા કા જીવનચરિત્ર હૈ; પરંતુ વાસ્તવ મેં યહ સંસાર કે મલોં કો નાશ કરનેવાલા અગ્નિ હૈ; અધકાર મેં પ્રકાશ હૈ; અંધોં કા ધર્મ હૈ; પુરુષોં કા પૌરુષ હૈ; બાલ્યોં કા બાલ્યત્વ હૈ; ક્ષત્રિયોં કા ક્ષાત્રધર્મ હૈ; વૈશ્યોં કા ધન હૈ; શૂદ્રોં કા ધર્મ હૈ; ઔર ગૃહસ્થાશ્રમ મેં પ્રવેશ કરનેવાલે નરનારિયોં કા ગુણુ હૈ. ધર્મના અભિરુચિ રખ કર પુરુષ યદિ માર્ગ દેખ દેખ ચલે, તો હો નહીં સકતા કિ કિસી સમય વહ જીવનચુલ મેં પરાજય પ્રાપ્ત કરે...જગત કા ઇતિહાસ યદનેવાલે કહતે હૈં કિ હિંદુજાતિ કો વેદોં કે પ્રચાર હટ જાને પર યદિ કિસી રસાયણુ ને જીવિત રખા હૈ તો યહ રામાયણુ હો હૈ. ઇસીકે બલ સે હિંદુ નારિયોં મેં સતીત્વ કા ઔર હિંદુ નરોં મેં બલિદાન કરને કા સાહસ રહા હૈ.”
સંતરામ શર્મા

શ્રી દાસબોધ

નવી આવૃત્તિ-પૃષ્ઠ ૬૨૦, કંઠ પાાX૮, રૂ ૨૥

મહારાષ્ટ્રના જે ચાર મહર્ષિઓના ચાર ઉત્તમ ગ્રંથોને ચાર વેદોની ઉપમા અપાઈ છે, તેમાંના ચોથા વેદરૂપ આ ગ્રંથ છે. આ ગ્રંથમાં તેમનું 'મોટું' ભવ્ય ચિત્ર, ઉત્તમ ચરિત્ર તથા શિવાજી મહારાજને તેમણે આપેલા ખાસ જાણવા જેવા ઉપદેશ ઉપરાંત અન્ય પણ વ્યવહાર તથા પરમાર્થ ઉભયને સધાવનારા ઉત્તમ ઉપદેશો સમાયલા છે. આથી માત્ર જિજ્ઞાસુ કે ભક્તો માટેજ નહિ, પરંતુ સર્વ કોઈ માટે આ ગ્રંથ ખાસ વાંચવા યોગ્ય છે.

ધર્મતત્ત્વ

બંગસાહિત્યસમ્રાટ બંકિમબાળુએ ભણેલા નવયુવકોને ધર્મનાં ઉડાં રહસ્ય સમજાવવા સારૂ આ ધર્મગ્રંથ લખેલો હોઈ તેમના ઉત્તમ ચરિત્રસાથે પૃષ્ઠ ૨૪૮, કંઠ પાાX૮, મૂલ્ય ૦૥, પાકું ૦૥૥

યોગતત્ત્વ

આમાં-હંયોગ, પ્રાણાયામ, કસરત, સ્નાન, હવા, ઓજસ, શરીરરચના, આંતરિક રચના, વિદ્યુત શક્તિ, મનોબળ, આત્મિક ઉન્નતિ, અંતર્યામીનો અવાજ, ઈં હકીકતો સમજાવેલી હોઈ
કંઠ પાાX૮, પૃષ્ઠ ૩૮૪, મૂલ્ય ૧) પાકું પૂઠું ૧૥

મહાભારતવિષે વિચાર

૬૥૥X૧૦ નાં પૃષ્ઠ ૩૨૮, પાકાં પૂઠાં સાથે ૧૥૥

આ પુસ્તકમાં મહાભારતવિષે વિદ્વાનોના મનનીય વિચારો તથા પંડિત સાતવજેકરજીની મહાભારતની સમાલોચનાનો અનુવાદ આપેલો છે.

રામાયણવિષે વિચાર

૬૥૥X૧૦નાં પૃષ્ઠ ૨૦૦, મૂલ્ય ૦૥=

ઉપલા પુસ્તકની પેઠે આમાં પણ અનેક વિદ્વાનોના રામાયણ વજેરેને લગતા મનનીય વિચારો સમાયલા છે.

નીચલા સંતવાણીના ગ્રંથોમાં આવા મોટા અક્ષર છે.

શ્રીછોટમની વાળી

ગ્રંથ પહેલો { આમાં ઉત્તમ ૩૪૭ કીર્તન, ઘોળ, છપ્પા
વગેરે છે. પૃષ્ઠ ૨૬૦, રૂ. ૧)

ગ્રંથ બીજો { આમાં બોધદાયક અનેક આખ્યાન
વગેરે છે. પૃષ્ઠ ૪૦૦, રૂ. ૧૧

ગ્રંથ ત્રીજો { આમાં જ્ઞાનકંકડો, હાદોગ્યસાર, ભક્તિભારકર, ભક્તિ-
કલ્પતરુ, અક્ષરબાવની, સાંખ્યસાર, શિવજીનાં કીર્તન
પ્રત્યાદિ છે. પૃષ્ઠ ૨૭૦ મૂલ્ય ૧)

શ્રીપ્રીતમદાસની વાળી

પ્રીતમદાસનું ઉત્તમ વૃત્તાંત, રસિક અને બોધદાયક ભજન, ઘોળ, ગરબા,
ગરબી, સાખી, છપ્પા, કક્કા, મહિના, તિથિઓ અને વાર વગે-
રેના આ ઉત્તમ સંગ્રહમાં તેમની ભગવદ્ગીતા પણ છે.

૫૪૬ નાં પૃષ્ઠ ૪૨૦, મૂલ્ય ૧૧, પાકું ૧૧.

શ્રીઅરવાની વાળી

પુષ્કળ ઉમેરા સાથે બીજી આવૃત્તિ.

પૃષ્ઠ ૫૦૦, કદ ૫૧૪x૮, મૂલ્ય ૧૧

શ્રીમજનસાગર

કદ ૫૪૬x૧૧, પૃષ્ઠ ૨૩૦, સાદુ પૃકું ગાંઠ પાકું ગાંઠ

શુભસંગ્રહ—જુદા જુદા ભાગોમાં

ભાગ પહેલો { આમાં ધરગણ દવાઓ અને ઉપયોગી સૂચનાઓ ૪૦
૯૬ બાબતો છે. ચોથી આવૃત્તિ, પૃષ્ઠ ૨૦૦, મૂલ્ય ૦૮,
પાંચ પ્રતનો રૂ. ૧)

ભાગ બીજો { આમાં વિવિધ વિષયના સેંકડો ઉપયોગી લેખ હોય
કદ ૬૧૧x૧૦, પૃષ્ઠ ૫૮૪, મૂલ્ય ૨૧

ભાગ ત્રીજો { આમાં પણ વિવિધ વિષયના સેંકડો ઉત્તમ લેખો હોય
કદ ૬૧૧x૧૦, પૃષ્ઠ ૪૩૨, મૂલ્ય ૧૧

ભાગ ચોથો { આમાં વિવિધ વિષયના લેખો આવેલા છે.
કદ ૬૧૧x૧૦, પૃષ્ઠ ૩૬૮ મૂલ્ય ૧૧

શ્રીરામકૃષ્ણકથામૃત

ભાગ ૧-૨ મેળા, -આવૃત્તિ વીજી

કદ ૫૫x૮, પૃષ્ઠ ૬૫૦, મૂલ્ય રા. ૧૦

સ્વામીશ્રી વિવેકાનંદજીના જગપ્રસિદ્ધ ગુરુદેવ શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસજીના અદ્ભુત પુરુષની જૂદા જૂદા જિજ્ઞાસુઓ તથા વિદ્વાનો સાથેની અતિસરળ અને યોગ્ય પ્રદ વાતચીતો, તે દરમિયાન અપાયેલાં સચોટ દૃષ્ટાંતો, ગવાયેલાં અસરકારક ભજનો, સજ્જા વખતે વખત તેમને થઈ આવેલી ભાવસમાધિઓનું આમેહુમ વર્ણન આ ગ્રંથમાં છે. પોતાની સહી પણ ન કરી જાણુવા છતાં જીવનમુક્ત દશાને પ્રાપ્ત થયેલા આ પરમપૂજ્ય મહાત્માનાં કથનોમાં જે ઉપદેશામૃત, મીઠાશ અને અસર રહેલાં છે, તે વાંચવાથીજ સમજાય તેમ છે.

આમાંની થોડીક બાબતોનાં નામ:- પુસ્તકોવિના પણ જ્ઞાન થઈ શકે? પ્રતિમાપૂજન કેવી ભાવનાથી કરવું જોઈયે? શું કરીએ તો ઈશ્વરમાં ચિત્ત પરાવાય? વિષયી લોકો નિંદા-મરકરી કરે ત્યારે શું કરવું? દુષ્ટ લોક ઇજ્જ કરવા આવે તો શું કરવું? ચાર પ્રકારના જીવ. સંસારી માટે મુક્તિનો ઉપાય. શ્રદ્ધાનું માહાત્મ્ય. સત્સંગનું વ્યસન. ત્રિગુણાત્મક પ્રકૃતિ પ્રમાણે ત્રિગુણાત્મક ભક્તિ. શરીરત્યાગ કે આત્મહત્યા? સર્વિકલ્પ અને નિર્વિકલ્પ સમાધિ. નિષ્કામ કર્મ અને કર્મત્યાગ. ભગવત્સેવા અને કુટુંબસેવા. ત્રણ જાતના આચાર્ય. ખ્રિસ્તીધર્મ અને પાપનો સિદ્ધાંત. જ્ઞાનોન્માદ અને જીવનમુક્ત. અમલદારી અને અહંકાર. ત્યાજની પરાકાષ્ઠા અને સાચો સંન્યાસ. અનંતનું દર્શન. ઈશ્વરપ્રાપ્તિ અને દુનિયાદારી. કાચો અહંકાર અને પાકો અહંકાર. સાચી ભક્તિ અને દેખાડવાની ભક્તિ. ખરો દરિદ્રી કેળુ? હરિશ્ચંદ્રની કથા અને ભાવસમાધિ. ગુરુકૃપા અને અભયદાન. સંસારનું રામબાણુ ઔષધ. ગૌરાંગ-પ્રભુનું દર્શન. મહાન ભક્ત જયમલનું ચરિત્ર. જનક ને શુકદેવ. મારખ અને વામાચાર. જટિલ છોકરાની વાત. અનાહત શબ્દ. સિદ્ધિ અને અહંકાર. નાટકશાળામાં સમાધિ. શ્રીગૌરાંગનો પ્રેમોન્માદ. સર્વપર પ્રેમ શી રીતે રાખવો? માતાના પ્રેમની વાતો. સાધકે સ્ત્રી પ્રતિ કેમ ભવેલું? દેવી ઔષ્ઠ-રાણીની વાત. ઈશ્વરપ્રાપ્તિ એજ ખરી ચાતુરી. પૈસાનો, ઐશ્વર્યનો અને સિદ્ધિનો ઉપયોગ. કર્મબંધનનું અમોઘ ઔષધ. ખરો વૈષ્ણવ કેળુ? પ્રભુને જાણો એટલે બધું જણાઈ રહેશે. જીવાનીમાંજ ત્યાગવૈરાગ્યની જરૂર. સંસારી અને પ્રભુપ્રેમી વચ્ચેનો ભેદ. સાધના અને સાક્ષાત્કારવિષે શુદ્ધ વાતચીત. પરમહંસ-દેવના અદ્ભુત અનુભવ. ઈશ્વરને ઓળખ્યા પછીજ સંસારમાં શ્રવણ કરી. ઈશ્વરી આનંદ અને સંસારસુખ વચ્ચેનો તફાવત.

વિજ્ઞાન, શક્તિ અને અનુભવનાં પુષ્કળ દર્શનોપરથી ઋષિ-મુનિઓના ઉત્તમ સિદ્ધાંતોને સચોટ રીતે સમજાવી માનવહૃદયને અપૂર્વ જ્ઞાન, ઉત્સાહ અને મનોબળથી ભરપૂર બનાવી મૂકનાર તથા અનેક મનુષ્યોનાં જીવન પલટાવી નાખનાર અપૂર્વ ગ્રંથ

સ્વામી રામતીર્થના સદુપદેશ

ગ્રંથ ૧ લો-ભાગ ૧ થી ૬

કદ ૫૧૧X૮, પૃષ્ઠ ૫૮૦, મૂલ્ય ર)

આમાંના કેટલાક વિષયોનાં નામ:-આત્મકૃપા, બ્રહ્મચર્ય, નગદધર્મ, ભારતનો ભવિષ્યકાળ, હિંદની જરૂરીઆતો, યજ્ઞનું રહસ્ય, રાષ્ટ્રીય ધર્મ, ઉત્કર્ષનું રહસ્ય, પાપનું નિવાન, આપણું સત્ય સ્વરૂપ, ધર્મનું લક્ષ્યબિંદુ, માનસિક શક્તિઓ, સ્વર્ગનું રાજ્ય, પવિત્ર પ્રણવ, હૃદયસ્થ હરિ, સાક્ષાત્કારનો વિધિ, પ્રારબ્ધ અને પુરુષાર્થ, સર્વ ધર્મનું સમાધાન. ૬૦ ૬૦

ગ્રંથ ૨ જો-ભાગ ૬ થી ૯

કદ ૫૧૧X૮, પૃષ્ઠ ૫૮૦, મૂલ્ય રા

આમાંના કેટલાક વિષયો:-સર્વ ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાનો માર્ગ, વિજ્ઞાની આધ્યાત્મિક શક્તિ, હઝરત મુસ્લીમો દંડ, જગત ક્યારે અને શામટે? કુટુંબ શી રીતે સુખી કરવાં? દુઃખમાંથી ઇશ્વરમાં, રામનો સંદેશ, આર્યોવર્તની પ્રાચીન દિવ્ય દૃષ્ટિ, જગતપર હિંદનું ઋણ, હિમાલયનાં દરેયો, સ્વામીશ્રીના પત્રો ૬૦, ૬૦

ગ્રંથ ૩ જા-ભાગ ૧૦ અને ૧૧

કદ ૫૧૧X૮, પૃષ્ઠ ૫૨૮, મૂલ્ય રા

આમાંના કેટલાક વિષયો:-રામપરિચય, આનંદ, જીવતો કાણુ છે? લોકોને વેદાંત કેમ નથી ગમતું? ઉન્નતિનો માર્ગ, અદૈત, પત્રમંજૂષા, સુલેહ કે જંગ?-ગંગાતરંગ, સુધારણા, વિદેશના અનુભવ, પહાડી દરેયો. ૬૦ ૬૦

ગ્રંથ ૪ થો-ભાગ ૧૨ અને ૧૩

કદ ૫૧૧X૮, ૬૪૦, મૂલ્ય ર)

આ ગ્રંથમાં સ્વામી રામતીર્થજીના વિસ્તૃત અને અસરકારક ચરિત્ર ઉપરાંત બોધપ્રદ ૧૫ લેખો અને બાષણો છે.

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય-અમદાવાદ અને મુંબઈ-૨

સ્વામી વિવેકાનંદના સદુપદેશ

ગ્રંથ ૧ લો-ભાગ ૧, ૨, ૩.

પાનાં પૃષ્ઠ ૫૭૫, મૂલ્ય રૂ. ૨

આમાંના કેટલાક વિષયો:—ધર્મ એટલે શું? તત્ત્વજ્ઞાનનાં પગથિયાં. અનુભવનો માર્ગ. અમેરિકાની સર્વધર્મપરિષદમાં વ્યાખ્યાન. અનેક માનપત્રો અને તેના બોધપ્રદ ઉત્તરો. ભારતની જડતાનું કારણ—આત્માપ્રતિ અવિશ્વાસ. તમારામાં અનંત સામર્થ્ય છે. મહાભારતના કૃષ્ણની પૂજા. પ્રાચીન સભ્યતાની વિશેષતા. ધાર્મિક ઉત્સવોની આવશ્યકતા. સ્ત્રીકેળવણીની રૂપરેખા. સંઘર્ષશક્તિ એજ મહાશક્તિ. સંકલ્પસિદ્ધ ઋષિઓનું સામર્થ્ય. અવતારી પુરુષોના અનુભવ. સેવાધર્મની ઉત્તમતા. ભોગ અને યોગ સાથે અને નહિ. સંન્યાસનો મહિમા અને કર્તવ્ય. અમેરિકાની વિજયકથા. સૂક્ષ્મ મનનું સામર્થ્ય. પાદરીઓનો ઉપદ્રવ. પ્રેતયોનિનું અસ્તિત્વ. એક પ્રેતાત્માનો ઉદ્ધાર. શક્તિ ખીલવવાનો માર્ગ. ઈશ્વરના કૃપાપાત્ર કેમ બનાવ? મનને વશ કરવાનો માર્ગ.

ગ્રંથ ૨ જો-ભાગ ૪ થો અને ૫ મો

કેવળ પાનાં પૃષ્ઠ ૬૦૦, મૂલ્ય રૂ. ૨

આમાંના કેટલાક વિષયો:—વેદાન્તનું મહાન કાર્ય. મારા યુદ્ધની વ્યૂહરચના. ભરતખંડના મહાન પુરુષો. ભરતખંડનું ભવિષ્ય. હિંદુધર્મનાં સામાન્ય મૂળતત્ત્વો. સંન્યાસનો આદર્શ અને તેનું વ્યાવહારિક સ્વરૂપ હું શું શીખ્યો છું? વર્તમાન હિંદના મહાન પ્રશ્નનું નિરાકરણ. પૌદારી બાબાનું વૃત્તાન્ત. પરાંપકાર કર્મબંધનને તોડી શકે છે. પરાંપકાર પોતાના કલ્યાણમાટેજ કરવાનો છે. કર્મયોગનો આદર્શ.

ભાગ છઠ્ઠો તથા સાતમો

પાનાં પૃષ્ઠ ૪૨૦, મૂલ્ય રૂ. ૧)

આ ગ્રંથમાં સ્વામીજીના પત્રો, મુલાકાતો, સંવાદો ઇત્યાદિરૂપે અનેક બોધપ્રદ વિષયો સમાયલા છે. જેમકે:—બાળકમાં જન્મથી ખોડેલા પાપથી આવે છે? મૃત્યુ પછીની દશા. બાળલક્ષ્મણનું દુષ્કાળોનો મહન સવાલ. સ્વાત્માર્પણ કરનારા કાર્યકર્તાઓ. દરેક જણ વિવેકાનંદ થઈ શકે. બ્રહ્મચર્ય એજ બળની ચાવી. પૂર્વજન્મોનું જ્ઞાન. શુરુકળની પ્રાચીન પ્રથા. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણની અગત્ય. સત્યકામની વાતો. ત્યાગીઓના હાથતળેનું શિક્ષણ. પાઠ્ય પુસ્તકો કેવી રીતે તૈયાર કરવાં? જાપાનની મહત્તાનું રહસ્ય. અધિકારીવાદના અનર્થો.

भाग आठमो

प० ५६॥॥नां पृष्ठ ५८०, भूद्वय ३. २)

आमांना थोडा विषयो:-पूर्व અને પશ્ચિમ. ભક્તિયોગ. મૂર્તિપૂજા. વૈદિક ધર્મના આદર્શો. શિવોસોશીયલ વિચારો. જડભરતની વાર્તા. જગતના મહાન આચાર્યો.

भाग ९ मो-संपूर्ण जीवनचरित्र

પ૦ ૫૬॥॥નાં પૃષ્ઠ ૭૪૦, ૩. ૨॥

અનેક ગ્રંથોને આધારે લખાયેલા આ ચરિત્રમાં સ્વામીજીના જીવનની તમામ જાણવા જેવી બાબતો સમાધાન થયે છે. કેટલીક બાબતોનાં નામ:- કુલવૃત્તાંત. બાલ્યાવસ્થા અને વિદ્યાર્થી અવસ્થા. આવી પડેલી વિપત્તિઓ. જાગૃત થયેલી સત્યની જિજ્ઞાસા. શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ સાથે સમાગમ. સાધક દશા. નિર્વિકલ્પ સમાધિ. હિમાલયમાં અને દેશના જૂદા જૂદા ભાગોમાં પ્રવાસી સાધુતરીકે જીવન. અમેરિકાનો પ્રવાસ અને મુશ્કેલીઓ. સર્વ ધર્મપરિષદના સર્વોપરિ ધર્મવક્તા અને વેદાન્તના અદ્ભુત ઉપદેશક. બેલૂર મઠ અને રામકૃષ્ણ મિશનની સ્થાપના. ભગિની નિવેદિતા વગેરે સાથેની ચર્ચાઓ. મરકી, દુષ્કાળ વગેરે પ્રસંગોમાં તેમની સેવાઓ. અનાથાશ્રમો, સેવાશ્રમો વગેરેની સ્થાપના. ફરીથી અમેરિકા જવું. બેલૂર મઠમાં જીવન. મહાસમાધિ. ઉપસંહાર.

भाग १० मो-राजयोग

૬૦ ૫૬॥॥નાં પૃષ્ઠ ૩૦૦, ભૂદ્વય ૧॥

આમાં સ્વામીજીનાં રાજયોગ ઉપરનાં આઠ મહત્વપૂર્ણ બાબતો ઉપરાંત યોગદર્શનનાં તમામ મૂળ સૂત્રો તેના અર્થ તેમજ વિવેચન સાથે આપેલાં છે, જેમાં યોગશાસ્ત્રને લગતાં અનેક રહસ્ય તથા ખુલાસા આવી જાય છે.

भाग ११ तथा १२

આ બાજો હવે પછી વિવિધ ગ્રંથમાળાદ્વારા નીકળશે અને તેમાં સ્વામી વિવેકાનંદજીનો જ્ઞાનયોગ તથા બીજા બાકી રહેલા વિષયો આવશે.

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { અમદાવાદ અને મુંબઈ નં. ૨

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાઓ

મધ્યમ અક્ષરમાં ગુજરાતી સરલાર્થ સાથે

અમાં શ્લોકના અક્ષર આવા છે.

તથા ટીકાના અક્ષર આ લીટી પ્રમાણે છે. કદ ૩૦x૫૦, પૃષ્ઠ ૨૫૬, મૂલ્ય-સાદુ પૂઠું ૦)૮, પાકું ૦)૮, શણીયું ૦૧

મોટા અક્ષરમાં ગુજરાતી સરલાર્થ સાથે

અમાં શ્લોકના અક્ષર આવા છે.

અને ટીકાના અક્ષર આ પ્રમાણે છે.

કદ ૫x૬૦x૫૫ પૃષ્ઠ ૨૫૬ પાકા પૂઠા સાથે ૦૮, રેશમી પૂઠું ૦૧

મૂલમૂલ ભગવદ્ગીતાઓ

પ્રકાર	કદ	પૃષ્ઠ	પાકું પૂઠું	સાદુ
મધ્યમ અક્ષરમાં	૩૦x૫૦....	૧૮૫....	૦૧....	૦)૮
મોટા અક્ષરમાં	૫x૬૦....	૨૨૦....	૦૧....	૦૮

મૂલમૂલ પંચરત્ન ગીતાઓ

નાના અક્ષરમાં ગુટકે૨૦૦....	૦૧....	૦)૮
મધ્યમ અક્ષરમાં ગુટકે૩૨૫....	૦૮....	૦૧
મોટા અક્ષરમાં પુસ્તક૩૭૫....	૦૧....	૦૧

ચિત્રાવલિઓ અને ચિત્રો

શ્રીરામાયણ ચિત્રાવલિ-ચિત્રો ૩૬, કદ ૬૦x૧૦ મૂલ્ય ૧)

શ્રીમહાભારતચિત્રાવલિ- " ૩૦, " " મૂલ્ય ૧)

શ્રીકૃષ્ણમુરારીનું ત્રિરંગી ચિત્ર કદ ૧૪x૨૨ મૂલ્ય ૦૧

શ્રીદ્રાપદીવસ્ત્રાહરણ " " " " "

ઉપર દરેક મોટું ચિત્ર નીચે ઉપર પતરાની પટી સાથે ૦૮

ગીતાવિષે જાણવા જેવા વિચારો

ગીતા સુગીતા કર્તવ્ય કિમન્યૈઃ શાસ્ત્રવિસ્તૈઃ ।

માં સ્વયં પશ્ચનામસ્ય મુખપદ્માદિનિઃસૃતા ॥

ભાવાર્થ:-સ્વયં વિષ્ણુ ભગવાનના મુખારવિંદમાંથી નીકળેલા ગીતાશાસ્ત્રને માવા જેવું (પરમપદ્માયક) કર્તવ્ય હોવા છતાં અન્ય શાસ્ત્રોની ગડમથલમાં પડવાનું શું પ્રયોજન છે ! “મહર્ષિ વ્યાસ”

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે:-“હે અર્જુન ! આપણા આ ધર્મમય સંવાદરૂપ ભગવદ્ગીતાનું જે કોઇ પઠન કરશે, તેણે જ્ઞાનયજ્ઞથી માર્ગ-પરમાત્માનું પૂજન કર્યું છે એમ હું સમજીશ.”

શ્રીમ્મનેશ્વર મહારાજ કહે છે કે:-“ભગવદ્ગીતામાં વેદોના ત્રણે કાંડ સ્પષ્ટ કરેલા છે; એટલુંજ નહિ પણ તે મૂર્તિમાન વેદરૂપ હોઇને ઔદાર્યમાં તો વેદથી પણ વધારે છે.” x x x “જે કોઇ ગીતાગ્રંથ બીજાઓને આપે તેણે લોકોને માટે મોક્ષસુખનું સદાગત ખોલેલું જાણવું.” x x “ગીતારૂપી માતા અને મનુષ્યોરૂપી બાળકો છૂટાં પડેલાં ભટકે છે; તેમના મેળાપ કરાવી આપવો, એ તો સર્વ સજ્જનોનો મુખ્ય ધર્મ છે.”

મહાત્મા બંકિમચાલુ કહે છે કે:-“ગીતાને ધર્મનો સર્વોત્તમ ગ્રંથ માનવાનું એજ કારણ છે કે તેમાં જ્ઞાન, કર્મ અને ભક્તિ, ત્રણેને યોગ્ય ન્યાય આપવામાં આવ્યો છે, કે જેવું બીજા કોઇ પણ ગ્રંથમાં સામંજસ્ય નથી !” x x “આવો અપૂર્વ ધર્મ, આવું અપૂર્વ ઐક્ય કેવળ ગીતામાંજ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. આવી અદ્ભુત ધર્મવ્યાખ્યા કોઇ પણ દેશમાં ને કોઇ પણ કાળે કોઇએ કરી હોય એમ જણાતું નથી.” x x x x “આવો ઉદાર અને ઉત્તમ ભક્તિવાદ જગતમાં બીજે ક્યાંય નથી.”

મહાત્મા ઝોરો:-“પ્રાચીન યુગની સર્વસ્મરણીય વસ્તુઓમાં ભગવદ્ગીતાથી શ્રેષ્ઠ કોઇ પણ વસ્તુ નથી. * * ભગવદ્ગીતામાં એટલું ઉત્તમ અને સર્વવ્યાપી જ્ઞાન છે કે તેના લખનાર દેવતાને અગણિત વર્ષ થઇ જવા છતાં તેનાં જેવો બીજો એકે ગ્રંથ હજીસુધી લખાયો નથી. * * ગીતાની સાથે સંસ્પર્શવાતાં જગતનું હાલનું બીજું બધુંજ જ્ઞાન મને તુરંજ જણાય છે અને વિચાર કરતાં આ ગ્રંથનું મહત્ત્વ મને એટલું બધું જણાય છે કે કોઇ કોઇ વાર તો એવોજ વિચાર થઇ આવે છે કે, આ તત્ત્વજ્ઞાન કોઇ જૂદાજ યુગમાં લખાયેલું હોવું જોઇએ. * * હું રોજપ્રાતઃકાળે મારા હૃદય અને શુદ્ધિને ગીતારૂપી પવિત્ર જળમાં સ્નાન કરાવું છું.”

એમસૉન-અમેરિકાનો આ સર્વશ્રેષ્ઠ સાહિત્યકાર ગીતાનું પુસ્તક હમેશાં પોતાની નજર સામે રાખતો. કેમકે ગીતાને તે સમગ્ર વિશ્વના સાહિત્યમાં સર્વોત્તમ ગ્રંથ, ચિંતનની સર્વશ્રેષ્ઠ સામગ્રી તથા માનવજાતિના અનુભવની સૌથી મહાન સંપત્તિ માનતો હતો. જ્યારે તે એમાંનો “સર્વભૂતેષુ ચાત્માર્ન સર્વભૂતાનિ ચાત્મનિ” એ શ્લોક વાંચતો, ત્યારે તેનું આખું શરીર પુલકિત થઇ જતું;

હૃદય નાચી ઉઠતું અને કલાકોના કલાકોસુધી આનંદાશ્રુ વહાવતો! પોતાના ગીતા પુસ્તકને તે ઈષ્ટદેવની મૂર્તિ સમાન ગણ્યો.

લોકમાન્ય તિલક મહારાજ—“ગીતારહસ્ય”માં લખે છે કે “સમસ્ત સંસારના સાહિત્યમાં ગીતાના જેવો કોઈ પણ ગ્રંથ નથી.” એ ઉપરાંત બૌદ્ધોનો ત્રિપિટક અને ધર્મપદ તથા ખ્રિસ્તીઓના બાઇબલ સાથે પણ ગીતાની તુલના કરીને તેમણે એજ નિષ્કર્ષ કાઢ્યો છે કે “દુઃખી આત્માને શાંતિ આપનાર, આધ્યાત્મિક પૂર્ણદશાની ઓળખાણ આપનાર અને દુઃકામાં ચરાચર જગતનાં ગૂઢ તત્ત્વોને સમજાવી દેનારો ગીતાના જેવો કોઈ પણ ગ્રંથ સમસ્ત વિશ્વની કોઈ પણ ભાષામાં નથી.”

“વર્ણનો, આશ્રમનો, શાંતિનો, દેશનો, સ્ત્રીનો કે શ્વશ્રુદિનો ભેદ ન રાખતાં સર્વ કોઈ માટે એકસરખી સદ્ગતિસમજાવનાર ઇતર અને ધર્મપ્રત્યે સહિષ્ણુતા દર્શાવનાર એવી જે જ્ઞાન, ભક્તિ અને કર્મયુક્ત ગીતા, એ તો સનાતન વૈદિક ધર્મરૂપી વિશાળ વૃક્ષનું એક અલંત મધુર અને અમૃતપદને પમાડનારું અમર ફળ છે.”

“આ ગીતાધર્મમાં વૈદિક ધર્મનો જે સમગ્ર સાર સમાયક્ષો છે, તે સારભૂત નિલધર્મને જાણીને કેવળ કર્તવ્યતરીકેજ સર્વ ભૂતહિતાર્થે પ્રયત્ન પ્રયત્નો કરીને વિજયો મેળવનારા કર્મવીરો તથા ધર્માત્માઓ જ્યારે આ ભારત ભૂમિને અલંકૃત કરતા હતા, ત્યારે આ દેશ ઇશ્વરકૃપાને પાત્ર થઈ જ્ઞાનને અનુસરતા ચારિત્ર્ય ઉપરાંત ઐશ્વર્યને પણ શિખરે પહોંચી ચૂક્યો હતો; અને જ્યારથી એ બંને લોકમાંથી તારનારો તથા પરમ શ્રેયસ્કર એવો પૂર્વતર ધર્મ છૂટતો ચાલ્યો ત્યારથીજ ભારતવાસીઓની દુર્દશા શરૂ થઈ છે.”

“હિંદુધર્મ અને નીતિશાસ્ત્રનાં મૂળ તત્ત્વ જેણે જાણ્યાં હોય તેણે આ અપૂર્વ ગ્રંથનું અવશ્ય અને પ્રથમ અધ્યયન કરવું જોઈએ. કારણ કે યોગ, સાંખ્ય, ન્યાય, મીમાંસા, ઉપનિષદો, વેદાન્ત વગેરેના રૂપમાં ક્ષરાક્ષર સૃષ્ટિના તથા ક્ષેત્રક્ષેત્રજ્ઞના જ્ઞાનનો વિચાર કરનારાં પ્રાચીન શાસ્ત્રો યથાશક્ય પૂર્ણવસ્થાએ પહોંચ્યા પછી વૈદિક ધર્મને જે જ્ઞાનમૂલક, ભક્તિપ્રધાન તથા કર્મયોગપરાયણ એવું છેવટનું સ્વરૂપ આપાયું; અને જે સ્વરૂપ હાલના પ્રચલિત વૈદિક ધર્મના મૂળરૂપ છે; તેજ સ્વરૂપ આ ભગવદ્ગીતામાં પ્રતિપાદન કરેલું છે; અને તેથીજ કહી શકાય કે, હિંદુધર્મનાં તત્ત્વો સંક્ષેપમાં અને નિઃસંદેહ રીતે સમજાવી શકે એવો ગીતાના જેવો બીજો કોઈ પણ ગ્રંથ સંસ્કૃત વાક્યમયમાં નથી.”

ચીની અનુવાદક—ચીનનો આ અનુવાદક શ્રીકૃષ્ણના જ્ઞાન ઉપર એટલો આસક્ત હતો કે તે દરરોજ ત્રણચાર વાર પ્રેમરુદન કરતો. ચીનાઓએ તો એનું જ નામ “કિષનજી” (કૃષ્ણજી) પાડ્યું હતું; અને અત્યારે તો ત્યાં એનું મૂળ નામ કોઈ પણ જાણતું નથી.

મઠ ગાંધી—“એક વખત મારો અંતકાળ પાસે આવેલો જણાયો, તે વખતે ગીતા મને બહુજ આશ્વાસનરૂપ થઈ હતી.”

વૉરન હેસ્ટિંગ્સ—“કોઈ પણ જાતિને ઉન્નતિના શિખરે ચઢાવવામાં ગીતાનો ઉપદેશ અદિતીય છે.”

❧+સ્વર્ગનાં પુસ્તકો❧

સ્વર્ગનું વિમાન { ચોથી આવૃત્તિ, કંઠ ૫૪૯,
પૃષ્ઠ ૩૮૦, મૂલ્ય ૧૧=

‘સ્વર્ગ’ એટલે પ્રભુમય જીવન અથવા પ્રભુ પોતે. એ સ્વર્ગ મેળવવા માટે કાંઈ ખટારા કે ઘોડાગાડી કામ લાગે નહિ; એને માટે તો “વિમાન” જ નેહએ. આ પુસ્તક એવાજ પ્રકારનું અને ભક્તિમાર્ગની પહેલી ચોપડી જેવું છે. એમાં બહુ હોંશી હોંશે વાંચવા ગમે એવા ટુંકા ટુંકા બોધદાયક અને રમુજી ૩૨૫ દમ્પલાઓ છે; તથા ટેકાણે ટેકાણે પ્રસંગને અનુસરતાં બોધપ્રદ ભજનકીર્તન પણ આપેલાં છે. આ દાખલાઓ વાંચવાથી ધર્મ તથા પ્રભુને જાણવાની ઇચ્છા જાગે છે.

સ્વર્ગની કુંચી { ચોથી આવૃત્તિ, કંઠ ૫૪૯,
પૃષ્ઠ ૩૭૫, મૂલ્ય ૧૧=

‘વિમાન’માં બેસીને તો સ્વર્ગના બારણાસુધીજ પહોંચી શકાય, પણ પછી અંદર જવા માટે સ્વર્ગનાં બારણાં ઉઘડે તેવી કુંચી પણ નેહએ; તેથી ભક્તિમાર્ગની ખીજ ચોપડીતરીકે ‘સ્વર્ગની કુંચી’ કાઢવામાં આવી છે. પ્રભુને જાણવાની તેમજ ધર્મનું પાલન કરવાની ઇચ્છા પૂરી પડે તેટલામાટે આ પુસ્તક-માં ઇશ્વરનો મહિમા, ભગવદ્દષ્ટિએ આધીન થવાની ખુબી, ધર્મપાલનના લાભ, પ્રભુસ્મરણનો આનંદ, પ્રભુપ્રેમનું બળ, સત્સંગની બલિહારી, આચરણ સુધારવાની જરૂર વગેરે અનેક બાબતો સારી રીતે સમજાવનારા ૨૧૦ સંયોદ દાખલાઓ, અનેક ભજનો અને વિવિધ પ્રકારની પ્રાર્થનાઓનો સમાવેશ છે.

સ્વર્ગનો ખજનો { ત્રીજી આવૃત્તિ, કંઠ ૫૪૯,
પૃષ્ઠ ૩૫૦, મૂલ્ય ૧૧=

‘કુંચી’વડે દાર ઉઘાડીને સ્વર્ગની અંદર પેઠા પછી ‘સ્વર્ગનો ખજનો’ હાથ કરાવનારા આ પુસ્તકનું નામ ‘સ્વર્ગનો ખજનો’ રાખ્યું છે અને તે ભક્તિમાર્ગની ત્રીજી ચોપડી છે. એમાં ઇશ્વરનું સ્વરૂપ, મનને વશ કરવાના, જીંદગીમાં મીઠાશ લાવવાના અને પાપથી બચવાના ઉપાય; ભક્તોનો તરફ-ડાટ, ભક્તિનું સ્વરૂપ, સત્સંગનો લાભ, ઇશ્વરાર્પણ કર્મ, શાસ્ત્રના સાચા અર્થ કેમ સમજવા? સાચો પરમાર્થ કેવી રીતે થઈ શકે? આચરણ કેમ સુધરે? એ વગેરે અનેક ઉપકારક વિચારોના ૧૨૫ અસરકારક દાખલાઓ તથા જૂદા જૂદા ભક્તમહાત્માઓનાં ભજન, ૫૬ વગેરે આપેલાં છે.

સ્વર્ગનો પ્રકાશ { પહેલી આવૃત્તિ, કંઠ ૫૪૯,
પૃષ્ઠ ૩૪૮, મૂલ્ય ૧૧=

આમાં આવેલા વિષયો:-ઇશ્વરી આનંદ, શ્રદ્ધા અથવા વિશ્વાસ, ઇશ્વરી-જ્ઞાન અને પરમાત્મદર્શન, મનોબળ, ભક્તિનો મહિમા, સત્સંગ, ખરા ભગતો, આંતરશુદ્ધિ, અધુરાપણું, ધર્મ અને તેની સાધના, સુખી થવાનો સહેલો ઉપાય, ગુસ્સી જરૂર, જ્ઞાની-અજ્ઞાની વચ્ચે ભેદ, દુઃખવિષે જાણવા લાયક વાતો વગેરે.

સ્વધર્મ અને વીરતાને વરેલા અનેકાનેક વીરાત્માઓ તથા વીરંગનાઓ-
ની છટાદાર ભાષામાં રચાયેલી અનેકાનેક વીરકથાઓથી ભરપૂર

રાજસ્થાનનો ઇતિહાસ

૮૦૦,૮૦૦ પૃષ્ઠના બે મોટા ગ્રંથોમાં

પહેલા ગ્રંથમાં મેવાડનો અને બીજામાં બીજા સાત
રાજ્યોનો ઇતિહાસ છે. દરેક ભાગના રૂ. ૫)

આમાં અનેકાનેક ચિત્રો, ઉપરાંત સેંકડો ધીરવીર અને પરા-
ક્રમી વીર-વીરંગનાઓનાં અસામાન્ય પરાક્રમ, અનેકવિધ જાણવા જેવી
પુષ્કળ હકીકતો, સફળાઈ અને બીજી બાબતો એવી તો રસિક અને છટાદાર
રીતે વર્ણવાઈ છે કે જાણે કેટલી છટાદાર નવલકથા વાંચતા હોઈએ, અથવા
ભાટચારણ પાસે લલકારવાળી વાર્તા સાંભળતા હોઈએ એવું લાગે છે.

આર્યભિષક્

અથવા હિંદુસ્થાનનો વૈદ્યરાજ

સુધારા વધારા સાથે છઠ્ઠી આવૃત્તિ, મોટાં પૃષ્ઠ ૭૦૦, મૂલ્ય ૪)

આ ગ્રંથમાં નહાનાં ગામડાંઓમાં પણ પોતાને હાથે અને એવા હજારો
સામાન્ય અને ધરગતુ ઉપાયો છે. નિત્યના ઉપયોગની તથા બીજી સુમારે ૬૦૦
વસ્તુઓના ગુણ-દોષ, ઓળખાણ તથા જૂઠા જૂઠા વ્યાધિઓપર તેને વાપરવા-
ની વિધિઓ છે. સુમારે ૧૦૦ ધાતુ-ઉપધાતુઓનું શોધન, મારણ, ગુણ-દોષ
તથા જૂઠા જૂઠા રોગોપર વાપરવાનાં અનુપાન છે. સુમારે ૧૨૫ વ્યાધિઓના
પ્રકાર, નિદાન, લક્ષણ તથા ઉપાય છે. જૂઠી જૂઠી જાતના પાક, ચૂર્ણ, ગુટિકા,
અવશેષ ૬૦ ની સેંકડો બનાવટો છે. ઔષધિક્રિયા, નાડીપરીક્ષા, તેમજ બીજી
અનેક બાબતોનો વધારાસુધારો, નવીન ઉપાયો વગેરે ઉમેરાઈ ઉપયોગિતા વધી છે.

આરોગ્યવિષે સામાન્ય જ્ઞાન

લેખક:-મહાત્મા ગાંધીજી, પૃષ્ઠ ૧૪૪, મૂલ્ય ૦૮-

સવેળાથીજ રોગોથી દૂર રહી શકાય તથા થયેલા રોગને સાદા, વગર-
ખર્ચના અને કુદરતી ઉપાયોથી ટાળી શકાય એવી રીતો આમાં છે.

ઉલેલાને જગાડે, બગેલાને હલા કરે અને ઉલેલાને હોહાવે એવા

ચારિત્ર્ય અને ઉત્સાહપ્રેરક ગ્રંથો

નવા નવા અનેક મહત્વપૂર્ણ બનાવો, વિચારો તથા શોધોને ઉપયોગમાં લઇને મવીન દુનિયા-અમેરિકા-ના વિદ્વાનોએ (મૂળ-અંગ્રેજીમાં) કરેલી ગ્રંથ-રચનાઓ અહીં બળવાન, ઉદ્ધારક અને ઉછળતા નવજીવનવાળી હોઇને આગલા જમાનાનાં સમાધાનનાં પુસ્તકોને બૂલાવી દે તેવી છે. વ્યાવહારિક શુદ્ધિ અને ઉત્કૃષ્ટતા અત્યારે આપણા લોકોને અધિક અગત્ય હોવાથી સર્વ કાષ્ટમાટે આ પુસ્તકો અત્યંત ઉપકારક છે.

આ પુસ્તકોમાં નિર્માધભાગ જુદા હોઇને અરંબેલાં પ્રાસાદક દૃષ્ટાંતો-જ વિશેષ હોવાથી તેમાં મનોરંજનતા પણ એવી આપી છે કે, કંટાળા, થાકેલા, નિરાશ અને માંદા માણસો પણ તેના વાચન-શ્રવણવડે સતેજ અને આનંદી બની રહે છે; કારણ કે મનુષ્યમાં જે નહિ સમજાયેલી એવી અનેક શક્તિઓ રહેલી છે, તેનો તેને ખ્યાલ આપીને આ પુસ્તકો ઉત્કૃષ્ટ, વિજય અને આશ્વાસ દિ મેળવવાની પુષ્કળ શ્રદ્ધા તથા શક્તિ તેનામાં જન્મત કરે છે; અશક્ય લાગેલી બાબતો શક્ય લાગે છે અને તે ઉત્સાહપૂર્વક પોતાનું કાર્યક્ષેત્ર શોધી કાઢીને તેમાં ઝુકાવે છે.

આ પ્રકારે આ અદ્ભુત પુસ્તકોએ હજારો નિરાશ માનવોને આશા-વાળા, નિર્ભયને બળવાન, ખીંચીને બહાદુર, દુઃખીને સુખી, આળસુને ઉદ્યમી, રોગીને નિરોગી તથા હારી ખેડેલાને વિજયી બનાવ્યા છે. તેવાં પુસ્તકો અત્ર તરફથી નીચે મુજબ નીકળ્યાં છે.

આગળ ધસો

નવી આવૃત્તિ, પૃષ્ઠ ૪૮૦, કદ ૫x૮, રૂ. ૧૧૧,
અંગ્રેજીમાં આની ૧૦૦ થી પણ વધારે આવૃત્તિઓ નીકળી ચૂકી છે. જાપાન,
ષ્ટાલિ વગેરે દેશોમાં તો તે પાઠ્ય પુસ્તકતરીકે લખાયાય છે. મરહુમ શ્રી.
એડ્વર્ડન, મહારાણી વિક્ટોરીયા, અમેરિકાના પ્રેસિડેન્ટ અને
બીજાં પુષ્કળ નામાન્કિત મનુષ્યોએ એનાં વખાણ કર્યાં છે.

માગ્યના સૃષ્ટાઓ

પૃષ્ઠ ૭૨૦, કદ ૫x૬૧/૨, છતાં માત્ર રૂ. ૧૧૧
આ પુસ્તક “આગળ ધસો”ના ઉમેરાશ્પ હોઇ “માણસ પોતેજ પોતાનું બાબ
કેવી રીતે રચી લે છે” તે સીખવનારો એક મહત્વનું પુસ્તક
જેવું છે. જે મુજબ ચાલીને વિજયી થનારાઓનાં એટલાં બધાં અસરકાર-
ક દૃષ્ટાંતો એમાં મુલેલા છે, કે જેથી વાંચનારનું ચિત્ત આનંદ,
ઉત્સાહ અને ઉચ્ચ વિચારોથી ઉન્નત થયાવિના રહે નહિ.

— પ્રમુમય જીવન —

નવી આવૃત્તિ, પૃષ્ઠ ૧૬૦, રૂ. ૦૮=

માણસો પોતાના સામર્થ્ય તથા સ્વરૂપના અજ્ઞાનને લીધેજ શિશ્નોદરપરાયણ, અધ્યાયુષી, સ્વાર્થી, નિર્બળ અને દુઃખી બને છે; જેથી એ અજ્ઞાન દૂર થઈ જઈને તેઓ પરમ સુખી અને કૃતકૃલ બની રહે, એવા આપણું પૂજ્ય ઋષિમુનિઓનાજ સિદ્ધાન્તો આમાં સાદી રીતે સમજાવ્યા છે. “ધન ટયૂન વિથ ધી ધન્કિનિટ”નો આ સરળ સુંદર અનુવાદ છે.

— બંકિમનિબંધમાલા —

પૃષ્ઠ ૭ ઉમેરાસાથે આવૃત્તિ બીજી, પૃષ્ઠ ૫૮૦, કદ ૫૫x૮ કિં. ૧૫૫ પૃષ્ઠ નિહર, ધર્મપ્રેમી અને કર્તવ્યપરાયણતાની મૂર્તિરૂપ તથા બંગ-સાહિત્યસમ્રાટ બંકિમબાણુના માર્મિક, સચોટ અને હાસ્યરસથી ભરપૂર અનેક ધાર્મિક તથા સામાજિક લેખો ઉપરાંત તેમનું અસામાન્ય ચરિત્ર તથા “ધર્મતત્ત્વ” પુસ્તક પણ આમાં છે.

સુખ, સામર્થ્ય અને સમૃદ્ધિ તથા વિચારોના ચમત્કાર

પૃષ્ઠ ૫૫૨, કદ ૫x૬૫, મૂલ્ય રૂ. ૧

આ ગ્રંથ સમજાવે છે કે:-આપણને ઉત્પન્ન કરનારી દિવ્ય પરમાત્મ-શક્તિ આપણામાંજ વસી રહેલી છે; માટે જો તેનો ઉપયોગ કરતાં આવડે તો જીવનકલહના સઘળા ધા તથા સંકટોને દૂર કરવાનું અમોઘ સામર્થ્ય તેમાં રહેલું છે. દરેક માણસનું હાલતું શરીર અને બીજી સર્વ સ્થિતિઓ, માત્ર તેની આંતરસ્થિતિનુંજ પરિણામ હોવાથી અત્યારે પણ જો તે ધારે તો પોતાના વિચારોમાં સુધારો કરીને પોતાનાં શરીર, ચારિત્ર્ય તથા બાહ્યસ્થિતિને સુદૃઢ ફેરવવાને શક્તિમાન છે. તે અનંત ચૈતન્યસાથેની પોતાની અનાદિસિદ્ધ એકતા અનુભવવામાટે અનુચ્છે પોતાના મનરૂપી દારૂમાં કેવી રીતે ખરાબ વિચાર પેસતા અટકાવવા અને શુભ વિચારોનેજ પેસવા દેવા, તેનું આમાં આબાદ વર્ણન છે.

આદર્શ દૃષ્ટાંતમાલા-ભાગ ૧-૨

આ દરેક ભાગમાં દેશવિદેશનાં સેંકડો ચરિત્રોમાંથી ચૂંટી કાઢેલાં અતિ ઉત્તમ શુભારે ૪૦૦ દૃષ્ટાંતો અને વચનો છે. દરેક ભાગનો રૂ. ૧, પૃષ્ઠ ૩૩૬ અને ૩૬૨

સામાજિક ટુંકી વાર્તાઓ

આ વાર્તાઓમાં આશકમાયુકનાં સુંગારિક વર્ણન નથી, પરંતુ આપ-દીકરી પણ સાથે બેસીને વાંચે એવી રચના છે.

ધરમાં, સગાંવહાલાંમાં, આડોશીપાડોશીમાં તથા જ્ઞાતિખંધુઓ વગેરેમાં ચાલતા ક્લેશકંકાસનાં, ખરાબ રીતરિવાજનાં અને બીજા અનેક પ્રકારની દુર્દશાઓનાં આબેહુલ ચિત્રો તથા પરિણામો એવી સ્વાભાવિક અને અસરકારક રીતે આ વાર્તાઓ રજુ કરે છે કે જેથી તેમાંથી લેવાતું શિક્ષણ આપો-આપ વાંચનારના મનમાં ઠસી જાય છે.

માગ ૧ થી ૪

આ ચારે ભાગ બીજા આદ્યત્તિતરીકે એકજ પુસ્તકમાં છપાયા છે. આમાંની ૬૬ પૈકી થોડીક વાર્તાઓનાં મથાળાં:-૪૬ પતિ અને બાળક પત્ની, મૂર્ખ પતિ અને રાંક પત્ની, ભક્ષી નિર્મળા, ગરીબાઇનો સંસાર, પત્નીના પ્રેમની કસોટી, નવવધૂનાં દુઃખ, અભિમાની સ્ત્રી, ગરીબ પાંચો પટેલ, થૂડેલ અને ચોર, પુરુષનું ગૌરવ કોના હાથમાં, પત્નીની વીરતા, દોરા-ધાગાના ઢાંગ, મૂર્ખ સ્ત્રી, સ્નેહનો જય અને શારદાચરણનું ભોપાળું વગેરે. કદ ૫×૯, પૃષ્ઠ ૬૦૦, મૂલ્ય રૂ. ૨)

માગ ૫ મો

એમાંની ૨૮ વાર્તા પૈકી થોડીક વાર્તાઓનાં મથાળાં-એક અલણ સ્ત્રીની યાત્રા, ચાહનો પ્યાલો કે રક્તનો? સામાજિક અત્યાચારો. દુર્ગાનું મંદિર. સમજ-દાર સામુ. સાચો પતિપ્રેમ. દુઃખનો ભાર. કહાણીલેખકની કથની. પશુમાંથી મનુષ્ય. અરવિંદ ઘોષનો સ્વપત્નીને પત્ર. પૃષ્ઠ ૩૦૦, કદ ૫×૬.૧૧, રૂ. ૦.૧૧—

માગ ૬ ઠો

એમાંની ૨૭ વાર્તાપૈકી થોડીકનાં મથાળાં-સ્નેહનો જય. માની શિખા-મણ. સમ્બાધનું ફળ. ખોટનો ધંધો. એક માણસને કેટલી ભૂમિ જોઈએ? ઈશ્વરી ન્યાય. ગરીબની હાય. પુત્રીનો પૈસો. શિકારી રાજકુમાર. દાનો દુસ્મન. ત્રિયારાજ્ય. પૈસાદારની દીકરી. વિમળાનું ભાગ્ય. ગરીબાઇનો ભોગ. નેતાપણાનો ધંધો. નોકરી નોકરીમાં ફેર. સોનાનો સિંહ. પૃષ્ઠ ૩૬૦, કદ ૫×૬.૧૧, રૂ. ૧)

માગ ૭ મો

આમાં ૬૫૭ માતા, આદર્શ પુત્રી, સ્ત્રીઉપયોગી કવિતાઓ, કંજુસની કર્મકથા, શી રીતે દેશની સેવા કરે? કનૈયાનું કલ્પાંત, દેશભક્ત કેથેરાઇન, સ્વરાજ્યનું મૂલ્ય, ઇત્યાદિ વાર્તાઓ ઉપરાંત શેખસાદીના “સુલિસ્તાન” નો અનુવાદ પણ નાની નાની ખરી કહાણીઓથી તથા બોધથી ભરપૂર છે. રૂ. ૧.૧૧

તમારી બાળકોનાં મનપર ઉમદા વિચારોની છાપ પાડી તેમને
સંદર્શી બુદ્ધિમાન અને આજ્ઞાંકિત બનાવવા માટે

બાલ ગ્રંથાવલિનાં પુસ્તકો

સદ્ગુણી બાળકો { છઠી આવૃત્તિ પૃષ્ઠ ૧૨૮
મૂલ્ય ૦૧ પો. ૦)-

બાળકોએ પ્રાણુસાટે પણ માતૃભક્તિ, પિતૃભક્તિ, ભ્રાતૃભક્તિ, પરો-
પકાર, સત્ય વગેરે સદ્ગુણ દર્શાવી આખ્યાના ૬૮ અસરકારક દાખલા.

બાળકોની વાતો { છઠી આવૃત્તિ, પૃષ્ઠ ૮૮
મૂલ્ય ૦)૩ પો. ૦)-

સ્વદેશપ્રેમ, દેશની દશા, કુરજ, ધર્મ, પરોપકાર વગેરે બાળકોના
સંસિક્ષિત વાતચિતરૂપે ૨૧ અસરકારક પાઠ આ પુસ્તકમાં છે.

બાળસદ્બોધ { પાંચમી આવૃત્તિ, પૃષ્ઠ ૧૨૦.
મૂલ્ય ૦૧ પો. ૦)-

ભાગવત, મહાભારત, રામાયણ ઇત્યાદિમાં અનેક બોધદાયક
પ્રસંગો, વાર્તાઓ અને દૃષ્ટાંતોસહિત ઉત્તમ ધાર્મિક શિક્ષણ આમાં છે.

સુબોધક નીતિકથા { ત્રીજી આવૃત્તિ, પૃષ્ઠ ૧૭૬
મૂલ્ય ૦૧૨ પો. ૦)-

જુદાં જુદાં પ્રાણી-પદાર્થોને લાગુ પાડીને મોટાં બાળકો માટે
રચેલી પુષ્કળ નાની નાની, રસુજી અને બોધદાયક વાર્તાઓ આમાં છે.

દુઃખમાં વિદ્યાભ્યાસ { બીજી આવૃત્તિ
મૂલ્ય ૦૧, પો. ૦)-

મોટી અગવડો વચ્ચે પણ ખૂબ અભ્યાસ કરીને મોટા માણસ
બનેલા માણસોના અનેક જાણુવા જેવા દાખલા આ પુસ્તકમાં છે.
આ ખાતા તરફનાં બીજાં અનેક ઉત્તમ પુસ્તકોનું સચિપત્ર મુક્ત મોકલાશે.

સાસ્ત્રી સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય.

અમદાવાદમાં-ત્રણ દરવાજા બહાર નદીને રસ્તે, સેશન કોર્ટ પાસે.
સુબર્ધમાં-કાલબાદેવી રોડ, હનુમાન ગલીને નાકે, કાલબાદેવીના મંદિર સામે.

ઉત્તમ ચરિત્રોના ફાયદા

(અનુભવીઓના ઉદ્ગાર)

“જીવનચરિત્ર એ એક પ્રકારનું દર્પણ છે. જેમ અરીસામાં મનુષ્ય પોતાની મુખાકૃતિમાં આંપણ જુએ છે, ત્યારે તે આંપણને કાંઠી નાખવા અને કાંતિમાં વધારો કરવા પ્રયત્ન કરે છે; તેમ ચરિત્રરૂપી આરસી-વડે પોતાના સ્વભાવમાં વળગેલાં ભૂષણદૂષણ-શુભદોષ વગેરે તેના જોવામાં આવે છે; અને તેમ ચર્તા દૂષણનો ક્ષય અને ભૂષણમાં વૃદ્ધિ કરવાને તે જાત્રત થાય છે. વળી જે કામ ઉપદેશ અથવા યોધ કરવાથી નથી બનતું, તે કામ જીવનચરિત્ર સહેલાઈથી પાર પાડી શકે છે. અતિશ્રમ લઈ વિદ્યા ભણો, દેશાટન કરો, સ્વદેશહિતેચ્છુ થાઓ, પ્રેમશૌર્ય દાખરો, એવા એવા ઉપદેશોથી જેવી અને જેટલી અસર થાય છે, તેના કરતાં એવા શુભોથી અંકિત થયેલાં અસામાન્ય માનવીઓનાં ચરિત્ર વાંચવા સમજવાથી ઘણીજ વધારે અસર થાય છે. અર્થાત્ તેના અંતઃકરણમાં આત્મા અને હૃંડી છાપ પડે છે, અને પછી તે એવો દિવ્ય માનવી બનવાને ઉત્તેજિત થઈ આગળ વધે છે.”

*

*

*

“ચરિત્રોના વાચનથી આપણું ચૈતન્ય સતેજ થાય છે, આપણી આશામાં જીવન આવે છે; આપણામાં નવું કાવત, હિંમત અને શ્રદ્ધા આવે છે; આપણે આપણા ઉપર તેમજ બીજાઓ ઉપર શ્રદ્ધા રાખી-એ છીએ, આપણામાં મહત્વાકાંક્ષા જાગે છે; આપણે ફડા કાર્યોમાં જોડાઈએ છીએ અને મોટાઓનાં કામોમાં તેમની સાથે જોડાઈ ભાગી-દાર થવાને ઉત્તેજાઈએ છીએ. આ પ્રમાણે ઉત્તમ જીવનચરિત્રોના સહ-વાસમાં રહેવું, જીવવું અને તેમના દાખલાદર્શન જોઈને સ્ફૂર્તિમાન થવું, એ તે તે ઉત્તમ આત્માઓના સપ્રાગમમાં આવવા બરાબર અને ઉત્તમ મંડળના સહવાસમાં રહેવા બરાબર છે.”

*

*

*

“ઉત્તમ ચરિત્રો તેના વાચકને બતાવી આપે છે કે, એક સામાન્ય મનુષ્ય પણ પોતાનું જીવન કેટલી હદસુધી ઉત્તમ બનાવી શકે તથા કેવાં ઉચ્ચ કાર્ય કરી શકે અને જગતમાં કેટલી બધી સારી અસરો ફેલાવી શકે.”

*

*

*

“મહાન સ્ત્રીપુરુષોનાં જીવનચરિત્રોનું ચિંતન કરાય છે, ત્યારે આ વાત બરાબર સમજ થાય છે કે, મહત્તાનો દરવાજો સર્વ કોઈ ચારે ઉઘાડો છે.”

*

*

*

આવું છે, તેથીજ આ સંસ્થા તરફથી ઉત્તમ ચરિત્રો નીકળેલાં છે, જેની વિગત આ પછીનાં પૃષ્ઠોમાં આપી છે.

—ભારતનાં સ્ત્રીરત્નો—

મોટા ત્રણ ભાગમાં—કુલ પૃષ્ઠ ૨૧૦૦

પુષ્કળ સુધારાવધારા સાથે લગભગ નવાજ રૂપમાં બીજી આવૃત્તિ સતતજીગથી માંડીને અત્યારસુધીમાં થઇ ગયેલી પરંતુ મહાન સતી-સાધ્વીઓ અને વીરાંગનાઓનાં અત્યંત બોધપ્રદ અને અસરકારક ચરિત્રોનો ભારતવર્ષમાં આ સર્વથી મોટો, સફતો અને ઉત્તમ સંગ્રહ હોઈ દરેક ભાગના રૂ. ૨૫, ત્રણે ભાગના રૂ. ૬૦

ગ્રંથ ૧ લો—ચરિત્ર ૧૧૩, પૃષ્ઠ ૭૧૨

કેટલાંકનાં નામ:—દક્ષકન્યા સતી પાર્વતી, સાવિત્રી, સરસ્વતી, લોપા-મુદ્રા, કૌશલ્યા, સુમિત્રા, કૈકેયી, સીતા, શબરી, ગાર્ગી, મૈત્રેયી, અહલ્યા, તારા, અનસૂયા, શરમા, સુલોચના, મનોરમા, સુરુચિ, દમયંતી, સુનીતિ, વિદુલા, કુંતી, માદ્રી, ગાંધારી, વિદુરપત્ની, દ્રૌપદી, સુભદ્રા, રુકિમણી, રેવતી, ઉત્તરા, ઉષા, શકુન્તલા, શર્મિષ્ઠા, શૈબ્યા, સુકન્યા, વૃંદા, દેવહુતિ, અરુંધતી, મદાલસા, કલાવતી, બેહુલા, સુલભા, અંબાલિકા, ઇલા, કાત્યાયની, ગાયત્રી ઇં ૬૦ ઇં

ગ્રંથ ૨ જો—ચરિત્ર ૨૪૪, પૃષ્ઠ ૬૪૦

કેટલાંકનાં નામ:—રૂપસુંદરી, દાહિરકન્યાઓ, જસમા ઓડણ, મયણ્ણ-દેવી, રાણકદેવી, ગુણસુંદરી, સંયુક્તા, દેવળદેવી, કર્મદેવી, વીરમતી, પદ્મિની, ક્રોટારાણી, હમીરની માતા અને પત્ની, તારાબાઈ, કલાવતી, નાગબાઈ આરણી, ગુનોરની રાણી, મીરાંબાઈ, ગુલબદન બેગમ, દુર્ગાવતી, જવાહિરબાઈ, રૂઝી-રાણી, પન્ના, રૂપમતી, અમ્પાદે, કર્મલાવતી, વીરાં, જોધબાઈ, સલીમા, બેગમ નૂરજહાં, રતનાવલી, કર્મીબાઈ, સોનાબીબી, પ્રિયંવદા, કરમેતીબાઈ, જોધપુરી, મુમતાજમહાલ, ઝેબુન્નિસા, ચાંદબીબી, રૂપનગદની રાજકુમારી, હાડીજી ઇં ૬૦ ઇં

ગ્રંથ ૩ જો—ચરિત્ર ૧૭૧, પૃષ્ઠ ૭૫૦

કેટલાંકનાં નામ:—રાજમાતા જીજ્ઞાબાઈ, વીરાંગના તારાબાઈ, રૂપ-મંજરી, સાહેબકુંવરી, અહલ્યાબાઈ, દેવી ચૌધરાણી, કૃષ્ણાકુમારી, મૈના પવા-રીજી, સિકંદર બેગમ, રાણી રાસમણિ, ઉમાબાઈ દાલાડે, મહારાણી લક્ષ્મીબાઈ, રાણી ચંદા, માજી હરિકુંવરી, સ્વામીભક્ત આચા, અજંબા બ્રહ્મચારિણી, મહારાણી સ્વર્ણમયી, માતાજી તપસ્વિની, વીરાંગના રૂપકુમારી, રાણી ભવાની, શ્રીમતી ભગવતી દેવી, ભગિની નિવેદિતા, સરલા દાસ, આદર્શ માતા બી. અમ્મા ઇં ૬૦ ઇં

દયાળુ માતા અને સદ્ગુણી પુત્રી

પૃષ્ઠ ૧૬૦, મૂલ્ય ૦, રૂ. ૧) ની પ્રત ૫, સો રૂ. ની ૬૦૦

સ્ત્રીવર્ગ તેમજ પુરુષવર્ગ માટે આમાંની ચારે વાર્તાઓ અસરકારક તથા

• બોધપ્રદ હોવાથી ઉદારતાઓએ એની હજારો પ્રત બેટ વહેંચી છે.

શ્રી શિવાજી છત્રપતિ

હિંદુધર્મના મહાબળવાન રક્ષક અને મરાઠી રાજ્યના પરમ પરાક્રમી સંસ્થાપકનું આ મોટું જીવનચરિત્ર પુષ્કળ બાણવાયોગ્ય બનાવે અને બીજી ઐતિહાસિક હકીકતોથી ભરપૂર છે. કદ ૫૫X૯, પૃષ્ઠ ૫૨૮, મૂલ્ય રા

ભારતના વીર પુરુષો

આ પુસ્તકમાં ૪૦ ધીરવીર આત્માઓનાં અસરકારક અને બોધદાયક ચરિત્ર સમાયલાં છે. કદ ૫X૯, પૃષ્ઠ ૨૮૮, મૂલ્ય રૂ. ૧)

વીર દુર્ગાદાસ અથવા મારુસરદારો

પૃષ્ઠ ૨૪૦, મૂલ્ય ૦.૧૧, પાકું ૦.૧૧,
મારવાડના આ મહાન નરકેસરીનું વીરત્વભર્યું વૃત્તાંત આમાં વાર્તારૂપે તેના લેખક સાક્ષરવર્થ વિઠ્ઠલદાસ ધનજીભાઈએ ઉત્તમ રીતે આલેખેલું છે.

શ્રીમક્તચરિત્ર અથવા મક્તિરસામૃત

કદ ૫X૯, પૃષ્ઠ ૪૦૦, પૂઠાં પાકાં, મૂલ્ય ૧.૧૧
આમાં સાચા સંતબક્તોનાં જ્ઞાનભક્તિથી ભરપૂર ૨૯ ચરિત્ર હોધ ભક્તમાળમાં તે આવેલાં નથી.

સ્વામી વિવેકાનંદનું ચરિત્ર

૫X૯.૧૧નાં પૃષ્ઠ ૭૬૦, મૂલ્ય ૨), પાકું ૨.૧૧
ભારતવર્ષના મહાન પ્રેરક અને અમેરિકાવાસી ગૌરંગોને ચક્રિત કરી અનેક નરનારીઓને શિષ્ય બનાવનારા અદ્ભુત સંન્યાસીનું આ ચરિત્ર ૧૧ અંશે ઉપરથી રચાયેલું હોય પુષ્કળ વિગતોવાળું છે.

સ્વામી રામતીર્થની જીવનકથા

પૃષ્ઠ ૬૪૦, કદ ૫.૧૧X૮.૧, મૂલ્ય ૨)
પોતાના આધ્યાત્મિક ઉપદેશોથી દેશવિદેશને ગળવી ચૂકનાર આ આદર્શ મહાત્માનું જીવનવૃત્તાંત પુષ્કળ હકીકતોથી ભરપૂર અને અત્યંત બોધદાયક હોયને અનેક અંશે તથા તેમના પત્રો અને બાપણોમાંની વિગતો ઉપરથી સખાયું છે તથા છેવટે તેમના ૧૫ ઉત્તમ લેખો અને બાપણો છે.

— મહાત્મા ટૉલ્સ્ટોય —

પાાX૮ નાં પૃષ્ઠ ૬૨૦, મૂલ્ય રા।

આ અદ્ભુત પુરુષે એક મોટા રશિયન ઉમરાવ, સરકારી અમલદાર અને સ્વેચ્છાથી યુવકમાંથી ફેરવાતે ફેરવાતે કેવી રીતે પોતાના અવગુણો ઉપર છત મેળવી; કેવી રીતે તેઓ એક મહાન વિચારક, સમર્થ લેખક, ઉત્તમ તત્ત્વજ્ઞાની તથા મહાન પરોપકારી બની શક્યા; સાદાઈ અને સીધાપણું, વિદ્વતા અને વિનય, નિષ્કામતા અને પરોપકાર, વૈરાગ્ય અને અભ્યાસ, આત્મનિરીક્ષણ અને પશ્ચાત્તાપ, સંયમ અને એકાગ્રતા વગેરે સદ્ગુણો તેમનામાં કેવી રીતે ખીલી નીકળ્યા; અને છેવટે કેવી રીતે વૃદ્ધાવસ્થામાં ધરખાર ત્યજીને ચાલી નીકળ્યા તથા કેવી રીતે દેહાન્ત થયો; એ હકીકતો સૌ કોઈએ બહુ જાણવા સમજવા જેવી છે.

તેમનાં ભાષણો અને ગ્રંથો, નિર્બંજતા અને દૃઢતા, શ્રદ્ધા અને પુરુષાર્થ, સત્યાગ્રહ અને અસહકાર, બુદ્ધિચાતુર્ય અને નિરભિમાન, મુસાફરી અને આતિથ્ય, વાંચન અને મનન, વડીલો અને સંતાનો, કુટુંબ અને નોકરો, મિત્રો અને વિરોધીઓ, અતિથિઓ અને અભ્યાગતો એ વગેરે પણ જાણવા જેવું છે.

વળી મુડીદારો અને મજૂરો, જાગીરદારો અને ખેડુતો, રાજાઓ અને પ્રજાઓ, શહેરો અને ગામડાંઓ, પત્રકારો અને જનસમાજ, સહકારી અને અસહકારી, લેખકો અને વાચકો, પ્રકાશકો અને સમાલોચકો, કારખાનાં અને ગૃહઉદ્યોગ, શિક્ષણ અને શિક્ષક, એ વગેરે અનેક પ્રશ્નો ઉપર ટૉલ્સ્ટોયના વિચારો એવો સારો પ્રકાશ પાડે છે કે જેથી પ્રત્યેક સહૃદય વાંચનારને તેમાંથી અનેક શુભ સૂચનો અને ઉકેલો પ્રાપ્ત થાય છે અને તે શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન-ચારિત્ર્ય તરફ આકર્ષાય છે.

જાપાનની કોલેજોમાં ઉત્તમ પુસ્તકતરીકે ચાલતું નવલકથાને પણ ભૂલાવી દે એવા મનોહર છતાં સાવ સાચા બનાવોથી ભરપૂર મીઠા એખટના જગપ્રસિદ્ધ ગ્રંથ ઉપરથી રચાયેલું ઉત્તમ મોઢું ચરિત્ર.

— મહાન નેપોલિયન —

પાાX૮ નાં પૃષ્ઠ ૮૪૦, મૂલ્ય ૩)

જે અદ્ભુત પુરુષે પોતાની અસામાન્ય પ્રતિભા, વીરતા, કર્તવ્યપરાયણતા અને યુદ્ધકૌશલ્યવડે ફ્રાન્સને અરાજકતા, અધર્મ અને સ્વેચ્છાચારની ધોર યાતનામાંથી છોડાવી વ્યવસ્થાના શિખરે પહોંચાડ્યો હતો; જેણે ફ્રાન્સ-વાસીઓમાં ચેતના અને શૌર્ય ફેલાવીને તેમને અજિત અને ધાર્મિક બનાવી દીધા હતા; જેણે અનેક મોટા સમ્રાટો અને સેનાપતિઓના એકસામટા હુમલા

પણ અભયપૂર્ણ રીતે હઠાવી દીધા હતા અને પછી તેમને મારી આપીને જતા કર્યા હતા; મહાન સિઝર અને સિકંદરથી પણ જે વધારે બહાદુર અને પ્રતિભાશાળી હતા; જેનું ચારિત્ર્ય નિષ્કલંક હતું; જેની સર્વ વિષયોમાં ઉત્કૃષ્ટ શુદ્ધિ, મધુર અને તેજસ્વી વાણી અને જેના બીજા પણ અનેક ગુણો બલ-બલાઓને મુગ્ધ કરી દેતા હતા; જેણે પોતાના કૃત્રિમ દેશબંધુઓની ઇચ્છાથી સમ્રાટપદ ધારણ કર્યું હતું અને તે છતાં પણ જેણે પોતાની સર્વ શક્તિ દેશ-હિતાર્થે જ વાપરી હતી; અને છેવટે જેણે અંગ્રેજોની દગાબાજીનો ભોગ ચર્ધ પડી અનેક યાતનાઓ ભોગવીને સેન્ટ હેલીનાના ટાપુમાં દેહ છોડ્યો હતો; એવા નરકેસરી નેપોલિયન બોનાપાર્ટનું આ અસામાન્ય અને વિસ્તૃત જીવન-ચરિત્ર આપણા દેશની હાલની સ્થિતિમાં પ્રગત્યે તેમજ પ્રગત્યેવડોએ-આખાલ-વૃદ્ધ સર્વ કોઈએ-ખાસ વાંચવા જેવું છે.

મહાન સમ્રાટ અકબર

આવૃત્તિ બીજી, ૭ ચિત્ર, કદ ૫૧X૮, પૃષ્ઠ ૩૫૦, મૂલ્ય ૧૧

આ પુસ્તક ભારતવર્ષના આ પનોતા પુત્ર અને મહાન મોગલસમ્રાટને ઉતારી પાડનારા વિદેશી લેખકોને સન્નિહ રદીયા આપી તેની અપૂર્વ મહત્તા દર્શાવવા ઉપરાંત આ ચરિત્ર ભારતના ભૂત તથા વર્તમાન સમયનો ચિતાર પણ હૃદયદ્રાવક અને જોસદાર ભાષામાં આપે છે.

મુસ્લીમ મહાત્માઓ

૯૨ ચરિત્ર, ૧૩૦૦ વચનામૃત, પૃષ્ઠ ૫૬૨, મૂલ્ય ૧૧૧

આ મુસ્લીમમહાત્માઓનાં ચારિત્ર્ય આર્થ ઋષિમુનિઓને મળતાં છે, અત્યંત બોધપ્રદ અને અસરકારક છે. વચનામૃત પણ અમૃતતુલ્ય છે. મોટે આ પુસ્તકને મુસ્લીમ સ-ખદથી ખરાબ નહિ સમજતાં દરેક હિંદુએ પણ ખાસ વાંચવા વિચારવા જેવું છે.

દાનવીર કાર્નેગી

પૃષ્ઠ ૩૮૪, કદ ૫૧X૮, મૂલ્ય ૧૧, પાકું ૧૧

ગરીબમાંથી મોટા ધનવાન બનનારા આ અમેરિકાવાસી મહાન દાનવીરનું ચરિત્ર દરેક ગરીબ તેમજ ધનવાને વાંચવા જેવું છે; કેમકે સાચા દેશસેવક કેવા હોય છે અને સાચા ઉપાય કેવા હોય છે, તે ખાતે હજી આપણા રાષ્ટ્રસેવકોને પણ બહુ બાજુવા વિચારવા જેવું છે.

‘મહાભારત’એ શું છે? અને તે

શા માટે વાંચવું—વસાવવું જોઈએ ?

ભારતવર્ષમાં મહાભારતના નામથી કોઇકજ હિંદુ—આર્ય અભણ્યો હશે. આ ગ્રંથ રચાયો ત્યારથી માંડીને અઘાપિસુધીનાં હજારો વર્ષદરમિયાન હિંદુ-જાતિમાં જે જે પ્રાચીન ગ્રંથો અતિ આકર્ષક, માર્ગદર્શક અને ઉપકારક ગણાતા આવ્યા છે; તેમાં મહાભારત ગ્રંથ પણ સદા પ્રથમ શ્રેણીમાંજ રહ્યો છે અને રહેશે.

મહાભારતરૂપી જે મહાસાગરના એક સ્વદ્ધ અંશરૂપ ‘ભગવદ્ગીતા’ જન્મતબરના વિદ્વાનેને અદ્ભુત જ્ઞાનગૌરવથી ચક્રિત કરી રહી છે; જે મહા-સાગરમાંથી બીજાં પણ એવાં એવાં અનુપમ રત્નો નીકળીને પ્રચલિત થયાં છે કે જે નિસપ્રતિ લક્ષાવધિ સજ્જનોનાં હૃદયને કર્મયોગ, જ્ઞાનયોગ અને ભક્તિયોગના અનેરા પ્રકાશથી અજવાળી રહ્યાં છે; જે મહોદધિના એક અગત્યના અંશરૂપ “શાંતિપર્વ”માં લહેરાઈ રહેલું ધર્મમૃત, તેમાં નિમજ્જન કરનારાં હજારો હૃદયોને અધિકાધિક શાંત અને પવિત્ર બનાવી પરમ પદાર્થ-ને પાત્ર બનાવતું આવ્યું છે; જે મહાન ગ્રંથનો અદ્ભુત પ્રકાશ હજારો વર્ષથી આર્ય નૃપતિઓની પરંપરાને રાજધર્મ અને વીરત્વના ઉત્તમ આદર્શ દર્શાવતો આવ્યો છે; જે મહાન ગ્રંથની ઓજસવી કથાઓએ શતાવધિ નૃપ-તિઓને અને લક્ષાવધિ ક્ષત્રિયોને પ્રભાવિત કરી વીરત્વના પરમ હિતકારી ધર્મ-પથે પળાવ્યા છે; જે મહાગ્રંથના પ્રભાવે વિકટ સમયમાં પણ પ્રતાપ, ગુરુ ગોવિંદ અને શિવાજી જેવા મહાવીરોને અસાધારણ ચેતના અને પરાક્રમ પ્રેરતો અપાર બળશાળી શત્રુદળો સામે અડગભાવે ઉભા રાખ્યા છે; જે મહાન ગ્રંથની જ્વલંત પ્રેરણાઓથી પ્રેરાઇને લક્ષાવધિ ક્ષાત્રકુળદીપક વીરાત્મા-ઓએ આ નશ્વર જગત પ્રત્યેનાં મોહ-મમતા છોડી દીધાં અને પોતાનાં પ્રચંડ શરીરોને પ્રપુલ્કવદને સ્વધર્મપાલનના મહાયાત્રમાં તૃણની પેઠે હોમી દઇ વીરગતિને પ્રાપ્ત કરી છે; જે મહાન ગ્રંથ ભારતવર્ષની હાલની દીનદીન દશામાં પણ વિદ્વાનથી માંડી ખેડુત સુધીનાં અને રાજથી માંડી રંકપર્થતનાં કોટચવધિ સંતાનોને આર્યોની અસામાન્ય પ્રાચીન જહોજલાલીનું સ્મરણ આપતો થકો તેના એક મણિખચિત સ્મારકસ્તંભરૂપે ઉભો છે, અને ‘ઉત્તિષ્ઠત જામ્નત, પ્રાપ્ય વરાજિબોધત’ ઇત્યાદિ ઉત્તેજક મહામંત્રો સ્થળે સ્થળે સુણાવી રહ્યો છે; અને જે મહાન ગ્રંથરૂપી સ્મારકસ્તંભ દેવર્ષિ, ધર્મર્ષિ, રાજર્ષિ અને ચારે વર્ણાશ્રમના અનેકાનેક મહાત્માઓનાં ચરિત્રરૂપી મહામણિઓથી શોભતો થકો તેમના બ્યવહાર તથા પરમાર્થને લગતા અનેકાનેક પ્રાત્સાહક અનુભવોથી અને ઉન્નતિપ્રદ ઉપદેશોથી પ્રકાશી રહ્યો છે; આવો આર્યોનાં આદર્શમૃત

જ્ઞાનચારિત્ર્યથી શોભી રહેશે મહાસાગરસભો મહાભારત ગ્રંથ, સમગ્રરૂપે આર્થ-
હિંદુના પ્રત્યેક ગૃહને સુશોભિત કરે, આખાલટ્ટકને ઉચ્ચ પ્રેરણાઓ આપ્યા
કરે અને ઉન્નતિપરાયણ રાખ્યા કરે એવું કોણ નહિ ધન્ય છે?

જેનું નામજ “મહાભારત” છે; જેના રચનાર મહર્ષિ વ્યાસ ભગવાન
છે; જેના સૂત્રધાર યોગેશ્વર કૃષ્ણ ભગવાન છે; જેમાં બાણાવળી અર્જુન, દંડ-
પ્રતિજ્ઞ બીષ્મપિતામહ, મહાનીતિજ વિદુર, ધર્માવતાર યુધિષ્ઠિર, ગદાધારી ભીમ,
યુદ્ધવિશારદ દ્રોણ, મહાન દાતા કર્ણ, મહાસતી માન્ધારી અને વીરાંગના દ્રૌપદી
વગેરે જેવાં અસામાન્ય અને પ્રાતઃસ્મરણીય પાત્ર છે; તેમાં અન્ય પણ એક
એકથી ચઢી જાય એવા અનેકાનેક રાજા-મહારાજા, રથી-મહારથી, વીર-
મહાવીર અને સતી-મહાસતીઓના અપૂર્વ શૌર્ય-પરાક્રમાદિનાં વર્ણન તથા
અનેકાનેક ઋષિમુનિ અને અવતારાદિનાં ગુણગાન છે. જેમકે નર ને નારાયણ,
વ્યાસ ને વાલ્મીકિ, યાજ્ઞવલ્ક્ય ને ભૃગુ, સનતસુજાત ને અષ્ટાવક, વિષ્ણુ ને
મહાદેવ, મૈત્રેય ને અંગિરા, સુહોત્ર ને ઉશીનર, અભિમન્યુ ને બલરામ,
ગાલવ ને માંડૂક્ય, કપિલ ને વિશ્વામિત્ર, સગર ને ભગીરથ, શ્રીરામ ને હનુમાન,
સત્યભામા ને સુભદ્રા, સીતા ને વિદુલા, ભરત ને પૃથુ, દિલીપ ને યયાતિ,
માંડવ્ય ને પરાશર, મંદોદરી ને પાર્વતી, માન્ધાતા ને જનક, ગાંગી ને સુલભા,
જળજલી ને તુલાધાર, મનુ ને બૃહસ્પતિ, બલિ ને પ્રહલાદ, સેનજિત ને ધક્વાકુ,
ઋષભ ને વામદેવ, પર્વત ને શુક્રાચાર્ય, દમયંતી ને સાવિત્રી, અસિત ને દેવલ,
દ્રોણ ને કૃપાચાર્ય, વસિષ્ઠ ને પરશુરામ, શુકદેવ ને નારદ, દુર્વાસા ને દત્તાત્રેય,
રત્નિદેવ ને શિખિ, વિદુર ને સંજય, ઇલાદિ ઇત્યાદિ.

જે ઇતિહાસગ્રંથ એવા એવા અનેકાનેક રાજર્ષિ ને બ્રહ્મર્ષિ, દેવર્ષિ
ને મહર્ષિ, ગૃહસ્થ ને વાનપ્રસ્થ, યોગી ને મહાયોગી, સાધક ને સિદ્ધ, દાતા
ને ધર્માત્મા, જ્ઞાની ને ભક્તાત્મા, તેમજ જિજ્ઞાસુ અને મુક્તાત્માઓનાં મનોહર
નામો અને અલૌકિક કામોથી ભરપૂર હોઇને જેમાંનાં થોડાં પણ નામો તથા
કામોનું નિત્યપ્રતિ પ્રાતઃકાળે શ્રવણ-કીર્તન કરવામાં આવે, અથવા તો ભાવ-
ભક્તિથી સ્મરણ-ચિંતન કરવામાં આવે, તો તેથી માણસના હૃદયમાં કલ્યાણ-
કારી સંસ્કારો અવશ્ય જાગી ઉઠે, અને ખીલી ઉઠે તેમ છે; અને તેના
પરિણામે જ્ઞાનચારિત્ર (એટલે કે આચારવિચાર ને ઉચ્ચાર, અથવા તો મન-
વાણી ને ક્રિયા) પણ પાત્રતા કે ગ્રહણશક્તિના પ્રમાણમાં પવિત્ર અને ઉન્નત
થઈ શકે તેમ છે; માટે એવા મહાન ગ્રંથનું પઠન-પાઠન પ્રત્યેક હિંદુસંતાને
અવશ્ય કરવું જોઇએ.

હવે મહાભારતવિષે તેના કેટલાક ખાસ પરિચિત તેમજ ઉંડા અભ્યાસી-
ઓના વિચાર વિશેષ જણાવવા જેવા હોવાથી તે પણ અહીં સારરૂપે તેમજ
સ્વતંત્રાનુવાદરૂપે આપીશું.

પંડિત રાજારામ કહે છે કે:—“હિંદુજાતિના પ્રાચીન ધર્મગ્રંથોમાં
મહાભારતને પાંચમો વેદ કહે છે, તે યોગ્યજ છે; કેમકે આ ગ્રંથ અનેક શિક્ષા-
ઓના ભંડાર, ઉપદેશોના આગાર અને ધર્મકર્મોના મીમાંસાકાર છે. તેમાં મુખ્ય

વિષય તો વીર પાંડવોનો હૃદય, કૌરવપાંડવોનું યુદ્ધ, પાંડવોની રાજ્યપ્રાપ્તિ અને તેમના રાજ્યશાસનનું વર્ણન કરવાનો છે; પણ તેના કવિ એક વેદપારંગત મહાત્મા અને ધર્મસંસ્થાપક મુનિ હોવાથી એની સાથે સાથે પ્રસંગોપાત ધર્મ, નીતિ, રાજ્યશાસન અને તત્ત્વજ્ઞાનનાં પણ તેઓ એવાં સરસ અને ઉચ્ચ પ્રકારનાં વર્ણન કરી દે છે કે વાચક કાંઈ નવોજ પ્રકાશ અનુભવે છે; તેનું હૃદય વિશાળ બની જાય છે અને તે શુંનો શુંય થઈ જાય છે. જગતભરના સમગ્ર વિદ્વાનોમાં આદર પામેલો ‘ગીતા’ ગ્રંથ પણ મહાભારતનોજ એક ભાગ છે. જે ઉદ્દેશથી એમાં પ્રસંગવશાત્ એવા મહત્ત્વપૂર્ણ ઉપદેશ અપાયેલા છે, તેજ ઉદ્દેશથી આ ગ્રંથમાં રાજર્ષિઓ અને ધર્મર્ષિઓનાં પ્રસંગોપાત અનેક ઉપાખ્યાન, દષ્ટાંત અને કથા-કહાણીઓ આપેલાં હોવાથી તે પણ અનુખ્યના જીવનપર ઉડો પ્રભાવ પાડે છે અને ગ્રંથની મનોહરતા તથા ઉપયોગિતાને અનેકગણી વધારી મૂકે છે. આ પ્રમાણે મહાભારત આર્યજાતિના પ્રાચીન જીવનથી અને મહત્ત્વપૂર્ણ ઉપદેશોથી ભરપૂર હોવાથી તેનું વાચનશ્રવણ દિંદુસંતાનોને માટે અત્યંત લાભકર્તા છે. માત્ર તેની મૂળકથા લખએ, તો તે પણ એટલી બધી રોચક અને અસરકારક છે અને તેમાં એવાં ઉચ્ચ કાટિનાં ચરિત્ર આલેખવામાં આવ્યાં છે કે તેમાં બીજી બાબતો ન ઉમેરાઈ હોત તોપણ આ ગ્રંથ આખી દુનિયાના સાહિત્યમાં મુકુટમણિરૂપ ગણાત. ”

પંડિત ઈશ્વરીપ્રસાદ શર્મા કહે છે કે:—“મહાભારતમાં સર્વ રસોનો ચચાસ્થાને સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. શૃંગારથી તે વૈરાગ્યસુધીના બધા રસોનું એમાં એવું સુંદર મિલન થયું છે કે ભારતના પ્રાચીન વીરોની આ પવિત્ર કથા અહીં મનમોહક, હૃદયગ્રાહી અને પ્રભાવશાળી બની રહી છે; અને તેથી કરીને અત્યંત પ્રાચીનકાળથી અદ્યાપિયર્થિતના બધા પંડિતોનો એજ મત છે કે જે કંઈ મહાભારતમાં છે, તેજ બીજે સ્થળે જોવામાં આવે છે; અને જે તેમાં નથી તે ક્યાંય પણ નથી. x x x x વાત પણ ખરી છે કે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર, એ ચારે વર્ણના લોકો માટે એમાં જાણવાજેવા ઉપદેશો અને શિક્ષણો પુષ્કળ ભરેલાં છે. પ્રાચીનકાળથી મોટ-મોટા કવિઓ, મહાકવિઓ અને નાટકકારો મહાભારતના આધારથીજ અનેકાનેક કાવ્ય, મહાકાવ્ય અને નાટકો લખતા ચાલ્યા આવે છે; છતાં પણ હજીસુધી તે ભંડાર ખાલીજ થતો નથી ! આજે પણ આ અખૂટ ભંડારમાંથી ભારતની જૂદી જૂદી ભાષાના કવિઓ અને લેખકોને ધણીખરી સામગ્રી મળ્યા કરે છે; અને તેઓ તેનેજ આધારે પોતાની પ્રતિભાનો વિકાસ કર્યા કરે છે. આથીજ લોકો કહે છે કે, ‘ઉચ્ચ કાટિના કવિઓમાં જે કંઈ કાવ્ય-કુશળતા અને રચનાના ચમકારા દેખાય છે તે બધું ભગવાન કૃષ્ણદ્વૈપાયન વ્યાસજીનુંજ ઉચ્છિષ્ટ છે.’ ”

“મહાભારતના એકેએક પાત્રનું ચરિત્ર અદ્ભુત છે. તેનું નિરીક્ષણ કરવાથી આપણને આપણા હજારો વર્ષ પહેલાંના દેશ અને સમાજની અવસ્થાનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. તે સમયનો વર્ણાશ્રમ ધર્મ કેવો હતો; તે વખતના ક્ષત્રિયો કેવા

શરવીર, પરાક્રમી અને સત્યસંકલ્પ હતા; એ સર્વ આપણા લક્ષમાં આવી જાય છે; અને તેથી આ ગ્રંથ વાંચીને આપણા પૂર્વજોનાં પવિત્ર ચરિત્રથી પરિચિત થવું એ પ્રત્યેક હિંદુનું નહિ નહિ, પ્રત્યેક ભારતવાસીનું—મુખ્ય કર્તવ્ય છે.”

“બીષ્મપિતામહની અલૌકિક પિતૃભક્તિ, શ્રીકૃષ્ણની વિલક્ષણ રાજનીતિ, મુષિષ્ઠિરની પ્રશ્નસાપત્ર સત્યનિષ્ઠા તથા દ્રોણ, દુર્યોધન, કલ્યુ, અર્જુન અને બીમ વગેરે વીરોની અદ્વિતીય વીરત્વપૂર્ણ કથાઓ વાંચીને કયા ભારતવાસીના મુરદાલ પ્રાણોમાં પણ નવજીવનનો સંચાર નહિ થાય ? પોતાના પૂર્વજોના ગૌરવનું સ્મરણ કરીને ગર્વથી કેની છાતી નહિ ફૂલી ઉઠે ? તેથી જો આપણને આપણા ભૂતકાળના મહત્ત્વનું યથાર્થ ચિત્ર જોવાની અભિલાષા હોય તો આપણે મહાભારત જરૂર વાંચવું જોઈએ. જે સંસારના એ અલૌકિક મહાવીરોની વીરકથા વાંચીને આપણા મુરદાલ પ્રાણોમાં નવીન સંજીવની શક્તિ ભરવાની ઇચ્છા હોય તો મહાભારતનો પાઠ અવશ્ય કરવો જોઈએ; અને સત્ય વાત તો એ છે કે જેણે મહાભારત નથી વાંચ્યું તેણે ભારતવાસી હોવાનું બ્યર્થ છે.”

મહાત્મા ગાંધીજી એવા ભાવનું કહે છે કે:—“મેં આ પહેલાં ‘મહાભારત’ નો સંપૂર્ણ ગ્રંથ વાંચ્યો ન હતો. કોઈ કોઈ વાર થોડું થોડું જોયું હોય તે જુદી વાત. મેં તો ઉલટો તેની વિરુદ્ધમાં મત બાંધી દીધો હતો કે, એમાં મારપીટ, લડાઈ અને ઝઘડાઓની કહાણીઓ હશે, અને એવાં લાંબાં વર્ણન હશે કે મારાથી વાંચી પણ નહિ શકાય; અથવા હું વાંચવા બેસીશ તે મને નિદ્રાજ આવશે ! એથી કરીને મહાભારતનાં છ હજાર પાનાંનાં મોટાં પોથાં જોઈને પ્રથમ તો હું ગભરાયો હતો; પરંતુ પછી જ્યારે મેં તેને વાંચવું શરૂ કર્યું ત્યારે તો પછી એ અમુક લાગ સિવાય એટલું બધું મન-મોહક થઈ પડ્યું—તેમાં એટલી બધી સ્હે લાગી ગઈ કે એક વાર શરૂ કર્યા પછી એ ગ્રંથ પૂરો કરવાને હું અધીરો બની ગયો અને એ સંપૂર્ણ વાંચી રહ્યા પછી એ વિષેના મારા પહેલાંના ખ્યાલો ખોટા ઠર્યા.

એ ગ્રંથ મેં ચાર મહીનામાં (યરોડા જાલમાં) પૂરો કર્યો ત્યારે મને લાગ્યું કે, આ મહાભારતને કાંઈ ઉપમા આપવી હોય તો તે ગદ્યાંગાંઠકં સુંદર જ્વાહીરોની એકાદ તિજોરીની ન આપી શકાય; પણ અમૂલ્ય રત્નોની એકાદ અખૂટ ખાણ સાથેજ તેને સરખાવી શકાય, કે જે ખાણને જેમ જેમ વધુ ને વધુ ઉડી ખોદીએ તેમ તેમ તેમાંથી કિંમતી જ્વાહીર વધુ ને વધુ જ નીકળતાં જાય.”

લોકમાન્ય તિલક મહારાજે કહ્યું છે કે:—“મહાભારત ગ્રંથ અત્યંત મહત્ત્વપૂર્ણ છે. + + તેમાં ધર્મરાજની સત્યનિષ્ઠા, કલ્યુની ઉદારતા, બીષ્મનું બાહુબળ, અર્જુનનું યુદ્ધકૌશલ્ય ઇત્યાદિ અનેક અવલુનીય ગુણોચ્ચત્ર વીરોનાં વર્ણન છે અને તે વીરોનાં ચરિત્ર વાંચવા યોગ્ય તથા મનન કરવા યોગ્ય છે. એમાં પણ બીષ્મપિતામહનો દૃઢ નિશ્ચય અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનું રાજનીતિ-કૌશલ્ય તો વિલક્ષણ મહત્ત્વ ધરાવે છે. તેમના આગળ બીજાઓના બીજા ગુણો ફિક્કા પડી જાય છે. x x x આથી નવયુવકોને હું કહું છું કે:—‘મહા-

ભારતનું અધ્યયન અવશ્ય કરે અને ભીષ્મ પિતામહનો દૃઢ નિશ્ચય તથા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનું રણકૌશલ્ય તમારામાં વધારવાનો પ્રયત્ન કરે.”

મહાન અભ્યાસી શ્રીમાન સાતવલેકર લખે છે કે:—“ જ્ઞાની પુરુષો કહેતા આવ્યા છે કે, જેમને પ્રાચીન ઇતિહાસ નથી તેમને માટે ભવિષ્યમાં પણ આશા નથી; પરંતુ ભારતવાસીઓને તો પ્રાચીન ઇતિહાસ છે, માત્ર ઇતિહાસજ નહિ પરંતુ દિગ્વિજયી, પ્રતિભાપૂર્ણ અને તેજસ્વી ઇતિહાસ છે, અને તેથી ભારતવાસીઓને માટે ભવિષ્યમાં પણ નિઃસંદેહ ભાગ્યદિન સર્જાયલો છે; પરંતુ એ ભાગ્યદિન લાવવા માટે ભારતવાસીઓએ પોતાના પૂર્વજોના એ ભાગ્યશાળી અને પ્રતાપપૂર્ણ ઇતિહાસને જાણવો અને મનન કરવો જોઈએ. માત્ર ઇતિહાસના અસ્તિત્વથીજ કામ નહિ ચાલે, પરંતુ તેનું જેટલું પણ વધારે મનન થશે તેટલોજ વધુ લાભ થવાનો સંભવ છે; અને એવું હોવાથી આ પ્રતાપપૂર્ણ દિગ્વિજયના ઇતિહાસ પ્રત્યેક ભારતવાસી સમક્ષ રજુ થવો જોઈએ.”

“ જનસમાજમાં અનેક જાતના લોક હોય છે અને દરેક જાતના લોકની રુચિ જૂદા જૂદા પ્રકારની હોવાથી એકને જે રુચિકર હોય છે તે બીજાને માટે નથી હોતું; પરંતુ આ કાવ્યમય ઇતિહાસ તો એવી અજબ રીતે લખાયો છે, કે તેમાંથી પ્રત્યેક જાતના માણસને રસાસ્વાદ મળી શકે છે. આસ્તિક ભગવદ્ભક્ત આમાં ભક્તિમાર્ગ જોઈ શકે છે; વેદાંતી આમાંથી આત્મપ્રત્યયનું જ્ઞાન મેળવી શકે છે; તર્કવિશારદ એમાં યુક્તિવાદ જોઈ શકે છે; શાસ્ત્રજિજ્ઞાસુ એમાંથી અનેક શાસ્ત્રના સિદ્ધાંતો જાણી શકે છે; ઇતિહાસપ્રેમી માટે એમાં અતિવિશાળ કાર્યક્ષેત્ર રહેલું છે; રાજપ્રકરણીને એમાં રાજનીતિ દેખાય છે; વીરને એમાં વીરતાનાં દૃષ્ટાંત મળી આવે છે; ગૃહસ્થાશ્રમીને એમાંથી ઉત્તમ ગૃહસ્થનું જીવન જાણવા મળે છે અને બ્રહ્મચારીને આદર્શ બ્રહ્મચારીના દાખલા મળે છે. તાત્પર્ય કે, જેની જેની જેવી જેવી જિજ્ઞાસા હોય તેની તેની તે તે તમામ પ્રકારની જિજ્ઞાસા આપણા પૂર્વજોના આ અનુપમ પ્રાચીન ઇતિહાસરૂપી મહાભારતમાંથી તૃપ્ત થાય છે.”

કવિવર રવીંદ્રનાથ ઠાકુર કહે છે કે:—“રામાયણ અને મહાભારતને કેવળ મહાકાવ્યજ કહેવાં ન જોઈએ, પરંતુ તે ઇતિહાસ પણ છે. અલબત્ત, તે કાંઈ સમય અથવા ઘટનાઓના ઇતિહાસ નથી; કેમકે ઘટનાઓના ઇતિહાસ તો અમુક સમયનુંજ અવલંબન કરે છે, પરંતુ રામાયણ અને મહાભારત તો ભારતવર્ષના ચિરકાળના ઇતિહાસ છે. બીજા ઇતિહાસો સમય સમયપર ફેરવાતા રહે છે, પરંતુ આ ઉભય ઇતિહાસમાં કાંઈપણ પરિવર્તન નથી થતું. ભારતવર્ષની જે સાધના, જે આરાધના અને જે સંકલ્પ છે; તેનોજ ઇતિહાસ આ બન્ને મહાકાવ્યોરૂપી રાજપ્રાસાદના ચિરકાલરૂપી રાજસિંહાસનપર સમ્રાટસમેા વિરાજે છે.”

સારામાઠા પ્રસંગે જ્ઞાનલહાણી

પોતે પૂર્ણ જ્ઞાની થઈને બીજાઓને જ્ઞાન આપવું એ સહજ નથી; પરંતુ મહાન જ્ઞાનીઓના ઉપદેશ અને ચારિત્રને લગતાં ઉમદા પુસ્તકો તો સર્વ કાંઈ બીજાને આપી શકે તેમ છે.

કોઈ કોઈ ઉદારાત્મા આ રીતે પણ ધનનો કંઈક સદુપયોગ કરે છે; પરંતુ દેશની વર્તમાન દશા તરફ જોતાં આ પ્રકાર સૌ કોઈએ સારા પ્રમાણમાં ચાલુ કરીને ઉમદા શિક્ષણે બનાવી દેવો જોઈએ.

સારામાઠા પ્રસંગે ઉપર માત્ર થોડાક વધુ ખર્ચ થી (કે ઘી વગેરેમાં થોડી કસર કરીને પણ) શારીરિક ખાનપાન ઉપરાંત એવા માનસિક ખોરાકની પત્રાવલિરૂપે ઉમદા પુસ્તકો પ્રત્યેક મહેમાન, પડોશી, સગાં, કુટુંબી, મિત્ર, યાત્રિક, બ્રાહ્મણ, વિદ્યાર્થી વગેરેને ભેટ અપાય તો તે ગમે તેવાં મિષ્ટાન્ન અને બીજી વસ્તુઓ કરતાં તેમને માટે વધારે ઉપકારક થાય એ ખુલ્લું છે.

ધૃત્તિ હોય તો “ અમુક પ્રસંગ અથવા વ્યક્તિના સ્મરણનિમિત્તે અમુક તરફથી ભેટ ” કે એવું કાંઈ મુખપૃષ્ઠ પર છપાવીને, રથર-સ્ટાંપથી છાપીને કે હાથે લખીને આપી શકાય, કે જેથી લોકસેવા થવા ઉપરાંત તે પ્રસંગ અને વ્યક્તિના સ્મારકનો હેતુ પણ પાર પડે.

હકીકત આવી હોવાથી આ સંસ્થાનાં અને બીજાં પુસ્તકોમાંથી પસંદ પડે તે તે લોકોપકારક પુસ્તકો પોતાને ત્યાં આવતા નાનામોટા પ્રસંગે વહેંચીને ધનના સદુપયોગની સાથે જ્ઞાનચારિત્ર જેવી ઉત્તમ વસ્તુના પ્રચારનું શ્રેય સમજી મનુષ્યે અવશ્ય મેળવવું જોઈએ.

છૂટથી ખર્ચ કરવા ધૃત્તિનાર સંજ્ઞાન ધારે તો કોઈએક ઉપકારક પુસ્તકની ખાસ આવૃત્તિ છપાવીને વહેંચી-વહેંચાવી શકે; અને મધ્યમ કે ઓછો ખર્ચ કરવાનો હોય તો કોઈએક ઉત્તમ પુસ્તકની યથા-શક્ય પ્રતોની લહાણી કરી શકે. જે એકથી વધુ જાતનાં સારાં સારાં પુસ્તકો લીધાં હોય તો ભેટ લેનારને તેમાંથી પોતાને મનગમતું પુસ્તક ઉપાડી લેવાની સગવડ મળી શકે. માત્ર પાંચ-દશ રૂપિયા ખર્ચવા હોય તો ગીતાઓ કે ગીતાનો ૧૮ મો અધ્યાય અથવા તો બીજી કોઈ સારી હજાર-પાંચસો પુસ્તિકાઓની લહાણી વહેંચી શકાય. છેવટે એકાદ રૂપિયો ખર્ચવા હોય તો તેટલાવડે પણ ધર્મ-શ્રદ્ધા-માની અથવા બીજી અસરકારક શિખામણોનાં સો-બસો હસ્તપત્ર મુખેથી વહેંચી શકાય.

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલયનાં પુસ્તકો

અંચનું નામ

પૃષ્ઠસંખ્યા

મૂલ્ય

ઉત્તમ ધાર્મિક ગ્રંથો

સંપૂર્ણ મહાભારત-શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાંતર ૫૨૦૦ ...	૩૬)
શ્રીવાદમીકિ રામાયણ-૩૨ ચિત્રોસાથે.....૧૩૨૦ ...	૬)
તુલસીકૃત રામાયણ-૪૦ ચિત્રોસાથે૧૩૫૦ ...	૬)
મહાભારતનું શાંતિપર્વ-નવી આવૃત્તિ..... ૬૦૦ ...	૫)
ગિરધરકૃત શુદ્ધ રામાયણ ૭૮૪ ...	૨૧
શ્રીયોગવાસિષ્ઠ-મહારામાયણ બે ભાગમાં.....૧૬૦૦ ...	૧૦)
મહાભારતનાં આદિ અને સભાપર્વ(૧લી આવૃત્તિ)૬૦૦...	૨)
શ્રીદાસબોધ-નવી આવૃત્તિ ૬૨૦ ...	૨૧૧
શ્રીજ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્ગીતા-નવી આવૃત્તિ... ૮૦૦ ...	૨)
શ્રીભગવતી ભાગવત-ઉત્તમ ભાષાંતર ... ૮૬૪ ...	૪૧૧
શ્રીમદ્ભાગવત-ઉત્તમ ભાષાંતર નવી આવૃત્તિ છપાય છે ...	૪)
શ્રીરામકૃષ્ણકથામૃત-બંને ભાગ ભેગા ... ૬૫૦ ...	૨૧૧
ભગવદ્ગીતા-સરલાથાસહિત ચુટકો ... ૨૫૬ ૦)૨, ૦)૨, ૦૧	
,, ,, ,, મોટા અક્ષરવાળું પુસ્તક ૨૭૨ ૦૧, ૦૧૨, ૦૧૧	
ભગવદ્ગીતા-મરાઠી કે હિંદી ટીકાસહિત... ૨૩૦ ...	૦૧
ભગવદ્ગીતા-મૂલભાષા-મધ્યમ તથા મોટા અક્ષરમાં ૦૧ અને ૦૧૧	
પંચરત્નગીતા-મૂલભાષા-નાના, મધ્યમ તથા મોટા અક્ષરમાં ૦૧, ૦૧૨, ૦૧૧	
મહાભારત અને રામાયણ વિષે કેટલાક વિચાર ૨૦૦ ...	૦૧૧૨
શ્રીમહાભારત વિષે-આસળણવા જેવા વિચાર ૩૨૮ ...	૧૧૧
અખાની વાણી-મનહરપદ સાથે ૫૦૦ ...	૧૧૧
પ્રીતમની વાણી-સર્વથી મોટા સંગ્રહ..... ૪૨૦ ...	૧૧૧
છાંદમની વાણી-ગ્રંથ ૧ લો..... ... ૨૬૪ ...	૧)
છાંદમની વાણી-ગ્રંથ ૨ જો ૪૫૬ ...	૧૧૧
છાંદમની વાણી-ગ્રંથ ૩ જો ૨૭૬ ...	૧)
ધર્મતત્ત્વ-બંધિમયરિત્રસાથે ૨૪૮ ...	૦૧૧૧
યોગતત્ત્વ ૩૮૪ ...	૧૧
સ્વામી રામતીર્થ-ગ્રંથ ૧ લો-ભાગ ૧ થી ૫... ૫૮૦ ...	૨)
,, ,, ગ્રંથ ૨ જો-ભાગ ૬ થી ૬... ૬૮૦ ...	૨૧
,, ,, ગ્રંથ ૩ જો-ભાગ ૧૦-૧૧... ૫૨૮ ...	૨)
,, ,, ગ્રંથ ૪ થો-ભાગ ૧૨-૧૩... ૬૪૦ ...	૨)
સ્વામી વિવેકાનંદ ગ્રંથ ૧ લો-ભા. ૧-૨-૩ ૫૭૫ ...	૨૧
,, ,, ગ્રંથ ૨ જો-ભા. ૪-૫... ૬૦૦ ...	૨૧
,, ,, ભાગ ૬ થી ૮ નોખા ... ૧૦૦૦ ...	૩)

”	”	ભાગ ૯ મો-સંપૂર્ણ ચરિત્ર ૭૪૦	૨૧૬
”	”	ભાગ ૧૦ મો-રાજયોગ...	૩૦૦	...	૧)
શ્રીભક્તચરિત્ર અથવા ભક્તિરસામૃત	...	૪૦૮	૧૧
શ્રીભજનસાગર-નવી આવૃત્તિ	...	૨૦૦	૦૧૧
સ્વર્ગનું વિમાન...	...	૩૮૪	૧૧૨
સ્વર્ગની કુંચી...	...	૩૭૮	૧૧૨
સ્વર્ગનો ખજાનો	...	૩૨૪	૧૧૨
સ્વર્ગનો પ્રકાશ...	...	૩૩૬	૧૧૨

ઉત્સાહ અને ચેતનાપ્રેરક પુસ્તકો

શુભસંગ્રહ-ભાગ ૧ લો...	...	૧૬૨	૦૧
શુભસંગ્રહ-ભાગ ૨ જો...	...	૭૦૦	૨૧૧
શુભસંગ્રહ-ભાગ ૩ જો	...	૪૩૨	૧૧૬
શુભસંગ્રહ ભાગ ૪ થો.....	છપાય છે. સત્વર બહાર પડશે.				
આગળ ધસો-નવી આવૃત્તિ	...	૪૬૮	૧૧૧૧
આદર્શ દ્વંદ્વિયમાળા-ભાગ ૧ લો	...	૩૩૬	૧)૨
”	”	ભાગ ૨ જો	૧૧
સુખ, સામર્થ્ય ને સમૃદ્ધિ	ફરી છપાશે
ભાગ્યના સૂત્રાઓ	ફરી છપાશે
ખંડિભનિબંધમાળા-ધર્મતત્ત્વસાથે	...	૫૬૦	૧૧૧૧
પ્રભુમય જીવન (નવી આવૃત્તિ)	...	૨૦૦	૦૧૨

ઇતિહાસ અને વૈદિકસંબંધી ઉપયોગી પુસ્તકો

રાજસ્થાનનો ઇતિહાસ-બે મોટા ગ્રંથોમાં	...	૧૫૩૦	૧૦)
આર્યભિષદ્ અથવા હિંદનો વૈદ્યરાજ	...	૭૦૦	૪)
આર્યવિષે સામાન્ય જ્ઞાન-ગાંધીજીકૃત	...	૧૪૦	૦૧

બોધદાયક ઉત્તમ જીવનચરિત્રો

સ્વામી ભાસ્કરાનંદનું ચરિત્ર	છપાય છે.
ભારતના વીર પુરુષો...	...	૨૮૮	૧)
દાનવીર કાર્નેગી	...	૪૦૦	૧૧૧
શ્રીભક્તચરિત્ર અથવા ભક્તિરસામૃત	...	૪૦૮	૧૧૧
મુસ્લીમ મહાત્માઓ	...	૫૬૨	૧૧૧૧
કાઉન્ટ ટોલ્સ્ટોયનું જીવનચરિત્ર...	...	૬૨૦	૨૧૧
મહાન નેપોલિયન બોનાપાર્ટ	...	૮૪૦	૩)
સ્વામી રામતીર્થની જીવનકથા	...	૬૪૦	૨)
સ્વામી વિવેકાનંદનું સંપૂર્ણ જીવનચરિત્ર	...	૭૪૦	૨૧૧
મહાન સેક્રાડ અકબર...	...	૩૫૨	૧૧
શ્રી શિવાજી જીતપતિ	...	૫૨૮	૨૧૧

વીર દુર્ગાદાસ...	૨૪૦	૦૧૧
ભારતનાં સ્ત્રીરત્નો-ત્રણ પ્રથેમાં	૨૧૦૦	૬)
" "	હુટક દરેક ભાગના	૨૧

સીઓ તથા પુરુષોમાટે યોધપ્રદ વાર્તાઓ

દુ'કીવાર્તાઓ-ભાગ ૧ થી ૪ ભેગા (૬૬ વાર્તાઓ)	૬૦૦	૨)
દુ'કીવાર્તાઓ-ભાગ ૫ મો. (૨૮ વાર્તાઓ)	૩૦૪	૦૧૧-
દુ'કીવાર્તાઓ-ભાગ ૬ ઠો (૨૭ વાર્તાઓ)	૩૬૦	૧)
દુ'કીવાર્તાઓ-ભાગ ૭ મો-અનેક વાતો	૨૫૦	૧૧
ક્યાણુ માતા અને સદ્ગુણી પુત્રી	૧૬૦	૦૧

બાળકોમાટે ખાસ ઉપયોગી પુસ્તકો

સદ્ગુણી બાળકો-૬૯ બનાવેલો સંગ્રહ	૧૨૮	૦૧
બાળસહયોધ-વાર્તાઓએ ધાર્મિક શિક્ષણ	૧૧૨	૦૧
બાળકોની વાતો-રસિક વાતચીતએ ૨૧ પાઠ	૯૬	૦)
દુ'ખમાં વિદ્યાભ્યાસ-સચોટ સાચાં દૃષ્ટાંતો	૯૦	૦૧
સુયોધક નીતિકથા	૧૮૪	૦૧

ચિત્રો અને ચિત્રાવલીઓ

શ્રીમહાભારત ચિત્રાવલી ૨૬ ચિત્રોનો સુંદર સંગ્રહ	૧)
શ્રીરામાયણ ચિત્રાવલી ૩૬ " " "	૧)
ભગવાન શ્રીકૃષ્ણમુરારીનું ત્રિરંગી ચિત્ર	૦૧-
દ્રૌપદીવસ્ત્રાહરણ (ત્રિરંગી છે.)	૦૧-
જ્ઞાનપટ અને સોપાનપટ	૦)-
ઉપરનાં ત્રિરંગી ચિત્રો ઉપર નીચે પતરાની પટી સાથે	૦૧

ઉપરની ચિત્રાવલીઓનાં છુટક ચિત્રો પણ મળશે.

મંગાવનારને ખાસ સૂચના

૧-પોસ્ટેજ ઉપરાંત રજીસ્ટર તથા વી. પી. ખર્ચ પણ રૂ.૧૦) સુધીનું રૂ.૦૧ જૂદું લાગે છે. ૨-મંગાવેલામાંનાં બે પુસ્તકો ન આવે તે ખલાસ સમજવાં. ૩-પૂરું મૂલ્ય પ્રથમથી જ મોકલીને ફરેક રૂ. નાં પુસ્તક રેલરસ્તે મંગાવવાથી વધારાના પેકીંગ ખર્ચ રૂ. ૦૧ ચઢશે તો-પણ કુલ ખર્ચ બહુ ઓછો આવશે. ૪-મહાભારત સુદાં રૂ. ૧૦૦)નાં, અથવા મહાભારત સિવાયનાં રૂ. ૨૫) નાં પુસ્તકો લેનારને હાપેલી કિંમતમાંથી અમદાવાદમાં ૧૨૧૧ ટકા કમીશન મળશે; ૫-બહાર ગામથી મંગાવનારે અમદાવાદ લખવું.

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

મદ્ર પાસે, અહમદાબાદ અને કાલવાદેવી રોડ, સ્વર્ણ સંંર

કેમકે તમારું જીવન કેમ દોરવવું.
અને ખીલવવું એ માત્ર તમે અને
તમારા પ્રભુ વચ્ચેનો સવાલ છે;
હતાં જો તમે સાધારણ લોકોથી
દોરવાતા હો, તો જરૂર તમે ખોટો
માર્ગ ચઢવાના કયમાં છો.

બહારનો વિવેક અને આડંબર
નિર્જળ માણસોજ રાખે છે.

કેમકે જેમને પોતાની આત્મ-
શક્તિનું લાન થયું હોય તેઓ તો
જીએ-જાણે તે વખાણે, એ પ્રકારનું
કામ એાહું અને નાછૂટકેજ કરે છે.

કેમકે તેઓ સમજી ચૂક્યા હોય
છે કે, અંદર-બહાર બધે અનંત
શક્તિજ બધું કરી રહી છે અને
તેઓ તો તેનું હથિયારમાત્ર છે.

જેને સૃષ્ટિના એવા શ્રેષ્ઠ નિયમો-
માં અને તેના નિયંતામાં વિશ્વાસ
આવશે, ત્યારે દીનહીનતાની તેના
ઉપર કશીજ સત્તા નહિ ચાલે.

હા, સારી વસ્તુઓ તે કોઈને
પરાણે કે વગર લાયકાતે નથી આ-
પતો. સોયના કાણામાં ઉંટ પેસવું
જેટલું અશક્ય છે, તેટલુંજ ધન-
વાનને સ્વર્ગ પામવું અશક્ય છે.

આપણે બધા માત્ર દિવ્ય સામ-
ર્થ્ય પરમાત્માને વહેવાની નીકો
છીએ, એટલે જ કોઈ જેટલા પ્ર-
માણ્યમાં એ દિવ્ય પ્રવાહને પોતામાં
વહેવા દેશે, તેટલાજ પ્રમાણ્યમાં તે
મહાત્મા બને એ નિઃશંક છે.

ઈશ્વરી આજ્ઞા ધર્મમંથ ઇન્ધી
બાણે ને પાળે તેઓજ ધન્ય થાય છે.

સાચા મહાત્મા થવાનો સાદો સીધો માર્ગ

(આ પુસ્તકનાં થોડાં વાક્યોની સારાંશ)

મનુષ્યના વિકાસમાં અગ્રણ્ય નાખનાર માત્ર તેનું અજ્ઞાન જ છે.
મનુષ્ય કેના સમાગમમાં વિશેષ આવે છે તે ઉપર તેની ચદતી
કે પડતી થવાનો આધાર છે.

રોગ જેટલો ચેપી છે તેટલું જ સુખ તથા આરોગ્ય પણ ચેપી છે.
કુદરતના નિયમનું અજ્ઞાન કે અવગણના સર્વ રોગ-દુઃખનું કારણ છે.
અર્થાત્ કોઈ પણ દુઃખ કે રોગને ઈશ્વર નહિ પણ મનુષ્ય જ
પેદા કરે છે.

રોગી થયા પછી રોગ ટાળવો, એના કરતાં તો રોગ થાય જ નહિ
એવી રીતભાત સુચવવી, એજ ઉત્તમ વૈદ્યનો ધંધો હોવો જોઈએ.
આપણી કલ્પનાઓની હદ એજ આપણા વિકાસની હદ છે.

દ્રેપનો નાશ દ્રેપથી નહિ, પણ પ્રેમથી થાય છે.
ખીન્નનું બહુ કરવામાં તમે તમારી જાતને જેટલી ભૂલી જાઓ,
તેટલું તેનું પરિણામ વધારે સારું આવવાનું.

દયાવિનાનું જીવન એ સાચું જીવન નથી, પણ જીવનું મરણ છે.
ખીન્નજોનું બહુ કરવામાં આપણું પણ બહુ થાય છે.

મનુષ્યને તેની જાતનું અને તેનાથી અગ્રણી રહેલી તેની શક્તિઓ-
નું જ્ઞાન આપવું એના જેવો માનવસેવાનો ખીજો ઉત્તમ માર્ગ નથી.

જ્યાં સત્યની ઇચ્છા અને સ્વીકાર નથી ત્યાં તે જતું પણ નથી.
સત્યને પૂરેપૂરું જાણવું હોય તો તેના સિવાયની ખીજી બધી

ઇચ્છાઓને ખટપટો દૂર કરો, અને જણાતાંજ તે પ્રમાણે ચાલવા માંડો.
પ્રામશક્તિનો પૂરો સદુપયોગ થાય તોજ શુભ ભાવના પૂરી ફળે છે.

આપણા ભાવી જીવનનો આધાર આપણા આજના વર્તન પર છે.
એવી એક પણ વસ્તુ કે સ્થિતિ આ વિશ્વમાં નથી કે જેના તરફ

એકનિષ્ઠાથી અને સર્વભાવથી ચાલનારો મનુષ્ય તેનાથી ખેનશીય રહે.
મનમાં એક વાત અને બોલવામાં ખીજી વાત, એવી કુટિલતા

જવા દઈ મનમાં હોય તેજ કહી દેવાની ટેવ પાડો.
તમારી શક્તિઓ જાણવામાટે પ્રથમ તો પરમાત્માને ઝાળખો.

જેનું મન પરમાત્મામાં બીન રહે, તેની સંભાળ પરમાત્મા રાખે છે.
રાતદિવસ જેવા મિત્રો શોધશો તેવા મિત્રો તમને પણ શોધશે.

જે કામ રામ, કૃષ્ણ, મહામદ, ઇસુ કે જરથુસ્ત્ર કરી શકે તે કામ
ખીજો પણ કરી શકે; કેમકે સર્વત્ર એકજ નિયમ પ્રસરી રહેલો છે.

કેમકે એવી એક પણ ટેવ નથી કે જે જીતી ન શકાય.
(આનું સાંધણ બાજુ પર છે.)

